

Inventarisatie Fauna
NATIONAAL PARK
DWINGELDERVELD

en omgeving

2019

J. Kleine

FAUNA - INVENTARISATIE
met F L O R A – gegevens

NATIONAAL PARK
DWINGELDERVELD
EN OMGEVING
2019

(1918-2019)

BROEDVOGELS
NIET-BROEDVOGELS
ZOOGDIEREN
AMFIBIEEN
REPTIELEN
LIBELLEN
SPRINKHANEN/KREKELS
MACRO-NACHTVLINDERS
DAGVLINDERS
ENKELE PLANTEN

J. KLEINE

Foto omslag (Hans van der Meulen):

*Appelvink, sterk toegenomen broedvogel van het Dwingelderveld;
31-03-2019, De Noordster.*

Voor het tweede jaar op rij kwamen de Dwingelderveldse stuwen en peilschalen droog te staan, Koelevaartsveen, 08-09-2019 (Bert Hooijer).

Het begint er weer op te lijken, Koelevaartsveen, 11-01-2020 (eigen foto)

Samenstelling verslag : Joop Kleine

Contactadres: J. Kleine, Davidshoeve 1, 7991 PB DWINGELOO

Tel. 0521 – 597565

E-mail: davidshoeve@hotmail.com

Dwingeloo, februari 2020

INHOUD	Blz.
Samenvatting	6
1. Inleiding	7
1.1 Inventarisatie 2019	8
1.2 Dankbetuiging	8
2. Ligging, beschrijving en naamgeving telgebieden	9
3. Materiaal en methode	11
3.1 Broedvogels	11
3.2 Winter- en trekvogels	12
3.3 Verwerking gegevens/Taxonomie	13
3.4 Overige fauna en flora	13
3.5 Tellers	13
4. Weersomstandigheden	14
4.1 Het weer in 2019	14
4.2 Waterstand in de vennen	14
5. Beheersaspecten	16
5.1 Regulier beheer in 2019	16
5.2 Maaibeheer	17
5.3 Programma Aanpak Stikstof	17
5.4 Begrazing	18
6. Vogels	19
6.1 Broedvogels Dwingelderveld	19
6.1.1 Broedseizoen 2019 Dwingelderveld	19
6.1.1.1 Broedvogels van Rode en Oranje Lijst/Natura 2000 in 2019	20
6.1.2 Kraanvogelbroedparen	21
6.1.2.1 Broedparen 2019	21
6.1.2.2 Broedparen 2005-2019	26
6.1.3 Een eeuw broedvogels in het Dwingelderveld	29
6.1.3.1 Broedvogelaantallen 1982-2019	29
6.1.3.2 Broedvogels 1918-2019	30
6.1.4 Broedvogels op de essen	31
6.1.4.1 Anser es	31
6.1.4.2 Ruiner es	32
6.1.5 Broedvogels overige telgebieden	33
6.1.5.1 De Mussels/Kremersgat	33
6.1.5.2 Waterlandgoed Holtien	33
6.1.5.3 Terhorsterzand	34
6.1.5.4 Nuilerveld	34
6.2 Winter- en trekvogels	35
6.2.1 Pleisteraars/slapers in 2019	35
6.2.2 Overnachtende ganzen	35
6.2.3 Pleisterende watervogels	37
6.2.4 Pleisterende en doortrekkende Kraanvogels	38
6.2.5 Nog meer slapers/pleisteraars 1964-2019	39
6.3 Trekvogels Dwingelderveld	40
6.3.1 Telposten/teluren	40
6.3.2 Trek in 2019	41
6.3.3 Dagtotalen en dagrecords	42
6.3.4 Vogeltrek jaarrond	43
6.4 Pleisteraars in het beekdal van Beiler- en Dwingelerstroom	44
6.5 Résumé Dwingelderveld e.o.	46
6.5.1 Broedvogels	46
6.5.2 Wintervogels en doortrekkers	46
7. Andere fauna van het Dwingelderveld	48
8. Zoogdieren	49

9.	Amfibieën en reptielen	51
9.1	De Gladde slang in 2019	53
10.	Insecten	55
10.1	Libellen	55
10.2	Sprinkhanen en krekels	57
10.3	Macro-nachtvlinders	58
10.4	Dagvlinders	59
11.	Planten	61
12.	Hoe biodivers is het Dwingelderveld?	62
13.	Literatuur	64
14.	Bijlagen:	
1	Broedvogelaantallen Dwingelderveld e.o. in 2019	66
2	Bijzonderheden en fenologie betreffende in het Dwingelderveld e.o. waargenomen broedvogels/niet-broedvogels in 2019	71
3 I	Broedvogelaantallen Dwingelderveld 1968-1992	95
3 II	Broedvogelaantallen Dwingelderveld 1993-2019	99
4	100 jaar broedvogels in het Dwingelderveld	103
5	Overzicht van trekkende vogels over het Dwingelderveld in 2019	107
		Krt.
14.	Verspreidingskaarten:	
	Vogels	1-90
	Zoogdieren	91-102
	Amfibieën	103-108
	Reptielen	109-111
	Libellen	112-120
	Sprinkhanen/krekels	121-124
	Dagvlinders	125-132

Het enige Kraanvogeljong dat dit jaar werd groot gebracht met zijn ouders even terug in het Noordenveld, 08-10-2019 (Jan Vriend).

SAMENVATTING

Het Dwingelderveld en omgeving wordt al tientallen jaren geïnventariseerd op broedvogels, waarbij de gegevens worden vastgelegd in een jaarrapportage. In 2019 werden door de groep tellers 18.872 broedvogelparen vastgesteld, verdeeld over 124 soorten; daaronder 34 soorten (1.981 paren) van de Rode Lijst.

In de periode 1918-2019 zijn 158 broedvogelsoorten in het Dwingelderveld bekend geworden, waarvan 97 (bijna) jaarlijks. In de lang lopende telreeks werden forse aantalsschommelingen in de broedvogelbevolking geconstateerd; tussen 1981-2019 bijv. varieerde de stand tussen 14.620 (1988) en 20.940 (2008) paren.

Dit jaar waren zeven Kraanvogelparen aanwezig, waarvan er vijf tot broeden en twee tot een vervolglegsel kwamen; vanwege het sterk indrogende terrein werd echter opnieuw slechts één jong groot gebracht. Aan het begin van het broedseizoen was de waterstand door het droge jaar 2018 nog niet op peil; de watervogelstand pakte dan ook laag uit. Met totaal circa 808 paren bleek de stand vergelijkbaar met die van 2017, eveneens een droog jaar. Alle rallen, Kievit, Kleine plevier en Tureluur namen af, evenals Grauwe gans, Nijlgans, Wintertaling, Kuifeend en Watersnip, terwijl Fuut en Roodhalsfuut zelfs niet tot broeden overgingen. De opnieuw warme en droge zomer kwam diverse andere soorten wel goed van pas, bijv. voor Draaihals (11 pr.), Fluiter (97 pr.), Wielewaal (80 pr.) en Grauwe klauwier (31 pr.). Maar ook Kwartel (18 pr.), Zomertortel (13 pr.) en Nachtegaal (2 pr.) presteerden beter dan de afgelopen jaren. Minder goed echter gaat het de laatste jaren met Tjiftjaf, Fitis, Goudhaan en Rietgors, met afnames van 20-50%, terwijl de Oeverzwaluw het inmiddels bijna helemaal laat afweten in het Dwingelderveld.

Voor de Fluiters was het -met 97 paar- een topjaar in het Dwingelderveld, Smitsveen, 10-05-2019 (Otto de Vries).

Voor winter- en trekvogels is het gebied ook (zeer) belangrijk. In het NP en omgeving zijn tot heden inmiddels 328 vogel(onder)soorten waargenomen; in 2019 waren er dat 222. Door zijn grootte en relatieve rust gebruikten dit jaar 45 soorten het Dwingelderveld als gezamenlijke slaapplek. De Davidsplassen tellen veelal de meeste slapers/pleisteraars; o.a. max. 9.600 Toendrariet- en Kolganzen, max. 800 Wilde eenden, max. 350 Kieviten. In de zomermaanden is het Holtveen belangrijk voor Gierzwaluw (max. 300 ex.), Boerenzwaluw (max. 800 ex.) en Huiszwaluw (max. 700 ex.)

Begin november werden maximaal 9.000 Toendrarietganzen geteld en eind oktober maximaal 7.500 Kolganzen. De zomerganzen bleven op peil (Grauwe gans max. 1.600 ex.) of namen af (Grote Canadese gans max. 310 ex., Nijlgans max. 230 ex.). Door de droge terreinomstandigheden bleven de aantallen doortrekkende steltlopers ook dit jaar zeer beperkt.

In 2019 werden ruim 332.000 trekkende vogels boven het gebied geteld. In het voorjaar ging het om 73.700 trekkers. De najaarstrek pakte lager uit dan in 2018; ruim 181.000 trekkers passeerden de telpost. Tussen 2007 en 2019 werden gedurende 11.223 teluren ruim 4,3 miljoen trekvogels boven het Dwingelderveld geteld; gemiddeld 390 vogels/ uur.

1. INLEIDING

Biodiversiteit was in 2019 veel in het nieuws. Op 22 mei van dat jaar was het Wereldbiodiversiteitsdag, met wereldwijd positieve aandacht voor biodiversiteit. In Drenthe mondde dat uit in de presentatie van het boek “Natuurlijk Drenthe”. In de provincie is de afgelopen jaren gewerkt aan natuurherstel in zowel het boerenland als natuurgebieden. Niet voor niets vond de boekpresentatie dan ook plaats in het Noordenveld, één van de gebieden in het Dwingelderveld die in 2011-2015 op de schop zijn gegaan. Vóór de laatste particuliere eigendommen konden worden aangekocht was het een verloederend cultuurgebied met een afnemende biodiversiteit. Hoewel door biotoopveranderingen soorten het veld hebben moeten ruimen zijn, vijf jaar na de omvorming, veel soorten na verminderde aanwezigheid terug of toegenomen. Het gebied telt inmiddels weer diverse zeldzame planten- en rond 90 broedvogelsoorten en kent tevens een rijke schakering aan andere organismen.

Ook het Kloosterveld en Anserveld, eveneens voormalige cultuurgebieden en nu dienende als waterberging, zijn er wat biodiversiteit betreft, sterk op vooruit gegaan.

In mei 2019 oordeelde de Raad van State dat het Nederlandse stikstofbeleid niet deugt; de uitgifte van vergunningen werd gestaakt, boeren gingen protesteren en projecten kwamen stil te liggen. Nederland ging op slot en over de oplossing van het probleem wordt nog steeds gediscussieerd. En dat allemaal voor de natuur en haar biodiversiteit.

In die biodiversiteit neemt de mens een sleutelpositie in; we drukken een steeds meer negatief stempel op onze planeet door alles in geld uit te drukken. Toch zal de overheid er met de belangenorganisaties uit moeten komen want “biodiversiteit is de eerste voorwaarde voor ons eigen bestaan, dus biodiversiteit moet” aldus de auteurs van “De Nederlandse Biodiversiteit”. En daar valt niets op af te dingen.

Het voormalig cultuurgebied Noordenveld, nu het domein van Kraanvogel, Wulp, Tureluur, Draaihals en Grauwe klauwier, 25-05-2019 (Hans Dekker).

Waterbuffergebied Anserveld, 's zomers thuishaven voor Grauwe klauwier, 's winters voor de Klapekster, 04-02-2020 (eigen foto).

1.1 Inventarisatie 2019

Met de groep tellers werd in 2019 de broedvogelbevolking in het Dwingelderveld e.o. via het BMP weer vastgelegd. Ook werd veel tijd gespendeerd aan diverse niet-broedvogelprojecten. Verdeeld over de projecten werden circa 1.884 velduren gemaakt; sommige tellingen konden daarbij gecombineerd worden uitgevoerd. Het betrof:

Sovon: Broedvogelonderzoek via het Broedvogel Monitoring Projekt; Punt-transect-telling in december; Slaapplaatstellingen van diverse soorten; Watervogel- en ganzen-/zwanentellingen Dwingelderveld, september-april; Watervogel- en ganzen-/ zwanentellingen in het Dwingelerstroomgebied, september-april.

Trektellen.nl: Trektellingen.

Waarneming.nl: Landelijke Klapekstertelling in december/februari.

Werkgroep Avifauna Drenthe: Januari-wintertelling in de atlasblokken 17-31/17-32/17-41.

De in 2019 verzamelde faunagegevens worden via dit rapport aangeboden aan de terreinbeheerders Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, het Overlegorgaan Dwingelderveld, de provincie Drenthe, de gemeente Westerveld, Stichting Het Drentse Landschap, (onderzoeks)instanties als Sovon, Vogelbescherming, Vliederstichting, Ravon, Zoogdiervereniging, EIS-Nederland, Werkgroep Avifauna Drenthe en diverse meewerkende of geïnteresseerde particulieren.

Het omgevormde Kloosterveld met Bleekgele droogbloem, van belang voor Boom- en Veldleeuwerik, Grasmus, Grauwe klauwier en Kneu , 05-10-2019 (Hans Dekker).

1.2 Dankbetuiging

Bij de totstandkoming van dit verslag is de onderhand gebruikelijke medewerking ondervonden. In de eerste plaats van NM, SBB en Het Drentse Landschap voor betreding van de door hen beheerde terreinen.

Diverse inventarisatiegegevens en veel aanvullende waarnemingen werden weer ontvangen van de in hoofdstuk 3.5 genoemde personen. Fotografische medewerking werd verleend door:

Jannes Boers, Hans Dekker, Hans&Elza van Driel, Kees van Eerde, Albert Henckel, Bert Hooijer, Piet Kersies, Chris Luytinck, Hans van der Meulen, Robert Middelveld, J.v.d. Poll, Els en Ben Prins, Patrick Snoeken, Jan Vriend, Otto de Vries, Edwin de Weerd, Rik Wever.

Iedereen die aan de totstandkoming van de rapportage zijn steentje heeft bijgedragen wordt hiervoor dank gezegd. En voor het 39^e jaar wordt Albertje weer bedankt voor haar geduld met haar uithuizige en veel aan het bureau gekluisterde echtgenoot.

2. LIGGING, BESCHRIJVING EN NAAMGEVING TELGEBIEDEN

1. Nationaal Park Dwingelderveld (3.900 ha.). Het Dwingelderveld ligt tussen Beilen, Dwingeloo, Pesse en Ruinen. In het NP, eigendom van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en particulieren, worden volgens Natura 2000 14 habitattypen onderscheiden:

-stuifzandheiden met struikhei	-vochtige heiden	-herstellende hoogvenen
-binnenlandse kraaiheidebegroeiingen	-droge heiden	-pioniervegetaties met snavelbiezen
-zandverstuivingen	-jeneverbesstruwelen	-beuken-eikenbossen met hulst
-zwakgebufferde vennen	-heischrale graslanden	-oude eikenbossen
-zure vennen	-actieve hoogvenen	

De kern van het Dwingelderveld wordt gevormd door het ca. 1.700 ha grote heidegebied; ruim 60 vennen (complexen), veentjes, slenken en natte laagten liggen door het gebied verspreid. De bossen in de boswachterij zijn in het begin van de 20^e eeuw aangeplant op stuifzand en heide. In de bossen liggen diverse vennen en heidevelden. Het Lheebroekerzand is een afwisselend stuifzandgebied met bos, heide en jeneverbesstruweel. De Anserdennen zijn heuvelachtig met gemengd bos, heide en enkele vennen.

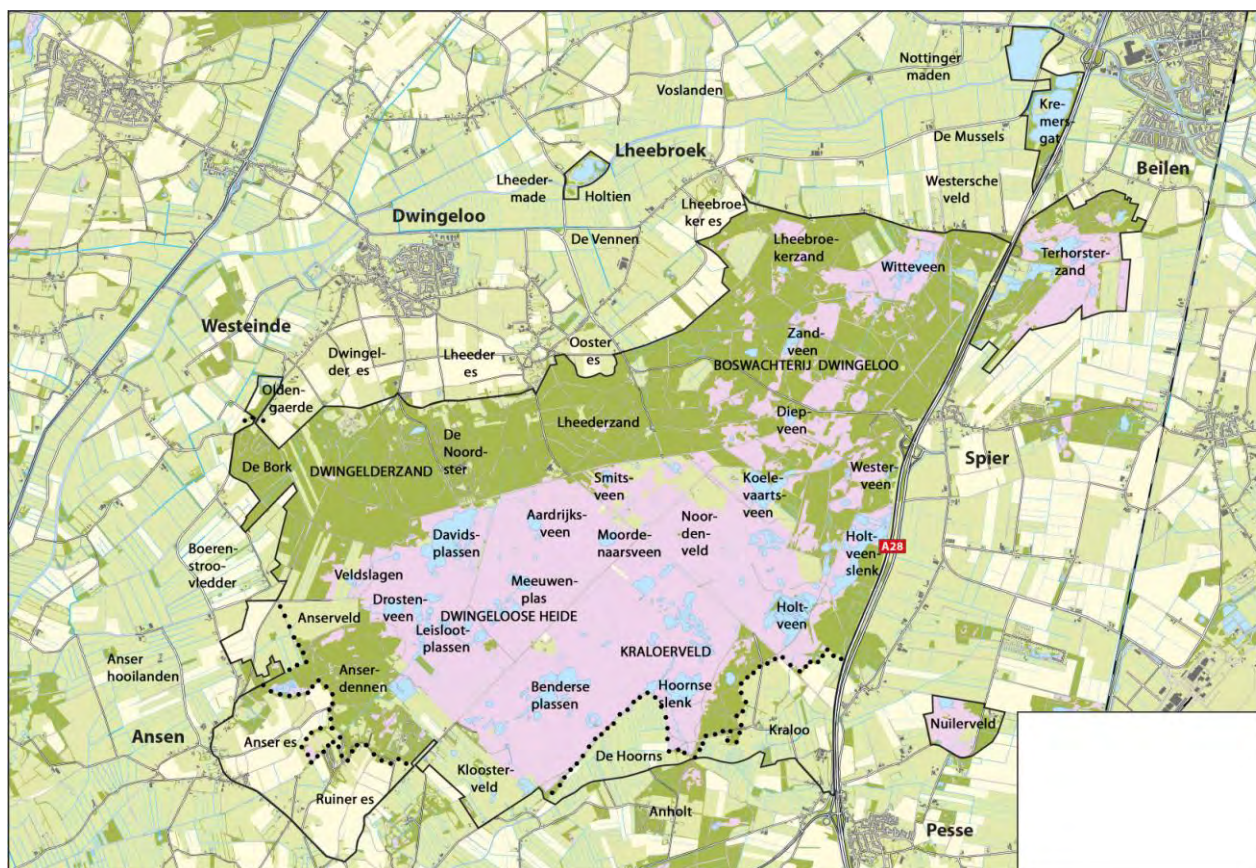
De vroeger in het NP aanwezige cultuurgebieden werden in de jaren 2011-2015 ontgraven en omgevormd naar (natte) heide (Noordenveld) en waterbergingsgebied (Kloosterveld, Anserveld).

De meeste bebouwing in het NP maakt geen deel uit van het Natura 2000-gebied; dit betreft m.n. verblijfsrecreatierterreinen als De Noordster, Torentjeshoek, De Wiltzangh.

Zie **figuur 1**, met de bekendste en meest gebruikte plaats- en veldnamen.

Hoewel buiten de begrenzing van het NP gelegen werden de cultuurgronden Kraloo en De Hoorns en het landgoed Oldengaerde jaarlijks tot één telgebied beschouwd.

Cultuurgebied *Kraloo*, ca.165 ha groot, is een kleinschalig cultuurlandschap met enkele boerderijen, v.m. schaapskooi, houtwallen en zwaar geboomte. Het gebied wordt doorsneden door de Ruiner Aa.

Figuur 1. Ligging telgebieden Dwingelderveld e.o., Kremersgat, Holtien, Terhorsterzand en Nuilerveld in ZW-Drenthe met de belangrijkste in de telgebieden e.o. voorkomende toponiemen.

— grenzen telgebieden

••••• eigenlijke grens NP/Natura 2000 aan de zuid- en westzijde van het Dwingelderveld

Cultuurgebied *De Hoorns*, ca. 87 ha groot, is een open cultuurlandschap waarin enkele eigendommen van SBB. Het gebied grenst aan de Ruiner Aa.

Landgoed *Oldengaerde*, 12 ha groot, omvat een omstreeks 1430 gebouwde havezathe met bijgebouwen en tuinen, een dubbele gracht, singel en parkbos met oude eiken en beuken. Het landgoed is eigendom van Het Drentse Landschap.

2. Ruiner es, ca. 130 ha groot, is een oude es die grotendeels particulier wordt gebruikt. Aan de noordkant liggen bezittingen van NM, waar de kleinschalige indeling van de es in ere is hersteld; op circa 20 akkers werd dit jaar rogge, haver, gerst, boekweit, vlas en bladkool verbouwd.

3. Anser es, ca. 119 ha groot, is eveneens een oude bolle es die deels particulier bezit is. Ook hier liggen aan de noordkant bezittingen van NM met ook een kleinschalige indeling, verspreid over ruim 30 akkers. Dit jaar werd rogge, haver, gerst, boekweit, vlas, stoppelknol en bladkool verbouwd. Op beide essen lagen percelen braak. De akkercomplexen op de beide essen worden akkervogelvriendelijk beheerd.

4. Zandwinplassen Beilen/Kremersgat, 86 ha groot. De plassen liggen ten zuidwesten van Beilen en zijn eigendom van Staatsbosbeheer. Het aangrenzende zandwingat is nog in exploitatie bij de fa. Beugel; inmiddels wordt de zandwinlokatie aan de zuidzijde uitgebreid.

5. Landgoed Holtien, 16 ha groot. De voormalige zandwinplas ligt zuidoostelijk van Eemster en grenst aan de Dwingelerstream. Sinds enkele jaren is de visvijver particulier bezit en is het omgevormd tot waterrijk landgoed.

6. Terhorsterzand/De Moraine, ca. 231 ha groot. Voormalig stuifzandgebied ten zuiden van Beilen dat grotendeels eigendom is van Staatsbosbeheer. Het gebied bestaat uit uitgestoven laagten, droge en natte heide (ca. 100 ha), vennen en waterbergingsgebied, aangeplant bos en enkele fraaie jeneverbesstruwelen. In het zuiden van het gebied ligt een bungalowpark/camping.

7. Nuilerveld, ca. 50 ha groot. Het Nuilerveld, noordoostelijk van Pesse en eigendom van Het Drentse Landschap, bestaat uit een fraai heidegebied met plateau-restduinen, aangeplant bos, wat stuifzand en jeneverbessen.

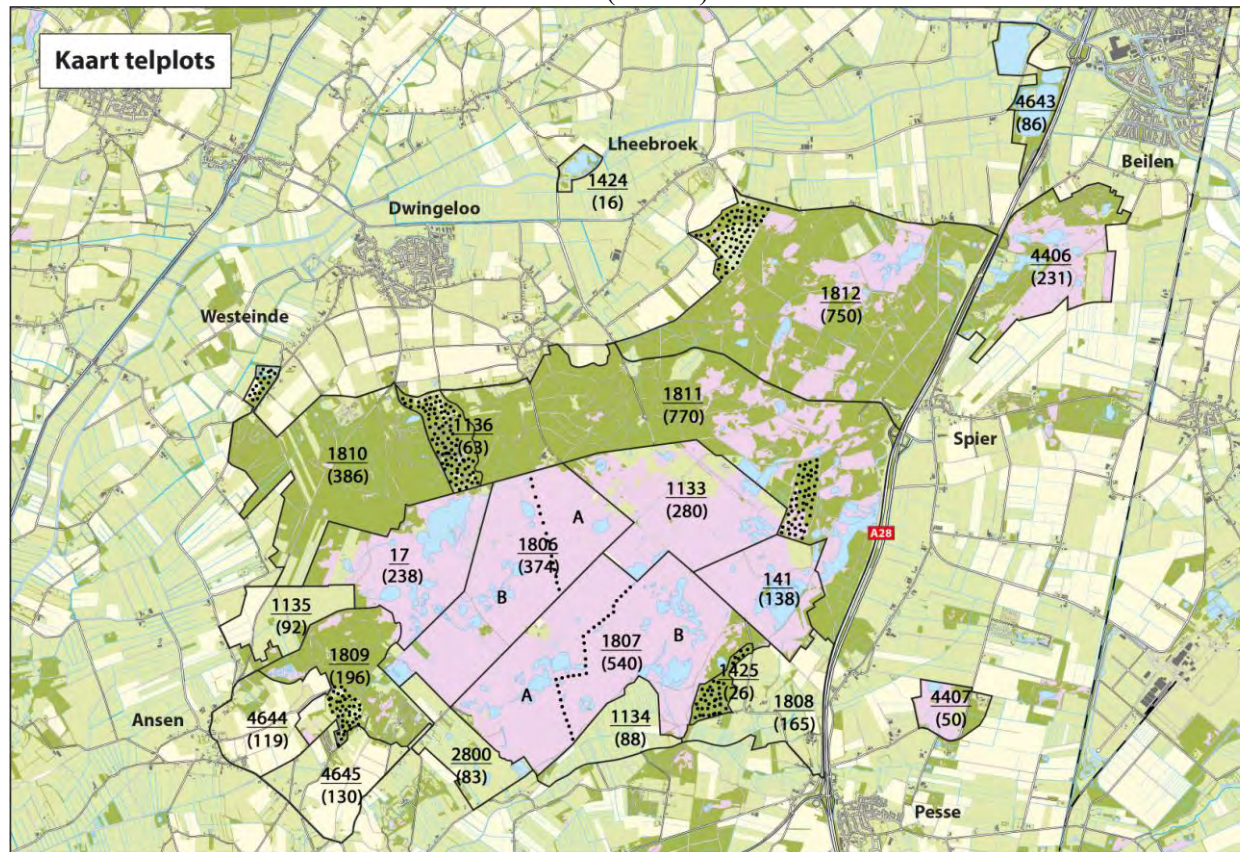

Jeneverbesstruweel in het Lheebroekerzand, één van de veertien habitattypen van het Dwingelderveld, 04-08-2016 (Albert Henckel)

3. MATERIAAL EN METHODE

3.1 Broedvogels

Het NP Dwingelderveld en naaste omgeving, 4.440 ha groot, is opgedeeld in 17 Sovon-telplots (figuur 2) die in het broedseizoen 5-52 maal werden bezocht (tabel 1).

Figuur 2. Ligging, nummering en oppervlakte Sovon-telplots van broedvogels in het Dwingelderveld e.o.

— / ..... grenzen van Sovon-tel (deel)plots broedvogels
1806 nummering telplots en (374) oppervlakte telplots in ha
 ligging zes proefvlakken van 8 algemene soorten

Gebied (eigendom van/ geteld voor)	Plot	Teller	Aantal		Gebied (eigendom van/ geteld voor)	Plot	Teller	Aantal			
			bezoeken	uren				bezoeken	uren		
NP Dwingelderveld: (NM/SBB/Particulieren)	17	JK	11	57	Randen Dwingelderveld: (NM/SBB/Drents Landschap/Particulieren)	1134	JK	14	15		
	141	JK	8	40		1808	JK	11	16		
	1133	JK	12	56		4644	JK	9	11		
	1135	DS	10	44		4645	JK	7	8		
	<i>Bestede uren:</i>		JK	3		12	Overige gebieden:		1424	JK	5
	Heideplots	448	1136	JK		8	11	6	22		
	Bosplots	333	1425	JK		5	8	6	34		
	Totaal	781	1806A	JK		5	9	18	19		
			1806B	RV/JBo		6	15	9	105		
			JK	4		9	4406	JK	11	22	
			1807A	HJ/JH		11	64	4407	JK	5	6
			JK	10		22	4643	JG	9	18	
			1807B	EdW/EE		7	51	Overig part. gebied	----	JK	20
			JK	6		24	Huiszwaluw	----	JK	9	
			1809	JK		19	42	Verklaring afkorting namen:			
			1810	JK		35	70	DS = Dick Scheper	JG = Jan Grotenhuis		
			1811	JK		52	106	EdW = Edwin de Weerd	JH = Joël Hessels		
		1812	JK	40	96	EE = Ewouth Ebink	JK = Joop Kleine				
		2800	JB/RH	13	32	HJ = Harm Jongstra	RH = Ronny Huls				
		JK	4	13	781	JB = Jan Boer	RV = Rudmer Veenstra				
						JBo = Jannes Boers					

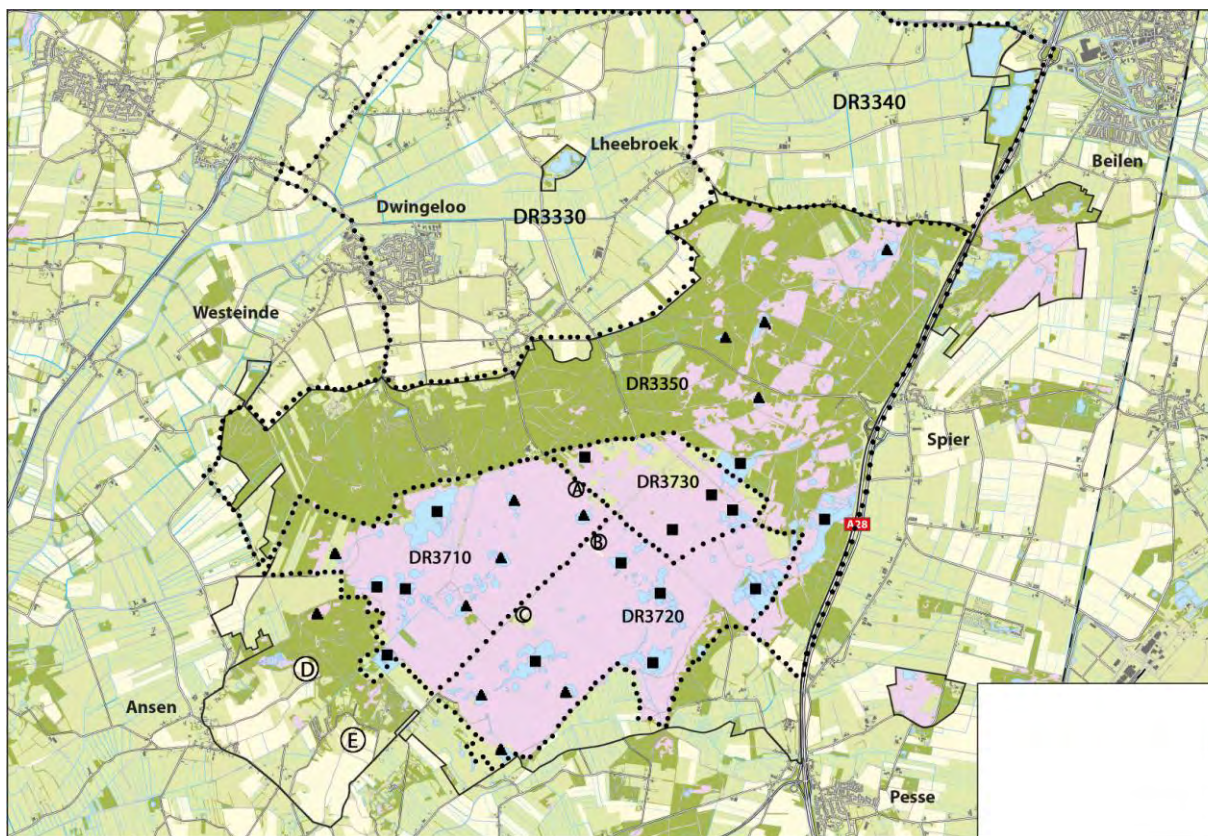
Tabel 1. Totaal door de tellers aan de diverse plots gebrachte (deel)bezoeken en aantallen bestede uren.

Alle 17 plots werden geïnventariseerd volgens BMP-A (alle soorten). In de bossen echter zijn acht zeer algemene soorten: Winterkoning, Roodborst, Merel, Fitis, Goudhaan, Pimpelmees, Koolmees en Vink, alleen geteld in 6 proefvlakken (zie **figuur 2**). De veldbezoeken vielen in de periode februari-augustus (met het zwaartepunt in maart-juni) en waren verdeeld over het etmaal. De meeste bezoeken werden omstreeks zonsopgang gebracht, een aantal overdag en enkele 's avonds/'s nachts.

In 2019 zijn 831 velduren aan de broedvogels van het telgebied Dwingelderveld besteed, hetgeen 11,2 min./ha betekent. Aan de broedvogels van het Kremersgat e.o. (plot 4643) werden totaal 18 uren besteed (12,5 min./ha). Het telplot Holtien (1424) vergde 6 teluren (22,5 min./ha), terwijl met het Terhorsterzand (4406) en Nuilerveld (4407) respectievelijk 22 uren (5,7 min./ha) en 6 uren (7,2 min./ha) waren gemoeid. De broedvogeltellingen op de Anser es en Ruiner es kostten respectievelijk 11 u. (5,5 min./ha) en 8 u. (3,7 min./ha). De Noord- en Zuid-Lheeder es werden dit jaar, via 10 u. (3,2 min./ha) opnieuw op broedvogels geïnventariseerd. Tenslotte waren met de tellingen van de kolonievogels (Huiszwaluw) voor Sovon 9 uren gemoeid en met tellingen in het beekdal 22 uren. Totaal werden dit jaar aan de broedvogeltellingen **936** velduren besteed.

3.2 Winter- en trekvogels

Aan de volgende projecten werd in het kader van winter- en trekvogels (zo veel mogelijk in combinatie) medewerking verleend en werden vele telgegevens ingevoerd (**figuur 3**):

Figuur 3. Ligging en nummering Sovon-telplots van watervogels en ganzen/zwanen

- ..... grenzen van Sovon-telplots watervogels en ganzen/zwanen
- DR3330** nummering telgebieden watervogels, ganzen/zwanen
- vrijwel wekelijks bezochte vennen/slenken voor tellingen winter- en trekvogels
- ▲ onregelmatig bezochte vennen
- A t/m E ligging wildakkers en akkercomplexen van Natuurmonumenten

Sovon: maandelijkse watervogel- en ganzen-/ zwanentellingen van september-april in de telgebieden DR3330, DR3350, DR3710, DR3720 en DR3730; 58 u.
Gebied DR3340 werd geteld door J. Grotenhuis (15 u.).

Sovon: Slaapplaatstellingen in januari-maart en oktober-december voor ganzen, Blauwe kiekendief en in voorjaar en zomer incidenteel voor Bruine kiekendief, Regenwulp, meeuwen, Spreeuw; 30 u.

NM: drie wildackers en 2 akkercomplexen werden in de wintermaanden maandelijks minimaal tweemaal bezocht op de aanwezigheid van akkervogels;	18 u.
Sovon/CBS: Punt-transect-telling in december;	5 u.
Werkgroep Avifauna Drenthe: wintertelling in januari in de blokken 17-31, 17-32, 17-41;	10 u.
Trektellen.nl: trektellingen op telpost (zie voor uitsplitsing uren hoofdstuk 6.3.1)	827 u.

3.3 Verwerking gegevens/Taxonomie

De broedvogelwaarnemingen in de plots 17, 141, 1133, 1135, 1806, 1807 en 2800 werden digitaal vastgelegd en uitgewerkt via het programma autoclustering (Sovon). De veldgegevens van de overige plots werden handmatig verwerkt, waarbij de Handleiding Broedvogels (Sovon 2011/2016) werd gehanteerd.

Wetenschappelijk onderzoek (DNA) heeft uitgewezen dat de soortvolgorde op veel punten aanpassing behoeft. Op basis van taxonomische beslissingen van de Commissie Systematiek Nederlandse Avifauna (CSNA) is de rangschikking van families en soorten de laatste jaren dan ook aanzienlijk gewijzigd. Uit praktische overweging echter (veel extra werk om soortenlijsten, bijlagen etc. aan te passen) wordt in deze rapportage de vertrouwde volgorde volgens de Euring codelijst (2001) aangehouden.

3.4 Overige fauna en flora

-Van zoogdieren zijn waargenomen of dood gevonden exemplaren tijdens de vogelinventarisaties op papier gezet. In het gehele gebied is (vrij) gericht gezocht naar het voorkomen van Haas, Konijn, Eekhoorn en Ree.

-B. Hooijer en J. Vriend zochten langs enkele (fiets)paden in het heidegebied weer gericht naar Gladde slangen en Adders. E. Bernardus deed hetzelfde langs de Postweg. In maart werd door J. Kleine gelet op roepende Heikikkers; ook naar de Rugstreepad is gericht gezocht. Van Groene kikker en Adder zijn veel toevallige waarnemingen verwerkt.

-Het gehele seizoen werden weer gegevens genoteerd van libellen, dagvlinders, sprinkhanen/krekels. Verder werd door A. Henckel het nog in enkele veentjes in de boswachterij voorkomende Veenbesblauwtje geteld.

-J. Kleine en H. Dekker verzamelden weer gegevens van Waterlobelia, Valkruid en orchissen.

Zwarte adder in het Holtveen, 15-05-2019 (Bert Hooijer).

3.5 Tellers

Meer dan 70 personen hebben gegevens voor deze rapportage aangeleverd.

Systematische broedvogelgegevens werden verzameld in/van (zie **figuur 2**):

plot 1135 : D. Scheper	plots 17, 141, 1133, 1134, 1135, 1136	}
plot 1806B: R. Veenstra/J. Boers	1425, 1806, 1807, 1808, 1809	}
plot 1807A: H. Jongstra/J. Hessels	1810, 1811, 1812, 2800, 4644, 4645	} J. Kleine
plot 1807B: E. de Weerd/E. Ebink	1424, 4406, 4407	}
plot 2800 : J. Boer/R. Huls	plot 4643 : J. Grotenhuis	

Steenuil: Steenuilenwerkgroep Vogelwacht Uffelte (E. Bruulsema).

Kerkuil: Kerkuilenwerkgroep Vogelwacht Uffelte.

Van andere diergroepen en van winter- en trekvogels werden door enkele van deze waarnemers (met name J. Kleine, 948 u.) eveneens veel gegevens aan de veldkaartjes en het notitieboekje toevertrouwd.

Aanvullende gegevens en waarnemingen, waarvan vele via Waarneming.nl., werden bekend van : T.Bakker, H.Baptist, E.Bernardus, R.Bleijns, R.Bijlsma, C.Both, T.Bouwmeester (NM), J.Coelingh (NM), H.Dekker, H.Dijk, A.J. van Dijk, F. van Dijken, G.van Duin, K.van Eerde (SBB), J.Funke, A.Goedhart, A. de Groot, C.Haveman, A.Henckel (SBB), L.Hofstee, B.Hooijer, R.Huiting, P.Julsing, P.Kerssies, A.Kleine-Knegt, L.Kooistra, H.Kort, R.Kretz (NM), H.Kruk (SBB), R.de Leeuw, L. bij de Leij, C.Luytink, J.Mansens, J.Mansier, W. van Meerendonk, H. van der Meulen, R.Middelveld, G. van Noord, R.Popken (NM), E. en B. Prins, M.Quist, R.Reijntjes, H.Ruiter, P.W.F.Saathof, W.Scheeres, J.Scheijbeler, M.Smits, P.Smit, P.Snoeken, I.Veenman, J.Vriend, O.L. de Vries, H.Werink.

4. WEERSOMSTANDIGHEDEN

4.1 Het weer in 2019

Het jaar 2019 was warm, zeer zonnig en landelijk gemiddeld vrij droog.

De *winter* was over het geheel zacht met een gemiddelde temperatuur van 5,2°C tegen 3,4°C normaal.

De gemiddelde hoge temperatuur kwam voornamelijk voor rekening van de maanden december en februari.

December was een wat sombere en vrij natte maand. Januari was vrij normaal met een gemiddelde temperatuur van 3,5°C, terwijl februari zowel wisselvallig weer bracht als een periode met veelal droog en zonnig weer. Qua neerslag verliep de winter normaal en pakte hij, door de zonnige februari-maand, zeer zonnig uit.

De *lente* was zacht door de zeer zachte maanden maart en april. Mei daarentegen verliep koel en kende weinig uitschieters. Het voorjaar was aan de droge kant, waarbij maart de natste maand was. De lente verliep, met gemiddeld 593 uren, zeer zonnig; vooral april was een zonnige maand.

De *zomer* was opnieuw zeer warm met een gemiddelde temperatuur van 18,4°C, tegen 17,0°C normaal. Alle zomermaanden waren warmer dan normaal, met drie extreem warme perioden: eind juni, eind juli en eind augustus. De zomer verliep gemiddeld droger dan normaal en door het buiige weer viel de neerslag grillig verdeeld over het land. Gemiddeld werden 756 zonuren genoteerd, tegen 608 uren normaal.

De *herfst* pakte vrij zacht uit, vooral veroorzaakt door oktober. Deze maand was voor een groot deel zeer wisselvallig met een komen en gaan van storingen. November begon zacht, maar geleidelijk daalde de temperatuur tot onder normaal. De herfst was, gemiddeld landelijk gezien, aan de natte kant; 284 mm, tegen 243 mm normaal.

In **tabel 2** zijn, op basis van de geografische overzichten van het KNMI, de maandelijkse karakteristieken van het weer in Zuidwest-Drenthe in 2019 samengevat.

2019 kende ( ) = normaal:
2 ijsdagen (8)
40 vorstdagen (59)
99 warme dagen (85)
26 zomerse dagen (26)
11 tropische dagen (4)

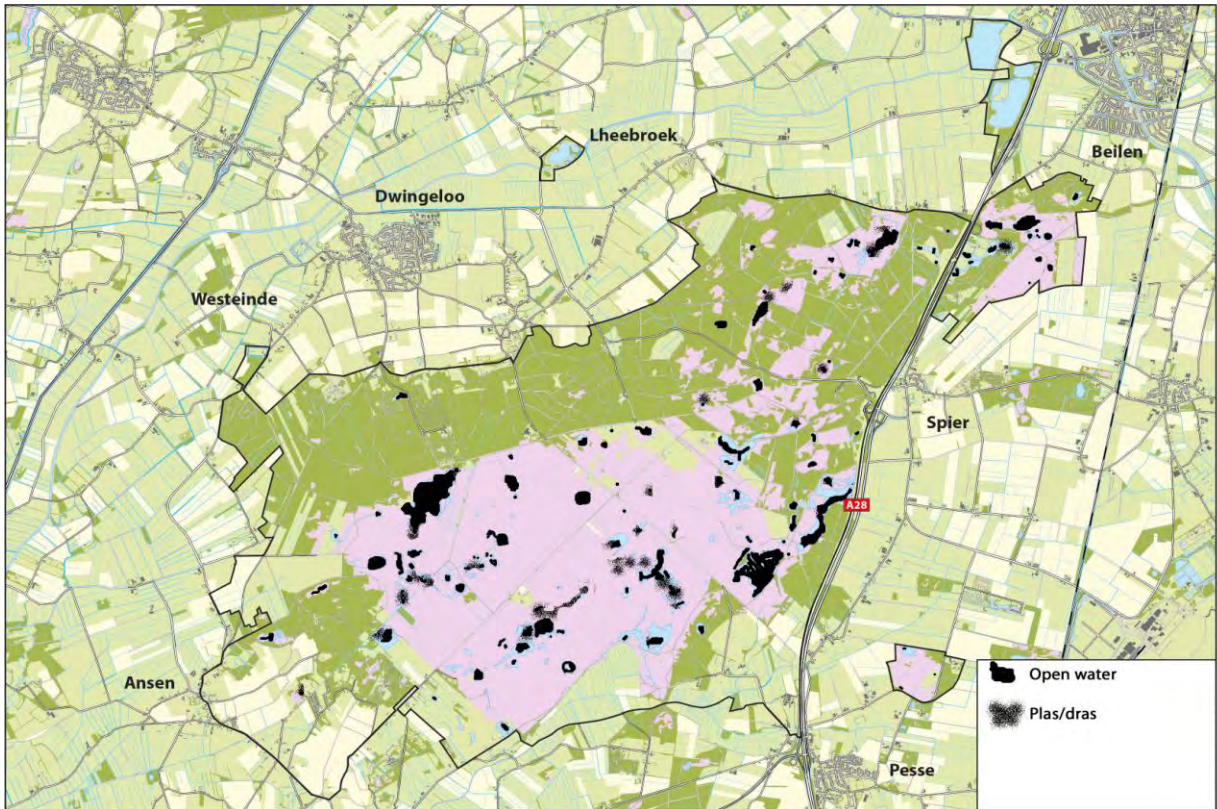
Maand	Gem. temperatuur in °C	Maandsom zonneshijn	Maandsom neerslag	Samengevat
Januari	2,7 (0,4)	53 (-1)	93 (8)	vrij zacht, vrij droog, normale hoeveelheid zon
Februari	5,5 (2,9)	123 (36)	42 (-23)	zeer zonnig, zeer zacht, vrij droog
Maart	7,3 (2,0)	119 (-2)	123 (45)	zeer zacht, nat, normale hoeveelheid zon
April	9,9 (1,3)	248 (75)	42 (-8)	zeer zacht en zonnig, vrij droog
Mei	11,4 (-1,3)	218 (6)	30 (-35)	koel, droog, vrij zonnig
Juni	18,2 (3,0)	262 (75)	71 (-4)	extreem warm, nat, zeer zonnig
Juli	18,3 (1,2)	221 (11)	36 (-52)	warm, vrij droog, vrij zonnig
Augustus	18,1 (1,1)	242 (57)	59 (-15)	warm, zeer zonnig, vrij droog
September	13,8 (-0,1)	158 (12)	111 (34)	zonnig, normale temperatuur, vrij nat
Oktober	10,9 (0,8)	109 (-10)	116 (31)	zacht, nat, normale hoeveelheid zon
November	5,6 (-0,4)	68 (5)	93 (20)	vrij koud, zonnig, normale hoeveelheid neerslag
December	5,2 (2,4)	76 (15)	69 (-16)	zeer zacht, zeer zonnig, vrij droog

Tabel 2. Maandelijkse karakteristieken van het weer in Zuidwest-Drenthe in 2019
( ) = afwijking van het langjarig landelijk gemiddelde 1981-2010

In 2019 werd op 8 februari gestart met de broedvogelinventarisatieronden. In die maand viel 1 dag uit wegens regen. In maart en juni volgden respectievelijk 3 en 1 verregende dagen. Totaal kon dus op 5 dagen in het broedseizoen niet worden geïnventariseerd.

4.2 Waterstand in de vennen

Het regelmatig zeer warme en droge weer zorgde in 2018 aan het eind van de zomer voor een neerslagtekort van circa 120 mm in de regio. Daar ook in de periode september 2018 tot februari 2019 er bijna 100 mm minder neerslag viel dan normaal in ZW-Drenthe, was de waterstand aan het begin van het broedseizoen in diverse vennen/plassen, o.a. Holtveenslenk, Koelevaartsveen, lager dan normaal. Het viel dan ook te verwachten dat zowel Fuut als Roodhalsfuut dit jaar in het Dwingelderveld niet tot broeden overgingen. Het voorjaar maakte, wat neerslag betreft, weinig goed, want zowel april als mei waren te droge maanden. En de warme, droge zomer zorgde er tenslotte voor dat alle stuwen en peilschalen in het Dwingelderveld op het droge kwamen te staan. Zowel Anserveld, Benderse plassen-zuid, Hooijersveen, Hoornse slenk, Kloosterveld, Koelevaartsveen, Kraloër plas, Noordenveld, Leiding 20 stonden eind augustus (bijna) droog.

Figuur 4. Waterstand in het Dwingelderveld in het broedseizoen 2019 (medio mei).

Een compleet drooggevallen Koelevaartsveen, 25-08-2019 (Bert Hooijer).

Droog vallende Holtveenslenk, alleen in de diepere delen stond nog water, 25-08-2019 (Bert Hooijer).

5. BEHEERSASPECTEN

5.1 Regulier beheer in 2019

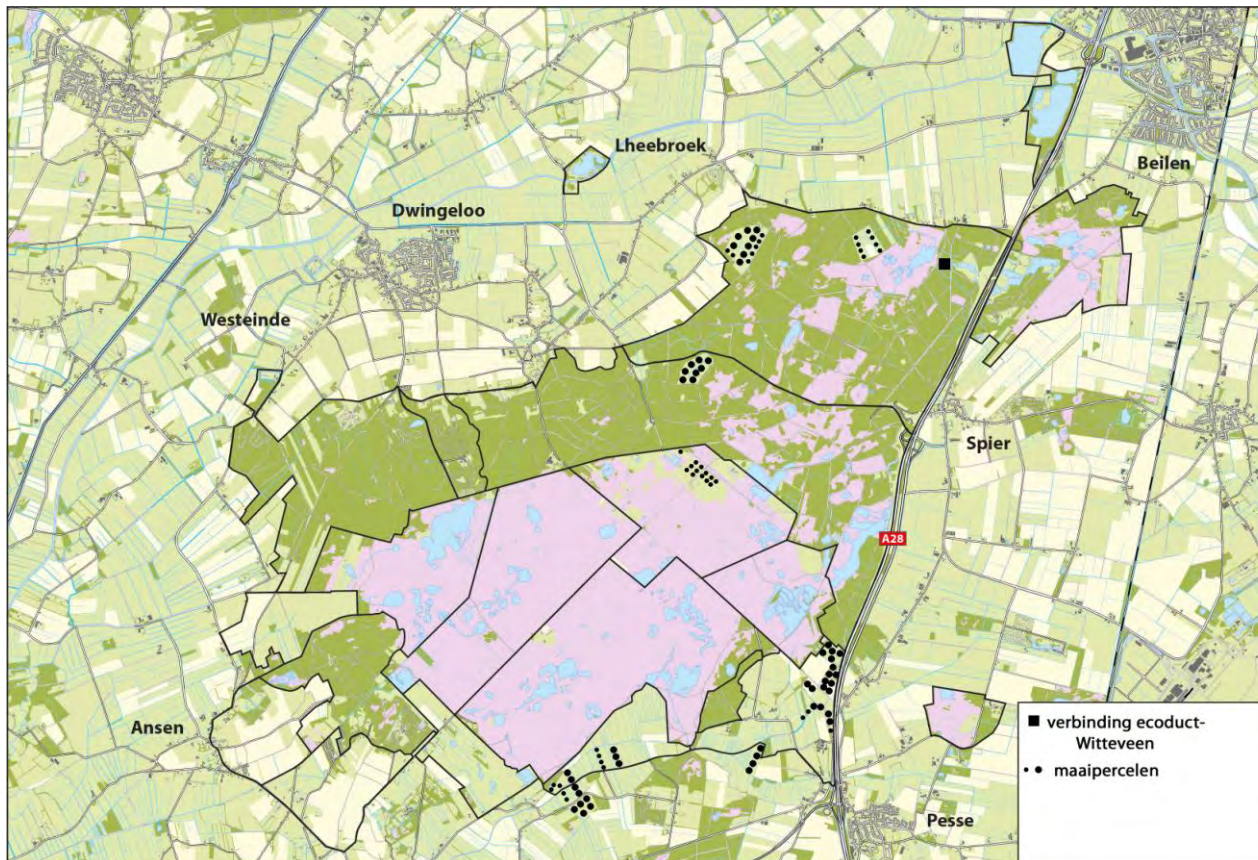
Ten aanzien van genomen beheersmaatregelen in 2019 valt het volgende te vermelden (**figuur 5**):

*De verbinding tussen het ecoduct en het Witteveen werd dit jaar afgewerkt; een gedeelte van de kapvlakte werd ontgrond.

*Op de gebruikelijke wijze is pitrus gemaaid in het weiland bij de Davidshoeve en op de Benderse berg.

*Aan het begin en halverwege het fietspad over de hei tussen Radiosterrenwacht en de Benderse werden nieuwe veeroosters geplaatst.

*Op 08-07 woedde er een natuurbrand in het Terhorsterzand; enkele hectares hei gingen verloren.

Figuur 5. In 2019 genomen beheersmaatregelen in het Dwingelderveld en omgeving.

De kapvlakte in de vakken 109 en 115, tussen het ecoduct en het Witteveen, werd in het najaar gedeeltelijk ontgrond, 31-07-2019 (Albert Henckel).

5.2 Maaibeheer

Sinds enkele jaren wordt voor natuurboeren gecontroleerd of in de door hen te maaien percelen van Staatsbosbeheer broedgevallen van vogels voorkomen. Via de checklist natuurbeheer werden in 2019 voor 5 boeren 34 percelen gecontroleerd op het voorkomen van broedvogels.

De percelen varieerden in grootte tussen 0,075 en 9,2 ha en zijn gelegen in zowel de boswachterij als aan de zuidrand van het Nationaal Park (figuur 5).

Laatstgenoemde kleinschalige en extensief beheerde eigendommen ontwikkelen zich gunstig met toenemende broedvogelaantallen van o.a. Kleine bonte specht, Boompieper, Roodborsttapuit, Geelgors en recente vestiging van enkele paren Grauwe klauwier.

Afvoer maaisel in de droge nazomer, 11-08-2019 (Bert Hooijer).

5.3 Programma Aanpak Stikstof

Volgens een uitspraak in mei 2019 van de Raad van State klopt het Nederlandse stikstofbeleid niet. Sindsdien zit de uitgifte van vergunningen op slot en kwam het PAS op losse schroeven te staan. Aan het eind van het jaar begonnen de boeren, die volgens het RIVM voor 40% voor de stikstofuitstoot verantwoordelijk zijn, met protestacties. Door de niet meer werkende PAS-regeling kregen ook de natuurherstelwerkzaamheden dit jaar echter ook geen vervolg in het Dwingelderveld.

In februari 2019 werden in SBB-gebied slechts een aantal in 2018 gemaaide/gechopperde percelen bekalkt om verdere verzuring van het gebied tegen te gaan.

Bekalkingswerkzaamheden in het Kraloërveld, 18-02-2019 (Albert Henckel).

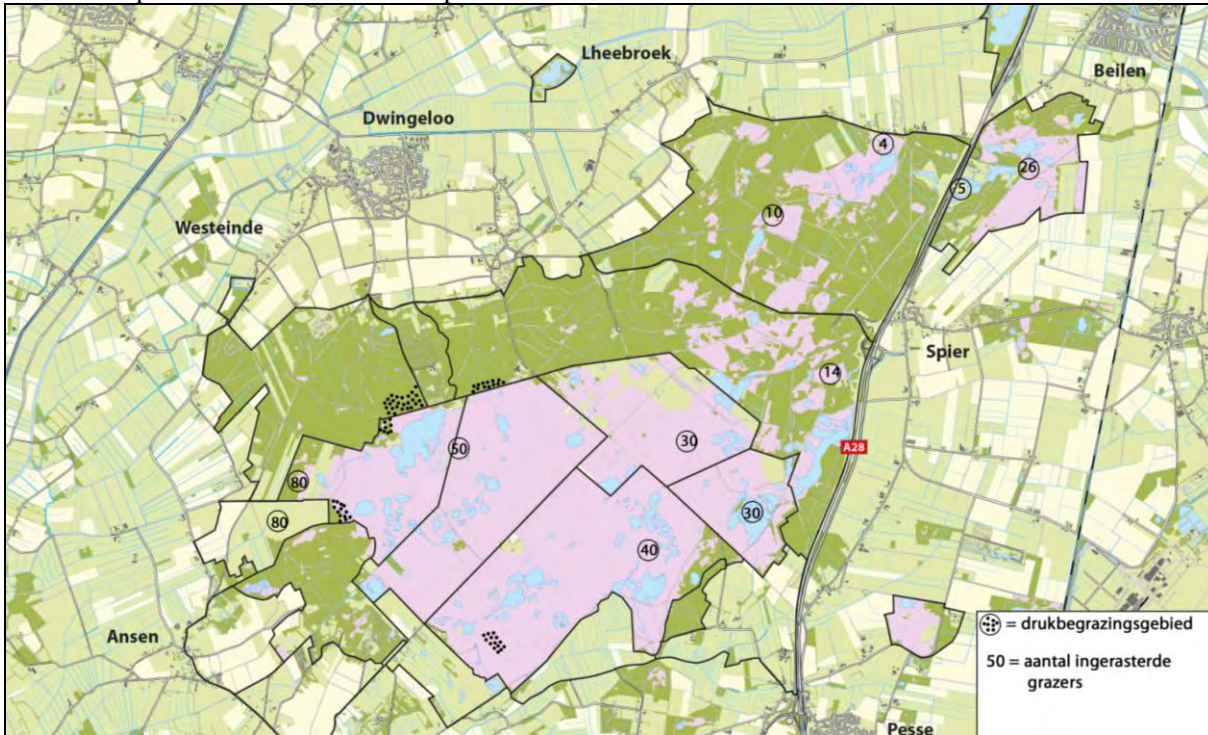
5.4 Begrazing

Om vergrassing en verbossing tegen te gaan en/of in te perken worden grazers ingezet. In het heidegebied zijn 2 gescheperde kuddes actief; de Dwingeler kudde (NM) begraast globaal het noordelijk deel van het heidegebied, de Ruiner kudde (Stichting “Vrienden van de Schaapskudde Ruinen”) het zuidelijk deel.

Beide kuddes zijn 's zomers 400-500 schapen/lammeren groot en 's winters ca. 200-250.

Verder is in het Holtveen en het aangrenzende bosgebied van de boswachterij Dwingeloo een ingerasterd aantal (200-250) schapen jaarrond actief.

De Dwingeloose heide, het Kraloërveld, het Holtveen, het Noordenveld, het Anserveld, een deel van de boswachterij-zuid en plaatselijk in de boswachterij-noord werden gedurende het groeiseizoen (01-04 tot 01-11) begraasd door 200-260 runderen. Het Anserveld (kapvlakte) werd tevens begraasd door circa 20 bokken en 60 rammers. Op het ecoduct waren weer paarden actief.

Figuur 6 Drukbezingsgebieden en aantallen ingerasterde grazers; schapen, geiten, runderen en paarden.

Met de Dwingeler schaapskudde en een groep bokken werd op een aantal plaatsen, o.a. Anserveld, in het Lheederzand en het Smitsveen, drukbezings uitgevoerd ter bestrijding van vergrassing en bosopslag.

De NM-kudde van Drentse heideschapen gaat vergrassing te lijf op de Dwingeloose heide, 04-07-2019 (Hans Dekker).

6. VOGELS

6.1 Broedvogels Dwingelderveld

De dit jaar gevonden broedvogelaantallen zijn opgenomen in **bijlage 1**; diverse aanvullende bijzonderheden, trends en fenologie zijn weergegeven in **bijlage 2**.

De vastgestelde broedvogelparen/-territoria zijn op de **verspreidingskaarten 1 t/m 90** aangegeven. In totaal werden in 2019 in het Dwingelderveld **18.872** broedvogelparen vastgesteld, verdeeld over **124** soorten. In het heidegebied werden 3.722 paren gevonden (verdeeld over 106 soorten), in de bossen 14.275 paren (110 soorten) en in de cultuurlanden 875 paren (69 soorten).

6.1.1 Broedseizoen 2019 Dwingelderveld

Na het natte topjaar 2016 (131 broedvogelsoorten/20.514 broedparen) liep het soortenaantal jaarlijks terug en in de pas daarmee de totale broedvogelstand. De afname is voor een deel gerelateerd aan de waterstand in het Dwingelderveld. De afgelopen vijf jaren vielen er namelijk forse verschillen in het waterpeil te constateren. Dat had alles te maken met de hoeveelheid neerslag in de voorafgaande herfst, winter en het vroege voorjaar (september-mei). Normaal valt er in die periode in de regio gemiddeld 610 mm (geografische overzichten van het weer, KNMI). In 2015-2019 varieerde de neerslagsom tussen 418 en 728 mm.

In de jaren 2018/2019 sloeg de droogte overigens met name toe vanaf mei tot diep in de herfst.

De totale broedvogelstand van 30 soorten watervogels en steltlopers schommelde met de nattigheid mee. De laagste stand viel in het broedseizoen van 2019 te noteren, waarbij vooral de continue afname van alle rallen, Kievit, Kleine plevier en Tureluur in het oog springt (**tabel 3**).

Ook Grauwe gans, Nijlgans, Wintertaling, Kuifeend en Watersnip reageren in meer of mindere mate op de afname van natte en drasse terreindelen. Door waarschijnlijk de te lage waterstand in de Holtveenslenk gingen Fuut en Roodhalsfuut (het paar hield het na één dag al voor gezien) niet tot broeden over. En twee paren Kraanvogels volgden elders in het terrein dat voorbeeld.

De vaak warme, droge omstandigheden pakte voor een aantal andere soorten dit jaar wel goed uit; zo werden 11 Draaihalsterritoria geregistreerd, waarvan 8 in/rond het Noordenveld/Holtveen. Ook Fluiter (97 pr.), Wielewaal (80 pr.) en Grauwe klauwier (31 pr. in het Dwingelderveld, 12 pr. elders) bereikten weer topaantallen. Opstekers waren dit jaar ook de aantallen van Kwartel (18 pr. in het Dwingelderveld, 9 pr. op de essen, 11 pr. elders), Zomertortel (13 pr., bijna alle in/rond het Lheebroekerzand) en Nachtegaal (2 pr.).

Zowel Grote bonte specht (397 pr.) als Kleine bonte specht (90 pr.) blijven in aantal toenemen en ook de Middelse bonte specht lijkt, met inmiddels 3 territoria, vaste voet in het Dwingelderveld te krijgen. Ook bleek de rek bij Boomleeuwerik, Glanskop en Putter er dit jaar nog steeds niet uit te zijn.

Minder goed vergaat het de laatste jaren Tjiftjaf (afname van 22% ten opzichte van 2014), Fitis (gestage afname van 50% ten opzichte van 2011), Goudhaan (afname van 53% ten opzichte van 2016; of is het toch een kwestie van gehoor) en Rietgors (afname van 22% ten opzichte van 2016). Ook met de Oeverzwaluw is het de laatste jaren sterk bergafwaarts gegaan; van 202 pr. in 2017 naar slechts 6 pr. in 2019.

Soort	2015 (normaal) 565 mm	2016 (nat) 728 mm	2017 (droog) 418 mm	2018 (normaal) 714 mm	2019 (droog) 552 mm
Dodaars	94	101	86	95	84
Fuut	4	5	2	2	2
Roodhalsfuut	2	2	1	2	--
Geoorde fuut	36	35	12	18	15
Grauwe gans	71	108	118	142	130
Grote Can. gans	42	47	40	47	42
Brandgans	2	1	1	1	1
Nijlgans	53	55	50	53	47
Bergeend	5	6	3	2	2
Krakeend	13	16	9	11	12
Wintertaling	44	48	35	40	31
Wilde eend	156	186	138	170	154
Zomertaling	4	3	1	2	2
Slobeend	12	13	6	22	11
Tafeleend	13	15	9	11	10
Kuifeend	74	82	60	64	59
Waterral	43	50	32	29	26
Porseleinhoen	3	4	1	--	--
Waterhoen	38	44	32	31	23
Meerkoet	50	71	21	36	17
Kraanvogel	2	3	4	6	7
Scholekster	3	6	1	2	4
Kleine plevier	39	36	39	31	28
Kievit	74	76	64	46	28
Bonte strandloper	--	1	1	--	--
Watersnip	27	43	29	36	25
Houtsnip	28	33	31	29	24
Grutto	1	--	2	1	1
Wulp	9	12	11	14	13
Tureluur	22	24	11	18	10
Aantal broedpr.	964	1126	850	961	808

Tabel 3. Aantallen broedparen watervogels en steltlopers in het Dwingelderveld in de periode 2015-2019

6.1.1.1 Broedvogels van Rode en Oranje Lijst/Natura-2000 in 2016-2020

In het Nationaal Park werden dit jaar 34 Rode Lijst-soorten aangetroffen (Rode Lijst 2016), met in totaal 1981 broedparen (**tabel 4A**). Zowel de soort- als broedvogelaantallen pakten wat lager uit dan in voorgaande jaren; de stand van o.a. Wintertaling, Watersnip, Ransuil, Boerenzwaluw, Grauwe vliegenvanger en Zwarte mees loopt gestaag terug. Daartegenover valt bij een beperkt aantal soorten een toename te constateren: Draaihals, Graspieper, Wielewaal, Grauwe klauwier. De stand van Oranje Lijst soorten loopt eveneens terug, vooral veroorzaakt door afnemende aantallen van Waterhoen en Kievit (**tabel 4B**). Een en ander betekent dat circa 10% van het broedvogelbestand van het NP jaarlijks tot de categorieën (ernstig) bedreigde, kwetsbare en gevoelige soorten behoort; het NP vervult voor die soorten nog steeds een belangrijke functie.

Soort	Crit	Broedvogelaantal					Soort	Crit	Broedvogelaantal				
		2016	2017	2018	2019	2020			2016	2017	2018	2019	2020
Roodhalsfuut	GE	2	1	2	--		Veldleeuwerik	GE	339	320	330	341	
Roerdomp	KW	--	1	1	--		Boerenzwaluw	GE	81	76	72	60	
Wintertaling	KW	48	35	40	31		Huiszwaluw	GE	6	13	7	2	
Zomertaling	BE	3	1	2	2		Graspieper	GE	208	193	204	221	
Slobeend	KW	13	6	23	11		Gele kwikstaart	GE	22	16	22	17	
Torenavalk	KW	5	4	3	2		Nachtegaal	KW	--	1	1	2	
Boomvalk	KW	3	3	3	4		Paapje	BE	32	35	28	24	
Patrijs	KW	1	1	--	--		Tapuit	BE	3	3	2	3	
Porseleinhoen	KW	4	1	--	--		Grote lijster	KW	64	66	60	61	
Kraanvogel	GE	3	4	6	7		Spotvogel	GE	3	4	8	10	
Bonte str.loper	V	1	1	--	--		Grauwe vl.vanger	GE	126	128	116	107	
Watersnip	BE	43	30	36	25		Matkop	GE	216	218	228	200	
Grutto	GE	--	2	1	1		Zwarte mees	GE	272	249	222	217	
Wulp	KW	12	12	14	13		Wielewaal	KW	58	55	72	80	
Tureluur	GE	24	11	18	10		Grauwe klauwier	BE	15	18	25	31	
Oeverloper	GE	--	--	1	--		Raaf	GE	1	2	3	3	
Zomertortel	KW	4	8	7	13		Huismus	GE	160	164	163	198	
Koekoek	KW	39	39	39	39		Ringmus	GE	70	63	60	62	
Steenuil	KW	2	3	3	2		Kneu	GE	164	156	154	162	
Ransuil	KW	14	14	10	9								
Draaihals	EB	2	3	8	11		Aantal soorten		36	39	37	34	
							Aantal paren		2063	1960	1994	1981	

Tabel 4A. Aantallen broedvogels van de Rode lijst (2016) in het Dwingelderveld in 2016-2020

Crit = Criterium waarom de soort in de lijst is opgenomen:

V = Verdwenen; EB = Ernstig bedreigd; BE = Bedreigd; KW = Kwetsbaar; GE = Gevoelig

Soort	Broedvogelaantal					Soort	Broedvogelaantal				
	2016	2017	2018	2019	2020		2016	2017	2018	2019	2020
Bruine kiekendief	2	1	1	1		Gekraagde roodstaart	192	205	209	195	
Sperwer	8	7	6	10		Kuifmees	227	253	258	244	
Waterhoen	44	32	31	23		Spreeuw	300	278	263	280	
Scholekster	6	1	2	4		Kleine barmsijs	1	1	1	1	
Kievit	76	65	48	28							
Kokmeeuw	51	16	96	60		Aantal soorten	10	10	10	10	
						Aantal paren	907	859	915	846	

Tabel 4B. Aantallen broedvogels van de Oranje Lijst (2013) in het Dwingelderveld in 2016-2020

Soort	L.in	Beh	Broedvogelaantal					Soort	L.in	Beh	Broedvogelaantal				
			'16	'17	'18	'19	'20				'16	'17	'18	'19	'20
Dodaars	+	55	101	89	95	84	Paapje	-	25	32	35	35	24		
Geoorde fuut	+	45	35	12	18	15	Roodborsttapuit	+	85	211	242	230	234		
Zwarte specht	+	14	11	12	12	10	Tapuit	-	30	3	3	2	3		
Boomleeuwerik	+	35	75	83	89	91									

Tabel 4C. Natura-2000 Vogelrichtlijnsoorten van het Dwingelderveld

L.in = Landelijke staat van instandhouding

+ = gunstig; - = matig gunstig; -- = zeer ongunstig

Beh = Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste .. broedparen

Het Natura-2000 gebied Dwingelderveld telt 7 Vogelrichtlijnsoorten (**tabel 4C**). Voor zowel de broedvogels Geoorde fuut als Tapuit wordt de gewenste populatie (Beh) al jarenlang niet meer gehaald. De Zwarte specht zit constant op vrijwel het gewenste nivo, terwijl Dodaars, Boomleeuwerik, Paapje en Roodborsttapuit al jarenlang (ruim) aan de verwachtingen voldoen.

6.1.2 Kraanvogelbroedparen

Dit jaar was het Dwingelderveld de thuisbasis van 7 Kraanvogelbroedparen, waaronder de bekende paren Alfa, Bèta, Gamma en Delta. Ook het paar dat in 2018 een broedpoging deed in Noordenveld-zuid was terug. Verder doken nieuwe paren op in Noordenveld-west en in het Witteveen, terwijl ook de solitaire Kraanvogel het gehele jaar weer aanwezig was. Het was dan ook weer lastig alle paren op naam te brengen. Ze zijn daarom opnieuw vernoemd naar de broedlocatie met daaraan gekoppeld de -vermoedelijke- identiteit (via namen op basis van het Griekse alfabet) van het stel;

Aardrijksveen-paar (Delta)

Benderse plassen-paar (Gamma)

Kraloër plassen-paar (Bèta)

Leislootplassen-paar (Alfa)

Noordenveld-west-paar (nieuw paar)

Noordenveld-zuid-paar (Epsilon)

Witteveen-paar (nieuw paar)

6.1.2.1 Broedparen 2019

Via ruim 1200 waarnemingen, diverse foto's, gedragsnotities en nestzoektochten later in het broedseizoen werd de Kraanvogelpopulatie in het Dwingelderveld weer in kaart gebracht. Dit jaar gingen vijf van de zeven territoriale paren daadwerkelijk tot broeden over, waarbij drie nieuwe nestlocaties in de broedgebieden Bpl, Lsl en Mpl in gebruik werden genomen (**figuur 7**). De paren Alfa en Epsilon waren van meet af aan present, evenals een solitair exemplaar. De overige paren vestigden zich tussen 08-02 en 11-03 in het gebied (**tabel 5**). In tegenstelling tot 2018 was er dit jaar weinig interactie tussen de verschillende broedparen. De kaarten waren blijkbaar vorig jaar al geschud.

Aardrijksveen-paar (Delta)

Dit paar, dat op 13-02 op circa 150 m. van de Davidshoeve baltste, startte rond 24-03 met broeden. Het broedproces kon deels vanuit de woonlocatie worden gevolgd. De niet broedende vogel foerageerde veelal in de omgeving van het nest, bij de Davidsplassen of in het Anserveld/Boerenstroovledder. Helaas bleek het nest na ruim 14 dagen broeden, op 09-04, verlaten en was het legsel verdwenen. Enige tijd leek het er op dat het paar in het broedgebied Mpl nog een tweede poging zou wagen, maar daarvan kwam het niet.

Nestlocatie paar Delta, 11-08-2019 (eigen foto), op klein pitrus-eilandje, circa 5 m. uit de oever van het ven. Het nest bleek bij het tweede bezoek te zijn overgroeid en de waterstand in het ven was circa 30 cm gedaald.

Broedplaats	Presentie	Baltsactiviteiten o.a. op	Nestbouwactiviteiten	Legsel	Broedbegin	Legsel gelukt !! mislukt †	Vervolglegsel	Bijzonderheden
Aardrijksveen (Delta)	13-02-02-11	04/11-03 30-04	medio maart (nieuwe lokatie)	ja	± 24-03	09-04 †	---	Nest (5 m. uit de oever van het ven) in klein pitruseilandje, ca. 80 cm groot, met donsveertjes erop; 11-04 JK.
Benderse plassen (Gamma)	08-02-29-12	18-02	eind april/ eind mei	ja	± 04-05	± 07-05 †	± 04-06 †	2 half vergane nesten bij Bend. berg/Leiding 20. Waarschijnlijk 2 in (zeer) vroeg stadium mislukte broedpogingen; 01-08 RP.
Kraloër plas (Bèta)	11-02-30-12	22-02 (paring) 26/27-02 23-03 03/09-05	eind maart/ begin april	ja	±15-04	---	---	Nest, 90 cm groot, in Kraloër plas op enkele pitruspollen aan rand van pitruseilandje. Veel afgeknipte pitrus rond nest. Mogelijk is er (zeer) kortstondig gebroed; 03-08 JK.
Leislootplassen (Alfa)	01-01-31-12	18-05(paring)	medio maart (nieuwe lokatie)/ eind mei	ja	± 30-03	± 03-05 !! 2 juv.; ± 12-05 †	± 10-06 †	2 nestlokatie bezocht; 12-09 JK en MS. Op lokatie 1 (juv. geboren) geen nest gevonden; ontoegankelijke lokatie. Op lokatie 2 (vervolglegsel) nest van pitrus, groot ± 100 cm, in pitrusveldje.
Noordenveld-west	18-02-01-12	27-02 (paring) 12-03 (paring) 29-03(gesnor) 03/09-05	eind maart (nieuwe lokatie)	nee	---	---	---	Hoewel er sprake leek van nestbouw en zelfs broeden, kon hiervoor geen bewijs (nest) worden gevonden; 01-08 JK.
Noordenveld-zuid (Epsilon)	01-01-03-10	24-02 12-03 (paring) 15-03	begin april	ja	08-04	11-05 !! 1 juv.; 31-07 vliegvlug	---	Zeer klein (ca. 50 cm) nest tussen deels afgeknipte pitruspollen, aan het eind van een ca. 7 m lange pitrusstrook; 07-07 JK.
Witteveen	01-03-14-09	02-03(gesnor)	---	nee	---	---	---	Paar was territoriaal, maar heeft niet gebroed.

Tabel 5. Overzicht broedlokatie/broedresultaten van de Kraanvogelparen in het Dwingelderveld in 2019

Alfa = naam broedpaar

Presentie = periode van aanwezigheid paren in broedgebied

Legsel: † (vermoedelijke) datum mislukt broedsel/verdwenen juveniel(en)

!! (vermoedelijke) datum gelukt broedsel

Verklaring initialen: JK = J.Kleine; MS = M.Smets; RP = R.Popken

Benderse plassen-paar (Gamma)

Hoewel paar Gamma vrijwel continu in haar broedgebied aanwezig was, waren de aanwijzingen voor broeden gering; ze beperkten zich tot baltsgedrag op 18-02 en enkele keren uit het broedgebied afvliegende enkelingen (niet-broedende vogel). Een nestzoekronde op 01-08 gaf uitsluitel met de vondst van twee half vergane nesten in het gebied Benderse berg/Benderse plassen/Leiding 20; het paar had dus wel degelijk enkele broedpogingen ondernomen.

Paar Gamma bleef de rest van het jaar in het gebied aanwezig, maar foerageerde ook regelmatig in De Hoorns en het Kloosterveld.

Paar Gamma was tot het eind van het jaar aanwezig, Benderse plassen, 08-07-2019 (Bert Hooijer).

Kraloër plas-paar (Bèta)

Paar Bèta vertoonde tussen 21-02 en 09-05 diverse keren baltsgedrag en eind maart/begin april werden nestbouwactiviteiten geconstateerd. Concrete aanwijzingen voor broeden werden niet bekend, maar begin augustus werd op de verwachte broedplaats een fors nest op enkele pitruspollen gevonden in een droog gevallen veentje. Ook dit paar bleef tot eind december in het broedgebied aanwezig, maar foerageerde ook regelmatig in De Hoorns en bij Kraloo.

*Kraanvogel bij Kraloër plas, 18-02-2019
(Jan Vriend).*

Leisloutplassen-paar (Alfa)

Dit ervaren paar zat eind maart op een nieuwe lokatie al op eieren en begin mei kon een glimp worden opgevangen van zeker 1 jong. Ruim een week later echter was het kroost verdwenen en bleef het paar voor het derde achtereenvolgende jaar met lege handen achter. Begin juni produceerde het paar nog een vervollegselsel, maar door het snel indrogende terrein was dit tot mislukken gedoemd. Laatstgenoemd nest kon op een begin september gehouden nestzoekronde vlot worden opgespoord, maar de lokatie van het eerste nest was door de plaatselijke Molinia-jungle dermate ontoegankelijk dat van verder zoeken werd afgezien. Zoals gebruikelijk bleef paar Alfa de rest van het jaar in het broedgebied aanwezig en foerageerde het vrijwel continu in het cultuurgebied rond Boerenstroovledder.

Paar Alfa op maaisoppel, Kattemade, 18-10-2019 (Hans van der Meulen).

Noordenveld-west-paar

Op 18-02 werd voor het eerst de duetroep van dit nieuwe paar in dit gebied gehoord. Ruim een week later werd er gebalst en gepaard. Eind maart was/leek het stel de gehele week met nestbouw bezig. Medio april werd, op onder meer internet, zelfs melding gemaakt van een bezet nest ter plaatse. Bij twee nestzoekrondes (de eerste op 01-08) kon in het toen droog staande gebied geen spoor van een nest in de pitrusstroken worden gevonden. Vermoedelijk is het nog onervaren paar dit jaar niet verder gekomen dan beginnende nestbouw, mogelijk mede veroorzaakt door enkele territoriumconflicten medio april. Wel bleef het stel het gebied tot medio juli trouw en werd er onregelmatig ook geslapen.

Het Noordenveld-west-paar foeragerend en even baltsend ter plaatse, 09-05-2019 (Otto de Vries).

Noordenveld-zuid-paar (Epsilon)

Paar Epsilon eiste in 2019 de meeste aandacht op. Het paar was vanaf het begin van het jaar aanwezig, ontplooi- de eind februari/begin maart baltsactiviteiten en zat 's morgens 08-04 te broeden. Diezelfde avond was het echter meteen al mis; mensen in het terrein en de beide Kranen ver van het nest. Meteen SBB verzocht het broed- gebied ook aan de zuidkant van het Noordenveld uit te rasteren. Daarop werd adequaat gereageerd; de volgende dag was het Lange Pand met schrikdraad voor wandelaars afgesloten. Diezelfde morgen bleek het vrouwtje weer te broeden en stond de man op wacht. Het paar broedde in een plas in zeer open gebied; de broedende vogel was van ver zichtbaar en makkelijk te observeren. Vandaar dat bijna dagelijks een kijkje werd genomen.

Mannetje roepend, 14-02-2019 (Bert Hooijer).

Nestlokatie in bijna droog gevallen plas, 07-07-2019 (eigen foto).

Wonderwel verliep het broedproces zonder noemens- waardige incidenten, zodat de niet-broedende vogel het regelmatig aandurfde in het cultuurgebied bij Lheebroek te foerageren. Op 11-05 kondigde het paar, via veel geroep, de geboorte van kroost aan. In de vroege morgen van 12-05 werd duidelijk dat er één jong op het nest zat; de eerste dagen bivakkeerde het kuiken op/bij het nest, daarna in/rond de indrogende plas. Op 22-05 was de actieradius al uitgebreid tot circa 500 meter van het nest; op 04-06 ontliiep het gezin twee jagende vossen door snel naar de plas te verkas- sen. Medio juni werd het Noordenveld vaak verlaten en werden de Kranen onder meer aangetroffen in de omgeving van het Moddergat, Holtveen en Nuilerbos. Na 10-07 leken de Kranen van de aardbodem verdwe- nen, totdat ze bij toeval op 21-07 in het veentje in vak 59 van de boswachterij werden aangetroffen.

Kranengezin in het Lange Pand, kuiken 24 dagen oud, met strui- nende Vos op de voorgrond, 03-06-2019 (Bert Hooijer).

Tot 31-07, toen bleek dat het jong kon vliegen, foerageerde het gezin veelal in de half open de- len van de boswachterij-zuid, daarna werden ze regelmatig gezien in het Noordenveld, Holtveen en soms boswachterij. Op 16-08 dook het gezin plotseling op in het Fochteloërveen (melding Herman Feenstra) waar ze, na veel commotie onder de aanwezige Kraanvogels, werden ver- jaagd. Incidenteel werden ze daarna nog weer in het Dwingelderveld gezien, o.a. op 14-09 en medio oktober.

Paar met jong, heel toepasselijk, bij familiepad in het Noordenveld, 01-08-2019 (Albert Henckel).

Witteveen-paar

Op 01-03 werd duidelijk dat zich een Kraanvogelpaar in het Witteveen ophield. En ze bleken territoriaal te zijn met begin maart veel geroep en soms ook gesnor. Daarna echter verdween het paar weer enige tijd om medio april en begin mei weer op te duiken. Langduriger aanwezig bleven ze vanaf begin juni, waarbij ze ook op andere lokaties in de boswachterij werden gezien, o.a. in vak 79 en het Grootveen. Regelmatig werd er ook gefoera-geerd in het Westersche veld (beekdal) en werd in het Witteveen geslapen. Na juli werd het paar nog incidenteel in het gebied waargenomen. Vermoedelijk werd er veel gependeld tussen Dwingelderveld en Fochteloërveen.

Het Witteveen-paar foeragerend in het Westersche veld bij Lheebroek, 14-09-2019 (Piet Kerssies)

De solitair

De solitair die in 2018 in het Dwingelderveld opdook bleef de gehele winter aanwezig en kon overal in het gebied worden aangetroffen. Dat zorgde in de broedperiode nogal eens voor verwarring, daar hij soms werd verward met een niet-broedende partner van de verschillende broedparen. In de zomermaanden werd de vogel vaak aangetroffen in het westelijk heidegebied en later in het cultuurgebied van Boerenstroovledder, soms op enige afstand in gezelschap van andere Kraanvogels, maar meestal alleen. Medio oktober werd opgemerkt dat de vogel een beschadigde linkervleugel had; de slagpennen leken voor een deel afgebroken (zie foto). Ondanks deze handicap kon de vogel, zij het wat onbeholpen, wel vliegen. Op 02-01-2020 werd hij nog foeragerend waargenomen in het weiland bij de Davidshoeve. Kort daarna echter werd de vogel in Boerenstroovledder dood gevonden. Hij heeft het dus toch niet gered.

De solitair foeragerend in Boerenstroovledder, 27-11-2019 (Hans van der Meulen).

6.1.2.2. Broedparen 2005-2019

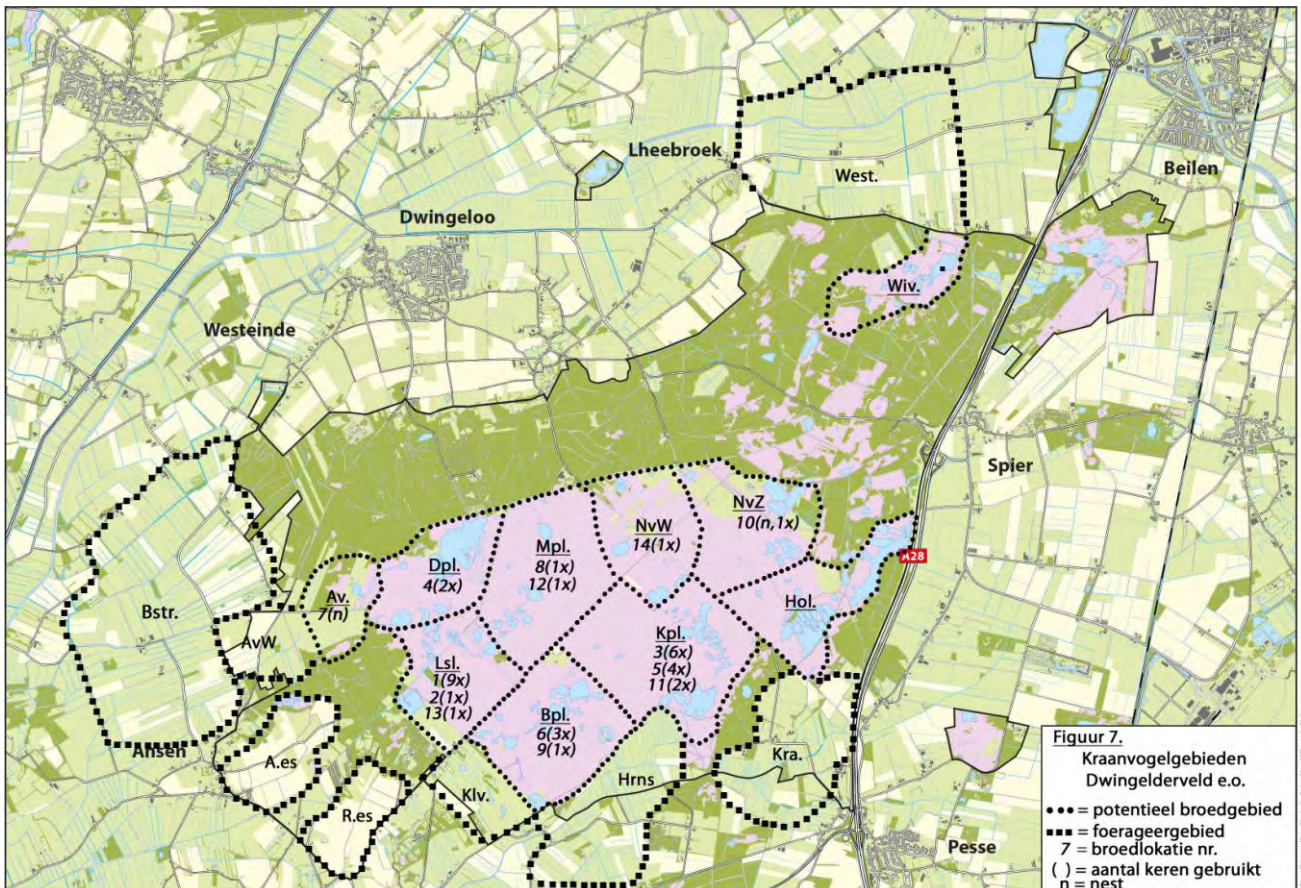
Sinds 2005 worden territoriale en broedende Kraanvogels in het Dwingelderveld aangetroffen. De eerste vogels waren afkomstig uit het Fochteloërveen (waar voor het eerst in 2001 werd gebroed), terwijl de herkomst van de Fochteloërveense Kraanvogels waarschijnlijk in Duitsland moet worden gezocht. Al meer dan een halve eeuw breidt de Euraziatische Kraanvogel zich weer uit in West-Europa en worden gebieden gekoloniseerd waar de soort was uitgestorven, o.a. Engeland, Nederland en Denemarken. Daar de Kraanvogel enerzijds een zeer mobiele trekvogel is, maar anderzijds zeer territoriaal en trouw aan zijn broedplaats, is recentelijk onderzocht of er sprake is van deelpopulaties. Uit 8 regio's (waaronder het Dwingelderveld) werd daartoe DNA-materiaal verzameld. Het onderzoek wees uit dat de West-Europese Kraanvogelpopulatie, genetisch gezien, grotendeels homogeen is, waarschijnlijk als gevolg van de snelle groei en gebiedsuitbreiding van de populatie (Haase et al, 2019).

Kraanvogels maken in het Dwingelderveld gebruik van vrijwel het gehele heidegebied en het Witteveen en omgeving in de boswachterij. Het meest in trek zijn echter de gebiedsdelen waar voedsel, natigheid, dekking, rust en mogelijkheden tot broeden voorhanden zijn.

In de loop der jaren konden dan ook een tiental potentiële broedgebieden worden onderscheiden (**figuur 7**).

Het betreft de gebiedsdelen:

- Av.: Anserveld/Veldslagen
- Bpl.: Benderse plassen/Benderse heide/Hoornse plas
- Dpl.: Davidsplassen/weiland Davidshoeve e.o.
- Hol.: Holtveen/Holtveenslenk
- Kpl.: Kraloër plas/Kraloërveld/v.m. Leiding 20
- Lsl.: Leislootplassen/Drostenvveen/Spaarbankbos/Achterlandse veen
- Mpl.: Meeuwenplassen/Aardrijksveen
- NvW.: Noordenveld-West en Noord/Moordenaarsveen
- NvZ.: Noordenveld-Zuid/Lange Pand/Koelevaartsveen
- Wiv.: Witteveen e.o.

Jaar	Lokatie															Pa- ren.	Juv. volw.	Samengevat		
	Av.	Bpl.			Dpl.	Hol.	Kpl.			Lsl.			Mpl.		NvW				NvZ	Wiv.
	7	6	9	4		3	5	11	1	2	13	8	12	14	10				15	
2005						terr. pr.											1	--	pr. afkomstig uit Fochteloërveen	
2006				10-05 1 ^e †						26-06 2 ^e †							1	0	legsel mislukt nalegsel mislukt	
2007										22-03 1 ^e †							1	0	legsel mislukt; paar verkast naar Fochteloërveen (2008-2010)	
2008																	0/1	--	18 waarnemingen, waarvan 9 in het voorjaar	
2009																	0/1	--	16 waarnemingen, waarvan 11 in het voorjaar	
2010																	0/1	--	19 waarnemingen, waarvan 5 in het voorjaar	
2011									28-03 Alfa 1 ^e †	26-04 Alfa 2 ^e †							1	0	♂ van 2007 verscheen met nieuw ♀; legsel mislukt nalegsel mislukt	
2012						13-04 Alfa 2 ^e !! 2/1			20-03 Alfa 1 ^e †								1	1	legsel mislukt; nalegsel gelukt; 2 juv., 1 juv. groot	
2013				26-03 Alfa 1 ^e †		24-04 Alfa 2 ^e !! 2/1											1	1	legsel mislukt; nalegsel gelukt; 2 juv., 1 juv. groot	
2014								15-03 Alfa 1 ^e !! 2/2									1	2	legsel gelukt; 2 juv., 2 juv. groot	
2015						14-05;01-06 Beta 1 ^e †; 2 ^e †	11-03 Alfa 1 ^e !! 2/1										2	1	2 legsels; 1 mislukt 1 gelukt; 2 juv., 1 juv. groot 1 nalegsel mislukt	
2016		terr. pr.				04-04 Beta 1 ^e !! 2/1			14-03 Alfa 1 ^e !! 2/2								3	3	2 legsels gelukt; 2 + 2 juv., 3 juv. groot	
2017		16-03;12-05 Gamma 1 ^e †; 2 ^e †				04-04 Beta 1 ^e !! 1/1			22-03 Alfa 1 ^e !! 2/0		terr. pr.						4	1	3 legsels; 1 mislukt 2 gelukt; 2 + 1 juv., 1 juv. groot 1 nalegsel mislukt	
2018	02-04 nest		06-04 Gamma 1 ^e !! 2/0				08-06 Gamma 2 ^e !! 1/1	28-04 Beta 1 ^e †	28-03;25-05 Alfa 1 ^e !! 2/0; 2 ^e †		11-04 Delta 1 ^e †			23-04 Epsilon nest			6	1	4 legsels; 2 mislukt 2 gelukt; 2+2 juv., 0 juv. groot 2 nalegsels; 1 gelukt; 1 juv. groot	
2019		04-05;04-06 Gamma 1 ^e †; 2 ^e †				15-04 Beta 1 ^e †			10-06 Alfa 2 ^e †		30-03 Alfa 1 ^e !! 2/0	24-03 Delta 1 ^e †	terr. pr.	08-04 Epsilon 1 ^e !! 1/1	terr. pr.		7	1	5 legsels; 3 mislukt 2 gelukt; 2+1 juv., 1 juv. groot 2 nalegsels mislukt	

Tabel 6. Overzicht potentiële broedgebieden/-lokaties (nummers 1-15) en broedresultaten Kraanvogels Dwingelderveld 2005-2019

terr. pr. = territoriaal (niet broedend) paar

nest = nestbouwactiviteiten maar niet tot broeden overgegaan

16-03;12-05 = (vermoedelijke) begindatum broeden 1^e respectievelijk 2^e legsel; Alfa, Beta, Gamma, Delta, Epsilon = namen broedparen

1^e/2^e = respectievelijk eerste/tweede broedpoging; † = mislukt legsel !! = gelukt legsel

2/1 = 2 jongen uitgekomen, waarvan 1 groot geworden

In de periode 2005-2019 waren in 8 van deze gebieden daadwerkelijk broedende Kraanvogels aanwezig; in zowel 2005 als 2008-2010 werd er echter niet gebroed. De afgelopen jaren zijn inmiddels 15 broedlokaties bekend geworden. Op deze lokaties werd 1-9 keer tot broeden (legsels of nalegels) overgegaan (**tabel 6**). Totaal werden 32 broedpogingen (22 eerste, 10 tweede) vastgesteld in ven/plas (12x), veentje (11x), slenk (6x) en moeras (3x). De nesten werden gevonden in ondiep water van 30-70 cm, hadden een doorsnede van veelal 80-110 cm (hoewel in 2019 een nest van circa 50 cm) en waren gebouwd van uit de omgeving verzameld materiaal; pitrus, veenmos, snavelzegge. Gemiddeld werd op 09-04 met broeden begonnen (uitersten 14-03/14-05); met een nalegels werd gemiddeld op 31-05 gestart (uitersten 13-04/26-06).

Totaal 19 Kraanvogellegsels (12 legsels, 7 nalegels) gingen verloren, vermoedelijk mede ten gevolge van droogte en/of menselijke verstoring. Sinds 2012 zijn 11 Kraanvogeljongen groot gebracht in het Dwingelderveld, waarvan 7 door paar Alfa.

Hoewel het aantal Kraanvogelparen de afgelopen jaren is verdubbeld, loopt het broedsucces hiermee niet in de pas. Alleen het natte jaar 2016 springt er wat dat betreft gunstig uit; slechts 2 broedparen brengen 3 jongen groot. Drie warme, droge zomers op rij zullen na 2016 waarschijnlijk een negatieve rol in het broedsucces hebben gespeeld. Ook de sterk toegenomen recreatiedruk is een bedreigende factor, evenals mogelijk de voedselconcurrentie van bezoekende allochtone Kraanvogels en in toenemende mate ook Ooievaars.

Voor, na en ook tijdens het broedseizoen wordt vaak buiten het Dwingelderveld gevoerageerd. In 2019 werd een nieuw gebied, het Westersche veld (West., **figuur 7**), ten noorden van het Dwingelderveld als foerageergebied in gebruik genomen. Bijna 300 waarnemingen werden bekend:

A.es:	Anser esch; 8 wrn.	Klv.:	Kloosterveld; 15 wrn.
AvW:	Anserveld-west; 12 wrn.	Kra.:	Kraloo/Kraloër esch; 42 wrn.
Bstr.:	Boerenstroovledder/Achterste Weide/ Kattemade/Anser hooilanden; 122 wrn.	R.es:	Ruiner esch/Groote esch; 3 wrn.
Hrns:	De Hoorns 34 wrn.; Galgenberg/Leeuwte; 18 wrn.	West.:	Westersche veld/Lheebroek; 38 wrn.

Boerenstroovledder e.o. (Bstr.) is nog steeds het frequetst bezochte gebied; met name de Kranen uit het westelijk heidegebied foerageren hier graag. Ook De Hoorns e.o. (Hrns) telt veel Kraanvogeldagen; hier foerageren vooral de Kranen uit de broedgebieden Benderse plassen (Bpl.), Kraloërveld (Kpl.) en Noordenveld (Nv-W). Het dit jaar door de Kraanvogels ontdekte gebied Westersche veld werd vooral gebruikt door de vogels uit de broedgebieden Noordenveld-zuid (NvZ) en Witteveen (Wiv.).

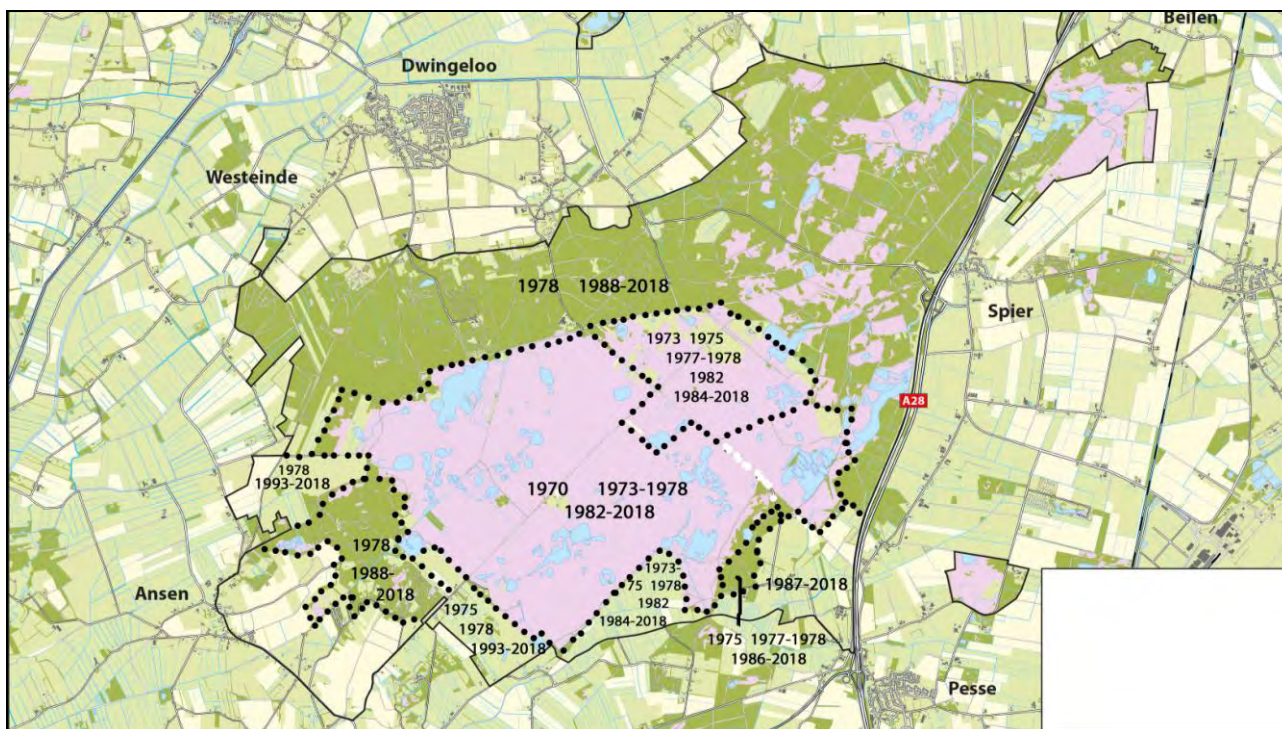
De vogels foerageren buiten het Dwingelderveld bij voorkeur op maïsstoppel en in mindere mate op ander akkerland; gras- en hooiland worden vooral in het (vroeg) voorjaar en de zomermaanden bezocht. Na het broedseizoen trekken de Dwingelderveldse Kraanvogels nauwelijks weg; een deel blijft (bijna) de gehele winter aanwezig. Tijdens een vorst- of sneeuwperiode zijn ze soms tijdelijk afwezig; er zijn aanwijzingen dat ze dan enige tijd verkassen naar een nieuwe pleisterplaats westelijk van Oldenburg in Duitsland.

De Drentse Kraanvogels overwinteren gedeeltelijk in de regio, Boerenstroovledder, 24-01-2019 (Hans Dekker).

6.1.3 Een eeuw broedvogels in het Dwingelderveld

Vanaf 1900 zijn gedocumenteerde broedvogelgegevens bekend uit het Dwingelderveld. In de eerste helft van die eeuw betrof het kwalitatieve gegevens, veelal afkomstig van losse meldingen en uit al of niet gepubliceerde reis-, excursie-, bewakersverslagen en dagboeken. Vanaf de jaren '60 kwamen kwantitatieve gegevens beschikbaar en werden ze in ruimte en tijd in de heide, cultuurlanden en bossen van het Dwingelderveld steeds completer. Na de oprichting van Sovon (1973) vond gestandaardiseerde verzameling en uitwerking plaats conform het huidige Broedvogel Monitoring Project. Ook het aantal geïnventariseerde soorten nam in de loop der jaren toe; van weidevogels en enkele andere grote soorten in de jaren '60, tot veel meer soorten in de jaren '70 en vrijwel complete overzichten van alle soorten in 1982-2019 (figuur 8).

Figuur 8. Jaren waarin in de periode 1918-2019 (globale) kwantitatieve inventarisaties in de verschillende gebiedsdelen zijn uitgevoerd

Schematische weergave van de volledigheid van kwantitatieve broedvogelinventarisaties in het Dwingelderveld:

o – soorten van het open veld, oo – als vorige, inclusief schaarse zangvogelsoorten, ooo – alle vogelsoorten
1964-68 1969-74 1975-81 1983-87 1988-2019

Heide	o	oo	oo	ooo	ooo
Cultuurland	o	o	oo	oo	ooo
Bos	o	o	oo	oo	ooo

De gevonden soorttotalen werden jaarlijks verwerkt in een steeds uitgebreider wordend totaaloverzicht. Daar in dit overzicht echter allerlei fouten waren geslopen en er aanvullende oude gegevens voorhanden kwamen, werd het in 2017 geheel gecontroleerd en gereviseerd (zie Kleine, 2018).

In de **bijlagen 3I** en **3II** zijn de kwantitatieve broedvogelaantallen in de periode 1968-2019 opgenomen van het telgebied Dwingelderveld. Dit gebied beslaat circa 4.200 ha en omvat het Nationaal Park, alsmede de plots De Hoorns (1134), Kraloo (1808) en landgoed Oldengaarde (deel van plot 1810) die al sinds 1986 worden geïnventariseerd. In **bijlage 4** is een eeuw broedvogelhistorie (1918-2017) samengevat, opgeknipt in perioden van 20 jaar. Hieraan zijn nu twee jaren van de volgende eeuw toegevoegd, zodat een compleet overzicht ontstaat van alle ooit in het Dwingelderveld en omgeving waargenomen broedvogels.

6.1.3.1 Broedvogelaantallen 1982-2019

In deze periode werden complete en gestandaardiseerde (BMP) tellingen uitgevoerd door een (zeer) beperkte groep zelfde tellers; in het heidegebied gebeurde dat vanaf 1982 en in de bossen en cultuurlanden vanaf 1988. Inventarisatieresultaten van dergelijke tellingen zijn onderling goed vergelijkbaar (**bijlagen 3I** en **3II**).

Ook de aantallen aanvullende waarnemingen namen in deze periode fors toe, waarvan de meeste tegenwoordig via internet worden gedeeld. Door organisaties als Sovon en een scala aan goede veldgidsen nam de kennis en kunde van de waarnemers ook toe en de steeds beter wordende optische, audio- en digitale fotoapparatuur vergemakkelijken het op naam brengen van soorten.

In de periode 1982-2019 varieerde de stand tussen 14.620 (1988) en 20.940 (2008) paren verdeeld over 108 (1984) tot 131 (2016) soorten. In het heidegebied varieerden ze tussen 1.708 (1986) en 4.271 (1983) paren (waaronder 1.965 pr. Kokmeeuw); in de bossen tussen 11.830 (1988) en 16.555 (2008) paren en in het cultuurland tussen 655 (1988) en 1.450 (2008) paren (**bijlage 4**).

De vanaf 2013 “afnemende” aantallen in de cultuurlanden en “toenemende” aantallen in het heidegebied vallen te verklaren door de omvorming van het cultuurland in het Noordenveld naar natte heide. Om dezelfde reden zijn ook het Kloosterveld en Anserveld bij het heidegebied gevoegd.

6.1.3.2 Broedvogels 1918-2019

De afgelopen eeuw is de broedvogelpopulatie van het Dwingelderveld sterk veranderd. Van de 158 in het gebied gevonden broedvogelsoorten zijn er inmiddels 16 verdwenen, waaronder illustere als Korhoen, Goudplevier, Kempshaan, Zwarte stern, Velduil, Kuifleeuwerik, Duinpieper, Klapekster, Ortolaan. Daarentegen hebben >50 soorten zich in de loop der jaren in het NP gevestigd; 24 soorten in de periode 1961-1980, 17 in de periode 1981-2000 en 13 soorten na 2000. Voor 55% ging het om aan nattigheid gebonden broedvogelsoorten, waarvan sommige inmiddels een forse broedpopulatie hebben opgebouwd; Grauwe gans, Grote Canadese gans, Nijlgans, Krakeend, Waterral. Verder deden 8 nieuwe soorten in die periode een eenmalige broedpoging in het gebied.

In het tijdvak 1958-1977 hadden 21 soorten hun maximale verspreiding in het Dwingelderveld (**bijlage 4**), o.a. Zomertaling, Patrijs, Boomvalk, Grutto, Kokmeeuw, Visdief, Zwarte stern, Zomertortel, Ransuil en Nachtegaal; daarna was er sprake van gestage afname van deze soorten. In de daarop volgende twintig jaar vierden 42 soorten hoogtij, waaronder Wintertaling, Havik, Sperwer, Torenvalk, Kievit, Wulp, Houtduif, Spotvogel, Braamsluiper, Spreeuw. De periode 1998-2017 leverde de meeste maxima op, waarschijnlijk mede geholpen door beheersmaatregelen als vernatting en omvorming; zeker 55 soorten piekten de afgelopen decaden waaronder Dodaars, Geoorde fuut, Krakeend, Waterral, Meerkoet, Watersnip, Nachtzwaluw, Graspieper, Blauwborst, Roodborsttapuit, Bonte vliegenvanger, Grasmus, Groenling, Geelgors. Toch bleef voor een aantal soorten de stand in het Dwingelderveld doorgroeien, want 2019 leverde opnieuw maxima op van: Kraanvogel, Kerkuil, Draaihals, Grote bonte specht, Middelste bonte specht, Boomleeuwerik, Glanskop, Boomklever, Wielewaal, Grauwe klauwier, Huismus, Putter en Appelvink. Bij een aantal soorten viel de laatste decade echter (sterke) afname te constateren: Blauwe reiger, Kievit, Tjiftjaf, Fitis, Goudhaan en Zwarte mees.

De Boomleeuwerikstand blijft groeien, vooral in de open delen van de boswachterij en het Noordenveld, Smitsveen, 02-03-2019 (Bert Hooijer).

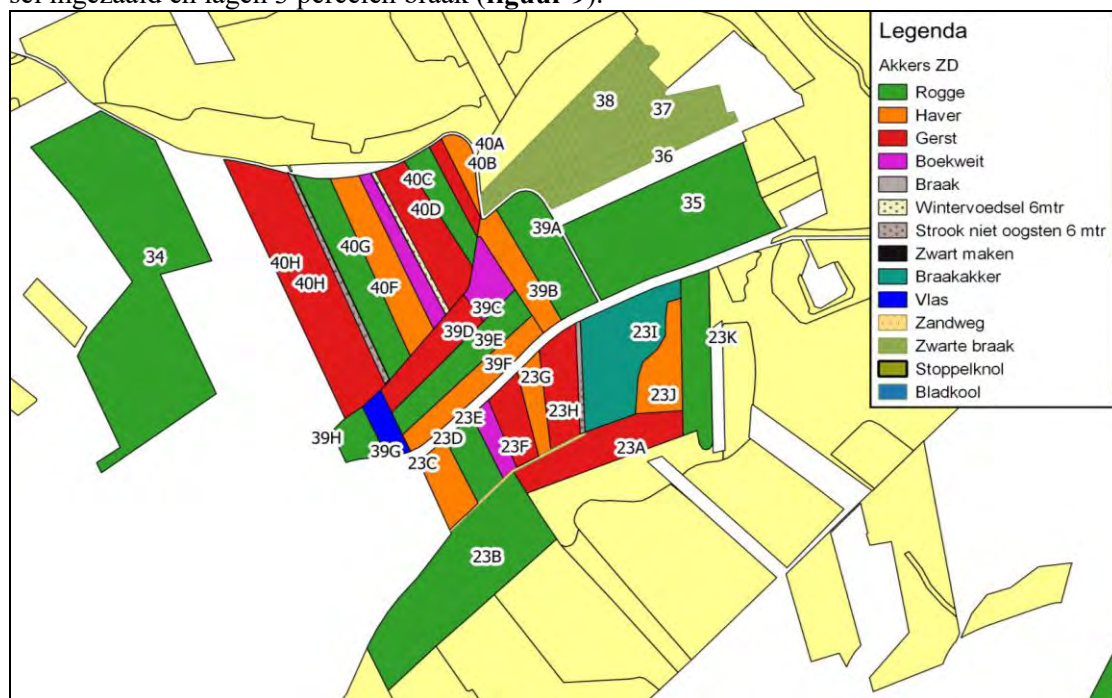
Van de in het Dwingelderveld gevonden broedvogelsoorten broedden in de periode 1958-2019 101 soorten (65%) er jaarlijks, 31 soorten broedden regelmatig in het gebied en 25 soorten incidenteel (**bijlage 4**). De totale broedvogelpopulatie schommelde de laatste decaden tussen 18.000 en 21.000 paren. Volgens Van Dijk (1988) bedroeg het jaarlijkse broedbestand in de jaren '30 circa 15.000 pr., in de jaren '50 circa 20.000 pr. en in de jaren '70-'80 20.000-30.000 pr. (grote Kokmeeuwenkolonies). Een complex aan factoren is verantwoordelijk voor de soms forse schommelingen in de broedvogelstand en af- of toename van soorten. Landelijke/regionale invloeden zijn o.a. landschappelijke veranderingen, intensivering van de landbouw (verzuring, vergrassing, verzuiging), beheersingrepen/omvorming, vernatting/verdroging, voedselaanbod, gebruik van pesticiden, ouder wordende bossen etc. Op grotere schaal kunnen factoren als weer/klimaat (wintersterfte), urbanisering, condities in de overwinteringsgebieden, jacht/vervolgving, bescherming enz. forse invloed hebben op de broedvogelbevolking. Veel van bovengenoemde factoren doen in het Dwingelderveld in meer of mindere mate een duits in het zakje. In Van Dijk en Koopman (1988) en Van Dijk (2007) is hierop uitgebreid ingegaan. Volstaan wordt dan ook met verwijzing naar deze rapportages.

6.1.4 Broedvogels op de essen

De Anser- en Ruiner es, grenzend aan de west- en zuidrand van het Dwingelderveld, worden sinds 1996 geïnventariseerd op alle er voorkomende broedvogels in het kader van het Broedvogel Monitoring Project (Sovon). Op beide essen liggen eigendommen van Natuurmonumenten. Deze akkercomplexen zijn sinds 2011 kleinschalig en akkervogelvriendelijk ingericht. De akkers op de Ruiner es worden sinds 2011 in eigen beheer bewerkt en die op de Anser es sinds 2016.

6.1.4.1 Anser es

De Anser es is 115 ha groot. Het grootste deel ervan is regulier landbouwgebied. Verder ligt op deze es het 13 ha grote landgoed De Plantage en aan de rand ervan een aantal boerderijen en woningen. Aan de noordrand, tegen de Anserdennen, ligt een 27 ha groot akkercomplex van NM; het complex bestaat uit ruim 30 kleinschalige akkers, waarop in 2019 in eigen beheer rogge (8 percelen), haver (7 percelen), gerst (6 percelen), boekweit (3 percelen), vlas, stoppelknol en bladkool (elk 1 perceel) werd geteeld; verder zijn enkele stroken wintervoedsel ingezaaid en lagen 3 percelen braak (**figuur 9**).

Figuur 9. Geteelde gewassen in 2019 op de akkers van NM op de Anser es.

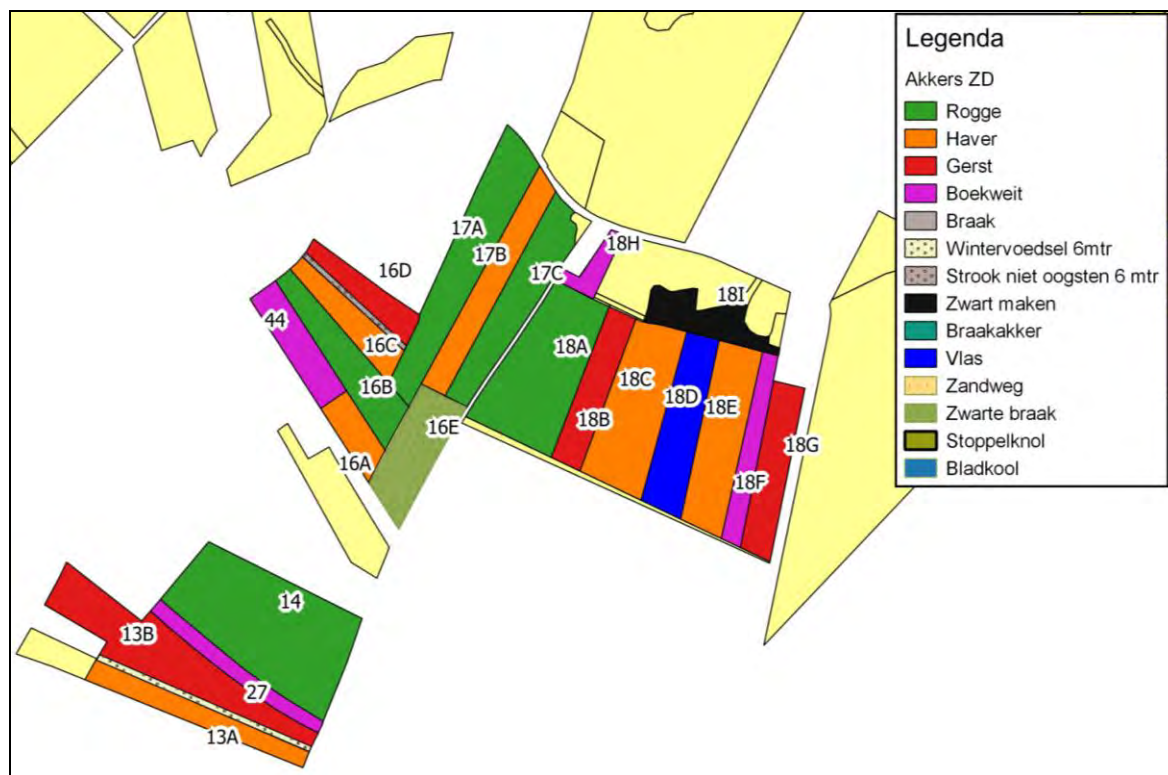
Anser es																
Soort	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19
Patrijs	3	2	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--
Kwartel	1	5	2	7	7	4	3	5	3	3	1	1	2	3	1	6
Fazant	1	1	1	1	2	--	1	1	--	1	--	1	--	--	--	--
Scholekster	1	1	2	1	--	--	1	--	1	1	--	1	1	1	1	--
Kievit	8	6	8	9	10	6	2	4	7	4	9	5	7	5	3	2
Veldleeuwerik	3	3	7	5	7	7	9	5	4	6	7	9	9	10	8	8
Graspieper	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	4	2	1	2	--
Gele kwikstaart	3	4	10	10	10	12	18	18	10	12	13	13	14	18	16	13
Roodborsttapuit	1	3	--	--	1	--	--	--	--	1	3	1	4	9	8	5
Grasmus	16	17	18	21	19	17	10	21	13	20	14	10	19	18	17	14
Kneu	6	8	8	5	8	5	5	4	3	2	5	6	12	12	15	10
Geelgors	11	15	16	14	13	14	16	16	11	12	11	10	11	16	17	13
Totaal	54	65	72	74	77	66	65	75	52	62	63	61	82	93	88	71

Tabel 7. Broedvogelstand van 12 akkervogels op de Anser es in de periode 2004-2019

Op de Anser es werden in 2019 296 broedvogelparen vastgesteld, verdeeld over 57 soorten, waaronder 15 Rode Lijst-soorten met 65 broedparen (**bijlage 1**). Hiervan kunnen 71 paren als akkervogel worden aangemerkt (**tabel 7**). De laatste jaren nam de akkervogelstand toe, mede door het gunstige beheer van NM. Dit jaar werd 70% van de akkervogels gevonden op het grondgebied van NM (23% van de esoppervlakte). Op het grote regulier gebruikte deel van de es werden alleen Kievit en het merendeel van de opportunistische Gele kwikstaart aangetroffen.

6.1.4.2 Ruiner es

De Ruiner es is 130 ha groot. Op deze es liggen een klein bungalowpark (4 ha) en een aantal boerderijen/woningen. De rest van de es bestaat uit een aantal grootschalige akkers waarop reguliere gewassen werden geteeld. NM heeft aan de noordrand enkele akkercomplexen in eigendom, totaal 15 ha groot; dit complex bestaat uit ruim 20 kleine akkers, waarop in 2019, eveneens in eigen beheer, rogge (5 percelen), haver (6 percelen), gerst (4 percelen), boekweit (4 percelen), vlas en bladkool (elk 1 perceel) werd geteeld. Ook hier stroken wintervoedsel; 2 akkers lagen braak (**figuur 10**).

Figuur 10. Geteelde gewassen in 2019 op de akkers van NM op de Ruiner es.

		Ruiner es															
Soort	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19	
Patrijs	1	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	--	
Kwartel	1	3	--	2	1	--	2	4	1	1	2	--	1	1	--	3	
Fazant	--	--	2	1	--	--	3	--	--	1	1	2	1	1	1	--	
Scholekster	1	--	--	1	1	1	1	--	--	1	--	1	2	1	1	--	
Kievit	1	8	5	6	3	5	3	5	1	2	3	4	6	6	3	1	
Veldleeuwerik	1	1	5	2	2	2	4	5	4	3	3	5	5	5	4	1	
Graspieper	--	--	2	--	--	--	--	2	--	--	1	1	--	--	--	--	
Gele kwikstaart	3	5	5	7	4	5	9	10	5	9	11	11	14	13	10	10	
Roodborsttapuit	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	3	2	--	
Grasmus	3	4	3	3	3	7	9	8	13	7	14	7	9	10	12	9	
Kneu	1	1	1	2	1	--	2	6	1	--	4	2	7	8	6	4	
Geelgors	2	4	3	1	2	10	10	17	7	8	13	13	16	14	20	14	
Totaal	14	27	26	25	17	30	43	57	32	33	52	47	63	62	59	42	

Tabel 8. Broedvogelstand van 12 akkervogels op de Ruiner es in de periode 2004-2019

Op de Ruiner es werden in 2019 352 broedvogelparen geteld, verdeeld over 55 soorten, waaronder 13 soorten van de Rode Lijst met totaal 73 broedparen (**bijlage 1**). Totaal 42 paren konden als akkervogel worden aange-merkt (**tabel 8**). Ook op deze es nam de akkervogelstand de laatste jaren toe. Dit jaar werd 42% van de akkervogels gevonden op de akkers van NM (12% van de esoppervlakte).

In het regulier gebruikte deel van de es werden Kievit, het merendeel van de Gele kwikstaart en Geelgors aangetroffen.

6.1.5 Broedvogels overige telgebieden

De overige telgebieden werden dit jaar weer conform de BMP-richtlijnen geïnventariseerd. De gevonden aantallen zijn verwerkt in **bijlage 1** en aangegeven op de desbetreffende verspreidingskaartjes.

6.1.5.1. De Mussels/Kremersgat.

In dit gebied werden in 2019 54 broedvogelsoorten vastgesteld, verdeeld over 440 broedparen. In de periode 1991-2019 werden totaal 86 broedvogelsoorten bekend, waarvan 22 jaarlijks. De totale broedvogelpopulatie schommelde in die jaren tussen 159 (1991) en 604 (2009) paren. 7 Rode Lijst-soorten (13 broedparen) werden in 2019 geconstateerd (**bijlage 1**). Aantalsontwikkeling van een aantal voor het gebied karakteristieke soorten:

Soort	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Fuut	13	13	17	17	17	16	18	12	13	14	16	13	11	7	8
Grauwe gans	--	--	--	2	2	1	2	4	2	5	10	6	3	2	4
Grote Can. gans	21	33	34	31	28	20	24	22	32	40	40	45	27	24	23
Brandgans	2	3	2	2	2	1	4	2	4	6	7	9	11	2	4
Wilde eend	29	19	27	35	34	35	37	21	36	25	45	31	27	23	19
Meerkoet	18	21	23	25	20	25	21	7	8	14	14	8	10	1	7
Oeverzwaluw	34	57	74	17	127	40	89	21	8	11	10	37	13	1	6
Kleine karekiet	9	12	14	14	12	17	9	11	12	9	12	11	9	10	18

De laatste jaren neemt de Canadese gans-populatie in het Kremersgat af. Ook dit jaar was het broedsucces zeer mager. De Vos die dit voorjaar op het ganzen-eiland werd betrapt zal hier zeker meer van afweten.

Van het ganzen-eiland in het Kremersgat vluchtende Vos, 04-05-2019 (Piet Kerssies).

6.1.5.2. Waterlandgoed Holtien.

In 2019 werden 40 broedvogelsoorten in het gebied geteld, verdeeld over 157 broedparen; daaronder drie nieuwe soorten, Waterral, Boomklever en Appelvink. In de periode 1989-2019 werden totaal 71 broedvogelsoorten vastgesteld, waarvan 16 jaarlijks. De totale broedvogelstand schommelde tussen 104 (1993) en 187 (2009) pr. 1 Rode Lijst-soort (1 broedpaar) werd in 2019 genoteerd (**bijlage 1**). Aantalsontwikkeling van enkele voor het gebied karakteristieke soorten:

Soort	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Fuut	3	3	3	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2
Meerkoet	9	8	9	8	9	10	9	5	+	8	9	5	4	6	10
Bosrietzanger	3	10	9	6	6	6	3	1	4	5	5	4	3	3	5
Kleine karekiet	9	11	10	16	12	10	14	11	10	9	11	11	12	10	14

6.1.5.3. Terhorsterzand.

In 2019 werden 79 broedvogelsoorten vastgesteld, verdeeld over 1232 broedparen; daaronder twee nieuwe soorten, Scholekster en Kramsvogel. Dit gebied werd in 1986 en 1995-2003 globaal op broedvogels geïnventariseerd; in 2001 en 2004-2019 (m.u.v. 2017) vonden volledige inventarisaties plaats. In genoemde jaren werden totaal 106 broedvogelsoorten in het Terhorsterzand vastgesteld, waarvan 48 jaarlijks. Het totaal aantal paren schommelde in de jaren 2001-2019 tussen 1204 (2004) en 1568 (2008) pr.

In het gebied kwamen in 2019 18 Rode Lijst-soorten voor, verdeeld over 89 broedparen (**bijlage 1**).

Aantalsontwikkeling van een aantal voor het gebied karakteristieke soorten:

Soort	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dodaars	4	6	6	7	7	5	4	4	5	5	7	6	8	9	8
Boomleeuwerik	9	9	10	10	11	12	10	12	10	9	10	9	12	11	11
Boompieper	52	51	56	53	49	50	51	45	40	42	37	40	30	44	37
Gekr.roodstaart	19	21	18	13	16	15	22	16	22	18	20	16	10	15	16
Roodborsttapuit	10	11	11	11	11	13	14	14	11	12	15	14	17	19	18
Grasmus	22	14	21	24	24	26	31	19	34	24	29	28	27	25	26
Kneu	16	18	14	11	11	13	12	15	12	11	7	11	10	14	14
Geelgors	33	34	34	39	35	48	45	37	39	33	36	32	29	40	32

Gezicht vanaf het ecoduct op het waterbergingsgebied in het Terhorsterzand, 30-05-2016 (Albert Henckel).

6.1.5.4. Nuilerveld.

In 2019 werden 52 broedvogelsoorten vastgesteld, verdeeld over 204 broedparen. In 2006-2019 (m.u.v. 2017) is het gebied conform de BMP-richtlijnen op broedvogels onderzocht. Ook in 2005 werd het Nuilerveld enige malen bezocht.

In de periode 2005-2019 werden totaal 68 broedvogelsoorten in het Nuilerveld gevonden, waarvan 27 jaarlijks. 9 Rode Lijst-soorten werden in 2019 bekend, verdeeld over 13 broedparen (**bijlage 1**). Aantalsontwikkeling van enkele voor het gebied karakteristieke soorten:

Soort	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Boomleeuwerik	2	3	2	5	4	4	3	3	3	2	3	4	4	5	5
Boompieper	10	13	14	16	26	16	14	10	9	15	12	13	12	13	16
Gekr.roodstaart	1	1	3	8	4	3	4	4	3	4	5	3	3	5	5
Roodborsttapuit	2	2	2	3	2	3	3	3	1	3	3	6	4	6	7
Kneu	2	2	4	5	2	2	3	4	2	3	4	6	+	4	2
Geelgors	7	9	10	9	14	15	14	9	5	9	7	11	11	14	11

6.2. Winter- en trekvogels

6.2.1 Pleisteraars/slapers in 2019

Met name een aantal aan natte terreinomstandigheden gebonden soorten gebruikt bij niet vorstig weer het Dwingelderveld, vooral tijdens de trektijden en in de wintermaanden, als pleister-, rust- en/of slaappleaats. In **bijlage 2** zijn van Blauwe reiger, Buizerd en een aantal ganzen-, eenden- en steltlopersoorten maandelijks maxima opgenomen van in 2019 aangetroffen pleisteraars/slapers.

6.2.2 Overnachtende ganzen

In de winter 2018/2019 werden in het Dwingelderveld maximaal 13.720 overnachtende ganzen geteld; dit seizoensmaximum viel medio november.

De aantallen zomerganzen nemen de laatste jaren, met name in de nazomer, sterk toe. Grauwe, Grote Canadese en Nijlganzen waren in 2019 aanwezig met maxima van 1.620 Grauwe ganzen (16-08), 310 Grote Canadese ganzen (26-12) en 230 Nijlganzen (21-09). De eerste Toendrarietganzen werden op 13-10 (in 2018 op 09-10) in het Dwingelderveld aangetroffen; de laatste werden op 27-02 (in 2018 op 19-02) gezien.

Kolganzen waren vanaf 06-10 aanwezig; in november werden de hoogste aantallen geteld, daarna namen ze (zoals in het Dwingelderveld gebruikelijk) sterk af. De laatste Kolganzen werden op 02-03 gezien.

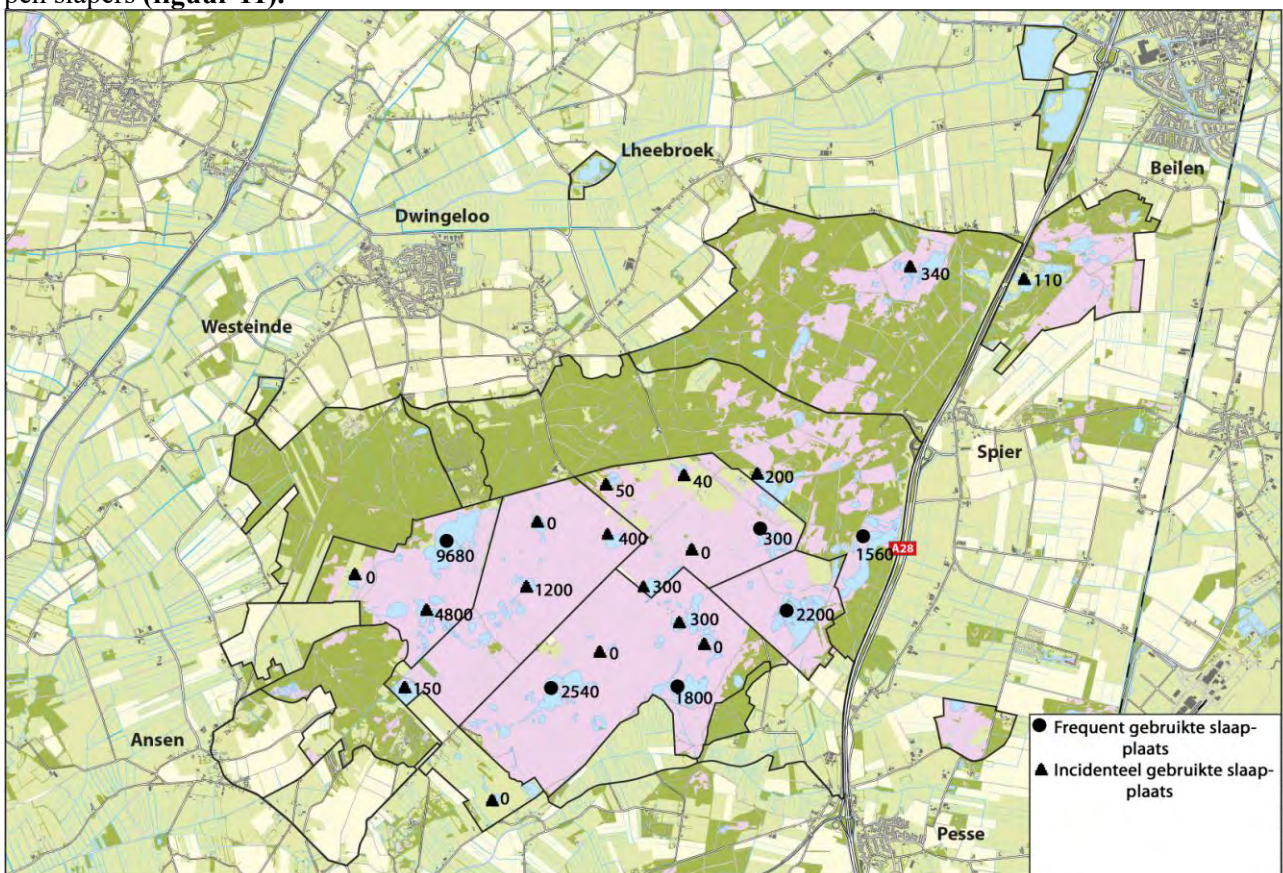
Regelmatig slapen kleine aantallen Brandganzen in het gebied; maximaal 8 ex. op 27-12.

Eind januari viel er vorst te noteren en veel vennen vrozen dicht; ganzen, zwanen en eenden hielden echter een groot wak in de Davidsplassen open, waardoor daar voornamelijk enige tijd werd geslapen met maximaal 4.500 ganzen.

De bulk van de winterganzen bestond uit Toendrarietganzen (**tabel 9**). De aantallen schommelden in december/januari tussen 3.100 en 5.400 slapers. Onder invloed van doortrek piekte het aantal slapers begin februari nog tot max. 8.100 ex.; na medio februari namen de aantallen snel sterk af.

Frequent bezocht waren dit winterseizoen opnieuw de grotere vennencomplexen/slenken: de Benderse plassen (max. 2.540 ex.), de Davidsplassen (max. 9.680 ex.), de Hoornse slenk (max. 1.800 ex.), het Holtveen (max. 2.200 ex.), Holtveenslenk (max. 1.560 ex.) en plaatselijk in het Noordenveld (max. 300 ex.).

De Leisloutplassen (max. 4.800 ex.) en de Meeuwenplas (max. 1.200 ex.) telden incidenteel ook grotere groepen slapers (**figuur 11**).

Figuur 11. Frequent, incidenteel en dit jaar niet gebruikte ganzenlaappleaatsen in het Dwingelderveld met de daar maximaal aangetroffen aantallen ganzen in de winter 2018/2019.

In het Witteveen, Achterlandse veen en de nieuwe slaappleaats in het Terhorsterzand sliepen regelmatig kleinere aantallen ganzen; met name bij de zomerganzen zijn deze slaappleaatsen in trek. In 6 andere vennen/laagten werd incidenteel geslapen (**figuur 11**). Door het warme en droge zomerweer kon een aantal slaappleaatsen niet (Noordenveld-west, Leiding 20, Kloosterveld, Anserveld) of pas laat in het seizoen worden gebruikt (Hoornse slenk, Noordenveld-west en -zuid).

Verreweg het merendeel van de slapers had betrekking op Toendrarietganzen; max. 9.000 ex. Van de vroeger talrijk aanwezige Taigarietganzen (*Anser fabalis*) werd ook dit jaar geen enkele waarneming bekend in het Dwingelderveld. Het maximaal aantal Kolganzen beliep 7.500 ex. (eind oktober).

In het najaar van 2019 werden maximaal 1.660 Grauwe ganzen geteld (eind augustus) en waren maximaal 8.700 Toendrarietganzen (begin november) op de slaappleaatsen aanwezig. Het maximaal aantal Kolganzen bedroeg dit najaar ca. 5.900 ex. (begin november).

Wk nr.	Bend. plas-sen	Dav. plas-sen	Holt-veen	Holt-veen-slenk	Hrnse slenk	Koel. veen	Lei-sl. plas	Wit-te-veen	Ove-rige	Totaal	Aantallen/soorten					
											B	C	G	K	N	T
juni	--	120	220	80	--	40	--	--	40	500	--	80	380	--	40	--
juli	80	520	70	30	--	16	--	--	--	716	--	70	600	--	46	--
aug.	40	1280	40	86	--	--	--	230	210	1886	--	80	1620	--	186	--
sept.	80	950	300	116	--	--	--	--	360	1806	6	270	1300	--	230	--
39	--	800	100	60	--	110	--	120	--	1190	--	240	800	--	150	--
40	--	766	370	216	--	110	--	--	30	1492	6	270	1040	16	160	--
41	130	1550	500	190	--	--	--	90	--	2460	--	240	1550	300	90	280
42	1200	6600	300	190	--	90	3300	--	--	11680	--	160	700	6400	120	4300
43	--	9680	2200	130	--	110	1600	--	--	13720	--	130	980	7500	110	5000
44	--	8240	1000	1046	--	--	--	--	670	10956	6	140	240	5100	170	5300
45	1900	3410	500	1560	--	--	4800	--	1200	13370	--	60	400	3800	110	9000
46	--	4400	140	30	--	--	--	--	120	4690	--	30	140	800	120	3600
47	--	4500	150	110	--	--	--	--	--	4760	--	40	110	400	110	4100
48	--	4800	130	130	--	--	--	--	--	5060	--	30	130	500	100	4300
49	20	3000	150	1340	--	--	--	--	300	4810	--	40	120	300	50	4300
50	900	6000	140	130	--	80	--	--	300	7550	--	130	140	1800	80	5400
51	1680	2750	110	100	--	60	--	--	--	4700	--	100	110	1130	60	3300
52	2540	3000	76	--	--	198	--	--	810	6624	8	310	460	1500	46	4300
1	2500	1000	166	112	300	--	--	--	--	4078	2	110	140	800	26	3000
2	230	1360	30	50	1800	--	--	340	310	4120	--	160	430	700	30	2800
3	1800	1600	180	50	--	--	400	--	810	4840	--	160	140	800	40	3700
4	--	4500	110	--	--	--	--	--	24	4634	2	12	110	1400	10	3100
5	146	3000	160	600	--	26	--	--	--	3932	2	64	240	700	26	2900
6	--	7060	102	500	960	--	--	50	--	8672	--	220	126	2500	26	5800
7	1000	6000	304	46	800	--	--	--	--	8150	--	46	260	2300	44	5500
8	1800	530	160	160	800	--	--	--	--	3450	--	80	240	600	30	2500
9	200	1050	168	166	250	--	--	--	--	1834	--	36	270	300	28	1200
10	--	50	78	110	--	--	--	--	--	238	--	42	160	--	36	--

Tabel 9. Wekelijkse maxima van Brand (B)-, Grote Canadese (C)-, Grauwe (G)-, Kol (K)-, Nijl (N)- en Toendrarietganzen (T) op een aantal slaappleaatsen in het Dwingelderveld in 2018/2019.

De jaarlijkse maxima van overnachtende ganzen in de periode 1990 t/m 2019 vertonen een oplopende trend, van 450-18.400 ex., hoewel er de laatste jaren weer sprake is van afname:

1990	800 (03-02)	1997	1.100 (23-02)	2004	11.600 (28-01)	2011	14.600 (05-11)	2018	14.000 (09-11)
1991	450 (12-01)	1998	5.200 (02-02)	2005	3.850 (14-11)	2012	8.900 (03-11)	2019	13.400 (08-11)
1992	500 (29-02)	1999	5.400 (17-01)	2006	13.100 (08-11)	2013	18.400 (11-11)		
1993	850 (24-02)	2000	7.000 (26-02)	2007	7.700 (16-12)	2014	14.200 (19-10)		
1994	1.600 (16-01)	2001	3.400 (16-02)	2008	6.600 (22-12)	2015	14.800 (25-10)		
1995	1.400 (18-02)	2002	4.900 (09-02)	2009	14.600 (02-11)	2016	15.100 (31-10)		
1996	450 (24-02)	2003	4.800 (01-02)	2010	14.800 (13-11)	2017	16.400 (30-10)		

Tot 1998 kwamen de maximale aantallen slapers niet verder dan 1.600; daarna echter liepen ze op tot in de duizenden. De hoogste aantallen werden voorheen in februari gezien, de laatste jaren echter vallen de hoogste aantallen in het najaar of begin van de winter te noteren. In het najaar van 2013 werd tot nu toe het hoogste aantal genoteerd.

6.2.3. Pleisterende watervogels

Sinds 1993 wordt meegewerkt aan de door Sovon georganiseerde watervogel-, ganzen- en zwanentellingen; het betreft maandelijks tellingen in het winterhalfjaar in (inter)nationaal belangrijke wateren, waaronder de Natura 2000 gebieden. De resultaten van deze tellingen vormen de basis voor het bepalen van trends, zowel internationaal, landelijk als per Natura 2000 gebied. Verder leveren ze een bijdrage aan de vaststelling van de internationale populatieomvang. Er zijn 62 Natura 2000 gebieden die belangrijk zijn voor 67 soorten niet-broedende watervogels (Hornman et al, 2020). Het Dwingelderveld is daar één van; het NP is opgedeeld in vier telgebieden (**figuur 2**). Deze gebieden werden ook in 2019 rond de 15e van de maand acht keer geteld, in januari t/m april en september t/m december (**tabel 10**).

Soort	Maand								Soort	Maand							
	01	02	03	04	09	10	11	12		01	02	03	04	09	10	11	12
Dodaars	--	2	42	102	76	20	3	1	Waterral	--	--	--	5	5	1	--	--
Fuut	--	--	1	--	--	--	--	--	Waterhoen	--	--	--	13	5	--	--	--
Roodhalsfuut	--	--	2	--	--	--	--	--	Meerkoet	--	2	8	18	--	--	--	--
Geoorde fuut	--	--	2	8	--	--	--	--	Kraanvogel	12	12	12	8	10	8	6	8
Aalscholver	--	--	3	--	--	3	--	--	Scholekster	--	--	8	--	--	--	--	--
Gr. zilverreiger	1	10	1	4	--	--	1	1	Kleine plevier	--	--	1	20	2	--	--	--
Blauwe reiger	1	2	8	7	7	1	1	3	Bontbekplevier	--	--	--	--	1	1	--	--
Ooievaar	--	--	--	4	--	--	--	--	Kievit	--	12	38	32	456	62	4	8
Knobbelzwaan	--	--	--	--	4	--	--	2	Bonte strandloper	--	--	--	--	1	--	--	--
Wilde zwaan	--	52	17	--	--	--	--	7	Watersnip	1	6	12	10	24	11	4	4
Toendrarietgans	--	210	--	--	--	--	150	120	Houtsnip	3	3	1	--	1	--	4	2
Kolgans	12	54	--	--	--	18	--	26	Wulp	--	1	10	8	--	--	--	--
Grauwe gans	426	310	174	190	596	554	184	350	Zwarte ruit	--	--	--	2	1	--	--	--
Soepgans	--	--	--	--	1	--	2	--	Tureluur	--	--	1	1	--	--	--	--
Canadese gans	164	98	80	72	172	220	270	70	Groenpootruiter	--	--	--	3	4	--	--	--
Brandgans	--	--	--	--	--	2	20	--	Witgat	--	--	1	5	--	--	--	--
Nijlgans	18	44	28	30	156	69	45	18	Kokmeeuw	--	--	--	64	--	--	--	--
Mandarijneend	1	--	--	--	--	--	--	--	Kl. mantelmw.	--	--	--	--	--	6	--	--
Smient	268	304	44	9	--	44	42	72	Zilvermeeuw	--	--	--	--	1	--	--	--
Krakeend	88	38	12	12	9	30	5	12									
Wintertaling	180	212	200	94	128	136	238	222	<i>Facultatieve soorten</i>								
Wilde eend	648	676	330	186	344	362	446	878	Br.kiekendief	--	--	--	4	3	--	--	--
Soepend	13	19	13	7	15	12	10	12	Bl.kiekendief	4	6	5	1	--	2	6	6
Pijlstaart	1	1	4	--	--	--	--	6	Smelleken	1	2	--	--	--	--	2	1
Zomertaling	--	--	--	4	--	--	--	--	Slechtvalk	--	2	1	--	3	--	2	1
Slobeend	4	6	20	30	21	8	11	12	Velduil	--	--	--	--	--	--	1	--
Tafeleend	9	17	16	11	20	29	6	13	IJsvogel	--	--	--	--	1	--	1	--
Kuifeend	23	64	87	118	68	59	34	31									
Witoogend	1	1	1	--	--	--	1	--									
Brilduiker	1	6	5	--	2	5	2	2	Aantal soorten	25	31	36	33	30	24	29	28
Nonnetje	1	3	2	3	--	--	--	--	Aantal ex.	1883	2187	1198	1085	2137	1663	1503	1892
Grote zaagbek	3	12	8	--	--	--	2	4									

Tabel 10. Overzicht van maandelijks watervogeltellingen in 2019 in het Dwingelderveld (telgebieden DR3350, DR3710, DR3720, DR3730)
-- = niet aangetroffen

Daaruit valt o.m. op te maken dat de presentie en de watervogelaantallen vaak seizoensgebonden zijn; zomer-ganzen en Kieviten bijvoorbeeld pieken in het Dwingelderveld in het najaar. Smient en Wilde eend hebben, mits het open weer blijft, de hoogste presentie in de winter en Slob- en Kuifeend in het voorjaar. Ook dit jaar werden minder soorten en in veelal lagere aantallen waargenomen dan in voorgaande jaren. Dat was met name in het najaar het geval; de zeer lage waterstand en vele droog gevallen vennen hebben hierin duidelijk een negatieve rol gespeeld. Zo werden o.a. Lepelaar, Bergeend, Zilverplevier, Kempelaar, Regenwulp, Bosruiter, Oeverloper dit jaar tijdens de tellingen niet waargenomen. Kraanvogels daarentegen werden het gehele jaar opgemerkt.

De resultaten van de tellingen worden gebruikt om de staat van instandhouding op gebiedsniveau te kunnen bepalen. Voor 5 soorten winter- en trekvogels zijn voor het Dwingelderveld instandhoudingsdoelen geformuleerd. Het betreft Kleine zwaan (laatste jaren landelijk sterk afgenomen) en Toendrarietgans (laatste decade in het Dwingelderveld forse toename) voor de functie slapen en Kievit, Slobeend en Wintertaling voor de functie foerageren. Volgens Watervogels in Nederland 2017/2018 (Hornman et al, 2020) scoort 25% van de soort-functiecombinaties in het Natura 2000 gebied Dwingelderveld beneden het instandhoudingsdoel en 75% komt boven dat doel uit. Aanvullend hierop geeft Sovon (Natura 2000 gebieden) aan dat de trend van Kievit sinds 2004/05 onzeker (geen trend aantoonbaar) is, maar dat die van Slobeend en Wintertaling een matige toename (>5 % per jaar) vertoont. Waarschijnlijk heeft de toegenomen nattigheid in het Dwingelderveld hieraan een positieve bijdrage geleverd.

6.2.4 Pleisterende en doortrekkende Kraanvogels

Pleisteraars/slapers 2019

Buiten de autochtone Kraanvogels werden ook dit jaar regelmatig andere exemplaren in het gebied aangetroffen, met name in april-juli (**tabel 11**). De vogels waren waarschijnlijk elders uit de regio afkomstig.

Veelal werd er gefoerageerd in het heidegebied, het Noordenveld en Boerenstroovledder. Ze werden echter, vooral aan het begin van het broedseizoen, regelmatig verjaagd door de allochtone Kraanvogels.

Als er werd overnacht gebeurde dat veelal rond de Davidsplassen.

	maanden																				
	1			2		4		5				6			7	10			11	12	
wk.	1	2	3	8	9	15	17	18	19	21	22	23	25	26	27	41	42	43	48	51	52
aut.	6	4	5	10	10	10	12	12	12	12	9	11	10	10	11	10	10	10	8	8	8
all.	4	7	6	6	10	8	7	3	6	3	11	6	11	4	10	4	3	4	4	6	7

Tabel 11. Maximale aantallen autochtone (aut.) en allochtone (all.) Kraanvogels in 2019 in de weken (wk) 1 t/m 52 in het Dwingelderveld en omgeving.

Pleisteraars/slapers 1992-2019

Jaarlijks werden in de periode 1992-2019 pleisterende en/of slapende Kraanvogels in het Dwingelderveld aangetroffen. Parallel aan de toenemende broedvogelaantallen nemen, met name de laatste jaren, de aantallen pleisteraars toe (**tabel 11**). Dit jaar werden max. 11 allochtone Kraanvogels gezien. Waarschijnlijk gaat het om regionale vogels die nog niet tot broeden zijn gekomen of elders door recreatie of landbouwwerkzaamheden zijn verstoord. Jaarrond werden maandelijks niet-broedende Kraanvogels waargenomen.

Trekkers 1992-2019

In 2019 werden slechts 21 Kraanvogels als trekkend bestempeld en ingevoerd op Trektellen.nl; 19 in februari en 2 in oktober. De in de overige maanden waargenomen overvliegende exemplaren hebben vrijwel zeker betrekking op regionale verplaatsingen (**tabel 12**).

De aantallen Kraanvogels in o.a. Duitsland nemen steeds verder toe. In de pas hiermee trekken steeds vaker Kraanvogels over Nederland. Dat gebeurt vooral als tijdens de trek van de soort de wind uit oostelijke richtingen komt. In de voorjaren van 1995 (154 ex.), 2011 (209 ex.), 2012 (144 ex.), 2013 (288 ex.) en 2018 (363 ex.) was dat het geval; soms kunnen dan tot ver in Nederland en dus ook het Dwingelderveld trekkende Kraanvogels worden opgemerkt. In gunstige gevallen wordt er dan ook in het gebied overnacht, o.a. in 2012 (52 ex.), 2013 (44 ex.), 2018 (38 ex.).

	1992-1996		1997-2001		2002-2006		2007-2011		2012-2016		2017		2018		2019	
	→	↔	→	↔	→	↔	→	↔	→	↔	→	↔	→	↔	→	↔
Januari	0	0	3	0	0	0	9	2	5	7	21	14	0	10	0	7
Februari	20	0	0	0	3	3	50	12	9	13	17	11	3	13	19	10
Maart	154	30	0	0	55	4	196	9	288	52	60	11	325	6	0	0
April	1	1	4	2	15	7	15	8	9	22	0	14	38	0	0	8
Mei	2	2	7	5	17	7	7	2	7	17	0	19	7	0	0	11
Juni	1	1	3	2	4	2	5	2	6	17	0	20	0	11	0	11
Juli	0	0	8	5	6	4	6	6	15	33	6	18	6	11	0	10
Augustus	0	0	4	4	4	2	8	5	15	35	0	15	11	13	0	0
September	30	0	3	1	9	4	14	7	5	24	4	11	1	0	0	0
Oktober	30	1	8	7	4	2	13	2	6	11	0	11	2	13	2	4
November	126	60	1	1	4	17	46	2	30	9	0	9	22	10	0	4
December	0	0	1	1	25	23	11	2	74	13	0	9	0	7	0	7

Tabel 12. Maandelijks maxima van trekkende (→) en pleisterende/slapende (↔) Kraanvogels boven/in het Dwingelderveld in de jaren 1992-2019.

Grotere aantallen tijdens de herfsttrek werden in het Dwingelderveld tot nu toe nauwelijks waargenomen; alleen in november 1994 (58 ex.) was dat het geval. Tijdens de trek overnachtende Kraanvogels werden in het Dwingelderveld veelal aangetroffen bij/rond vennen/plassen en natte laagten. Favoriet waren o.a. Davidsplassen, Leislootplassen, Meeuwenplas, Hoornse slenk en het Noordenveld. Plaatselijke (broed)vogels maken meestal gebruik van de (omgeving van) Davidsplassen, Leislootplassen, Kraloër plas en de slenk van de voormalige Leiding 20.

6.2.5 Nog meer slapers/pleisteraars 1964-2019

Door de rust en ruimte is het Dwingelderveld van groot belang (geweest) als slaap- en rustgebied voor vogels. Vanaf 1964 is inmiddels van 48 soorten (in 2019 45 soorten) bekend dat ze het Dwingelderveld in vaak grote aantallen gebruik(t)en als gezamenlijke slaappleaats. Het merendeel van de soorten komt 's nachts in het gebied slapen.

Bij Smient, Wilde eend, Kievit en Ransuil is het omgekeerde het geval; in de ochtend(schemering) vliegen ze richting rustplaats om daags in het terrein te rusten of te badderen. Voortbordurend op de in Dwingelderveld avifauna (Van Dijk, 1988) opgenomen tabel 10 over slaappleaatsen in de periode 1964-1987 (24 jr.), wordt in **tabel 13** genoemde periode vergeleken met het vervolg hierop, de perioden 1988-2011 (eveneens 24 jr.) en 2012-2019 (8 jr.).

De tabel legt een aantal verschillen bloot tussen de beide 24-jrs. perioden, welke trend zich veelal voortzette in de laatste acht jaren. Zeker 12 soorten, met name steltlopers, meeuwen en kraaien, laten in de periode 1988-2011 een sterke gemiddelde afname zien. Dat zal te maken hebben met (sterke) plaatselijke afname van soorten (Scholekster, Grutto, Wulp, Kokmeeuw, Ekster), veranderde trekstrategie (Kemphaan en Regenwulp), andere overwinteringsstrategie (Bonte kraai) en voedselaanbod, zoals verdwijnen open vuilstort van de VAM bij Wijster (kraaien en meeuwen). Ook de jaarmaxima van onvolledig onderzochte soorten laten bijna alle een (forse) afname zien. Sommige zijn als slaper/pleisteraar inmiddels dan ook (bijna) verdwenen; Kemphaan, Grutto, Stormmeeuw, Ekster, Bonte kraai.

Van alle ganzen en Smient worden toenemende aantallen slapers geconstateerd. Zeker 9 soorten doken vanaf 1988 op als slaper; Kleine en Wilde zwaan, Canadese-, Brand-, en Nijlgans, Smient, Kraanvogel, Kievit, Kleine mantelmeeuw. De toename van de zomerganzen en Kraanvogel loopt parallel aan die van de toename van de broedvogelstand van deze soorten. Grote zilverreiger en Bruine kiekendief zijn recent als slaper opgedoken, waarbij de Grote zilverreiger een toenemende trend vertoont.

Het soortenspectrum van slapende vogels in het Dwingelderveld is in de loop der tijd aanzienlijk gewijzigd; het gemiddeld totaal aantal slapers in de periode 1988-2011 is met 30% afgenomen. Wanneer bovendien de beide jaren met sterk uitschieterende Spreeuwen-maxima van 75.000 terug worden gebracht tot de gebruikelijke proporties, dan is er zelfs sprake van ruim 50% afname in het Dwingelderveld.

Door zijn grootte en relatieve rust is het Dwingelderveld echter nog steeds van betekenis voor slapende vogels. Dit jaar gebruikten 45 soorten het gebied voor kortere of langere tijd als gezamenlijke slaappleaats. Zeker 27 soorten sliepen op/in de vennen/moerassen in aantallen variërend van 2 (Grutto) tot 9.000 (Toendrarietgans) ex. In de hei overnachtten 6 soorten in aantallen variërend van 2 (Smelleken) tot 340 (Graspieper) ex. en in de bossen 12 soorten variërend in aantallen van 1 (Ransuil) tot 280 (Vink) ex.

Soort	1964-1987		1988-2011		2012-2019		2019
	Maximum aantal		Maximum aantal		Maximum aantal		
	gem.	lg/hg	gem.	lg/hg	gem.	lg/hg	
Gr. zilverreiger	--	--	--	--	16	4-22	19
Kleine zwaan	--	--	50	0-246	41	17-270	8
Wilde zwaan	--	--	5	0-94	60	12-94	76
Toendrarietgans	900	220-2800	4860	550-14700	10270	7800-16400	9000
Kolgans	65	5-300	728	21-4600	5315	600-6400	6400
Grauwe gans	40	2-120	85	16-510	1328	520-1620	1660
Canadese gans	--	--	118	0-500	392	310-920	310
Brandgans	--	--	21	0-180	80	2-320	60
Nijlgans	--	--	48	0-230	258	210-360	230
Smient	--	--	338	32-700	359	260-680	280
Wintertaling	380	170-1200	342	134-900	267	240-510	230
Wilde eend	1735	800-5000	1662	570-4400	1560	1340-2540	1100
Br. kiekendief	--	--	--	--	5	3-8	3
Bl. kiekendief	4	2-9	9	5-38	12	4-12	17
Smelleken	--	--	--	(1-3)	1	1-2	2
Kraanvogel	--	--	11	0-60	25	17-52	21
Scholekster	200	70-270	66	6-240	8	4-14	7
Kievit	--	--	1124	500-1800	559	480-1300	350
Kemphaan	35	10-160	14	0-60	15	4-22	19
Grutto	7025	350-16000	382	6-4600	3	2-5	2
Regenwulp	2250	550-4600	144	3-650	33	13-35	39
Wulp	400	100-1500	132	8-480	88	12-360	82
Kokmeeuw	2150	250-8000	980	310-2600	402	80-630	500
Stormmeeuw	290	20-1600	55	0-180	22	0-30	34
Kl.mantelmeeuw	--	--	202	17-900	380	40-820	400
Zilvermeeuw	1425	15-3500	90	6-320	27	14-160	4
Houtduif	--	(500)	--	(1000)	147	90-240	140
Ransuil	--	(40)	--	(53)	3	0-20	1
Boerenzwaluw	--	(700)	--	(1200)	749	180-800	900
Huiszwaluw	--	--	--	(120)	516	140-600	700
Graspieper	--	(1050)	--	(540)	302	200-280	340
Gele kwikstaart	--	(200)	--	(54)	19	14-24	20
Witte kwikstaart	--	(400)	--	(180)	29	16-46	26
Merel	--	(210)	--	(70)	32	18-110	14
Kramsvogel	--	(3100)	--	(750)	338	60-1700	120
Koperwiek	--	(1700)	--	(400)	102	70-260	46
Ekster	--	(230)	--	(16)	1	0-4	--
Kauw	10000	1500-26000	314	0-1800	124	40-350	80
Roek	4100	1000-10000	64	60-450	8	0-60	--
Zwarte kraai	1100	400-2000	238	80-460	134	60-200	130
Bonte kraai	3000	1200-7000	225	2-1050	1	0-2	--
Spreeuw	1900	500-4000	13840	400-75000	2800	1200-8000	1500
Vink	--	(2100)	--	(460)	203	60-200	280
Keep	--	(630)	--	(300)	100	12-110	130
Groenling	--	(80)	--	(320)	117	80-200	90
Barmsijs	--	(330)	--	(300)	43	6-120	50
Geelgors	--	(210)	--	(175)	30	20-62	22
Rietgors	--	(530)	--	(40)	20	14-42	12

Tabel 13. Slapende vogelsoorten in het Dwingelderveld in 2019 en in de perioden 1964-1987, 1988-2011, 2012-2019.

Maximum aantal: gemiddelde (gem.), laagste (lg) en hoogste (hg) maxima (gebaseerd op complete slaappleaatsstellingen/pleisterplaatsen) (.....) maxima van onvolledig onderzochte soorten

6.3 Trekvogels Dwingelderveld

6.3.1 Telposten/teluren

In 2019 werd het gehele jaar weer op trekkende vogels gelet. Vele uren werden doorgebracht op de trektelposten in het Dwingelderveld; de resultaten werden dagelijks ingebracht op de trektelsite Trekellen.nl.

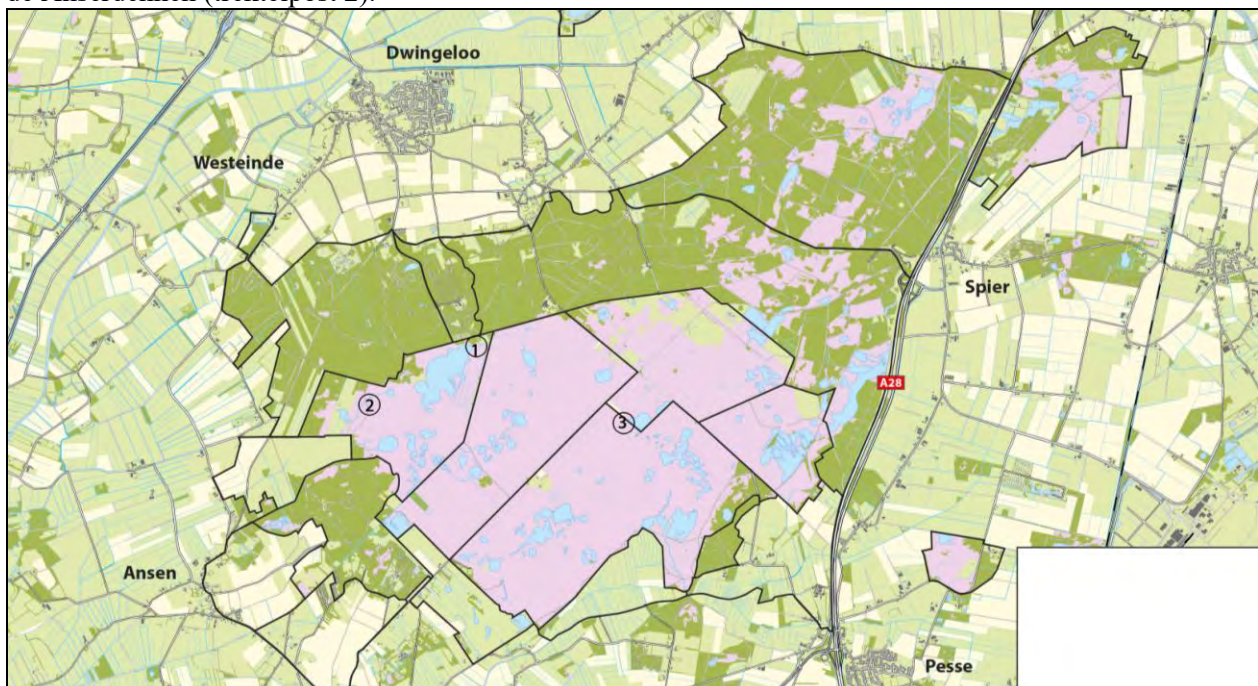

Droogvallende delen van de Davidsplassen lokten regelmatig trekvogels naar beneden, 11-08-2019 (eigen foto).

Dit jaar waren drie telposten (tijdelijk) in gebruik (**figuur 12**):

- Post 1 (Davidshoeve) werd in de trekperiodes continu bemand.
- Post 2 (Anserveld) werd incidenteel gebruikt in geval van mist/slecht zicht op post 1.
- Post 3 (Noordenveld) werd in voorjaar en zomer incidenteel gebruikt voor steltlopers en zwaluwen.

Trekkende vogels werden continu geteld door Joop Kleine, daarbij in de weken 18/19 en 37/38 dagelijks bijgestaan door Marc Smets en op 05-10, 09-10, 17-10, 23-10 en 28-10 door Jan Grotenhuis. De hoofdtrektelpost (1) heeft kilometers vrij zicht naar het oosten, zuiden en westen (over het grootste vennencomplex van het Dwingelderveld), terwijl de noordgrens wordt gevormd door de bossen van het NP; boven die bossen vindt vaak “gestuwde” trek plaats van lijsters en vinken, waar ter hoogte van het Anserveld veelal wordt overgestoken naar de Anserdennen (trektelpost 2).

Figuur 12. Ligging trektelposten bij de Davidshoeve (1), in het Anserveld (2) en het Noordenveld (3).

Totaal werden 827 uren voor het trektellen in het gebied doorgebracht, als volgt over de maanden verdeeld:

Jan.	Febr.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totaal
13	61	53	70	59	15	91	136	128	130	39	32	827

De teltijden varieerden van 1,5-10,0 uur (05-10), afhankelijk van al of niet plaatsvindende trek. Er vielen tijdens de najaarstrek (01-09 tot 01-12) 15 dagen uit door weersomstandigheden als mist, regen en/of harde wind; 1 in september, 1 in oktober en 13 in november. Op 19 dagen (04/06/07/08/23/29-09, 01/11/26-10 en 05/09/13/14/17/19/22/24/25/29-11) viel er in die periode niet of nauwelijks trek (<1.000 ex.) te bespeuren.

6.3.2 Trek in 2019

Wintertrek

In januari viel alleen trek van enige betekenis te noteren van *Kolgans*, *Toendrarietgans*, *Brandgans*, *Sijs* en *Barmsijs* (bijlage 5).

Voorjaarstrek

Tussen 01-02 en 01-05 werden 5.791.494 trekkende vogels (in 2018 ruim 3.545.000) boven Nederland geteld; in het Dwingelderveld ging het in die periode om 73.716 (400/uur) trekkers (2018: 55.500). Door breedfronttrek zijn de in het Dwingelderveld gevonden soortenaantallen van talrijk doortrekkende soorten, landelijk gezien, veelal marginaal (<1% van het landelijk totaal); sommige soorten echter scoren daar (zeer) ruim boven (tussen haakjes het Dwingelderveld-percentage):

Wilde zwaan	312 (58%)	Kievit	20.108 (6,6%)	Koperwiek	32.373 (1,5%)
Toendrarietgans	8.651 (41%)	Veldleeuwerik	16.518 (2,6%)	Vink	108.947 (4,5%)
Kolgans	366.275 (8%)	Boerenzwaluw	72.158 (1%)	Sijs	6.353 (33,6%)
Grauwe gans	33.701 (3,7%)	Kramsvogel	48.850 (2,4%)	Barmsijs	1.758 (26%)

Opnieuw trokken *Kleine* en *Wilde zwanen* dit voorjaar nauwelijks door, in tegenstelling tot enkele ganzensoorten, *Kievit*, *Kokmeeuw* (17.20 ex.), *Graspieper* (14.000 ex.), *Sijs* (2.140 ex.) en *Barmsijs*. Eind april/begin mei vielen er vrij weinig steltlopers te noteren; mogelijk een gevolg van de toen al krimpende waterstand.

Zomertrek

Het aantal ruittrekkende *Grauwe ganzen* is de laatste jaren marginaal; dit jaar slechts 305 ex. Ook het aantal zomer-*Kievit* bleef beperkt tot circa 340 ex., evenals de aantallen doortrekkende steltlopers; *Groenpootruiter* (84 ex.), *Witgat* (68 ex.), *Bosruiter* (26 ex.), *Oeverloper* (17 ex.); het sterk ingedroogde Dwingelderveld was blijkbaar weinig interessant voor doortrekkende steltlopers. *Gierzwaluwen* trokken deze zomer grotendeels onopgemerkt (onzichtbaar hoog vliegend) door; slechts 4.500 ex. kwamen op papier. *Boerenzwaluwen* (ruim 38.000 ex.) en *Huiszwaluwen* (14.000 ex.) daarentegen lieten zich wel veel tellen, evenals *Gele kwikstaarten* (1320 ex.).

Najaarstrek

Tijdens de najaarstrek, in de periode 15-09 tot 15-11, telden de Nederlandse trektellers 17,2 miljoen vogels (2018: 19,4 miljoen, 2017: 16,4 miljoen). Dat zal deels te maken hebben met de gunstige trekomstandigheden dit najaar.

Van de landelijk getelde 17,2 miljoen trekkers werden ruim 181.790 boven het Dwingelderveld geregistreerd, gedurende 223 teluren, wat gemiddeld 814 vogels/uur betekent (2018: 827 ex./uur). Ook in het najaar zijn de in het Dwingelderveld gevonden soortenaantallen van de talrijkst getelde soorten, landelijk gezien, vaak marginaal, bijv. van Houtduif en Spreeuw (beide minder dan 1%), maar dit jaar ook Aalscholver, Veldleeuwerik en Kruisbek. Rond/boven de 1% scoorden (tussen haakjes het Dwingelderveld-percentage);

Grote zilverreiger	6.783(1,2%)	Boerenzwaluw	285.982 (2,8%)	Gaai	97.302 (2,8%)
Blauwe reiger	5.177 (1,0%)	Huiszwaluw	8.467 (6,3%)	Vink	3.699.839 (0,8%)
Wilde zwaan	166 (6,0%)	Graspieper	496.486 (2,8%)	Keep	31.572 (3,0%)
Toendrarietgans	48.915 (18,8%)	Heggenmus	9.588 (1,2%)	Sijs	533.731 (0,8%)
Grauwe gans	137.438 (1,5%)	Kramsvogel	627.692 (1,4%)	Barmsijs	966 (6,1%)
Kievit	169.104 (1,5%)	Koperwiek	1.102.357 (1,1%)	Geelgors	2.910 (10,1%)
Watersnip	8.250 (2,7%)	Zanglijster	281.740 (2,2%)		

De winter ganzen waren wat eerder dan in 2018; de eerste *Kolganzen* werden op 20-09 gezien (in 2018 op 06-10); de weken daarna druppelden ze gestaag binnen, maar de hoofdmacht verscheen na medio oktober. De eerste *Toendrarietganzen* werden 26-09 waargenomen (2018 op 08-10); na medio oktober vielen aantallen van enige betekenis te noteren. Bijna 15.000 *Graspiepers* passeerden de telpost en ook *Koperwieken* (12.200 ex.), *Zanglijsters* (6200 ex.), *Vinken* (28.000 ex.) en *Sijzen* (5.500 ex.) passeerden in grote getale, evenals *Gaaien* (2.767 ex.), hoewel het zwaartepunt van die invasie in Midden-Nederland lag. *Kramsvogels* (9.000 ex.) en *Kepen* (960 ex.) kwamen echter in aanzienlijk lagere aantallen door dan in 2018.

Euro Birdwatch

Op zaterdag, 5 oktober werd de 26^e birdwatch gehouden; in 41 Europese en Centraal-Aziatische landen waren vele duizenden vogelaars actief om zoveel mogelijk trekvogels te tellen. In Nederland werd dit evenement als vanouds georganiseerd door Vogelbescherming Nederland; 169 telgroepen en vogelwerkgroepen werkten er aan mee (Ottens, 2019). Uiteraard was trektelpost Dwingelderveld van de partij. De weersomstandigheden waren perfect, vrij zonnig, helder en een matige rugwind. De Nederlandse trektellers telden totaal dan ook liefst 824.389 vogels, verdeeld over 209 soorten. In het Dwingelderveld werden 7.492 trekkers geteld verdeeld over 47 soorten.

Landelijke toptien			Dwingelderveld toptien				
Spreeuw	228.396	Kokmeeuw	26.498	Kolgans	4756	Sijs	216
Kolgans	116.660	Graspieper	24.203	Spreeuw	544	Toendrarietgans	166
Vink	68.318	Grauwe gans	22.084	Vink	386	Boerenzwaluw	146
Sijs	67.886	Aalscholver	21.574	Gaai	302	Grauwe gans	78
Zanglijster	39.851	Brandgans	21.303	Kievit	264	Koperwiek	71

6.3.3 Dagtotalen en dagrecords

Meestal wordt in het Dwingelderveld gepost (in geval van redelijk/goed weer) voor een dagtotaal van 800-1.500 doortrekkers. Dit jaar konden op totaal 30 data meer dan 2.000 trekkers worden genoteerd.

Toptrekdagen van >5.000 vogels werden dit jaar alleen op 12 dagen in het najaar (oktober) geregistreerd.

In 2019 was het op de volgende data behoorlijk druk in de lucht:

02-10	5.178	14-10	7.378	24-10	5.886
03-10	5.506	15-10	14.980	28-10	9.424
05-10	7.492	16-10	5.094	29-10	18.036
06-10	5.835	18-10	8.838	30-10	6.552

Van doortrekkende soorten vielen in 2019, verspreid door het jaar, dagrecords te noteren (tabel 14); dat was het geval bij Graspieper, Merel, Zanglijster en Gaai.

Soort	Aantal	Data	Soort	Aantal	Data	Soort	Aantal	Data
Aalscholver	616 448	08-10-2017 07-10-2012	Bosruiter	189 86	06-05-2018 06-05-2016	Koperwiek	6818 5614	18-10-2008 17-10-2008
Grote zilverreiger	30 21	04-04-2016 04-10-2014	Kokmeeuw	816 778	09-04-2013 26-03-2007	Grote lijster	87 66	10-08-2008 11-08-2009
Blauwe reiger	75 31	03-08-2007 09-09-2009	Stormmeeuw	232 212	08-11-2014 09-11-2014	Goudhaan	34 32	06-10-2007 17-11-2008
Kleine zwaan	442 424	26-02-2010 25-02-2010	Kleine mantelmeeuw	232 189	18-03-2019 30-07-2015	Zwarte mees	14 11	13-10-2012 14-10-2008
Wilde zwaan	154 82	13-02-2015 21-02-2007	Zilvermeeuw	162 156	02-04-2007 29-12-2013	Pimpelmees	106 82	25-10-2007 13-09-2010
Toendrarietgans	2318 2104	12-01-2014 13-10-2012	Houtduif	2458 2014	08-04-2013 28-03-2007	Koolmees	65 56	14-10-2012 15-10-2012
Kolgans	16834 13964	30-09-2015 07-04-2013	Gierzwaluw	1514 1484	19-07-2012 16-07-2009	Gaai	302 202	05-10-2019 22-09-2019
Grauwe gans	3168 2076	07-11-2010 18-10-2013	Boomleeuwerik	31 27	02-11-2008 12-09-2019	Kauw	358 179	30-10-2019 30-10-2016
Brandgans	1582 448	10-05-2017 17-02-2017	Veldleeuwerik	1638 1132	28-10-2014 14-10-2014	Spreeuw	15672 9114	22-10-2013 19-10-2012
Pijlstaart	46 36	10-10-2006 05-03-2011	Oeverzwaluw	108 106	10-08-2008 06-09-2010	Ringmus	73 64	10-10-2006 07-10-2008
Sperwer	31 23	14-10-2011 26-10-2006	Huiszwaluw	850 844	21-08-2016 10-09-2017	Vink	7686 7112	09-10-2017 09-10-2011
Buizerd	196 62	14-10-2011 28-10-2018	Boerenzwaluw	4112 3186	11-09-2010 10-09-2011	Keep	868 714	16-10-2018 17-10-2018
Kraanvogel	318 282	06-03-2018 05-03-2013	Boompieper	66 61	20-08-2009 19-08-2009	Putter	94 60	10-12-2006 29-11-2019
Goudplevier	422 382	09-04-2013 25-02-2008	Graspieper	3712 3572	19-04-2019 07-10-2015	Sijs	784 728	16-02-2011 28-02-2016
Kievit	5404 3726	07-04-2013 06-04-2013	Gele kwikstaart	167 124	20-08-2009 25-08-2016	Kneu	96 92	23-09-2011 27-09-2019
Watersnip	194 155	06-09-2008 24-09-2015	Witte kwikstaart	63 58	03-10-2010 01-10-2006	Barmsijs	716 336	19-11-2008 11-11-2018
Regenwulp	193 112	29-04-2009 16-04-2009	Heggenmus	62 53	01-10-2011 25-09-2011	Kruisbek	144 127	06-07-2010 18-10-2013
Zwarte ruiter	12 12	18-09-2007 11-05-2012	Merel	44 41	24-10-2019 03-10-2019	Goudvink	32 17	31-10-2014 31-10-2009
Groenpootruiter	56 37	30-04-2017 02-05-2016	Kramsvogel	7618 6752	24-10-2018 24-01-2015	Geelgors	52 46	30-10-2010 29-10-2010
Witgat	19 14	15-04-2015 10-04-2013	Zanglijster	1908 1048	06-10-2019 04-10-2019	Rietgors	51 48	04-11-2015 16-10-2017

Tabel 14. Dagrecords van 50 boven het Dwingelderveld trekkende vogelsoorten uit de jaren 2006-2019

6.3.4 Vogeltrek jaarrond

Vogeltrek is een boeiend fenomeen. Het is sterk gerelateerd aan de weersomstandigheden en aan de tijd van de dag. Factoren als mist, regen, tegenwind, rugwind (hoge, vaak onzichtbare trek), nachttrek etc. spelen een belangrijke rol bij het trekgebeuren. Weersinvloeden en tijdsbesteding zijn dan ook sterk van invloed op de gevonden jaartotalen. In **bijlage 5** is het jaartotaal over 2019 op basis van een uitgeprint overzicht van Trek-tellen.nl weergegeven.

Jaartotalen

Sinds 1995 worden trekkende vogels geregistreerd. Tot 2006 werden de gegevens niet ingebracht op de trek-telsite daar er niet gestructureerd werd geteld. Vanaf 2006 was dat wel het geval en werden de telresultaten dagelijks ingevoerd op Trek-tellen.nl. In de periode **1995-2019** werden totaal **207** trekvogelsoorten in het Dwingelderveld vastgesteld. Na 2006 werden de volgende soorten niet meer als trekker waargenomen: Dwerggans, Waterhoen, Kwartel, Lachstern, Hop, Bijeneter, Scharrelaar, Kuifleeuwerik, Bonte kraai en Komi-goudvink. Van **2007-2019** werden totaal 11.223 uren aan het tellen van trekkende vogels besteed en werden, verdeeld over 196 soorten, totaal 4.374.595 trekvogels geteld, wat gemiddeld 390 vogels/uur betekent. In 2019 betrof het 332.380 trekkers, verdeeld over 137 soorten (bijlage5).

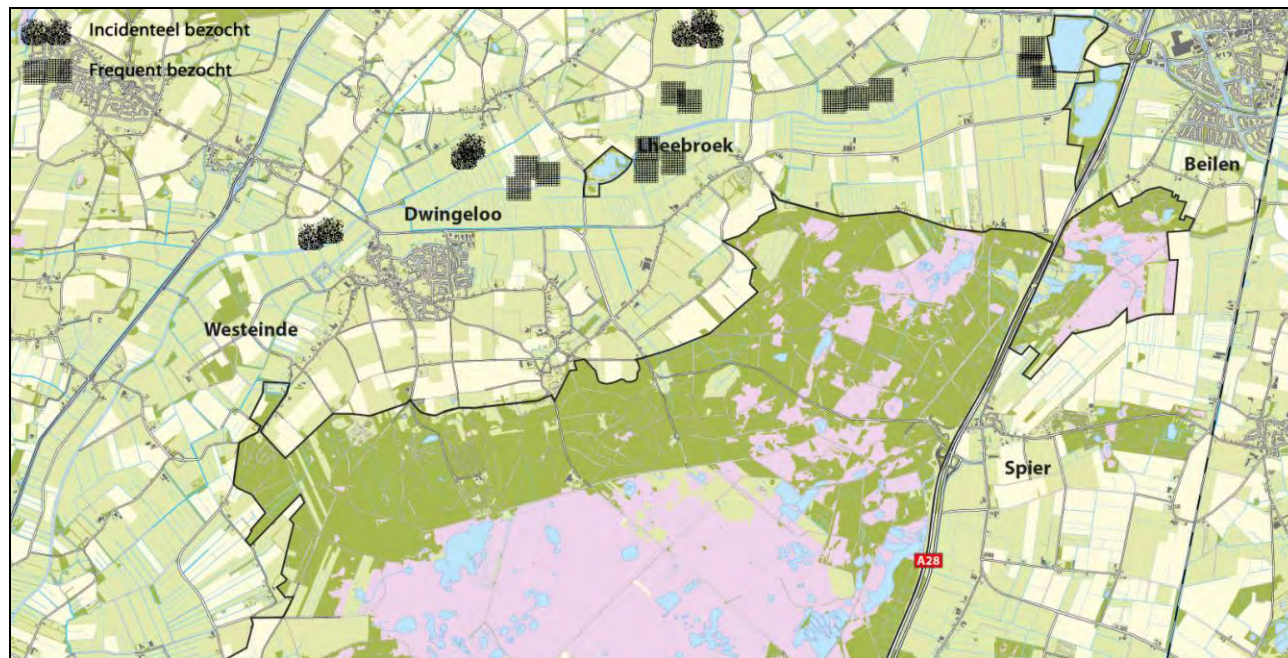
In de periode 2007-2019 werden via Trek-tellen.nl jaartotalen bekend variërend van 277.731 tot 416.316 ex. De uitschieter in 2013 was een gevolg van late geconcentreerde doortrek van ganzen, Kievit en Goudplevier door het koude vroege voorjaar. In **tabel 15** zijn van 35 doortrekkende soorten de jaartotalen opgenomen. Daaruit blijkt o.m. dat in 2019 van 3 soorten: Grote zilverreiger, Graspieper en Zanglijster de hoogste aantallen uit de telreeks werden geteld (zie **vetgedrukte** aantallen). Dat was ook het geval bij de volgende niet in de tabel opgenomen soorten: Krakeend, Boomleeuwerik, Merel en Gaai.

Soort	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Totaal
Aalscholver	2474	3061	1949	1542	2839	2763	2193	2284	1770	2422	3217	3578	2692	32784
Grote zilverreiger	26	22	29	13	76	53	78	70	91	124	52	103	128	865
Blauwe reiger	404	212	140	114	195	162	205	168	124	235	178	281	314	2732
Kleine zwaan	1137	636	1376	1556	734	324	1171	630	636	658	367	175	128	9528
Wilde zwaan	177	53	64	49	216	169	281	67	274	189	375	210	257	2381
Rietgans spec.	19354	9763	22747	22027	16918	17394	12434	12426	11796	11189	11190	10863	15171	193272
Kolgans	43362	32041	56943	80175	78134	90812	122646	77246	83406	95628	74962	84097	78292	1026382
Grauwe gans	12739	21006	12267	18325	11247	10639	13373	5079	7717	7592	5466	4375	4155	133980
Brandgans	112	153	162	358	544	1472	994	576	1425	1318	4640	1656	1037	14447
Sperwer	140	118	67	64	202	124	98	112	64	51	72	52	78	1242
Buizerd	213	191	47	86	330	122	58	59	84	39	56	102	80	1467
Kraanvogel	0	23	79	7	217	227	294	6	12	3	72	379	21	1340
Goudplevier	407	914	553	127	583	206	961	551	446	319	265	177	191	5700
Kievit	8280	7597	7147	9038	14992	6969	24902	6751	6964	7081	7584	10842	4349	122496
Watersnip	1135	2499	1089	2252	1542	1433	1397	929	2328	1835	1781	738	387	19345
Wulp	171	340	314	131	162	289	600	134	128	156	97	85	76	2683
Groenpootruiter	254	158	265	288	175	196	183	192	397	384	362	259	170	3283
Bosruiter	56	102	96	55	143	39	67	66	195	313	184	358	85	1759
Kokmeeuw	2838	2566	1224	856	1066	1543	3402	1087	1388	1584	1845	1242	2025	22666
Houtduif	10500	5283	4801	3232	2984	3986	11169	6184	2429	3794	2894	5174	3859	66289
Gierzwaluw	6897	7288	10260	7107	7163	9795	6099	3300	9387	8749	12497	5331	5370	99243
Veldleeuwerik	3122	3261	2167	2855	3299	2434	3383	7271	2529	2025	3696	7230	4021	47293
Boerenzwaluw	37543	38355	50579	49856	60025	66881	52687	53331	63000	44331	48851	42949	39796	648184
Huiszwaluw	6184	7725	8347	10802	11253	16755	10457	12001	20777	12223	18676	17776	14228	167204
Graspieper	7283	16151	7536	6614	9363	20612	12018	22164	14254	9487	21527	14950	31052	193011
Kramsvogel	11668	9291	10502	13576	21426	11297	20490	4997	33316	15047	9796	24600	10307	196313
Zanglijster	1061	2723	1462	1295	1236	1156	940	3738	596	2358	3419	3850	6405	30239
Koperwiek	13849	26430	17354	6616	23153	12537	14068	17658	10976	16386	15251	12654	12774	199706
Kauw	455	731	486	498	317	388	594	174	251	581	134	84	490	5183
Spreeuw	78501	31740	26345	30568	26393	38807	54969	35012	43861	30351	38038	38725	32951	506261
Vink	17734	23466	14752	19635	27074	22527	22528	36853	14942	22302	43555	46796	33276	345440
Keep	1563	1376	684	3809	2388	1839	2621	2710	2334	1828	1645	5328	1787	29912
Sijs	4588	4370	4494	3742	14073	2332	5133	2870	9381	8404	3701	8459	8010	79556
Barmsijs spec.	369	2130	377	241	406	332	619	346	409	256	925	2723	694	9827
Kruisbek	495	453	598	673	26	120	1878	321	851	889	1300	400	336	8340
Overige soorten	15065	15669	13128	15161	14852	14805	11326	11307	10039	13317	11300	9517	17388	172874
Totaal	310156	277731	280424	313146	355746	361900	416316	328680	358578	323448	349970	366120	332380	4374595
Aantal soorten	144	153	143	145	140	143	137	142	148	144	143	143	137	196
Totaal teluren	801	850	850	814	813	993	843	793	901	920	901	917	827	11223

Tabel 15. Jaarlijks getelde maxima van 35 trekkende vogelsoorten over het Dwingelderveld in de periode 2007 t/m 2019.

6.4 Pleisteraars in beekdal van Beiler- en Dwingelerstroom

De vogels in het beekdal van Beiler- en Dwingelerstroom, met daarin het Kremersgat, zandwinplassen Beilen en waterlandgoed Holtien, werden ook in 2019 weer maandelijks geteld. Verder werden in januari-april en september-december watervogel- en ganzen-/zwanentellingen uitgevoerd in de Sovon-telgebieden DR3330 (J.Kleine) en DR3340 (J.Grotenhuis) en werden aanvullende waarnemingen van andere waarnemers verwerkt. Het getelde gebied loopt vanaf Beilen tot Dwingeloo (**figuur 3**). De verzamelde gegevens zijn verwerkt in **tabel 16**. Het beekdal telt, met name in het winterhalfjaar, vele soorten watervogels in soms grote aantallen en verspreid over het gehele gebied. De grootste aantallen ganzen werden weer aangetroffen tussen medio januari en begin februari.

Figuur 13. Door Toendrariet- en Kolganzen in 2019 in het Beiler- en Dwingelerstroomgebied incidenteel respectievelijk frequent bezochte gebiedsdelen.

	Toendrarietgans	Kolganzen	Grauwe gans	Canadese gans	Brandgans	Nijlgans	Totaal
12-01	1860	1650	60	38	6	6	3620
20-01	10300	2280	40	122	26	42	12810
24-01	5300	2950	40	60	12	18	8380
30-01	10200	10700	70	140	16	24	21150
02-02	6600	4400	50	160	--	32	11242
03-02	11300	7400	28	120	32	30	18910

De frequentst bezochte gebieden waren weer de Lheedermade, Westersche veld, Voslanden, Nottingermeden en Lheebroek (**figuur 13**). Tussen de bulk aan Toendrariet- en Kolganzen werden Kleine rietgans (3 wrn. van 2-4 ex.) en Brandganzen (max. 68 ex.) aangetroffen. Grauwe ganzen (max. 714 ex.), Grote Canadese ganzen (max. 420 ex.) en Nijlganzen (max. 640 ex.) waren weer het gehele jaar in het gebied aanwezig.

Van de Knobbelzwaan werden max. 106 ex. geteld. Kleine- en Wilde zwanen werden in het beekdal nauwelijks gezien. Maximaal 62 Grote zilverreigers werden geteld (medio januari); in oktober op slaapplaats Holtien max. 26 ex. en in het Kremersgat max. 36 ex. De meeste reigers foerageerden in de Brunstingermeden, Lheedermade en het Westersche veld; ze werden regelmatig (soms met enkele tientallen) aangetroffen tussen groepen foeragerende ganzen en schapen.

Dit jaar werden voor het eerst regelmatig Kraanvogels in het beekdal waargenomen; in januari/februari 4 allochtone ex. (pr.+2 juv.), in de rest van het jaar veelal autotochne Kranen.

Van de Scholekster kwamen maximaal 46 ex. op papier. Maximaal 38 Goudplevieren werden in de Lheedermade gezien. Van de Kievit werden max. 700 ex. (oktober) op pas gemaaide hooilanden en akkers aangetroffen. Meeuwen waren regelmatig in grote getale aanwezig: Stormmeeuw (max. 1.200 ex.), Kleine mantelmeeuw (max. 1.100 ex.), Zilvermeeuw (max. 800 ex.) en Kokmeeuw (max. 700 ex.).

Soort	Jan.	Febr.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Dodaars	4	3	2	--	--	--	--	--	--	2	3	6
Fuut	10	8	29	22	14	22	16	12	10	13	9	11
Aalscholver	105	32	28	12	4	12	74	54	35	42	40	52
Blauwe reiger	28	18	10	8	8	17	16	20	19	26	21	28
Grote zilverreiger	62	46	28	6	--	--	1	13	20	60	44	56
Ooievaar	--	2	6	8	6	10	19	21	3	2	3	3
Knobbelzwaan	106	96	54	46	12	18	9	10	25	41	52	62
Kleine zwaan	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Wilde zwaan	8	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Toendrarietgans	10300	11300	--	--	--	--	--	--	--	2100	1600	1900
Kleine rietgans	4	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kolgans	10700	7400	--	--	--	--	--	--	--	600	5800	4600
Grauwe gans	176	156	80	16	12	54	160	160	40	714	150	280
Grote Canadese gans	274	190	126	62	40	26	24	140	140	26	104	420
Brandgans	68	36	42	12	16	6	4	6	23	14	32	36
Nijlgans	46	38	46	12	14	70	90	170	640	300	140	120
Soepgans	6	8	8	6	6	6	6	5	10	5	5	6
Smient	86	90	64	6	--	--	--	--	7	12	30	62
Krakeend	88	46	12	4	4	--	2	4	6	8	64	92
Wintertaling	14	16	8	12	4	6	--	--	10	12	29	18
Wilde eend	260	160	190	36	40	34	26	54	74	110	306	650
Slobeend	--	--	4	12	--	--	--	--	--	--	--	2
Tafeleend	9	8	7	6	4	--	2	4	6	4	19	40
Kuifeend	70	78	58	46	18	42	18	32	19	29	71	162
Brilduiker	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1
Nonnetje	4	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Grote zaagbek	37	11	--	--	--	--	--	--	--	--	1	8
Blauwe kiekendief	2	5	2	--	--	--	--	--	--	1	3	3
Buizerd	18	20	14	10	8	11	16	12	16	14	32	26
Torenvalk	4	4	5	3	4	7	10	6	6	4	5	4
Waterhoen	8	8	6	4	6	10	12	8	16	16	22	14
Meerkoet	54	48	28	14	16	16	12	10	12	24	26	76
Kraanvogel	4	4	2	3	3	6	2	5	5	3	--	3
Waterral	1	--	--	1	1	--	--	--	--	--	1	1
Scholekster	--	--	46	8	10	14	6	--	--	--	--	--
Goudplevier	--	38	--	--	--	--	--	--	14	--	8	12
Kievit	24	34	80	20	+	420	450	140	260	700	340	58
Watersnip	1	--	1	--	--	--	--	--	2	2	--	--
Grutto	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	--
Regenwulp	--	--	--	6	8	--	--	1	2	--	--	--
Wulp	--	--	4	2	6	6	4	7	6	72	42	22
Groenpootruiter	--	--	--	1	2	--	1	--	--	--	--	--
Witgat	--	1	1	2	1	1	2	2	--	1	--	--
Oeverloper	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	--	--
Kokmeeuw	80	70	700	400	140	150	120	140	60	32	80	220
Stormmeeuw	1200	600	450	--	--	--	--	--	70	500	850	900
Kleine mantelmeeuw	--	--	650	280	160	280	300	340	1100	600	20	--
Zilvermeeuw	126	34	24	6	--	--	--	--	40	800	500	196
Grote mantelmeeuw	1	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Holenduif	32	18	26	12	16	14	8	12	6	92	14	22
Houtduif	70	24	34	+	+	+	+	+	+	40	110	46
Ijsvogel	--	3	1	--	--	--	1	1	2	3	3	3
Graspieper	10	40	46	24	+	+	+	+	80	46	24	12
Grote gele kwikstaart	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1
Witte kwikstaart	4	2	12	22	+	+	+	+	+	16	1	1
Kramsvogel	--	12	14	--	--	--	--	--	--	32	16	28
Koperwiek	--	8	--	--	--	--	--	--	--	26	20	12
Kauw	110	80	32	30	+	+	+	+	30	30	60	78
Roek	30	34	42	+	60	60	54	60	240	160	110	90
Zwarte kraai	40	46	50	+	+	+	+	+	32	50	60	42
Spreeuw	280	130	440	+	+	600	450	180	1400	3000	1900	2100
Huismus	120	90	110	+	+	+	+	70	90	160	70	130
Ringmus	90	60	70	+	+	+	+	+	60	60	40	40
Vink	170	90	60	+	+	+	+	+	40	70	90	70
Groenling	12	16	20	+	+	+	+	+	+	+	22	18
Putter	6	8	26	+	12	+	16	26	12	16	70	26
Sijs	14	22	30	--	--	--	--	--	--	22	150	110
Geelgors	16	14	20	+	+	+	+	30	22	34	24	50

Tabel 16. Aantallen pleisterende (maximale aantallen per maand) winter- en trekvogels in 2019 in het beekdal van Beiler- en Dwingelerstroom, Kremersgat, zandwinplas Beilen en waterlandgoed Holtien.

6.5 Résumé broed-, winter- en trekvogels Dwingelderveld

6.5.1 Broedvogels

In 2019 kwamen 124 vogelsoorten in het Dwingelderveld tot broeden, verdeeld over totaal 18.872 broedparen (**bijlage 1**). Liefst 34 Rode Lijst soorten (1981 pr.) en 10 Oranje Lijst soorten (846 pr.) werden in het Nationaal Park aangetroffen (**tabel 4A/4B**).

Voor zover bekend werden in de periode 1918 t/m 2019 **158 broedvogelsoorten** in het Dwingelderveld vastgesteld. Na 1990 werden 8 soorten niet meer als broedvogel in het NP aangetroffen; 20 andere soorten daarentegen maakten juist hun opwachting in het gebied (**bijlagen 3 en 4**).

Voor 7 broedvogelsoorten zijn voor het Natura 2000 gebied Dwingelderveld de volgende instandhoudingsdoelen geformuleerd: Dodaars 55 pr., Geoorde fuut 45 pr., Zwarte specht 14 pr., Boomleeuwerik 35 pr., Paapje 25 pr., Roodborsttapuit 85 pr., Tapuit 30 pr. Sinds de start in 1990 is de trend van die soorten als volgt (Sovon, Natura 2000 gebieden): *Dodaars* matige toename, *Geoorde fuut* stabiel, *Zwarte specht* matige afname, *Boomleeuwerik* matige toename, *Paapje* stabiel, *Roodborsttapuit* sterke toename, *Tapuit* sterke afname.

6.5.2 Wintervogels en doortrekkers

In 2019 werden in het Nationaal Park e.o. 222 (onder)soorten winter- en trekvogels geteld. Daaronder de 4 soorten van het Natura 2000 gebied Dwingelderveld waarvoor de volgende instandhoudingsdoelen zijn geformuleerd: Kleine zwaan 50 ex., Toendrarietgans 5.900 ex., Wintertaling 130 ex. en Slobeend 7 ex. De trend van die soorten is sinds 1990 als volgt (Sovon, Natura 2000 gebieden): *Kleine zwaan* sterke afname, *Toendrarietgans* sterke toename, *Kievit* onzeker, *Wintertaling* stabiel, *Slobeend* matige toename.

In 2017 is door Sovon een Rode Lijst opgesteld van in Nederland overwinterende of doortrekkende vogels; de lijst telt 39 soorten. Daarnaast is een Oranje Lijst opgesteld van 9 soorten die de afgelopen 10 jaar in aantal afnamen. In het Nationaal Park werden dit jaar 21 soorten van de Rode lijst (**tabel 17A**) en 8 soorten van de Oranje Lijst (**tabel 17B**) waargenomen.

Soort	Crit	Gebruik	Maximum aantal		
			'17	'18	'19
Taigarietgans	EB	W	0	1	0
Nonnetje	KW	W	10	8	4
Brilduiker	KW	W	7	4	6
Grote zaagbek	BE	W	8	7	23
Zomertaling	KW	D	4	7	4
Dodaars	KW	W	102	140	116
Zeearend	GE	W	1	2	2
Bl. kiekendief	KW	D/W	5	5	17
Ruigpootbuiszard	EB	W	1	1	1
Torenvalk	KW	D/W	8	7	10
Waterhoen	GE	D/W	12	14	12
Morinelplevier	BE	D	0	0	3
Goudplevier	GE	D/W	10	25	19
Kemphaan	KW	D	4	7	19
Zwarte stern	KW	D	2	4	2
Visdief	GE	D	2	1	1
Velduil	BE	D/W	2	1	2
Draaihals	KW	D	1	2	4
Veldleeuwerik	GE	D/W	110	90	120
Kneu	GE	D/W	170	200	330
Frater	KW	D/W	0	3	0
Sneeuwgorst	KW	D/W	1	1	1

Tabel 17A. Maximale aantallen wintervogels/doortrekkers van de **Rode Lijst** (2017) in het Dwingelderveld e.o. in de jaren 2017-2019.
 Crit = Criterium waarom de soort in de lijst is opgenomen:
 EB= Ernstig bedreigd; BE= Bedreigd;
 KW= Kwetsbaar; GE= Gevoelig
 Gebruik = functioneel gebruik in Nederland;
 W = Wintergast; D = Doortrekker

Soort	Gebruik	Maximum aantal		
		'17	'18	'19
Kleine zwaan	D/W	17	44	8
Tafeleend	D/W	28	26	26
Fuut	W	4	4	4
Spreeuw	D/W	1200	8000	1600
Ringmus	D/W	60	70	60
Witte kwikstaart	D	86	60	140
Graspieper	D/W	380	320	340
Keep	D/W	40	110	270

Tabel 17B. Maximale aantallen wintervogels/doortrekkers van de **Oranje Lijst** (2017) in het Dwingelderveld e.o. in de jaren 2017-2019
 Gebruik = functioneel gebruik in Nederland
 W = Wintergast; D = Doortrekker

In de periode 1960 t/m 2019 werden 328 (onder)soorten broed- en wintervogels en doortrekkers waargenomen in het Dwingelderveld. Circa 46% van de soorten werd (bijna) jaarlijks in het gebied vastgesteld; 24% werd incidenteel (< 5x) gezien. De overige soorten waren onregelmatig present, verdwenen in de loop der jaren als overwinteraar/overzomeraar of doortrekker (Taigarietgans, Strandplevier, Lachstern, Kuifleeuwerik, Bonte kraai, Ortolaan, Grauwe gors) of verschenen juist in het gebied (Grote zilverreiger, Lepelaar, Geelpootmeeuw, Pontische meeuw, Roodkeelpieper, Grote kruisbek, Noordse goudvink).

Tussen 1981 en 2019 lieten de jaarlijkse soortenaantallen voor zowel Broedvogelsoorten (B) als Wintervogels/Doortrekkers (W/D) een oplopende trend zien:

Jaar	Soorten		Jaar	Soorten		Jaar	Soorten		Jaar	Soorten		Jaar	Soorten	
	B	WD		B	WD		B	WD		B	WD		B	WD
1981	115	172	1989	112	181	1997	114	202	2005	117	213	2013	117	206
1982	114	174	1990	113	182	1998	116	209	2006	119	215	2014	123	218
1983	112	169	1991	115	182	1999	111	205	2007	116	219	2015	121	220
1984	108	163	1992	110	178	2000	115	211	2008	116	214	2016	131	228
1985	109	181	1993	105	187	2001	115	198	2009	114	215	2017	128	219
1986	109	183	1994	105	188	2002	116	212	2010	115	219	2018	126	219
1987	114	195	1995	108	191	2003	114	205	2011	115	210	2019	124	215
1988	111	185	1996	113	205	2004	114	214	2012	117	215			

De trend valt door een aantal natuurlijke oorzaken te verklaren maar ook door toenemende kennis en kunde van eveneens toenemende aantallen waarnemers en hun steeds beter wordende veldgidsen, optische, audio en digitale fotoapparatuur. Bovendien hebben platformen als Waarneming.nl en Dutch Birding een stimulerende rol vervuld bij het op naam brengen en vastleggen van waargenomen schaarse/zeldzame vogelsoorten.

In het telgebied Dwingelderveld en omgeving zijn vanaf 1960 tot heden, voor zover bekend, 328 (onder)soorten vastgesteld, als volgt verdeeld (op basis van ANWB Vogelgids van Europa, 2016):

-298 soorten

-11 ondersoorten (Grote Aalscholver, Groenlandse kolgans, Kleinste Canadese gans, Groenlandse tapuit, Witkopstaartmees, Taigaboomkruiper, Kortsnavelboomkruiper, Noordse kauw, Russische kauw, Siberische tjiftjaf, Noordse goudvink);

-14 ontsnapte kooi-/volièrevogels (Carolinaeend, Mandarijneend, Geelsnaveleend, Kokardezaagbek, Rosse stekelstaart, Kip, Zilverfazant, Blauwe pauw, Parelhoen, Kroonkraanvogel, Grijsje roodstaartpapegaai, Halsbandparkiet, Valkparkiet, Grasparkiet);

-5 hybriden (Soepgans, Soepeend, Muskuseend, Stadsduif, Kanarie).

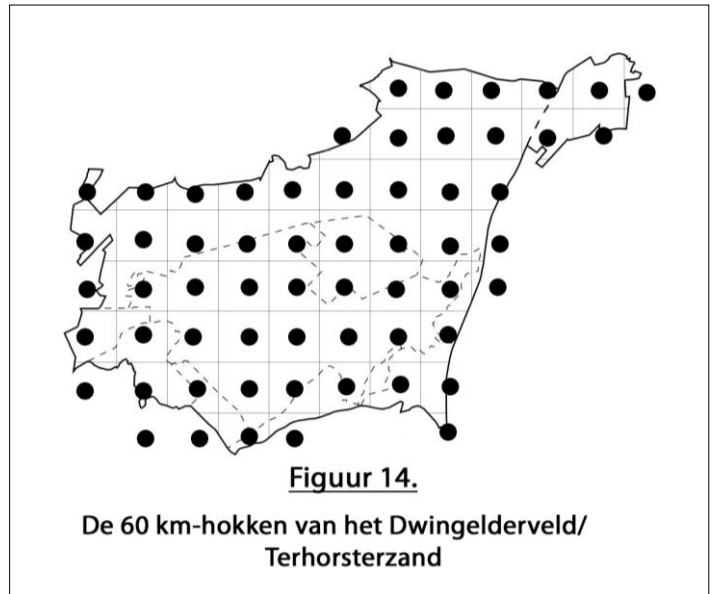
Morinelplevieren komen af en toe aan de grond in het Dwingelderveld; 24-04-2019 3 ex. (waaronder 1 juv.) in de Hoornse slenk (Kees van Eerde).

7. ANDERE FAUNA VAN HET DWINGELDERVELD

Toen in 1982 werd begonnen met de broedvogelinventarisatie in het Dwingelderveld, werden vrijwel van meet af aan de waargenomen zoogdieren en amfibieën/reptielen ook genoteerd. Vanaf 1988 konden ook de Dwingelderveldse dagvlinders zich in de belangstelling verheugen, de libellen vanaf 1997, sprinkhanen en krekels vanaf 2003 en macro-nachtvlinders tenslotte vanaf 2007. Ook werd regelmatig gericht naar genoemde fauna gezocht. Vervolgens werden historische gegevens ontleend aan de archieven van een aantal PGO's (Particuliere Gegevensbeherende Organisaties); Sovon vogelonderzoek, Zoogdierverseniging, RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland), EIS-Nederland, Vlinderstichting. De in de loop der tijd verschenen KNNV-atlassen, met de soortpresentie op atlasblok-nivo, waren eveneens een bron van informatie. Nog gedetailleerder waren de in de afgelopen jaren verschenen atlassen van de Drentse Dagvlinders (Dijkstra et al, 2003 en Dijkstra et al, 2016), de Drentse Libellen (Manger et al, 2014), Drentse Amfibieën en Reptielen (Van Uchelen, 2010), de Drentse Flora (Werkgroep Florakartering Drenthe, 1999) en de Paddenstoelen in Drenthe (Paddenstoelen Werkgroep Drenthe, 2015) waarvan de gegevens alle op km-hok nivo zijn uitgewerkt.

Verder werden tel- en inventarisatiegegevens van de beheerders SBB/NM en van vele particulieren verkregen, de laatste jaren steeds meer via Waarneming.nl. Tot slot leverde een aantal gerichte soortonderzoeken in het Dwingelderveld veel informatie op. Het betrof rapportages over Amfibieën en Reptielen (1991), Bijen (2016), Broedvogels (1988 en 2007), Dagvlinders (1991 en 2010), Libellen (1991 en 2010), Loopkevers (1991 en 2008), Reptielen (2017), Zoogdieren (1991). Uit al die informatie konden de in de volgende hoofdstukken opgenomen tabellen 18 t/m 23 worden samengesteld.

Ook van Bijen, Loopkevers, Paddenstoelen, Planten, Vissen, Wespen/mieren en Zweefvliegen zijn in de loop der jaren lijsten vervaardigd en bijgehouden, die in de jaarrapportages echter niet of nauwelijks aan de orde zijn gekomen.

Het Dwingelderveld en het aangrenzende Terhorsterzand liggen (gedeeltelijk) in de atlasblokken 16-38, 16-48, 17-31, 17-32, 17-41 en 17-42; het gebied is verdeeld over 60 km-hokken (**figuur 14**). Uit deze hokken stammen de verzamelde faunagegevens.

Het Icarusblauwtje nam sinds eind vorige eeuw toe in het Dwingelderveld; Lange Pand, 22-05-2019 (Hans Dekker).

Hoewel de gegevens veelal niet gericht maar wel consequent zijn verzameld zijn ze onderling goed vergelijkbaar en komt de presentie van de diverse fauna van het Dwingelderveld/Terhorsterzand redelijk uit de verf en wordt eveneens inzicht gekregen in toe- of afname van de diverse soorten.

8. ZOOGDIEREN

In Nederland zijn 81 zoogdiersoorten vastgesteld, waaronder 16 exoten. In het Dwingelderveld e.o. werden in de loop der jaren 47 soorten aangetroffen (7 exoten). De afgelopen decaden zijn waarnemingen/vondsten van zoogdieren consequent gekarteerd via onder meer reewildtellingen, het incidenteel uitpluizen van uilenbraakballen, het gebruik van een batdetector voor vleermuizen etc. Ook in 2019 werden weer waarnemingen/vondsten genoteerd; daaronder echter weinig waarnemingen (geen batdetector gebruikt) van vleermuizen. De jarenlang verzamelde gegevens zijn samengevat in **tabel 18**. De in 2019 waargenomen zoogdieren zijn verwerkt op de **kaartjes 91 t/m 102** en gegevens uit de perioden 2010-2014 en 2015-2019 zijn samengevat op de **presentiekaartjes 91 t/m 102**. De Rode Lijst Zoogdieren (2014) telt inmiddels 24 soorten. In het Dwingelderveld e.o. werden de laatste jaren 10 soorten van deze lijst vastgesteld (tabel 18).

Eventuele aanvullende opmerkingen volgen hierna of zijn verwerkt in tabel 18.

Haas: de meeste Hazen komen voor aan de zuidrand van de heide, in het Anserveld en in de omgeving van Kraloo. In het noordelijk deel van de boswachterij is de soort schaars en worden Hazen voornamelijk in de omgeving van Lheebroek aangetroffen. Oostelijk van de A28 komen tientallen Hazen voor.

Konijn: verreweg de meeste Konijnen (± 170 ex.) werden op De Noordster/Davidshoeve gezien. In het heidegebied breidt de stand zich recent uit, met name op de rug bij het Moordenaarsveen en in het Noordenveld. Met uitzondering van De Marke e.o. is de soort in de bossen bijna verdwenen, evenals in het Terhorsterzand.

*Konijnen breiden zich uit rond het Moordenaarsveen en het Noordenveld;
Hoogeveense dijk, 5 augustus 2019 (Albert Henckel).*

Eekhoorn: de meeste Eekhoorns werden aangetroffen op/rond de recreatiecentra De Noordster (12-15 ex.) en De Wiltzangh (15-20 ex.). Kleinere aantallen in De Bork en in delen van de boswachterij.

Beverrat: nieuwe soort voor het Dwingelderveld; 16-06 1 ex. zwemmend in het Holtveen (3 waarnemers).

Grote bosmuis: in de zomer van 2019 nam een kat in Leggeloo tot tweemaal toe een Grote bosmuis mee naar huis. Tot nu toe werd deze zich uitbreidende soort nog niet in het Dwingelderveld gemeld, maar lijkt hij nu aan de poorten van het NP te rammelen.

Otter: in het beekdal van Dwingelerstroom/Oude Vaart werden dit jaar op vier plaatsen sporen (o.a. spraints) onder/bij bruggen, duikers en stuwten gevonden. Ook de afgelopen jaren werden (sporen van) de soort bekend.

Das: in 2019 werden minimaal 7 bewoonde burchten bekend. De afgelopen jaren is het aantal waarnemingen toegenomen; inmiddels zijn in/rond het NP minimaal 12 al of niet belopen burchten bekend.

Vos: In 2019 werden minimaal 6 bewoonde burchten gevonden. De afgelopen 10 jaar werden jaarlijks 3-6 Vossenburchten bekend.

Ree: werd in de perioden 2010-2014 en 2015-2019 in alle 60 km-hokken waargenomen, met concentraties op en rond de heide (40-50 ex.), het Dwingelderzand/Anserveld (60-75 ex.), het Noordenveld e.o. (25-35 ex.), in De Hoorns e.o. (20-30 ex.), Kraloo e.o. (25-35 ex.) en de open (cultuur) gebieden in de bossen (80-110 ex.). Het Reeën-bestand wordt op 230-300 ex. geschat.

Soort	t/m '85	'86 t/m '90	'91 t/m '95	'96 t/m '00	'01 t/m '05	'06 t/m '10	Aantal km-hokken		Opmerkingen
							'10-'14	'15-'19	
Egel	x	x	x	x	x	x	38	31	2019: 18 lokaties 1-2 ex.
Mol	x	x	x	x	x	x	47	42	2019: >25 lokaties.
Bosspitsmuis	x	x	x	x	x	x	15	11	2019: 2 vondsten. Voornamelijk in de bossen aanwezig.
Tweekleurige spitsmuis	?	x	?	?	?	?	--	--	
Dwergspitsmuis (KW)	x	x	x	x	x	x	14	9	2019: 2 vondsten. Vnl. aanwezig in westelijke bossen.
Waterspitsmuis (B)	x	x	x	--	--	x	3	2	dit jaar geen wrn. Voorheen o.a. langs v.m. Leiding 20.
Huisspitsmuis	x	x	x	x	x	x	7	3	2019: 1 vondst in braakbal.
Baardvleermuis	?	x	?	?	x	?	1	2	
Watervleermuis	?	x	x	?	?	x	10	3	o.a. wrg. bij Davidsplassen, Smitsveen, Koelevaartsveen.
Franjestaart	?	x	?	?	?	?	--	--	
Meervleermuis (B)	?	x	x	?	?	?	--	--	
Grootoorvleermuis	x	x	x	x	x	x	8	7	2019: 2 ex. Davidshoeve.
Dwergvleermuis	x	x	x	x	x	x	33	25	2019: verspreid door de bossen (o.a. langs N855). Kolonies op Noordster (3), Davidshoeve, Lhee, Wiltzangh.
Ruige dwergvleermuis	x	x	x	x	x	x	29	17	2019: o.a. op De Noordster/Davidshoeve.
Laatvlieger (KW)	x	x	x	x	x	x	35	22	2019: op 11 lokaties 1-2 ex.
Rosse vleermuis (KW)	x	x	x	x	x	x	24	19	2019: op 3 lokaties 1-2 ex.
Haas	x	x	x	x	x	x	48	48	2019: Dwingelderveld e.o. >100 ex.; elders >75 ex.
Konijn	x	x	x	x	x	x	30	32	2019: Dwingelderveld e.o. min. 300 ex., Terhorsterzand >10 ex., elders >30 ex.
Eekhoorn	x	x	x	x	x	x	31	32	2019: >82 ex. o.a. op Noordster (12) en Wiltzangh (16).
Grijze eekhoorn	--	--	--	--	--	x	--	--	
Rosse woelmuis	x	x	x	x	x	x	23	19	2019: 7 wrn. van 1-4 ex.
Veldmuis	x	x	x	x	x	x	30	25	2019: >30 wrn. van 1-5 ex.
Aardmuis	x	x	x	x	x	x	11	6	2019: slechts 1 wrn.
Woelrat	x	x	x	x	x	x	5	3	2019: 1 wrn. in het Holtveen
Muskusrat	x	x	x	x	x	x	1	--	Dit jaar niet wrg. Wordt nog slechts sporadisch gezien.
Beverrat	--	--	--	--	--	--	--	1	2019: 16-06 1 ex. zwemmend in het Holtveen.
Dwergmuis	x	x	x	x	x	x	8	6	2019: 2 vondsten.
Bosmuis	x	x	x	x	x	x	27	33	2019: >12 wrn./vondsten.
Grote bosmuis	--	--	--	--	--	--	--	--	2019: 2 ex. aangedragen door kat Leggeloo.
Huismuis	x	x	x	x	x	x	8	8	2019: 5 vondsten. Presentie vnl. rond bebouwing in NP.
Bruine rat	x	x	x	x	x	x	5	5	2019: 1 ex. Bosrand.
Zwarte rat	--	--	--	--	--	--	3	2	2019: 1 ex. dood in het Holtveen.
Wezel	x	x	x	x	x	x	14	9	2019: 2 ex. Noordster/Davidshoeve, 1 ex. Wiltzangh.
Hermelijn (KW)	x	x	x	x	x	x	4	4	2019: 1 ex. Kraloo
Bunzing (KW)	x	x	x	x	x	x	24	23	2019: 9 ex. waaronder 1 dood gereden ex.
Amerikaanse nerts	--	--	--	x	--	--	--	--	
Boommarter (EB)	x	x	--	x	x	x	14	15	2019: op 3 lokaties 1 ex.
Steenmarter	x	x	x	x	x	x	21	17	2019: 10 ex./vondsten, waaronder 1 dood gereden ex..
Otter (EB)	--	--	--	--	--	--	--	--	2019: 4 meldingen van sporen in beekdal
Das (KW)	x	x	x	x	x	x	27	30	2019: op 32 lokaties (ex./burchten/sporen) waargenomen.
Stinkdier	--	--	--	--	--	x	--	--	
Wasbeer	--	x	x	x	--	x	--	--	
Vos	x	x	x	x	x	x	37	60	2019: minimaal 6 burchten; >65 wrn./ex.
Wasbeerhond	--	--	--	--	x	x	2	5	
Wolf	--	--	--	--	--	--	--	2	
Verwilderde kat	x	x	x	x	x	x	8	5	2019: 1 ex. weiland Davidshoeve.
Ree	x	x	x	x	x	x	55	60	2019: ca. 240 ex. Dwingelderveld; ca. 85 ex. elders.
Damhert	--	--	--	--	x	x	1	--	
Wild zwijn	x	--	--	--	--	x	8	2	incidenteel wordt een zwervend ex. in het NP gezien.

Tabel 18. Overzicht van de in het Dwingelderveld waargenomen soorten zoogdieren in 6 tijdvakken in de periode vóór 1985 t/m 2010, aantallen km-hokken in 2010-2014 en 2015-2019 en het aantal lokaties/ex.

waarin zij in 2019 zijn gevonden.

De **vet** gedrukte namen betreft Rode Lijst-soorten; G = Gevoelig, KW = Kwetsbaar,

B = Bedreigd, EB = Ernstig bedreigd.

x in betreffende periode vastgesteld

-- niet in betreffende periode vastgesteld

? voorkomen in betreffende periode onbekend

9. AMFIBIEËN EN REPTIELEN

In Nederland zijn volgens RAVON 19 soorten amfibieën -waaronder 3 exoten- aangetroffen en 18 soorten reptielen, waaronder 6 exoten en 3 dwaalgasten. In het Dwingelderveld werden in de loop der jaren 10 soorten amfibieën bekend, waaronder 1 exoot (Brulkikker) en 7 soorten reptielen, waaronder 1 exoot (Roodwangschildpad). Tijdens de vogelinventarisaties werden jaarlijks waarnemingen van amfibieën en reptielen genoteerd. Naar enkele soorten wordt vrijwel ieder jaar echter gericht gezocht, o.a. Rugstreeppad en Heikikker. Verder werden veel aanvullende gegevens via o.m. Waarneming.nl verkregen.

Evenals in voorgaande jaren zochten Bert Hooijer en Jan Vriend weer gericht naar de Gladde slang langs de fietspaden Holtveen-Radiosterrenwacht en Radiosterrenwacht-Benderse; de waarnemingen werden uitgewerkt in een jaarverslag (oktober 2019).

De in 2019 waargenomen amfibieën/reptielen zijn verwerkt op de **kaartjes 103 t/m 111**, terwijl het voorkomen van alle in het Dwingelderveld/Terhorsterzand waargenomen soorten in de perioden 2010-2014 en 2015-2019 op km-hok nivo is weergegeven op de **presentie-kaartjes 103 t/m 111** en samengevat in **tabel 19**.

Op de Rode Lijst Amfibieën en Reptielen (2010) zijn 8 soorten amfibieën en liefst 6 soorten reptielen opgenomen; in het Dwingelderveld werden respectievelijk 3 en 5 soorten vastgesteld.

Soort	t/m '85	'86 t/m '90	'91 t/m '95	'96 t/m '00	'01 t/m '05	'06 t/m '10	Aantal km-hokken				Lokaties 2018
							'81 t/m '04	'05 t/m '09	'10 t/m '14	'15 t/m '19	
Alpenwatersalamander	x	--	--	--	--	--	--	--	1	2	
Kamsalamander (KW)	x	--	--	x	x	x	14	19	16	14	4 lokaties; > 5 ex.
Kleine watersalamander	x	x	x	x	x	x	39	23	37	44	>50 lokaties
Knoflookpad (B)	--	--	--	x	--	--	1	--	--	--	
Pad	x	x	x	x	x	x	46	29	41	50	>80 lokaties
Rugstreeppad (G)	x	x	x	x	x	x	19	15	17	26	>60 lokaties
Groene kikker	x	x	x	x	x	x	53	51	46	46	>95 lokaties
-Bastaardkikker	x	x	x	x	x	x		6	9	7	5 lokaties 8 ex.
-Poelkikker	x	x	x	x	x	x		14	17	18	7 lokaties 1-15 ex.
Brulkikker	--	--	--	x	--	--	1	--	--	--	
Heikikker	x	x	x	x	x	x	39	35	37	39	>65 lokaties van 1-600 ex.
Bruine kikker	x	x	x	x	x	x	47	33	39	46	>40 lokaties van 1-280 ex.
Roodwangschildpad	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	
Hazelworm	x	x	x	x	x	x	9	5	4	3	
Zandhagedis (KW)	x	x	x	x	--	--	8	--	--	--	
Levendb.hagedis (G)	x	x	x	x	x	x	51	39	41	43	>75 lokaties van 1-10 ex.
Gladde slang (B)	x	x	x	x	x	x	11	15	11	16	128 ex.; zie ook hoofdstuk 9.1
Ringslang (KW)	x	x	x	x	x	x	23	6	5	7	1 ex. Holtveen
Adder (KW)	x	x	x	x	x	x	49	39	38	43	>70 lokaties, w.o. 11 ex. op winterslaapplaats bij Radiosterrenwacht.

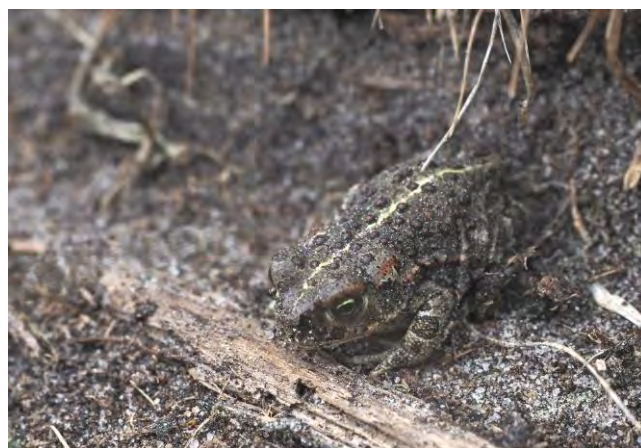
Tabel 19. Overzicht van de in het Dwingelderveld e.o. waargenomen soorten amfibieën en reptielen in zes tijdvakken, aantallen km-hokken in vier tijdvakken en het aantal lokaties waarin zij in 2019 zijn gevonden. De **vet** gedrukte namen betreft Rode Lijst-soorten (Rode Lijst 2009); G = Gevoelig, KW = Kwetsbaar, B = Bedreigd, EB = Ernstig bedreigd
x in betreffende periode vastgesteld -- niet in betreffende periode vastgesteld

Aanvullende opmerkingen volgen hierna of zijn verwerkt in tabel 19.

Kleine watersalamander: ook dit jaar weer in soms forse aantallen op de fietspaden Holtveen-Noordenveld, Holtveen-Holtveenslenk aangetroffen; op diezelfde fietspaden vielen weer diverse verkeersslachtoffers.

Pad; wordt in het gehele gebied aangetroffen; op late zomeravonden vele tientallen exemplaren op de fietspaden over de hei, bij het Achterlandse veen en door de boswachterij.

Rugstreeppad; de soort wordt in toenemende mate aangetroffen in het heidegebied en, na de omvorming, in forse aantallen in het Noordenveld/Kraloërveld, Kloosterveld, Koelevaartsveen en Holtveenslenk. Afgaand op het toenemend aantal km-hokken waarin de soort inmiddels is vastgesteld, hebben Rugstreeppadden geprofiteerd van de vele in het Dwingelderveld uitgevoerde omvormingswerkzaamheden. In de bossen wordt de soort nauwelijks gevonden.

Rugstreeppad Kraloërveld, 10-09-2018 (Hans Dekker).

Groene kikker; werd in soms grote aantallen in bijna alle veentjes, vennen en plassen aangetroffen; in het heidegebied minimaal 1200 ex., in het Noordenveld minimaal 100 ex. en in de bossen minimaal 800 ex. Dat zijn lagere aantallen dan in 2018, mogelijk vanwege de indrogende terreinomstandigheden.

*Poelkikker, 29-08-2018, ijsbaan Ansen
(Hans Dekker).*

Heikikker; komt in alle natte delen van het Dwingelderveld voor, met dit jaar de nadruk op de Davids-plassen (> 600 ex.) en het Holtveen (> 150 ex.). Eveneens lagere aantallen dan in 2018, waarschijnlijk vanwege het missen van de voortplantingspiek dit jaar in een aantal vennen.

Bruine kikker; heeft een ruimere verspreiding in het gebied dan de Heikikker, echter met lagere aantallen. Verreweg de meeste werden aangetroffen aan de randen van de Davidsplassen.

Levendbarende hagedis; in 2019 werden circa 130 Levendbarende hagedissen geteld.

Gladde slang; het speurwerk van Bert Hooijer en Jan Vriend leverde dit jaar 108 Gladde slangen op; 47 adulten en 61 juvenielen. Emiel Bernardus speurde langs de Postweg/De Hoorns eveneens naar de soort; dat resulteerde in 18 ex. (4 juv.), terwijl aanvullend andere waarnemers 2 ex. meldden (kaart 110). Ook dit jaar bleven Gladde slangen door het warme weer veel ondergronds; zie verder hoofdstuk 9.1. Totaal kwamen in 2019 dus 128 Gladde slangen op papier. Vijf Gladde slangen werden dood gevonden.

*Parende Bruine kikkers, 24-03-2019,
ven bezoekerscentrum Benderse (Hans Dekker).*

*Risico lopende Adder op fietspad, 10-08-2018,
Kraloërveld (Hans Dekker).*

Adder; in 2019 werden op 60 lokaties circa 120 Adders geteld, waaronder maximaal 11 ex. bij de door recreanten druk bezochte winterslaapplaats bij de Radiosterrenwacht. Tijdens hun Gladde slangen-onderzoek registreerden Bert Hooijer en Jan Vriend 84 Adders; 8 ex. op de Benderse berg, 11 ex. bij de Radiosterrenwacht, 12 ex. aan de Hooigeveense dijk, 43 ex. in het Holtveen, 3 ex. in de Kibbelhoek en 7 ex. in het Kraloërveld. In het Holtveen werd een zwarte Adder aangetroffen. Dansende/parende Adders werden waargenomen op 15-04 en 17-04. Minimaal 10 verkeersslachtoffers werden dit jaar helaas gevonden; niet alleen op de druk bereden fietspaden was dat het geval, maar ook vanwege autoverkeer op enkele zandpaden.

9.1 De Gladde slang in 2019

In 2019 hebben Bert Hooijer en Jan Vriend opnieuw veel energie gestoken in het zoeken/volgen van Gladde slangen in een deel van het Dwingelderveld. Via ruim 4.000 fietskilometers werden 92 bezoeken aan het gebied gebracht. De resultaten mondden uit in de 24 pagina's tellende rapportage "Gladde slangen in het Dwingelderveld 2019". Hierna volgt een beknopte samenvatting van deze rapportage.

De eerste Gladde slang werd dit jaar op 05-01 gemeld, een dood ex. bij het Schietveld. Het eerste levende ex. werd op 22-03 gezien. De laatste slang werd op 22-09 waargenomen op vindplaats 7. Dit jaar werden 47 adulte Gladde slangen geteld en 61 juvenielen, het beste jaar sinds het begin van de tellingen. De afgelopen drie jaren waren de telresultaten namelijk als volgt:

2017	2018	2019
39 ad.	34 ad.	47 ad.
44 juv.	17 juv.	61 juv.

Dit jaar werden op 10 vindplaatsen geen Gladde slangen waargenomen; wel werden 7 nieuwe vindplaatsen bekend. Totaal staan er nu 30 Gladde slangen vindplaatsen op papier (**tabel 20**). De belangrijkste vindplaats is nr. 7, waar 10 adulten en 11 juvenielen werden aangetroffen; het plaatselijke rooster is van groot belang (dekking) voor de slangen.

Vindplaats	Aantal		1 ^e wrn.		Huidjes	Bijzonderheden
	Ad.	Juv.	Ad.	Juv.		
0	2	5	29-07	20-08		
1	-	-	-	-		
2	4	8	04-06	10-08	1	04-06 1 ex. dood (mogelijk vervelling niet overleefd)
3	-	-	-	-		
3A	1	-	15-07	-		
4	-	-	-	-		
4A	1	6	07-07	10-08	1	
5	3	1	04-08	16-08		
6	-	-	-	-		
6A	-	-	-	-		
7	10	11	29-05	13-08	16	08-07 Ooievaar foeragerend rond vindplaats; 15-08 dood juveniel platgetrapt (door wandelaar?)
8	1	2	02-08	17-08		
9	3	3	06-06	13-08		21-07 verstorning door vee op plaatsen 7,9,10
10	1	2	08-07	17-08		
11	1	1	03-06	10-08		
12	-	-	-	-		28-07 verstorning door vee op plaatsen 12,13,14,15
13	2	3	25-05	17-08	1	
14	1	1	18-07	16-08		
15	2	13	18-07	09-08		
15A	2	-	18-07	-		
16	-	-	-	-		
17	-	-	-	-		
18	-	-	-	-		
18A	-	-	-	-		
19	9	4	01-08	08-08		16-08 adult probeert juv. te verslinden; juv. dood
20	1	-	18-05	-		
Schietveld	1	-	05-01	-		05-01 1 ex. dood op zandpad
Kibbelhoek	1	-	28-05	-		
Kraloo	1	-	22-03	-		
Smitsveen	-	1	-	30-08		30-08 juv. dood gevonden (verkeer)
	47	61			19	

Tabel 20. Aantallen gevonden Gladde slangen in 2019 op 19 vindplaatsen langs de telroutes Holtveen-Radiotelescoop en Radiotelescoop-Benderse.

Opnieuw was het droge, warme weer voor de zichtbaarheid van de slangen niet bevorderlijk. Op diverse dagen was er maar weinig tijd de vindplaatsen te bekijken; soms liep de temperatuur zo snel op dat de slangen snel weer ondergronds gingen. Dit jaar werden 19 vervellingshuidjes gevonden (vorige jaren 12 resp. 10). Deze huidjes zijn zeer belangrijk voor het vaststellen van de plaatsen waar jongen worden geboren; de vrouwelijke slangen gaan eerst vervellen voordat ze jongen krijgen.

Aan de hand van het koppatroon zijn Gladde slangen individueel herkenbaar; ze zijn dan ook van begin af aan consequent gefotografeerd. Dit jaar bleek dan ook dat Gladde slangen minder honkvast zijn dan gedacht. Voorbeelden hiervan zijn exemplaren die afstanden tussen vindplaatsen hebben overbrugd van resp. 350, 580 en 790 meter. Ook keerden 3 Gladde slangen terug op vindplaats 5, waar sinds 2015 geen teken van Gladde slang-leven viel te bespeuren.

*Adulte Gladde slang probeert tevergeefs
juveniel te verorberen, 16-08-2019,
fietspad Holtveen (Jan Vriend).*

Dit jaar werd het zoekgebied uitgebreid en werd het voormalig pad langs weiland Davidshoeve richting Smitsveen-Benderse berg afgezocht, evenals het pad Benderse berg-Benderse plassen. Helaas leverde het geen enkele Gladde slang, Adder of zelfs hagedis op. Hieruit concluderen we dat Gladde slangen en Adders de randen van fiets- en zandpaden opzoeken en 's zomers de open hei lijken te mijden.

Opnieuw bleek het belang van de roosters in het fietspad; 5 van de 12 roosters worden gebruikt als schuilplaats of onderdoorgang van oost → west, waarbij de karresporen aan weerszijden van het fietspad over de hei veelvuldig worden gebruikt voor ongeziene verplaatsing.

In 2019 vielen er helaas vijf Gladde slangen-slachtoffers; twee door het verkeer, één als mogelijke prooi, twee doodsoorzaak niet duidelijk.

Juvenilele Gladde slangen, 1 dag oud en ± 16 cm lang, Hoogeveense dijk, 16-08-2019 (Bert Hooijer).

10. INSECTEN

Na afsluiting van de tweede 5-jaarlijkse waarneemcyclus werd in 2016 gestart met een nieuwe waarnemingenreeks van *libellen*, *sprinkhanen/krekels* en *dagvlinders*. De cyclus werd in 2019 voortgezet.

10.1 Libellen

Volgens de Vlinderstichting zijn ooit 71 soorten libellen en juffers in Nederland waargenomen; 53 soorten (75%) zijn in de loop der jaren in het Dwingelderveld vastgesteld.

In de periode 2016-2019 werden 49 soorten in het gebied gezien (**tabel 21**). De Rode Lijst Libellen (2015) telt momenteel 23 soorten; hiervan zijn inmiddels 11 soorten in het Dwingelderveld aangetroffen.

Dit jaar werden geen waarnemingen bekend van Noordse glazenmaker, Groene glazenmaker en Geelvlekheidelibel. Wel werd de Bruine korenbout weer aangetroffen en werden op enkele lokaties Zwervende heidelibellen waargenomen. Splinternieuw waren Zadellibel en Kempense heidelibel.

Het aantal waargenomen libellensoorten in de vier verschillende tijdvakken vertoont een stijgende lijn.

Dat zal deels te maken hebben met de toegenomen waarneemintensiteit, maar ook klimaatomstandigheden (warme zomers), invasies en verbetering van de waterkwaliteit spelen een rol.

Vaak jagen Paardenbijters in groepen, Dwingelderzand, 22-08-2019 (Els en Ben Prins).

Vergelijking van de verschillende tijdvakken suggereert van een aantal soorten een af- c.q. toename in het Dwingelderveld. Afnemende oorzaken kunnen zijn (Manger et al, 2014):

- soort kan worden gemist door relatief korte vliegtijd: Maanwaterjuffer
  - (sterk) fluctuerende aantallen door invasies: Zwervende pantserjuffer, Geelvlekheidelibel, Zwervende heidelibel
  - afname aantal vindplaatsen: Venglazenmaker
  - afname beschaduwde plaatsen: Blauwe glazenmaker
  - afname van de verzuring van vennen: Zwarte heidelibel
- Toename/komst kan worden veroorzaakt door:
- warme zomers, al of niet in combinatie met verbeterde waterkwaliteit: Tengere pantserjuffer, Zuidelijke keizerlibel, Beekoeverlibel, Bruinrode heidelibel, Gevlekte witsnuitlibel
  - migratie/landelijke toename: Bruine winterjuffer, Noordse winterjuffer
  - waarnemerseffecten: Azuurwaterjuffer

De verspreiding van de in 2016-2019 in het Dwingelderveld gevonden libellensoorten is op de **kaartjes 112 t/m 120** weergegeven.

Soort	Statu- Dr.	Km-hokken				Opmerkingen 2019
		1900- 1999	2000- 2013	2011- 2015	2016- 2019	
Weidebeekjuffer	a	1	4	5	3	1 ♂ Holtveenslenk
Zwervende pantserjuffer	zz	5	13	1	4	1 ex. Holtveen
Tangpantserjuffer	z	21	14	9	9	4 waarnemingen van 1-2 ex.
Gewone pantserjuffer	a	42	36	28	33	24 waarnemingen van 1-60 ex.
Tengere pantserjuffer	a	6	38	36	35	42 waarnemingen van 1-20 ex.
Houtpantserjuffer	a	11	23	16	16	4 waarnemingen van 1-2 ex.
Bruine winterjuffer	zz	--	6	22	35	55 waarnemingen van 1-30 ex.
Noordse winterjuffer (BE)	z	5	9	14	8	2 ex. Poort 2
Speerwaterjuffer (EB)	zz	1	--	--	--	
Maanwaterjuffer (KW)	vz	19	17	8	5	2 waarnemingen van 1-2 ex.
Azuurwaterjuffer	a	15	35	21	31	16 waarnemingen van 1-6 ex.
Variabele waterjuffer	a	12	10	8	14	6 waarnemingen van 1-4 ex.
Koraaljuffer	a	27	31	24	29	20 waarnemingen van 1-10 ex.
Watersnuffel	a	39	49	44	34	>40 waarnemingen van 1-90 ex.
Grote roodoogjuffer	a	1	2	1	4	1 en 2 ex. Holtveen
Kleine roodoogjuffer	z	2	2	1	1	
Lantaamtje	a	19	25	17	18	10 waarnemingen van 1-6 ex.
Tengere grasjuffer	z	1	9	4	5	1 ex. Terhorsterzand
Vuurjuffer	a	18	36	35	34	25 waarnemingen van 1-20 ex.
Blauwe breedscheenjuffer	a	1	3	1	10	2 ex. Witteveen, 1 ex. Holtveenslenk, 1 ex. Terhorsterzand
Blauwe glazenmaker	a	13	18	17	22	4 waarnemingen van 1-2 ex.
Groene glazenmaker (KW)	z	--	1	1	--	
Bruine glazenmaker	a	22	30	22	19	7 waarnemingen van 1-2 ex.
Vroege glazenmaker	z	3	7	1	16	10 waarnemingen van 1-2 ex.
Venglazenmaker (KW)	vz	22	28	7	13	1 ex. Holtveen
Paardenbijter	a	11	44	35	36	24 waarnemingen van 1-40 ex.
Noordse glazenmaker (KW)	z	3	4	--	1	
Grote keizerlibel	a	17	39	33	37	50 waarnemingen van 1-8 ex.
Zuidelijke keizerlibel	zz	--	--	2	3	1 ex. vak 122
Zadellibel	zz	--	--	--	1	1 ex. Terhorsterzand
Glassnijder	vz	1	2	2	9	4 waarnemingen van 1-7 ex.
Smaragdlibel	vz	19	35	27	32	30 waarnemingen van 1-20 ex.
Metaalglanslibel	z	4	7	4	6	2 waarnemingen van 1 ex.
Gevlekte glanslibel (BE)	zz	--	1	1	--	
Vuurlibel	zz	--	2	2	3	1 ex. Holtveen; 1 ex. vak 15
Venwitsnuitlibel (KW)	z	20	23	16	12	3 ex. Kibbelhoek
Gevlekte witsnuitlibel (KW)	zz	--	3	3	13	6 waarnemingen van 1-2 ex.
Oostelijke witsnuitlibel (V)	zz	--	1	--	--	
Noordse witsnuitlibel	a	16	32	41	34	7 waarnemingen van 1-2 ex.
Sierlijke witsnuitlibel (V)	zz	--	--	--	2	1 ex. Holtveen
Platbuik	a	10	31	23	28	20 waarnemingen van 1-4 ex.
Viervlek	a	28	44	41	39	40 waarnemingen van 1-1000 ex. (Holtveen)
Bruine korenbout	zz	--	2	--	2	1 ex. Anserveld; 1 ex. Poort 2
Gewone oeverlibel	a	10	40	39	38	50 waarnemingen van 1-6 ex.
Beekoeverlibel	zz	--	--	1	1	
Zwarte heidelibel	a	37	32	39	31	10 waarnemingen van 1-7 ex.
Geelvlekheidelibel	vz	20	14	1	1	
Zwervende heidelibel	zz	2	8	3	11	14 waarnemingen van 1-14 ex.
Bandheidelibel	z	--	4	2	3	
Bloedrode heidelibel	a	16	29	25	33	45 waarnemingen van 1-6 ex.
Kempense heidelibel (EB)	zz	--	--	--	1	1 ex. Holtveen
Bruinrode heidelibel	vz	10	22	31	35	60 waarnemingen van 1-18 ex.
Steenrode heidelibel	a	18	40	33	22	10 waarnemingen van 1-2 ex.
Aantal soorten		40	47	46	49	

Tabel 21. Overzicht van de in het Dwingelderveld/Terhorsterzand waargenomen libellensoorten in aantallen km-hokken verdeeld over de tijdvakken 1900-1999 (Manger et al, 2014), 2000-2013 (Manger et al, 2014 aangevuld met eigen waarnemingen), 2011-2015 en 2016-2019. -- niet in betreffende periode vastgesteld
De **vet** gedrukte namen betreft Rode Lijst-soorten (RL 2015); G = Gevoelig, KW = Kwetsbaar
BE = Bedreigd, EB = Ernstig bedreigd, V = Verdwenen
Status in Drenthe: a = algemeen; vz = vrij zeldzaam; z = zeldzaam; zz = zeer zeldzaam (Manger et al, 2014)

10.2 Sprinkhanen en krekels

Volgens EIS Nederland/Soortenbank zijn 47 soorten sprinkhanen en krekels in Nederland bekend geworden; in het Dwingelderveld zijn inmiddels 23 soorten waargenomen, waaronder recentelijk drie soorten uit het EIS-archief. De meeste van de sinds 2005 verzamelde gegevens zijn afkomstig uit de warme zomers van 2006, 2018 en 2019. Daarvoor werden diverse aanvullende waarnemingen bekend, waarbij de meeste op papier werden gezet op basis van het door deze insecten voortgebrachte geluid. Van soorten die niet of nauwelijks zijn te horen en alleen op zicht of gericht zoeken (slepen) kunnen worden opgespoord zijn alleen toevallige waarnemingen genoteerd.

Door de droge warme zomers, in combinatie met de toegenomen waarneemintensiteit, is het aantal gevonden soorten de afgelopen decaden toegenomen.

In **tabel 22** zijn de verzamelde gegevens samengevat, terwijl op de **kaartjes 121 t/m 124** de in 2016-2019 gevonden verspreiding in het Dwingelderveld is weergegeven. Op de Rode Lijst Sprinkhanen en Krekels (2015) zijn 14 soorten opgenomen. In het Dwingelderveld werd -in 2013- slechts 1 Rode Lijst-soort vastgesteld.

Soort	Voor 1950	1950-1979	1980-1995	1996-2000	Atlas blok. 2000-2005	Km-hokken			Opmerkingen
						2006-2010	2011-2015	2016-2019	
Struiksprinkhaan	-	-	x	-	-	1	2	2	2019: 1 ex. Anserdennen
Zuidelijke boomsprinkhaan	-	-	-	-	-	-	1	1	2014: 1 ex. vak 68; 2019 1 ex. Dwingeloo
Boomsprinkhaan	-	-	x	-	-	1	6	10	2019: 5 waarnemingen van 1-2 ex.
Gewoon spitskopje	x	x	x	x	5	7	13	6	2019: 3 waarnemingen van 1 ex.
Grote groene sabelsprinkhaan	x	x	x	x	5	48	32	20	2019: 10 waarnemingen van 1-2 ex.
Heidesabelsprinkhaan	x	x	x	x	4	29	22	28	2019: 3 waarnemingen van 1 ex.
Greppelsprinkhaan	-	-	x	-	-	-	1	1	2019: 1 ex. Kloosterveld
Huiskrekel (KW)	-	-	-	-	-	-	1	-	2013: 1 ex. Lheederzand
Boskrekel	-	-	-	-	-	-	-	1	2018: 29-07 1 ex. Noordster
Gewoon doortje	x	x	x	-	-	9	29	12	2019: 10 waarnemingen van 1 ex.
Zanddoortje	-	-	-	-	-	1	3	3	2019: 2 ex. Holtveen
Zeggedoortje	-	-	-	-	-	-	3	3	2018: 1 ex. Smitsveen, 25 ex. Terhorsterzand
Blauwvlugelsprinkhaan	x	-	-	-	-	-	-	-	1939/1946: 1 ex. Lheederzand
Moerassprinkhaan	x	x	x	x	2	22	18	29	2019: 35 lokaties met 1-5 ex.
Schavertje	-	-	x	x	5	20	9	11	2019: 3 waarnemingen van 1 ex.
Zwart wekkertje	-	-	-	x	1	2	-	3	2018: 3 waarnemingen van 1 ex.
Wekkertje	x	x	x	x	5	58	37	40	2019: 35 lokaties met 1-4 ex.
Ratelaar	-	-	x	x	5	53	29	25	2019: 30 waarnemingen van 1-6 ex.
Bruine sprinkhaan	x	x	x	x	5	55	16	22	2019: 10 waarnemingen van 1-2 ex.
Snortikker	-	-	x	x	5	14	7	8	2019: 2 waarnemingen van 1 ex.
Kustsprinkhaan	x	-	x	x	3	2	3	2	2019: 2 ex. Kloosterveld; 1 ex. Anserdennen
Krasser	x	x	x	x	5	57	29	31	2019: 26 lokaties met 1-17 ex.
Knopsrietje	x	x	x	x	5	29	25	27	2019: 15 lokaties met 1-6 ex.
Aantal soorten	11	9	16	13	13	18	20	21	

Tabel 22. Overzicht van in vier tijdvakken in het Dwingelderveld waargenomen soorten sprinkhanen en krekels en het aantal atlasblokken c.q. het aantal km-hokken van het Dwingelderveld waarin de soort in de desbetreffende perioden zijn vastgesteld.

x in betreffende periode waargenomen

- niet in betreffende periode waargenomen

De vet gedrukte namen betreft Rode Lijst-soorten (RL 2015); G = Gevoelig, KW = Kwetsbaar

BE = Bedreigd, EB = Ernstig bedreigd, V = Verdwenen

10.3 Macro-nachtvlinders

Ons land telt circa 2.000 macro- en micronachtvlinders; van de macro-nachtvlinders zijn inmiddels 857 soorten in Nederland vastgesteld (Vlinderstichting). Van deze soortgroep werden sinds 2005 in het Dwingelderveld, in Dwingeloo (met name van wijlen Henk Barendsen) en in Leggeloo (met name van Ewouth Ebink) veel waarnemingen bekend, die alle in een steeds langer wordende lijst werden opgeslagen. Daar in de loop der jaren in deze lijst fouten waren geslopen is deze dit jaar geheel gecontroleerd en herzien. Het herziene overzicht telt inmiddels **557** ooit in het Dwingelderveld waargenomen macro-nachtvlinders, in Dwingeloo werden **270** soorten bekend en in Leggeloo **343** soorten.

Moerasgoudvenstertje, Zandveen, 30-06-2019
(Jannes Boers).

Evenals de afgelopen jaren werd ook dit jaar weer op diverse lokaties in het Dwingelderveld, via gericht zoeken met o.a. licht/smeer, naar macro's gezocht, deels voor het project Nachtvlinderatlas van de Vlinderwerkgroep Drenthe. Dat was o.a. het geval in de Anserdennen (2 lokaties), Anserveld, Bezoekerscentrum aan de Benderse, Holtveen, Kloosterveld, Postweg, vak 59, Wiltzangh, Zandveen. Het consequente zoekwerk heeft er inmiddels toe geleid dat de streefwaarden (150 soorten) in negen van de tien Dwingelderveldse kwartblokken ten behoeve van bovengenoemde atlas inmiddels ruimschoots zijn gehaald; ze variëren (t/m 2018) van 167-419 soorten per kwartblok (site Vlinderwerkgroep Drenthe).

Gestreepte tandvlinder, Bezoekerscentrum,
28-06-2019 (Edwin de Weerd).

Van de inmiddels 557 in het Dwingelderveld waargenomen soorten zijn na 2000 72 soorten niet meer in het gebied aangetroffen. Daartegenover staan 64 nieuwkomers, soorten die na de millenniumwisseling voor het eerst in het Dwingelderveld zijn gemeld.

Uit de Voorlopige Rode Lijst Macro-nachtvlinders blijkt 8% van de soorten inmiddels uit ons land te zijn verdwenen, terwijl liefst 47% van de soorten in meer of mindere mate is bedreigd (63 soorten ernstig bedreigd, 102 soorten bedreigd).

In het telgebied werden in de periode 2005-2019 268 RL-soorten (48% van de in de regio gevonden soorten) vastgesteld, waaronder 48 bedreigde soorten en 5 ernstig bedreigde soorten: Berkentandvlinder, Grote boomspanner, Hoogveenvlekkuil, Loofboomdwergspanner en Steenrode grasuil.

Zesstreepuil, Anserdennen, 24-08-2019
(Robert Middelveld).

10.4 Dagvlinders

Volgens de Vlinderstichting zijn ooit 111 soorten dagvlinders in Nederland vastgesteld, waaronder 26 dwaalgasten/zwervers en inmiddels 6 verdwenen soorten. Bijna de helft daarvan, 52 soorten, werd in het Dwingelderveld waargenomen. In de periode 1988-2019 ging het jaarlijks om 32-38 soorten. Dit jaar werden in het gebied 37 soorten geteld. Buiten de eigen waarnemingen zijn gegevens opgenomen van het Veenbesblauwtje in de boswachterij (SBB) en Waarneming.nl.

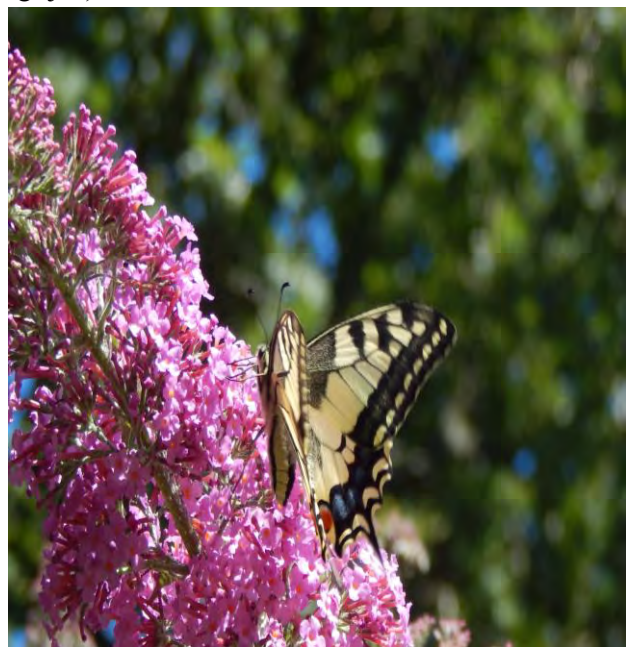
De verzamelde gegevens zijn in **tabel 23** opgenomen, terwijl de verspreiding van de in de periode 2016-2019 gevonden dagvlinders op de **kaartjes 125 t/m 132** is weergegeven.

Uit het overzicht valt op te maken dat begin jaren '90 al vier soorten: Groot geaderd witje, Klaverblauwtje, Zilveren maan en Bosparelmoervlinder uit het Dwingelderveld waren verdwenen. In de jaren daarna volgden Bruine eikenpage (hoewel in 2016 melding werd gemaakt van 1 ex. bij Smalbroek), Veenbesparelmoervlinder (in 2017 melding van 1 ex. in het Droseraveen), Grote en Kleine ijsvogelvlinder en Veenhooibeestje.

De afgelopen decennia ging ook van Geelsprietdikkopje, Bruine vuurvlinder, Gentiaanblauwtje, Argusvlinder en Heivlinder (zowel Argus- als Heivlinder werden in 2018/19 niet meer waargenomen) de presentie fors achteruit. Dat loopt in de pas met de elders in Drenthe gevonden afname (Dijkstra et al, 2016). De redenen van afname van soorten zijn divers (Dijkstra et al, 2003). De belangrijkste is de verdwijning van geschikte leefgebieden (Bruine eikenpage, Geelsprietdikkopje), maar ook vergrassing van heidevelden door verdroging, verzuring en vermesting (Bruine vuurvlinder, Heivlinder), geïsoleerde ligging van veel natuurgebieden en klimaatverandering (hoogveenvlinders) spelen een (belangrijke) rol.

*Vroege waarneming van de Grote vos, 18-02-2019, Poort 2
(Chris Luytinck)*

*Koninginnepage, 23-07-2019, tuin Davidshoeve
(eigen foto)*

Gelukkig valt van enkele soorten een (schijnbare) toename te melden. Zo (b)lijkt de Aardbeivlinder toe te nemen, maar het zou ook een gevolg kunnen zijn van gericht zoeken naar deze soort. Ook van het Bruin blauwtje werden in 2014-2019 exx. gemeld; de Vlinderwerkgroep Drenthe zet echter vraagtekens bij de determinatie van deze soort, daar deze in Drenthe zeer zeldzame dwaalgast sterk lijkt op het vrouwtje van het Icarusblauwtje; uit de periode 2007-2015 zijn geen gedocumenteerde waarnemingen bekend (Dijkstra et al, 2016).

Wel valt een reële toename te constateren van het Icarusblauwtje, Gehakkelde aurelia (sinds 1990 in het NP) en Bont zandoogje (sinds 1986 in het NP).

Van 21, veelal algemene en/of weinig kritische, soorten fluctueert de presentie in de diverse perioden licht, wat mogelijk (mede) verband houdt met waarnemerseffecten. Tot slot kan een 11-tal in het NP gevonden vlinders als dwaalgast, zwerver of trekvlinder worden aangemerkt en daarvan kan de stand sterk fluctueren. Zo komt bijvoorbeeld de invasie van de Oranje luzernevlinder in 2013 in het overzicht duidelijk tot uitdrukking.

De Rode Lijst Dagvlinders (2009) telt momenteel 48 soorten; in het Dwingelderveld zijn ooit 20 RL-soorten aangetroffen.

Soort	t/m '80	1981 t/m 1990	Aantal km-hokken Dwing.veld/Terh.zand				Eerste wrn. 2019	Opmerkingen
			'90-'01	'98-'06	'07-'15	'16-'19		
Aardbeivlinder (BE)	x	--	3	2	10	9	--	op 3 lokaties 1-8 ex.
Kommavlinder (BE)	x	x	25	7	15	15	14-08	6 waarnemingen van 1-4 ex.
Groot dikkopje (G)	x	x	53	40	52	39	10-06	50 waarnemingen van 1-10 ex.
Zwartspriddikkopje	x	x	45	9	38	22	25-06	12 waarnemingen van 1-20 ex.
Geelspriddikkopje	x	x	43	34	3	1	13-08	2 ex. Kloosterveld
Koninginnenpage	--	--	2	1	3	4	--	23-07 1 ex. bij Davidshoeve
Oranjetipje	x	x	31	20	40	22	07-04	30 waarnemingen van 1-5 ex.
Groot geaderd witje	x	--	--	--	--	--	--	
Groot koolwitje	x	x	59	51	46	40	25-04	25 waarnemingen van 1-50 ex.
Klein koolwitje	x	x	60	55	49	48	07-04	>50 waarnemingen van 1-100 ex.
Klein geaderd witje	x	x	60	53	55	52	07-04	>50 waarnemingen van 1-5 ex.
Oranje luzernevlinder	x	x	1	3	16	2	--	23-08 1 ex. Lheebroekerzand; 24-08 2 ex. Benderse
Gele luzernevlinder	x	--	1	1	1	2	--	20/24-08 1 ex. Benderse
Citroenvlinder	x	x	59	55	55	56	22-03	>100 waarnemingen van 1-20 ex.
Kleine vuurvlinder	x	x	57	40	49	41	19-03	>100 waarnemingen van 1-10 ex.
Bruine vuurvlinder (KW)	x	x	42	18	18	14	14-05	2 waarnemingen van 1 ex.
Sleedoornpage (B)	--	--	--	--	1	--	--	
Eikenpage	x	x	38	21	27	37	20-05	30 waarnemingen van 1-10 ex.
Bruine eikenpage (B)	x	x	10	2	2	--	--	
Groentje	x	x	42	31	39	39	11-04	60 waarnemingen van 1-6 ex.
Boomblauwtje	x	x	54	45	56	46	07-04	50 waarnemingen van 1-10 ex.
Gentiaanblauwtje (B)	x	x	20	12	11	9	18-06	op 10 lokaties 1-15 ex.
Veenbesblauwtje (EB)	x	x	14	11	10	2	17-06	in 4 veentjes present: Reigersplas 11 ex., veentje noordelijk van Meeuwenplas 15 ex., Meeuwenplas 19 ex., Adderveen vak 89 7 ex.; totaal 52 ex.
Heideblauwtje (G)	x	x	36	28	37	34	10-06	op >100 lokaties 1-120 ex.
Bruin blauwtje (G)	x	--	--	--	7	3	--	2 waarnemingen van 1-3 ex.
Klaverblauwtje	x	--	--	--	--	--	--	
Icarusblauwtje	x	x	3	2	37	25	22-05	12 waarnemingen van 1-4 ex.
Keizersmantel (V)	--	--	2	1	1	1	--	29-06 1 ex. De Wiltzangh
Kleine parelmoervlinder (KW)	--	x	4	1	1	1	--	19-04 1 ex. vak 55
Zilveren maan (BE)	x	--	--	--	--	--	--	
Veenbesparelmoervlinder (EB)	x	x	16	5	1	1	--	
Bosparelmoervlinder	x	--	--	--	--	--	--	
Atalanta	x	x	59	55	58	53	19-04	55 waarnemingen van 1-10 ex.
Distelvlinder	x	x	35	24	49	46	04-06	140 waarnemingen van 1-20 ex.; in 2019 forse invasie
Dagpauwoog	x	x	59	51	57	52	22-03	60 waarnemingen van 1-8 ex.
Kleine vos	x	x	58	30	50	40	29-03	20 waarnemingen van 1-2 ex.
Oostelijke vos	--	--	--	--	2	--	--	
Gehakelde aurelia	--	--	11	5	31	37	30-03	28 waarnemingen van 1-2 ex.
Landkaartje	--	x	55	33	44	41	19-04	10 waarnemingen van 1-3 ex.
Rouwmantel (V)	--	--	11	1	3	--	--	
Grote vos (EB)	x	--	--	--	--	2	--	18-02 1 ex. Poort 2; 09-07 1 ex. Noordenveld
Grote ijsvogelvlinder	--	x	1	--	--	--	--	
Kleine ijsvogelvlinder (BE)	x	x	2	1	--	--	--	
Grote weerschijnvlinder (EB)	--	--	--	--	2	8	--	
Bont zandoogje	--	x	4	7	59	51	06-04	140 waarnemingen van 1-14 ex.
Argusvlinder	x	x	39	26	5	1	--	
Veenhooibeestje (EB)	x	x	19	1	1	--	--	
Hooibeestje	x	x	42	19	45	37	21-04	90 waarnemingen van 1-12 ex.
Oranje zandoogje	x	x	60	49	54	40	05-07	60 waarnemingen van 1-30 ex.
Koelvinkje	x	x	59	44	54	36	28-06	35 waarnemingen van 1-30 ex.
Bruin zandoogje	x	x	59	48	57	35	09-06	50 waarnemingen van 1-20 ex.
Heivlinder (G)	x	x	35	18	13	3	--	in 2018/2019 niet waargenomen
Aantal soorten	44	37	44	42	45	41		

Tabel 23. Overzicht van de in het Dwingelderveld/Terhorsterzand waargenomen dagvlindersoorten in de perioden vóór 1980, 1981-1990, het aantal km-hokken waarin zij in 1990-2001 (Dijkstra et al, 2003 + aanvullende eigen gegevens), 1998-2006 (eigen gegevens), 2007-2015 (Dijkstra et al, 2016 + aanvullende eigen gegevens) en 2016-2019 zijn waargenomen en een aantal eerste waarneemdata in 2019.

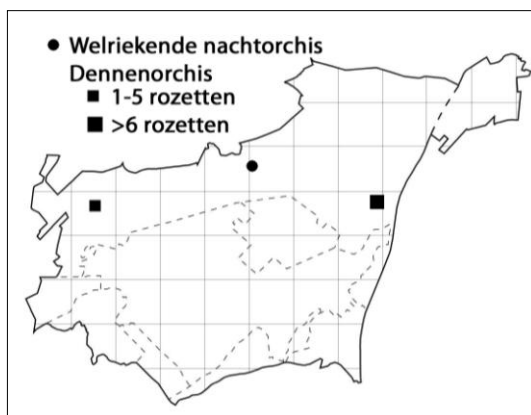
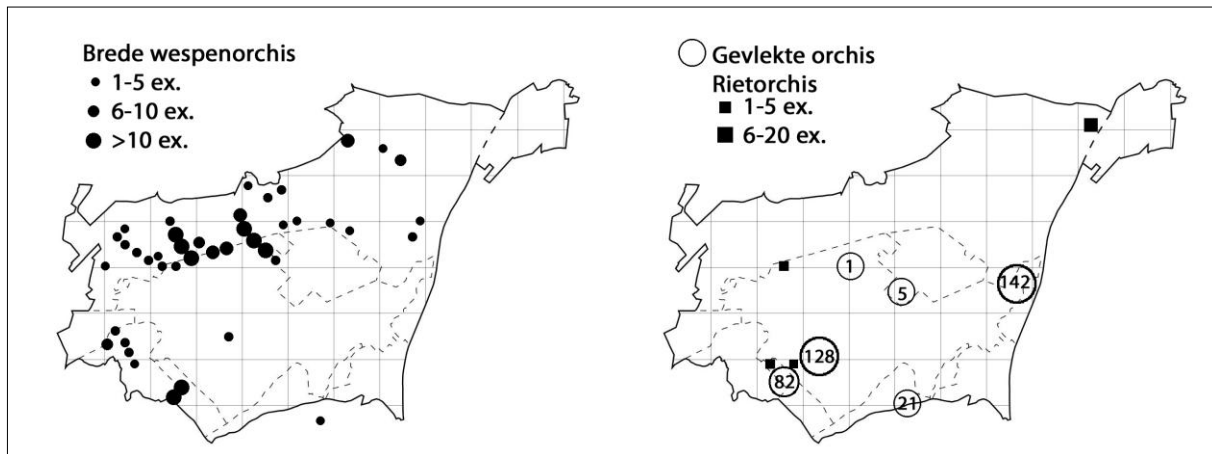
De vet gedrukte namen betreft Rode Lijst-soorten; G = Gevoelig, KW = Kwetsbaar,

BE = Bedreigd, EB = Ernstig bedreigd, V = Verdwenen

x in betreffende periode vastgesteld -- niet in betreffende periode vastgesteld

11. PLANTEN

Van enkele in het Dwingelderveld voorkomende plantensoorten worden de aantallen sinds 2003 jaarlijks vastgelegd. In **figuur 15** zijn de vindplaatsen van vijf in het gebied gevonden orchissoorten in de periode 2016-2019 weergegeven.

Figuur 15. Vindplaatsen van orchissen in het Dwingelderveld in de periode 2016-2019; van Gevlekte orchis zijn de maximaal gevonden aantallen vermeld.

Brede wespenorchis: laat een afnemende trend zien (tabel 24), vooral langs het fietspad bij De Noordster; waarschijnlijk heeft de verbetering van het fietspad enkele jaren geleden hieraan een negatieve bijdrage geleverd.

Gevlekte orchis: op vindplaats 4 opnieuw laag aantal (tabel 24) evenals op vindplaats 6; op de lokaties 5 en 7 hogere aantallen dan in 2018.

Rietorchis: in vak 116 dit jaar 7 bloeiende exx. en bij de Davidsplassen 3 exx.

Valkruid: bij het Grevesveen (1731-43) in 2019 30 bloeiende planten; langs de Hoozeveense dijk (1731-44) 68 bloeiende exemplaren.

Waterlobelia: de aantallen kunnen sterk wisselen. Dit jaar zeer veel bloeiende Waterlobelia, met name langs de oost- en zuidrand op droog gevallen delen van het Koelevaartsveen “als haren op een hond”; schatting tussen 20.000 en 25.000 exemplaren.

Jaar	Brede wespenorchis			Gevlekte orchis				Valkruid	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	357	2	40	17	17	?	97	175	27
2004	110	?	32	28	8	?	21	5	4
2005	483	?	46	36	30	221	35	300	56
2006	460	?	40	46	28	44	145	86	52
2007	250	?	26	63	54	132	42	22	28
2008	260	21	53	27	27	46	74	100	35
2009	282	6	41	40	63	87	71	105	40
2010	258	31	27	62	50	204	70	80	69
2011	204	3	21	66	64	147	83	93	97
2012	242	18	23	52	67	162	309	217	216
2013	204	4	2	34	81	269	204	59	168
2014	86	2	3	44	74	108	8	34	226
2015	106	9	9	22	206	44	136	41	84
2016	38	6	10	21	128	82	142	63	62
2017	54	5	4	10	52	62	38	76	128
2018	26	17	2	10	23	78	68	16	62
2019	31	14	2	11	52	61	114	30	68
	1 = Noordster w.z. 2 = Radiosterrenwacht 3 = Anserdennen-noord			4 = De Hoorns 5 = Benderse heide		6 = Kloosterveld 7 = Holtveenslenk		8 = Grevesveen 9 = Hoozeveense dijk	

Tabel 24. Aantalsontwikkelingen op een aantal groeiplaatsen van Brede wespenorchis (3 lokaties), Gevlekte orchis (4 lokaties) en Valkruid (2 lokaties) in de periode 2003-2019.

12. HOE BIODIVERS IS HET DWINGELDERVELD?

Tien jaar geleden verscheen in de serie Nederlandse Fauna deel 10: De Nederlandse Biodiversiteit (Noordijk et al, 2010). Circa 100 specialisten geven hierin een beknopt overzicht van de circa 47.800 (waaronder ca. 1100 exoten) in Nederland voorkomende plant- en diersoorten; het betreft soorten die zich meer dan 10 jaar in ons land hebben voortgeplant. Ongeveer 70% van onze biodiversiteit bestaat uit eencelligen (15%), geleedpotigen

(5%), wormen (8%) en insecten (42%). “Biodiversiteit is dynamisch; soorten komen en gaan, nemen in dichtheid en verspreiding toe of af”, aldus de samenstellers. Dat gaat uiteraard ook op in het NP. Hoewel geen kenner op het gebied van planten, paddenstoelen en insecten (m.u.v. dagvlinders en libellen) was het interessant na te gaan hoe het met een aantal soortgroepen in het Dwingelderveld was/is gesteld, temeer daar over het verleden van de diverse groepen gegevens voorhanden waren in de vorm van atlanten uit bovengenoemde serie, een aantal Drentse atlanten en diverse in het Dwingelderveld verrichte soortgroepsonderzoeken (zie hoofdstuk 7).

Uiteraard werden de vele eigen gegevens, die van anderen en van Waarneming.nl ook meegenomen.

Soortgroep	Soorten Nederland	Soorten Dwingelderveld			Niet wrg. soorten na 2000	Nieuwe soorten na 2000
		Ooit	Vóór 2000	Na 2000		
Vaatplanten	1581	674	596	589	85	78
Paddenstoelen	2624	1013	718	821	192	295
Libellen	70	53	40	52	1	13
Sprinkhanen/Krekels	45	23	18	22	1	5
Loopkevers	380	181	171	118	63	10
Dagvlinders	106	52	46	47	5	6
Macro-nachtvlinders	857	557	492	477	80	65
Zweefvliegen	328	143	105	121	22	38
Wespen	408	146	110	114	32	36
Mieren	61	35	29	28	7	6
Bijen	358	152	105	140	12	47
Zoetwatervissen	66	6	1	6	0	5
Amfibieën	18	10	10	9	1	0
Zoogdieren	106	46	38	44	2	8
Reptielen	12	7	6	6	1	1
Vogels (broed)	273	158	141	143	15	17

Tabel 25. Overzicht van ooit en voor en na 2000 (Wespen en Mieren 1980, Bijen en Zweefvliegen 1990) in het Dwingelderveld gevonden aantallen plant-, zwam- en diersoorten.

Robuuste natuurgebieden zijn soortenrijk; uit **tabel 25** blijkt dat voor diverse soortgroepen in het Dwingelderveld ook het geval. Na 2000 bijvoorbeeld werd nog steeds 75% van de in Nederland vastgestelde libellensoorten in het Dwingelderveld gevonden, evenals 55% van de macro-nachtvlinders en rond 50% van de reptiel- en broedvogelsoorten.

Bij enkele soortgroepen echter, m.n. loopkevers en macro-nachtvlinders, lijkt er in het Dwingelderveld sprake van afname. Met de interpretatie daarvan is echter voorzichtigheid geboden, want zowel vóór als na 2000 is bij een aantal soortgroepen sprake van (veel) incidentele waarnemingen, zodat lastig is te bepalen of een soort zich al of niet heeft gevestigd, achteruit is gegaan of verdwenen. Anderzijds werd bij Wijster sinds 1995 een afname van >70% van de loopkevers geconstateerd en elders in het land werd een afname van 55% van nachtvlinders gevonden (Living Planet Report Nederland, 2020), dus lijkt de afname in het Dwingelderveld reëel. Specialistisch onderzoek zou dit duidelijk kunnen maken.

Van al 40 jaar gevolgde soortgroepen (dagvlinders, amfibieën en reptielen, zoogdieren en broedvogels) is veel meer bekend. Zo pakten Geelsprietdikkopje, Bruine eikenpage, Veenbesparelmoervlinder, Veenhooibeestje, Argus- en Heivlinder hun biezen; Gehakkelde aurelia en Bont zandoogje daarentegen maakten juist hun opwachting in het NP. Bij de zoogdieren lieten Franjestaart en Meervleermuis zich na 2000 niet meer zien in het Dwingelderveld, maar nieuw waren in het gebied Beverrat, Zwarte rat, Wasbeerhond en zelfs even de Wolf.

*Hoe lang houdt het Veenbesblauwtje het nog vol in het Dwingelderveld?
17-06-2019, Reigersplas (Albert Henckel).*

Mede door hun mobiliteit vielen bij de broedvogels de grootste veranderingen te constateren; 10 soorten hebben het Dwingelderveld na 1980 verlaten, 30 andere kwamen de afgelopen 40 jaar juist opdagen, waaronder 6 exoten en 9 soorten die eenmalig verschenen (zie bijlage 4).

Als er één soort zijn stempel op de biodiversiteit drukt, dan is het de mens wel. Wij beïnvloeden allerlei biotopen, de samenstelling van lucht en water en niet in de laatste plaats het klimaat; dat pakt vaak slecht uit voor andere organismen. Voorbeelden genoeg: intensivering van de landbouw met als gevolg de leegloop van het boerenland, sterke afname van insecten door pesticidengebruik, gewilde of ongewilde import van en geknoei met exoten, vervolging van “schadelijke” soorten enz. We spannen ons echter ook in de biodiversiteit plaatselijk in stand te houden of zo mogelijk te verbeteren. Voorbeelden hiervan zijn beheersingrepen in natuurgebieden of omvorming ervan, vernatting van gebieden, soortbeschermings- en herintroduceringsprojecten (Ooievaar, Raaf). Volgens de atlas-samenstellers ontstaat er echter steeds meer een beeld dat kritische en zeldzamere soorten (specialisten) verdwijnen en weinig kritische en algemenere soorten (generalisten) terrein winnen. Gevolg een weinig afwisselende flora en fauna. Dat lijkt in het Dwingelderveld vooralsnog niet aan de orde, maar de biodiversiteit komt ongetwijfeld ook in het NP steeds meer onder druk te staan.

De Raaf terug in het Dwingelderveld

Door vervolging en jacht was de Raaf in het begin van de vorige eeuw in ons land uitgeroeid; het laatste broedgeval dateerde uit 1928. In 1966 werd gestart met herintroductie van de soort (Zanderink, 2019). Tussen 1966 en 1971 werden 39 Raven geïmporteerd uit Sleeswijk-Holstein en paarsgewijs vanuit de opvangkooi van het Wereld Natuur Fonds in Austerlitz bij Zeist ondergebracht in grote voliëres van circa 10x10x10 m. in boswachterijen in Drenthe, Gelderland en Utrecht. In Drenthe stond deze voliëre in de boswachterij Dwingeloo, bij de toenmalige boswachterswoning aan de Oude Hoogeveense dijk in het Lheederzand.

*Boswachter Veenstra bij één van de vier eerste Raven in de voliëre in het Lheederzand, 1969
(foto Arend Timmerman sr.)*

In 1969 werden nakomelingen van de in uitwenkooien gehouden vogels voor het eerst losgelaten; 10 op de Veluwe, 5 bij Leersum en 4 in Dwingeloo. Tussen 1973 en 1977 werden vervolgens nog 75 Raven uit de DDR (Rostock) gehaald en 2 uit Zwitserland. Toen het project in 1984 officieel werd beëindigd hadden totaal 168 Raven de vrijheid gekregen. Op de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug gingen de vrij gelaten Raven vrijwel vanaf het begin tot broeden over, maar in Drenthe kwam het er helaas niet van.

In de jaren '80 begon de Veluwse populatie zich langzaam in noordelijke richting uit te breiden, maar het duurde nog tot 2003 voor er voor het eerst weer in Drenthe werd gebroed. Tien jaar later meldden de eerste territoriale paren zich in het Nationaal Park; de soort had via een omweg het Dwingelderveld weer bereikt en de plaatselijke biodiversiteit kreeg weer een nieuwe impuls.

13. LITERATUUR

- Dijk A.J. van & Boele, A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Dijk A.J. van, 2007. Broedvogels en beheer 1964-2006 NP Dwingelderveld. Vereniging Natuurmonumenten. 's-Graveland.
- Dijk A.J. van en E.V. Koopman, 1988. Dwingelderveld avifauna. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten. 's-Graveland. Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer. 's-Gravenhage.
- Dijkstra, A.C.J., J. de Vries en B.J. Hoentjen, 2003. Dagvlinders in Drenthe 1990-2001. Uitgeverij PubliQue/Vlinderwerkgroep Drenthe, Emmen.
- Dijkstra, A.C.J., M.E. van der Veen, W.F.G. Alblas & H. Bosma, 2016: Dagvlinders in Drenthe 2007-2015. Vlinderwerkgroep Drenthe, Roden.
- Haase, Dr. M. et al, Shallow genetic population structure in an expanding migratory bird with high breeding site fidelity, the Western Eurasian Crane *Grus grus grus*. *Journal of Ornithology* nr. 160: 965-972
- Hornman M., Hustings F., Koffijberg K., van Winden E., van Els P., Kleefstra R., Sovon Ganzen- en Zwanenwerkgroep & Soldaat L. 2020. Watervogels in Nederland in 2017/2018. Sovon rapport 2020/01, RWS-rapport BM 19.18. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings M.F.H. et al. 1985. Vogelinventarisatie: achtergronden, richtlijnen en verslaglegging, Pudoc/Vogelbescherming. Wageningen/Zeist.
- Kleine, J., 2018. Inventarisatie Fauna/Flora Nationaal Park Dwingelderveld e.o. 2017. Rapport in eigen beheer. Living Planet Report Nederland - Natuur en landbouw verbonden. 2020. Wereld Natuur Fonds, Zeist.
- Manger, R. et al, 2014. Libellen in Drenthe. Stichting Libellenwerkgroep Drenthe, Assen.
- Noordijk, J., R.M.J.C. Kleukers, E.J. van Nieukerken & A.J. van Loon (redactie) 2010. De Nederlandse biodiversiteit -Nederlandse Fauna 10, Nederlands Centrum voor Biodiversiteit Naturalis & European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden.
- Ottens, Gert, 2019. "Van alles wat". Verslag van de Euro Birdwatch in Nederland op 5 oktober 2019. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Provincie Drenthe, 2019. Natuurlijk Drenthe. Provincie Drenthe, Assen.
- Sovon, 2019. Vogelbalans 2019; Thema Afrikagangers. Sovon Vogelonderzoek, Nijmegen.
- Waring, P. en M. Townsend, 2015. Nachtvinders, De nieuwe veldgids voor Nederland en België. Bewerkt en vertaald door M. en D. Groenendijk, J.v.d. Meulen en W. Veraghtert. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Zanderink, R. 2019. Rostockse Raven: de Raaf weer terug, een geslaagd experiment. *Het Vogeljaar* 67(3): 124-131.

Een Dwingeldervelds pareltje, het ven Kliploo omzoomd door Jeneverbesstruweel, 20-08-2019 (Hans Dekker).

B I J L A G E N

Bijlage 1.		Broedvogelaantallen in het Dwingelderveld e.o. in 2019	
De nummers in de kop van de tabel betreffen de Sovon-telplots in het kader van het Broedvogel Monitoring Project; zie figuur 2 .	Rode Lijst-soorten (Rode Lijst 2016) zijn <i>vet/cursief</i> en Oranje Lijst-soorten (Oranje Lijst 2013) zijn <i>cursief</i> weergegeven.		
-- = niet vastgesteld; + = aanwezig in onbekend aantal; > = meer dan 270 = geschat aantal in de bossen op basis van steekproeven.	V = verdwenen uit Nederland (9 taxa); EB = Ernstig bedreigd (10 taxa); BE = Bedreigd (12 taxa); KW = Kwetsbaar (19 taxa); GE = Gevoelig (37 taxa).		

Soort	DWINGELDERVELD																Anser es 4644	Ruiner es 4645	Hol- tien 1424	Mus- sels 4643	Terh- zand 4406	Nuil- veld 4407	El- ders
	Heidegebied							Bosgebied						Cultuurland		Totaal							
	17	1806	1807	2800	141	1133	1135	1810	1136	1811	1812	1425	1809	1134	1808								
Dodaars	10	8	9	1	21	4	--	1	--	11	14	--	5	--	--	84	--	--	--	--	8	--	>4
Fuut	1	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	2	--	--	2	8	1	--	+
Geoorde fuut	4	--	1	--	8	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	15	--	--	--	--	--	--	--
Ooievaar	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	9
Knobbelzwaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	5	--	--	>3
Grauwe gans	18	16	14	1	25	25	2	1	--	8	12	--	8	--	--	130	--	--	1	4	9	--	+
Gr. Canadese gans	4	1	4	--	5	13	--	--	--	11	1	--	3	--	--	42	--	--	--	23	2	--	>2
Klste Canadese gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Can.gans/Gr.gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Brandgans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	--	--	--	4	--	--	--
Nijlgans	2	2	3	2	3	7	--	3	2	8	7	1	5	1	1	47	--	1	--	3	5	2	>3
Bergeend	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--
Krakeend	1	2	1	--	5	--	--	--	--	2	1	--	--	--	--	12	--	--	--	2	--	--	--
<i>Wintertaling (KW)</i>	5	2	4	--	6	2	--	--	--	--	5	--	7	--	--	31	--	--	--	--	4	--	--
Wilde eend	22	11	15	3	23	15	--	2	--	18	23	--	10	6	6	154	--	--	2	19	12	--	>33
Soepeend	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	--
<i>Zomertaling (BE)</i>	1	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--
<i>Slobeend (KW)</i>	2	--	4	--	4	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	11	--	--	--	--	--	--	--
Tafeleend	1	--	--	--	4	2	--	--	--	3	--	--	--	--	--	10	--	--	--	1	--	--	--
Kuifeend	7	5	12	--	15	3	--	--	--	5	8	--	3	1	--	59	--	--	4	8	6	--	>8
Wespendief	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	1	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--
<i>Bruine kiekendief</i>	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Havik	--	--	--	--	--	--	--	1	--	3	3	1	--	--	--	8	--	--	--	--	--	1	1
<i>Sperwer</i>	--	--	--	--	--	--	--	2	--	3	3	1	1	--	--	10	--	--	--	--	--	--	1
Buizerd	--	1	--	1	--	--	--	4	--	5	7	1	2	--	1	22	1	--	--	1	2	1	>20

Soort	DWINGELDERVELD															Anser es 4644	Ruiner es 4645	Hol- tien 1424	Mus- sels 4643	Terh. zand 4406	Nuil- veld 4407	El- ders		
	Heidegebied						Bosgebied						Cultuurland		Totaal									
	17	1806	1807	2800	141	1133	1135	1810	1136	1811	1812	1425	1809	1134									1808	
<i>Torenvalk (KW)</i>	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	2	1	1	--	--	--	--	--	>11
<i>Boomvalk (KW)</i>	1	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	4	--	--	--	--	--	--	--	>2
<i>Patrijs (KW)</i>	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	+
Kwartel	--	2	4	2	2	2	5	--	--	--	--	--	1	--	--	18	6	3	--	--	--	--	--	>12
Fazant	--	--	--	--	--	2	--	1	2	3	--	--	1	1	--	10	--	--	1	--	--	--	--	>10
Waterral	5	3	1	--	7	2	--	--	--	--	7	--	1	--	--	26	--	--	1	--	2	--	--	
<i>Kwartelkoning (BE)</i>	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
<i>Waterhoen</i>	2	1	--	--	7	4	--	1	--	2	3	--	2	1	--	23	--	--	2	2	5	--	>19	
Meerkoet	--	2	4	--	8	1	--	--	--	--	--	--	2	--	--	17	--	--	10	7	3	--	1	
<i>Kraanvogel (GE)</i>	1	1	2	--	--	2	--	--	--	--	1	--	--	--	--	7	--	--	--	--	--	--	--	--
<i>Scholekster</i>	--	--	--	1	--	--	--	--	--	2	--	--	--	1	--	4	--	--	--	2	1	--	>19	
Kleine plevier	2	--	2	3	--	12	--	--	--	5	2	--	2	--	--	28	--	--	--	1	4	1	--	
<i>Kievit</i>	2	2	3	4	1	12	1	--	--	1	--	--	--	2	--	28	2	1	--	--	--	1	>41	
<i>Watersnip (BE)</i>	9	4	8	1	--	1	--	--	--	--	1	--	--	1	--	25	--	--	--	--	--	--	--	
Houtsnip	2	--	2	--	2	1	--	3	--	6	5	1	2	--	--	24	--	--	--	--	2	1	>1	
<i>Grutto (GE)</i>	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	
<i>Wulp (KW)</i>	1	1	4	1	1	3	1	--	--	--	--	--	--	1	--	13	1	--	--	--	--	--	>15	
<i>Tureluur (GE)</i>	--	--	3	--	--	7	--	--	--	--	--	--	--	--	--	10	--	--	--	--	--	--	>1	
<i>Kokmeeuw</i>	--	--	--	--	52	6	--	--	--	--	2	--	--	--	--	60	--	--	--	--	--	--	--	
Holenduif	1	--	--	2	--	2	3	24	1	24	14	--	4	1	18	94	2	3	--	--	2	1	>56	
Houtduif	6	2	5	5	2	7	4	103	48	91	101	7	76	3	17	477	11	19	6	9	23	4	>10	
Turkse tortel	1	--	--	1	--	--	--	1	6	2	1	--	1	--	3	16	1	1	--	--	2	--	>35	
<i>Zomertortel (KW)</i>	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	11	--	--	--	--	13	--	--	--	--	--	--	>6	
<i>Koekoek (KW)</i>	6	5	5	1	2	5	1	1	--	6	5	--	1	1	--	39	--	--	--	2	3	1	>3	
Kerkuil	--	--	--	2	--	--	--	1	--	1	1	--	--	--	--	5	--	2	--	--	--	--	15	
<i>Steenuil (KW)</i>	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	2	2	1	--	--	--	--	36	
Bosuil	1	--	--	--	--	1	--	3	2	15	6	1	5	--	--	34	--	1	--	--	1	--	>5	
<i>Ransuil (KW)</i>	--	1	--	--	--	--	--	2	--	2	1	--	2	--	1	9	--	--	--	--	--	--	>2	
Nachtzwaluw	4	2	4	--	1	1	--	--	--	10	9	--	4	--	--	35	--	--	--	--	1	--	>1	

Soort	DWINGELDERVELD																Anseres 4644	Ruineres 4645	Holtien 1424	Mus-sels 4643	Terh.zand 4406	Nuil.veld 4407	Elders	
	Heidegebied							Bosgebied						Cultuurland		Totaal								
	17	1806	1807	2800	141	1133	1135	1810	1136	1811	1812	1425	1809	1134	1808									
Gierzwaluw	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4
IJsvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	1
Draaihals (EB)	2	1	1	--	2	3	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	11	--	--	--	--	--	--	--
Groene specht	--	--	--	1	1	2	--	4	--	17	16	--	7	--	3	51	1	--	--	--	3	--	>14	
Zwarte specht	--	--	--	--	--	--	--	1	--	4	3	1	1	--	--	10	--	--	--	--	--	--	--	
Grote bonte specht	5	4	6	2	2	3	2	81	21	98	93	11	57	2	10	397	5	4	1	3	18	3	>42	
Middelste bonte specht	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	
Kleine bonte specht	2	1	2	2	3	3	--	17	5	25	11	3	10	--	6	90	1	--	--	--	4	2	>14	
Boomleeuwerik	7	3	5	3	3	14	1	--	--	33	20	--	2	--	--	91	--	--	--	--	11	5	--	
Veldleeuwerik (GE)	36	83	105	8	24	52	31	--	--	--	--	--	--	2	--	341	8	1	--	--	2	1	>25	
Oeverzwaluw	--	--	--	--	--	--	--	--	--	6	--	--	--	--	--	6	--	--	--	6	--	--	--	
Boerenzwaluw (GE)	3	--	3	3	--	2	--	5	15	9	--	--	2	--	18	60	4	10	--	2	4	1	>26	
Huiszwaluw (GE)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	2	1	2	--	--	8	--	>274	
Boompieper	30	24	38	19	16	29	14	19	--	69	70	--	26	12	9	375	5	1	--	--	37	16	>38	
Graspieper (GE)	33	45	87	11	9	19	9	--	--	--	--	--	--	8	--	221	--	--	--	--	1	--	>45	
Gele kwikstaart (GE)	1	1	1	--	1	4	4	--	--	3	--	--	--	--	2	17	13	10	--	1	1	1	>88	
Witte kwikstaart	4	--	8	6	6	12	3	10	4	28	9	--	12	2	12	116	4	6	1	5	6	1	+	
Winterkoning	11	2	7	7	3	6	4	160	40	230	245	22	95	2	30	864	11	11	10	33	62	8	+	
Heggenmus	2	1	2	5	1	4	2	34	12	35	65	2	22	1	15	203	7	10	4	12	21	1	+	
Roodborst	8	1	16	8	4	7	3	235	68	340	330	21	135	2	29	1207	16	14	6	8	72	10	+	
Nachtegal (KW)	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	1	--	--	--	
Blauwborst	1	1	2	--	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	10	--	--	--	--	--	--	1	
Zwarte roodstaart	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	--	1	--	4	7	1	3	--	1	--	1	>45	
Gekraagde roodstaart	9	2	9	--	5	8	2	24	3	65	41	2	17	--	8	195	1	7	--	--	16	5	>10	
Paapje (BE)	5	5	10	--	1	2	--	--	--	1	--	--	--	--	--	24	--	--	--	--	--	--	--	
Roodborsttapuit	29	25	40	11	17	30	8	2	--	28	22	--	4	10	8	234	5	--	--	1	18	7	>54	
Tapuit (BE)	1	--	1	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	

Soort	DWINGELDERVELD															Anseres 4644	Ruineres 4645	Holtien 1424	Mussels 4643	Terh. zand 4406	Nuil. veld 4407	Elders	
	Heidegebied							Bosgebied					Cultuurland		Totaal								
	17	1806	1807	2800	141	1133	1135	1810	1136	1811	1812	1425	1809	1134									1808
Merel	11	4	25	13	5	12	8	205	70	250	245	18	115	3	36	1020	17	22	8	34	95	9	+
<i>Kramsvogel (GE)</i>	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--
Zanglijster	4	2	3	8	2	7	2	85	38	92	116	7	54	1	12	433	5	7	4	7	28	3	+
<i>Grote lijster (KW)</i>	1	1	2	1	1	3	--	8	--	22	12	1	6	--	3	61	3	2	--	--	5	1	>9
Sprinkhaanzanger	1	--	--	3	2	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	8	--	--	--	--	--	--	--
Rietzanger	--	--	--	1	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	--	1	--	--	--	--
Bosrietzanger	1	1	--	6	--	--	1	--	--	--	--	--	1	3	--	13	--	--	5	13	--	--	>9
Kleine karekiet	--	1	--	--	4	3	2	--	--	1	--	--	--	--	--	11	--	--	14	18	1	--	>3
<i>Spotvogel (GE)</i>	1	1	--	2	--	2	2	--	--	--	--	--	1	--	1	10	--	1	1	--	1	--	>15
Braamsluiper	1	--	--	1	1	2	--	2	--	6	4	--	1	--	4	22	2	1	--	1	1	--	>37
Grasmus	22	16	21	28	19	40	24	5	--	20	14	--	13	13	20	255	14	9	5	25	26	3	>118
Tuinfluitier	2	4	5	16	9	16	5	14	1	13	9	--	23	4	15	136	3	8	9	18	15	1	>96
Zwartkop	8	4	15	18	5	7	4	114	30	149	164	14	72	2	31	637	13	10	12	42	52	8	+
Fluiter	2	--	1	1	--	1	--	28	2	36	23	1	2	--	--	97	--	--	--	--	3	--	>1
Tjiftjaf	6	1	6	12	5	9	6	88	20	114	130	8	52	2	31	490	7	8	8	22	34	4	+
Fitis	37	16	88	18	42	48	13	45	19	180	185	3	50	4	10	758	6	2	7	8	68	16	+
Goudhaan	2	--	6	1	--	2	--	100	14	130	180	14	35	--	2	486	--	--	--	--	32	2	+
Vuurgoudhaan	1	--	--	1	--	1	--	20	1	32	32	1	2	--	--	91	--	1	--	--	4	--	>3
<i>Grauwe vliegenvanger (GE)</i>	3	3	1	--	1	4	--	23	8	28	17	3	11	1	4	107	1	1	--	--	5	--	>13
Bonte vliegenvanger	5	1	5	4	1	3	--	64	50	116	48	6	37	1	5	346	3	8	--	--	12	1	>50
Staartmees	4	3	3	3	2	2	1	7	4	24	21	2	12	1	3	92	1	1	--	2	9	1	+
Glanskop	5	--	2	--	1	3	--	75	13	78	61	9	34	1	6	288	--	--	--	--	8	--	>18
<i>Matkop (GE)</i>	3	--	3	1	1	1	--	37	5	56	56	6	28	1	2	200	1	--	--	1	8	1	+
<i>Kuifmees</i>	4	1	3	--	1	2	--	47	5	79	70	6	26	--	--	244	--	--	--	--	8	2	+
<i>Zwarte mees (GE)</i>	2	--	2	--	--	1	1	45	7	71	70	7	11	--	--	217	--	--	--	--	7	1	+
Pimpelmees	12	6	14	9	5	11	4	180	68	220	190	16	105	3	27	870	12	20	2	9	51	9	+
Koolmees	12	7	17	13	7	14	3	225	78	270	210	16	130	4	44	1050	10	23	5	18	65	10	+
Boomklever	4	1	--	1	1	3	--	104	29	123	108	11	60	--	10	455	6	4	1	--	17	1	>60
Boomkruiper	10	3	7	11	4	9	1	146	32	186	144	20	90	2	25	690	8	8	3	3	42	7	+

Soort	DWINGELDERVELD																Anser es 4644	Ruiner es 4645	Hol- tien 1424	Mus- sels 4643	Terh- zand 4406	Nuil- veld 4407	El- ders
	Heidegebied							Bosgebied						Cultuurland		Totaal							
	17	1806	1807	2800	141	1133	1135	1810	1136	1811	1812	1425	1809	1134	1808								
<i>Wielewaal (KW)</i>	6	5	8	2	4	8	--	8	--	22	4	1	9	2	1	80	1	1	--	--	1	--	>5
<i>Grauwe klauwier (BE)</i>	3	2	3	3	2	9	4	1	--	3	--	--	--	1	--	31	--	--	--	--	4	--	8
Gaai	1	--	2	1	1	1	1	14	4	24	21	2	12	--	2	86	1	1	2	2	6	3	+
Ekster	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	2	2	1	--	--	--	--	>46
Kauw	--	--	--	--	--	--	--	11	--	4	--	--	1	--	2	18	1	2	--	--	--	--	>68
<i>Roek</i>	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	256
Zwarte kraai	3	2	4	3	2	4	--	4	1	10	8	1	4	2	6	54	2	5	1	6	5	1	+
<i>Raaf (GE)</i>	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--
<i>Spreeuw</i>	2	--	--	6	1	3	--	98	10	38	28	5	24	1	64	280	6	11	2	10	9	1	+
<i>Huismus (GE)</i>	4	--	5	18	--	14	--	23	10	29	10	--	10	--	75	198	14	35	--	4	14	4	>110
<i>Ringmus (GE)</i>	10	--	--	2	--	3	--	9	12	7	2	--	2	--	15	62	4	4	--	--	6	--	+
Vink	24	13	43	15	21	32	11	296	50	465	470	28	155	6	41	1670	11	13	5	15	110	21	+
Groenling	2	2	--	4	1	8	--	17	23	19	18	--	14	--	6	114	4	8	1	1	20	2	>75
Putter	7	6	5	5	6	15	4	7	4	20	10	--	6	2	9	106	1	3	1	3	2	2	>70
Sijs	--	--	--	--	--	--	--	1	--	2	4	--	--	--	--	7	--	--	--	--	--	--	--
<i>Kneu (GE)</i>	19	21	30	22	9	22	10	2	--	6	10	--	3	6	2	162	10	4	--	2	14	2	>20
<i>Kleine barsijs</i>	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Kruisbek	--	--	--	--	--	--	--	5	--	4	9	--	--	--	--	18	--	--	--	--	--	--	--
Goudvink	2	1	3	2	1	2	1	23	5	23	39	2	10	--	3	117	1	1	--	--	8	1	>5
Appelvink	4	1	2	2	--	2	1	53	24	48	38	8	18	--	3	204	2	1	1	1	11	1	>16
Geelgors	13	7	15	14	9	22	19	10	--	21	31	--	20	9	15	205	13	14	5	--	32	11	>168
Rietgors	28	22	27	1	22	23	--	--	--	8	15	--	4	--	--	150	--	--	1	--	9	--	--
Aantal soorten	88	66	74	68	77	89	42	73	44	94	85	41	79	47	55	124	57	55	40	54	79	52	
Aantal paren	604	431	834	391	512	722	228	3002	866	4299	4013	291	1804	138	737	18872	296	352	157	441	1232	204	

Bijlage 2.

Soortenlijst van in 2019 in het Dwingelderveld e.o. waargenomen vogels

met achter de naam gegevens over:

fenologie (data waarop eerste resp. laatste ex. is waargenomen);

aantal broedvogelparen in het Dwingelderveld (Dwv) en elders;

trend in Ned./Dwv. (Vogelbalans 2019, Sovon);

↑ = toename, ↓ = afname, ↔ = stabiel, o = onzeker;

aantal niet-broedvogels Dwv. (max. aantal bij één telling)

Bij voor het Dwingelderveld e.o. zeldzame soorten zijn zoveel mogelijk de waarnemer (s) of bronnen vermeld.

- Dodaars:** 18-02/19-12; Brv.: Dwv. 84 pr, elders >12 pr.; Ned. ↔ Dwv. ↔; Niet-brv.: Dwv. 116 ex.
Jaarlijks brv.: 1964-1977 8-24 pr., 1978-1990 15-44 pr., 1991-2003 28-62 pr., 2004-2016 60-101 pr., 2017-2019 84-95 pr. Maximum in 2016.
Totaal werden in 2019 bij 34 pr. 92 jongen geteld (14x2, 16x3 en 4x4 juv.).
Maximale maandaantallen Dwv.:
Mrt. April Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
40 66 74 116 54 18 4 1
In beekdal max. 6 ex. aanwezig en in de Witteltermaden 3 ex.
- Fuut:** 19-02/29-06; Brv.: Dwv. 2 pr., elders >11 pr.; Ned. ↔ Dwv. ↔; Niet-brv.: Dwv. 4 ex.
Sinds 1999 jaarlijks broedvogel in het Dwv. met 1-5 pr. In Dwingelderveld dit jaar geen juv.
In beekdal dit jaar 10 pr., waaronder 2 pr. met 2 en 3 juv.
In het Dwv. 3 wrn. van 1-2 niet-brv. in Holtveen en Smitsveen.
In beekdal max. 29 ex. aanwezig.
- Roodhalsfuut:** Brv.: Dwv. 0 pr., Ned. ↔ Dwv. ↔; Niet-brv.: Dwv. 2 ex.
Incidenteel brv. in 1984, 1985, 1986, 1999. Jaarlijks brv. sinds 2002 met 1-5 pr.; de laatste jaren werd continu in de Holtveenslenk gebroed. In 2019 was op 21-03 een paar aanwezig in de Holtveenslenk (even balts). Daar de waterstand in de slenk te laag was, waren de vogels de volgende dag al weer verdwenen. Het gebied voldeed dit jaar waarschijnlijk niet aan de eisen. Op 16-05 en 21-05 1 ex. in het Holtveen.
- Geoorde fuut:** 24-02/31-08; Brv.: Dwv. 15 pr., elders 0 pr., Ned. ↔ Dwv. ↓; Niet-brv.: Dwv. 18 ex.
Bijna jaarlijks brv.: 1964-1977 1-7 pr., 1978-1990 1-13 pr., 1991-2003 12-49 pr., 2004-2016 11-36 pr., 2017-2019 12-18 pr.
Maximum in 2001. In 2019 slechts 15 pr., voornamelijk in het Holtveen. Totaal 5 pr. met 2x1 en 3x2 juv.
- Aalscholver:** Niet-brv.: Dwv. 5 ex.
In Dwv. 20 wrn. van 1-5 pleisteraars in Davidsplassen (1-2 ex.) en Holtveenslenk (1-3 ex.). In het beekdal max. 105 ex. pleisterend en max. 32 ex. slapend in Kremersgat e.o.
In 2019 totaal 2.692 ex. trekkend; 880 ex. in het voorjaar en 1.798 ex. in het najaar.
- Roerdomp:** Niet-brv.: Dwv. 1 ex.
Incidenteel brv. in Dwv.; in 2001-2019 met 1-2 pr.
In 2019 1 wrn.; 13-01 om 22.40 u. hoepend ex. in rietven Noordenveld-noord.
- Kleine zilverreiger:** Niet-brv.: Dwv. 1 ex.
26-05 1 ex. foeragerend in de Holtveenslenk (J. Vriend);
07-07 1 ex. foeragerend Koelevaartsveen, later afvliegend → N (J. Kleine).
- Grote zilverreiger:** Niet-brv.: Dwv. 12 ex., elders 62 ex. Ned. ↑, Dwv. ↑
In het Dwv. dit jaar slechts 45 wrn. van 1-12 ex. op 11 lokaties:

Ven(complex)	Maanden											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Achterlandse veen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Benderse plassen	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
Davidsplassen	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Holtveen	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Holtveenslenk	1	12	7	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Koelevaartsveen	1	2	-	5	2	-	-	-	-	-	-	-
Kraloër plas	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Noordenveld-noord	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Noordenveld-west	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Noordenveld-zuid	-	7	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Terhorsterzand	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Witteveen	1	1	3	3	-	-	-	-	-	-	6	2
Max. op één dag	3	19	8	5	4	1	-	-	-	1	6	4

Kleine zilverreiger, 26-05-2019, Holtveenslenk (Jan Vriend).

In 2019 werden, met uitzondering van de zomermaanden (droogte), het gehele jaar kleine aantallen Grote zilverreigers in het Dwingelderveld aangetroffen; de meeste reigers werden in de Holtveenslenk, Noordenveld en Koelevaartsveen gezien.

In het Dwingelderveld werd incidenteel op 2 plaatsen geslapen: Holtveenslenk max. 12 ex., Witteveen max. 6 ex.

Grote zilverreiger (vervolg)

In het beekdal en Dwingelderveld werden in de periode 2005-2019 de volgende aantallen Grote zilverreigers aangetroffen:

Jr.	Dwingelderveld												Jr.	Beekdal											
	Maanden													Maanden											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
'05	-	-	1	5	-	-	2	4	4	4	1	1	'05	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	1	
'06	1	-	4	5	10	-	10	1	-	-	1	3	'06	6	6	7	1	-	-	-	1	1	1	-	
'07	1	2	3	-	2	-	2	2	1	2	-	-	'07	6	2	3	1	-	-	1	1	9	1	3	5
'08	-	-	2	2	2	2	1	3	-	-	-	-	'08	8	13	10	1	-	-	-	3	1	2	2	
'09	1	1	3	4	-	-	-	-	1	1	-	-	'09	4	5	2	-	-	-	-	-	4	2	2	
'10	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	'10	4	7	3	-	-	-	1	2	2	3	7	
'11	-	1	6	5	1	-	1	1	3	3	1	1	'11	6	14	17	1	-	1	-	1	9	9	10	
'12	2	2	5	5	-	4	1	12	1	4	2	2	'12	16	8	2	-	-	-	-	1	7	4	3	
'13	2	2	4	5	1	1	-	3	1	2	2	2	'13	8	12	4	2	-	-	1	1	11	12	14	
'14	1	5	6	7	1	-	6	3	1	6	1	1	'14	13	22	11	3	-	-	6	6	29	37	40	22
'15	1	6	9	9	2	2	2	3	2	1	1	2	'15	31	37	14	2	2	2	6	10	8	16	14	8
'16	6	3	14	19	14	10	4	7	7	3	3	5	'16	14	8	3	1	-	-	1	7	20	10	12	16
'17	2	5	8	6	1	-	1	-	3	-	2	2	'17	16	15	4	1	-	3	12	10	23	14	22	
'18	1	2	10	22	4	2	1	3	4	1	1	1	'18	26	22	24	6	-	-	-	16	25	26	41	35
'19	3	19	8	5	4	1	-	-	-	1	6	4	'19	62	46	28	6	-	-	1	13	20	60	44	56

In het beekdal in 2019 >90 wrn. van 1-62 ex.; regelmatig 4-32 ex. geconcentreerd foeragerend in groepen ganzen en tussen schapen. In Witteltermade/Boerenstroovledder 18 wrn. van 1-5 ex. In het Holtien slaappleats tot 26 ex., in het Kremersgat max. 36 ex. op slaappleats.

Jaarrond werden 128 trekkers genoteerd.

9. **Blauwe reiger:** Brv.: Dvw. 0 pr., elders 0 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 11 ex.

Incidenteel brv.: 1964-1977 0-3 pr.; jaarlijks brv.: 1978-1990 1-28 pr., 1991-2003 11-25 pr.,

2004-2017 11-37 pr. Maximum in 2008; na dat jaar is de soort sterk afgenomen. In 2017 nog slechts 1 bewoond nest.

Na 2017 kolonie Lheebroek verlaten.

Maximale maandaantallen Dvw.:

Jan. Feb. Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

3 4 8 5 6 10 5 11 6 4 6 4

In beekdal max. 28 ex. In Boerenstroovledder e.o. max. 10 ex.

Jaarrond werden 314 trekkers genoteerd, w.o. 29 ex. op 17-07.

10. **Purperreiger:**

19-04 1 ex. overvliegend → O Holtveen (J.Kleine).

11. **Zwarte ooievaar:**

23-05 1 ex. overvliegend Holtveenslenk;

25-05 1 ex. overvliegend → N Ruiner es.

12. **Ooievaar:** Brv.: Dvw. 0 pr., elders 10 pr., Niet-brv.: Dvw. 23 ex.

10 nesten met territoriale Ooievaars rond het Dwingelderveld; op 9 nesten 6x2 en 3x3 juv.

In 2019 werden ±70 wrn. bekend (door droogte aanzienlijk minder dan in 2018) met maximale maandaantallen in de volgende vennen:

Ven(complex)	Maanden									Wrn.
	2	3	4	5	6	7	8	9		
Achterlandse veen	-	1	-	1	4	-	-	-	4	
Aardrijksveen	-	-	-	1	1	2	-	-	6	
Benderse plassen e.o.	-	-	-	2	-	-	-	-	4	
Davidsplassen	-	-	-	1	-	-	1	-	6	
Koelevaartsveen	-	2	1	-	1	-	1	-	5	
Holtveenslenk e.o.	1	2	2	4	1	3	-	-	7	
Noordenveld-west	-	-	1	2	-	2	-	-	6	
Noordenveld-zuid	-	-	23	2	-	4	-	-	6	
Witteveen e.o.	-	-	-	-	1	-	-	-	2	

In beekdal regelmatig 2-21 ex. tot eind december. In Boerenstroovledder e.o. op 22-07 11 ex. foeragerend op pas gemaaid hooiland; op 27-07 12 ex.

Jaarrond 22 ex. trekkend; 18 ex. → W/Z, 4 ex. → N/O. Op 28-04 23 ex. (trekkers) invallend Noordenveld-zuid.

13. **Lepelaar:** Niet-brv.: Dvw. 19 ex., Ned. ↑ Dvw. ↔

>80 wrn. en maximale maandaantallen werden in 2019 bekend in de volgende vennen:

Ven(complex)	Feb.	Mrt.	Apr.	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.
Achterlandse veen	-	4	-	-	-	3	5	-
Benderse plassen	-	-	-	1	1	1	-	-
Davidsplassen	-	-	-	-	-	-	2	2
Holtveen	-	-	-	2	5	3	1	-
Holtveenslenk	1	-	2	7	16	2	-	-
Koelevaartsveen	-	-	-	-	3	-	-	-
Noordenveld	-	-	-	2	3	1	-	-
Terhorsterzand	-	-	-	-	1	1	-	-
Witteveen	-	-	-	1	2	3	-	-
Max. op één dag	1	4	1	10	14	14	23	6

Lepelaar (vervolg)

Door de snel indrogende vennen konden in de zomer aanzienlijk minder Lepelaars in het Dwingelderveld terecht dan in voorgaande jaren; 2 wrn. in de Holtveenslenk met 1-2 soms nog bedelende jongen.

Jaarrond 24 ex. trekkend, w.o. 5 ex. op 19-04.

14. Knobbelzwaan: Brv.: Dvw. 0 pr., elders 9 pr., Niet-brv.: Dvw. 6 ex.

In Dvw. incidenteel brv. (1983). In 2019 in beekdal 7 pr. als broedvogel; 3 pr. met 1, 3 en 5 juv.

In Dvw. 12 wrn. van 1-6 ex. in Davidsplassen, Benderse plassen, Holtveen en Holtveenslenk.

In beekdal max. 106 ex. (januari). In Stroovledder max. 15 ex. continu aanwezig. Jaarrond werden 47 ex. trekkend genoteerd.

15. Kleine zwaan: Niet-brv.: Dvw. 8 ex., Ned. ↓ Dvw. ↓

Dit jaar slechts 4 wrn. in het Dvw.: 02-01 4 ex. Noordenveld; 05-02 7 ex. afvliegend Holtveenslenk; 09-02 8 ex. Davidsplassen; 22-12 4 ex. Davidsplassen.

In het beekdal slechts 1 wrn.: 14-01 6 ex. Lheedermade.

In Boerenstroovledder 5 wrn.: 18-01 4 ex.; 20-02 1 ex.; 07-12 3 ex.; 09-12 2 ex.; 14-12 4 ex.

In voorjaar 102 ex. trekkend, in najaar 26 ex.

16. Wilde zwaan: 27-03/30-10; Niet-brv.: Dvw.: 69 ex. Ned. ↑ Dvw. ↑

Maximale weekaantallen slapers Dvw. (veelal Davidsplassen):

wk. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 44 45 46 47 48 49 50 51 52
ex. 18 31 32 38 46 76 53 69 59 42 17 4 4 10 9 9 9 22 14 24 22 22

De in januari-maart in de Davidsplassen overnachtende zwanen foerageerden op enkele vaste plaatsen in Boerenstroovledder/Oldengaerde, vaak op hetzelfde weiland.

In 28 groepen Wilde zwanen (n = 686) was gemiddeld 17,5% juveniel.

In beekdal slechts 4 wrn. van 1-8 ex.

In het voorjaar 202 ex. trekkend, in het najaar 55 ex.

Wilde zwanen op hun vaste pleisterplaats, Boerenstroovledder, 27-11-2019 (Hans van der Meulen).

17. Zwarte zwaan

12-01/03-02 1 ex. in groep Knobbelzwanen, Voslanden;

27-02 1 ex. in groep van 24 Wilde zwanen, Oldengaerde;

28-02/03-03 1 ex. in groep Wilde- en Knobbelzwanen, Boerenstroovledder.

18. Toendrarietgans: 27-02/03-10; Niet-brv.; Dvw.: 9.000 ex., Ned. ↔ Dvw. ↔

Grootste slaappleaatsen in de winter 2018/19:

Slaappleaats	Max.	Foerageergebied
Benderse plassen	2.500	Omg. Ansen/Ruinen/Hees/Ruiner-/Pesserveld
Davidsplassen	5.400	Omg. Ansen/Wittelte/Beekdal Dwingeloo
Holtveenslenk/Holtveen	1.300	Omg. Spier/De Grondsels
Hoornse slenk	1.500	Omg. Pesse/Ruinen
Leisloutplassen	4.000	Omg. Ansen/Ruinen/Hees

In oktober-december 2019 max. 9.000 ex. (begin november).

In beekdal max. 11.300 ex. aanwezig. Totaal 14.881 ex. trekkend, 4.519 in het voorjaar, 10.362 in het najaar.

19. Kleine rietgans:

12-01 2 ex. tussen andere ganzen Voslanden;

20-01 4 ex. tussen andere ganzen Voslanden;

06-02 2 ex. tussen andere ganzen Lheedermade;

29-10 4 ex. overvliegend → ZW, telpost Davidsplassen.

20. Kolgans: 02-03/05-09; Niet-brv.: Dvw. 7.500 ex., Ned. ↑ Dvw. ↑

Grootste slaappleaatsen in winter 2018/19:

Slaappleaats	Max.	Foerageergebied
Benderse plassen	600	Omg. Ansen/Ruinen/Hees/Ruiner- en Pesserveld
Davidsplassen	5.200	Omg. Ansen/Wittelte/Beekdal Dwingeloo
Holtveenslenk/Holtveen	400	Omg. Spier/De Grondsels
Hoornse slenk	300	Omg. Pesse/Ruinen
Leisloutplassen	1.300	Omg. Ansen/Ruinen/Hees

In oktober-december 2019 max. 5.900 ex. (begin november).

In beekdal max. 10.700 ex. (januari). Jaarrond 78.292 trekkers; in voorjaar 31.462 ex., in najaar 46.830 ex.

21. Grauwe gans: Brv.: Dvw. 130 pr., elders >14 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 1620 ex.

Jaarlijks brv.: 2004-2016 1-109 pr., 2017-2019 118-140 pr. Maximum in 2018.

In Dvw./Terh.zand dit jaar 20 pr. met 1, 2, 2x3, 6x4, 5x5, 4x6 en 8 juv. (gem.4,5 juv./succesvol pr.).

Maximale maandaantallen Dvw. in 2019:

Jan. Feb. Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

420 260 270 110 210 380 600 1620 1300 1550 400 460

Slaapplaats	Max.	Foerageergebied
Achterlandse veen	70	Anser es/Ruiner es
Anserdennen	40	Ansen e.o./Boerenstroovledder
Benderse plassen	60	Kloosterveld e.o./Ruiner es/Benderse
Davidsplassen	900	Anserveld/Anser es/Boerenstroovledder
Holtveen	400	Kral.es/Anholt/De Hoorns/De Broeken
Holtveenslenk	140	Kral. es/De Grondsels
Hoornse slenk	300	De Hoorns/Leeuwte/Anholt
Koelevaartsveen	200	Noordenveld
Kraloër plas	60	Noordenveld
Noordenveld	50	Noordenveld
Smitsveen	40	Noordenveld
Terhorsterzand	90	De Grondsels
Witteveen	350	Beekdal Beilerstroom

Op de Anser es in augustus regelmatig 170-340 ex. In beekdal max. 700 ex.

Jaarrond 4.155 ex. trekkend, waarvan ca. 237 ruitrekkers.

22. Grote Canadese gans: Brv.: Dvw. 42 pr., elders >27 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 310 ex.

Jaarlijks brv.: 1996-2003 1-14 pr., 2004-2016 17-47 pr., 2017-2019 40-47 pr. Maximum in 2016/2018.

In 2019 in Dvw. 6 pr. met resp. 2x2, 2x4, 5 en 7 juv. (gem. 4,0 juv./succesvol pr.).

Maximale maandaantallen Dvw./Terhorsterzand:

Jan. Feb. Mrt. April Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

460 220 46 50 36 90 200 190 220 240 110

Slaapplaats	Max.	Foerageergebied
Achterlandse veen	28	Anser es/Ruiner es
Benderse plassen	20	Anser es/Ruiner es
Davidsplassen	120	Ansen e.o./Noordenveld/Dwingelder es
Holtveen	40	Kraloër es/De Hoorns/Anholt
Holtveenslenk	24	Kraloër es/Noordenveld/De Grondsels
Koelevaartsveen	20	Noordenveld
Kraloër plas	60	Noordenveld/De Hoorns
Noordenveld	110	Noordenveld
Smitsveen	16	Noordenveld
Terhorsterzand	40	Beekdal Beilerstroom/Spier e.o.
Witteveen	50	Beekdal Beilerstroom

Op Anser es in augustus regelmatig 40-120 ex. In beekdal max. 420 ex. Jaarrond 41 ex. trekkend.

23. Kleinste Canadese gans: Brv.: Dvw 1 pr.

Op basis van 3 wrn. in mei en 11-06 een territoriaal paar opgevoerd (brc. 5) in het Koelevaartsveen

24. Brandgans: Brv.: Dvw. 1 pr., elders 4 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 52 ex.

In Dvw. jaarlijks brv. sinds 2010 met 1-2 pr. In Kremersgat 4 pr.

In Dvw. 14 wrn. van 1-60 ex., waarvan 2 wrn. van resp. 60 en 18 ex. op slaapplaatsen Benderse plassen en Davidsplassen.

In beekdal jaarrond max. 68 ex. aanwezig. Jaarrond 1.037 ex. trekkend, w.o. op 03-01 292 ex.

25. Soepgans: Brv.: Dvw. 1 pr., elders 0 pr.

In het Dvw. 1 pr. Grote Canadese gans x Grauwe gans + 3 juv.

Niet-brv.: In het Dvw. 7 wrn. van 1-2 ex. In het beekdal 5-10 ex.

26. Nijlgans: Brv.: Dvw. 47 pr., elders >14 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 230 ex.

Jaarlijks brv.: 1998-2003 1-12 pr., 2004-2016 8-55 pr., 2017-2019 47-53 pr. Maximum in 2016.

In 2019 totaal 7 pr. met 2x5, 3x6, 2x8 juv. (gem. 6,2 juv./pr.).

Maximale maandaantallen Dvw.:

Jan. Feb. Mrt. Apr. Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

36 32 36 50 40 46 186 230 160 170 110

Slaapplaats	Max.	Foerageergebied
Achterlandse veen	18	Anser es/Ruiner es
Davidsplassen	40	Anserveld/Dwingelder es
Ecoduct/Terh.zand	26	Beekdal Beilerstroom
Holtveenslenk	34	De Grondsels
Koelevaartsveen	26	Noordenveld
Noordenveld	12	Noordenveld
Witteveen	180	Beilerstroomgebied

In het beekdal max. 640 ex. Jaarrond werden 54 trekkers genoteerd.

27. Indische gans:

26-05 2 ex. foeragerend in de Holtveenslenk.

- 28. Casarca:**
10-06 1 ex. overvliegend → N, Achterlandse veen.
- 29. Bergeend: 03-04/02-12; Brv.: Dwv. 2 pr., Ned. ↔ Dwv. ↓; Niet-brv.: Dwv. 3 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-8 pr., 1978-1990 8-27 pr., 1991-2003 9-20 pr., 2004-2016 2-14 pr., 2017-2019 2-3 pr.
Maximum in 1989. Sinds 2008 is de soort sterk afgenomen.
- 30. Mandarijneend:**
In Dwv. incidenteel broedvogel (1990).
16-01 ♂ tussen Wilde eenden in Davidsplassen;
24/25-11 ♂ tussen Wilde eenden in het Holtveen.
- 31. Muskuseend:**
18-06 1 ex. foeragerend Lheedermade.
- 32. Smient: 26-04/04-10; Niet-brv. Dwv. 280 ex., elders 90 ex.; Ned. ↔ Dwv. ↔**
In Dwv. incidenteel brv. (1998, 2008).
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Sept. Okt. Nov. Dec.
280 220 140 12 0 54 36 70
In beekdal max. 90 ex. Jaarrond 86 ex. trekkend.
- 33. Krakeend: Brv.: Dwv. 12 pr., elders >2 pr., Ned. ↑ Dwv. ↑; Niet-brv.: Dwv. 88 ex.**
Incidenteel brv.: 1964-1977 0-1 pr.; jaarlijks brv.: 1978-1990 1-5 pr., 1991-2003 1-6 pr., 2004-2016 4-16 pr.,
2017-2019 9-12 pr. Maximum in 2016. Dit jaar 2 ♀ met 3 juv.
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
88 34 26 16 5 32 30 32 6 12
In beekdal max. 92 ex.
- 34. Wintertaling: Brv.: Dwv. 31 pr., elders >4 pr., Ned. ↓ Dwv. ↔; Niet-brv.: Dwv. 230 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 38-94 pr., 1978-1990 54-187 pr., 1991-2003 34-174 pr., 2004-2016 16-48 pr.,
2017-2019 31-40 pr. Maximum in 1989. Laatste jaren herstel na het dieptepunt in 2010.
In 2019 werden 2 ♀ met 3 en 4 pulli gezien.
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
160 220 180 72 16 32 60 110 140 230 220
In beekdal max. 29 ex. 34 trekkers werden genoteerd.
- 35. Wilde eend: Brv.: Dwv. 154 pr., elders >66 pr., Ned. ↓ Dwv. o; Niet-brv.: Dwv. 1100 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 40-169 pr., 1978-1990 134-246 pr., 1991-2003 98-231 pr., 2004-2016 98-186 pr.,
2017-2019 140-171 pr. Maximum in 1989. Dit jaar 19 ♀ met 1-10 pulli (gem. 5,3 juv./succesvol ♀).
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
750 760 340 110 90 180 240 300 320 610 1100
In beekdal max. 650 ex. (december). Jaarrond 93 ex. trekkend.
- 36. Soepeend: Brv.: Dwv. 1 pr., elders 1 pr.**
In Dwv. 1 broedpr. Niet-brv.: in voorjaar max. 18 ex., in najaar max. 16 ex.
- 37. Pijlstaart: 23-03; Niet-brv.: Dwv. 6 ex., elders 0 ex., Ned. ↑ Dwv. ↓**
In Dwv. onregelmatig brv. in 1964-2019 met 1-3 pr. (17 jr.).
Pijlstaarten worden voornamelijk op doortrek gezien:
wk. 3 7 8 9 10 11 12 13 43 50
ex. **1 1 1 4 2 4 2 2 2 6**
- 38. Zomertaling: 08-04/30-05; Brv.: Dwv. 2 pr., elders 0 pr., Ned. ↓ Dwv. o; Niet-brv.: Dwv. 3 ex.**
Bijna jaarlijks brv.: 1964-1977 1-10 pr., 1978-1990 1-6 pr., 1991-2003 1-7 ex., 2004-2016 1-6 pr.,
2017-2019 1-2 pr. Maximum in 1966. Broedvogel in Davidsplassen en Holtveen.
Op 09-03 ♂ in Davidsplassen.
- 39. Slobeend: 04-01/31-12; Brv. Dwv. 11 pr., elders 0 pr., Ned ↔ Dwv o; Niet-brv.: Dwv. 56 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 6-30 pr., 1978-1990 6-52 pr., 1991-2003 4-36 pr., 2004-2016 6-26 pr.,
2017-2019 6-23 pr. Maximum in 1989. In 2019 werd 1 ♀ met 3 pulli gezien.
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Mei Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
9 6 34 56 6 14 8 14 8 5
Jaarrond werden 22 trekkers genoteerd.
- 40. Krooneend:**
17-03 2 ex. in het Kremersgat.
- 41. Tafleend: Brv.: Dwv. 10 pr., elders 0 pr., Ned. ↑ Dwv. ↔; Niet-brv.: Dwv. 26 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 0-3 pr., 1978-1990 1-9 pr., 1991-2003 0-6 pr., 2004-2016 4-15 pr.,
2017-2019 9-11 pr. Maximum in 2016. In 2019 werd 1 ♀ met 4 pulli gezien.
Maximale maandaantallen Dwv.:
Jan. Feb. Mrt. April Mei Sept. Okt. Nov. Dec.
9 12 11 10 14 20 26 6 13
In beekdal max. 40 ex. (december). 12 trekkers werden genoteerd.

42. Witoogend: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.

Sinds 2014 wordt jaarlijks een Witoogend-♂ maandenlang in het Dwingelderveld waargenomen.

Dit jaar werden 38 waarnemingen bekend. De vogel werd op 01-01 voor het eerst gezien en opnieuw in het Smitsveen; daar bleef hij tot 18-02 aanwezig (25 wrn.). Op 27-02 dook hij op in het Holtveen, waar de laatste waarneming op 16-04 viel (8 wrn.), waarna hij op 06-05 weer opdook in het Smitsveen. Gedurende de zomer werd de vogel niet waargenomen, tot hij zich op 18-09 weer liet zien in het Smitsveen en op 22-09 in het Achterlandse veen. Daarna volgden nog waarnemingen in de Davidsplassen (14-11) en tot slot het Smitsveen (21-12). Zowel in het Smitsveen als Holtveen gedroeg het ♂ zich vaak heimelijk maar zocht hij ook regelmatig gezelschap van de aanwezige Tafel- en Kuifeenden. De vogel vertoonde de afgelopen jaren een vrijwel identiek verblijfpatroon in het Smitsveen/Holtveen.

43. Kuifeend: Brv.; Dvw. 59 pr., elders >26 pr., Ned. ↔ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 86 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-6 pr., 1978-1990 4-39 pr., 1991-2003 9-33 pr., 2004-2016 39-82 pr., 2017-2019 59-65 pr. Maximum in 2016. In 2019 12 ♀ met resp. 1, 2x2, 2x3, 2x4, 3x5, 7 en 8 juv.

Maximale maandaantallen Dvw.:

Jan. Feb. Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

25 58 54 86 66 42 48 62 52 62 24 22

In beekdal max. 162 ex. Jaarrond werden 4 trekkers genoteerd.

44. Topper: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.

20-09 ♀ foeragerend in het Holtveen.

45. Grote zeeëend:

28-02 1 ex. in zandgat Beugel;

01-03 t/m 19-03 1 ex. in zandgat Beugel.

De Grote zeeëend, 01-03-2019 (Rik Wever).

46. Brilduiker: 06-04/09-07; Niet-brv.: Dvw. 6 ex., Ned. ↓ Dvw. o.

Maximale maandaantallen Dvw.:

Jan. Feb. Mrt. April Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

1 3 3 2 1 0 3 6 2 2

Brilduikers komen steeds schaarser voor en worden dan voornamelijk gezien in Achterlandse veen, Davidsplassen, Drostenveen en Holtveenslenk. Twee zomerwrn.: 15-06 4 ♀/juv. Davidsplassen; 09-07 ♀ Leisloutplassen.

11 trekkers werden genoteerd.

47. Nonnetje: Niet-brv.: Dvw. 6 ex.; Ned. ↔ Dvw. ↑

In Dvw. 26 wrn., in winter 2018/2019 vooral in de volgende weken;

Week (maxima)	1	3	6	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Achterlandse veen	-	1♀	1♂ 2♂	-	-	-	-	-	1♂ 1♀	1♀	-	-
Holtveenslenk	1♀	-	1♂ 2♀	2♂ 1♀	1♂ 2♀	1♂ 1♀	1♂ 1♀	-	1♂ 1♀	-	-	-
Koelevaartsveen	-	-	1♂ 1♀	-	-	2♂ 2♀	-	2♀	-	-	1♂ 2♀	1♀
Noordenveld	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1♂ 2♀	-	-

In beekdal 3 wrn. van 2, 3 en 4 ex.

48. Grote zaagbek: Niet-brv.: Dvw. 23 ex., Ned. ↓ Dvw. ↓.

In Dvw. 30 wrn. van 1-15 ex. in de volgende weken:

Week (maxima)	1	2	3	5	6	7	8	9	10	11	12	13	46	49	50	51
Achterlandse veen	-	-	-	-	-	1♂ 1♀	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Davidsplassen	-	1♂	3	2♂	1♂ 1♀	1♂	-	-	-	-	-	-	1♂ 1♀	1♂ 1♀	-	1♂ 1♀
Drostenveen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1♂ 1♀	-	-
Holtveenslenk	2♂ 4♀	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Koelevaartsveen	2	-	-	-	2♂ 4♀	-	2♂ 2♀	-	-	-	1♂ 1♀	-	-	-	-	-
Makkumer plas	-	-	-	-	-	-	-	2♂ 2♀	-	-	-	-	-	8♂ 2♀	2♂	-
Moordenaarsveen	-	-	-	-	-	-	8♂ 15♀	6♂ 12♀	3♂ 9♀	8♀	-	2♀	-	5♂ 1♀	-	-
Noordenveld	-	-	1♂ 1♀	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

In beekdal 12 wrn. van 1-9 ex. voornamelijk in Dwingelerstroom, Holtien en Kremersgat.

Jaarrond werden 75 trekkers genoteerd.

49. Wespendif: 11-05/24-08; Brv. Dvw. 3 pr.; Niet-brv. Dvw. 5 ex.

Vanaf 1972 jaarlijks brv.: 1972-1977 1-2 pr., 1978-1990 2-4 pr., 1991-2003 1-4 pr., 2004-2016 2-5 pr., 2017-2019 3-4 pr. In 2019 één pr. met 1 juv.

Jaarrond werd slechts 1 trekker genoteerd.

50. Zwarte wouw: Niet-brv.: Dwg. 2 ex.

11 wrn. werden bekend:

08-04 1 ex. overvliegend → NO Koelevaartsveen;

22-04 1 ex. jagend boven het Holtveen;

27-04 1 ex. overvliegend De Noordster;

08-05 1 ex. (2e kj) overvliegend → W, Dwingelderzand;

1 ex. jagend Koelevaartsveen;

17-05 1 ex. achtervolgd door Rode wouw vanwege prooi, vervolgens afvliegend → N, Smitsveen;

1 ex. jagend Noordenveld-noord;

1 ex. jagend Koelevaartsveen;

18-05 1 ex. overvliegend Smitsveen-Diepveen;

30-05 1 ex. overvliegend Lheeder es → Dwingelderveld;

28-08 1 ex. jagend Kraloërveld/Noordenveld.

3 trekkers werden genoteerd.

*Jagende Zwarte wouw, 22-04-2019, Holtveen
(Bert Hooijer).*

51. Rode wouw: Niet-brv.: Dwg. 3 ex.

In/rond het Dwingelderveld werden dit jaar 42 wrn. bekend, waarvan 32 binnen de BMP-datumgrenzen (1 april -15 juli) voor het broedseizoen; mrt. april mei juni juli aug.

(zie kaartje)   3   20   5   10   2   2

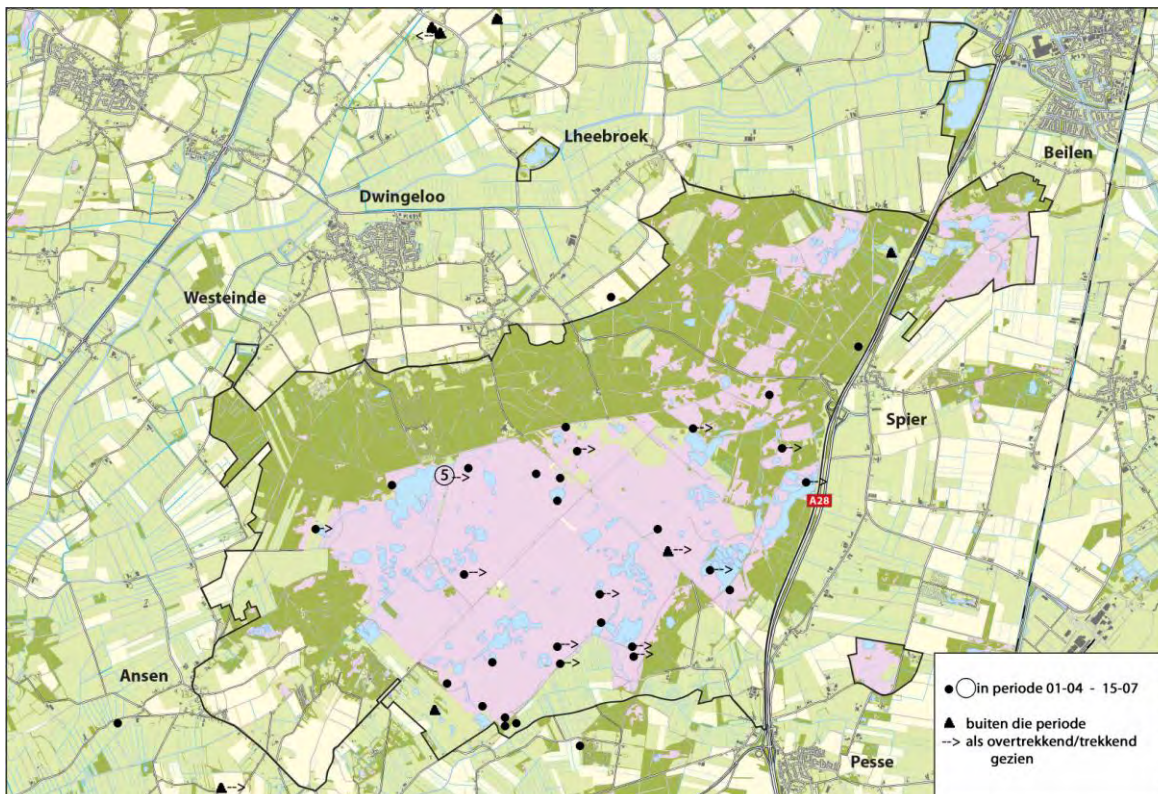
Vooraf in april en tot medio mei werden 14 vrouwen als overvliegend/trekkend opgegeven, alle in N/NO/O-richting. Echter ook in juni verplaatsten vrouwen zich nog in die richting. De overige exemplaren werden als langdurig jagend of ter plaatse vermeld; op 17-05 bijvoorbeeld werd een Rode wouw gezien die tevergeefs probeerde een Zwarte wouw diens prooi afhandig te maken. Op 04/05-04 werd door 3 vrouwen overnacht in het bosje aan de rand Benderse heide/Kloosterveld.

Op 19 en 20 augustus passeerde een bij Ommen gezenderd nestjong het Dwingelderveld, waarbij werd overnacht in het bos aan de Postweg; op 20-08 werd inderdaad een jagende Rode wouw in het Kloosterveld waargenomen.

Hoewel de meeste waarnemingen in het broedseizoen vielen zijn er geen aanwijzingen (balts, prooivervoer etc.) dat er in (de omgeving van) het Dwingelderveld is gebreed.

5 trekkers werden genoteerd, alle in het voorjaar.

*Jagende Rode wouw bij het Moordenaarsveen,
17-06-2019 (Bert Hooijer).*

52. Zeearend: Niet-brv.: Dvv. 2 ex.

Liefst 72 waarnemingen van 1-2 Zeearenden werden dit jaar in het Dwingelderveld en naaste omgeving bekend, uit alle maanden van 2019:

jan.	feb.	mrt.	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
2	13	2	9	10	2	1	15	3	10	4	1

Slechts een beperkt aantal arenden werd als overvliegend/trekkend opgegeven; **zie kaartje**. Uit de ruimere omgeving van het NP werden slechts 5 Zeearenden gemeld, zodat het er alle schijn van heeft dat de in de regio pleisterende arenden zich concentreerden op/rond het Dwingelderveld. Gezien het natte karakter van het gebied niet verwonderlijk.

In het eerste halfjaar werden de meeste arenden in het Noordenveld en omgeving gezien; daar werd ook regelmatig in bomen geslapen of gerust op de in het gebied aanwezige grote veldkeien. Het sterk indrogende terrein zorg er voor dat veel watervogels zich in de loop van het jaar concentreerden in de Davidsplassen en omgeving. In de nazomer en herfst werden in het Davidsplassen-gebied dan ook regelmatig rustende of jagende arenden gezien, waar ze vaak voor veel paniek onder de vele honderden eenden en zomerganzen zorgden. Na vier opeenvolgende jachtdagen van een adulte arend in augustus bijvoorbeeld ging de groep van 800-1000 aanwezige Grauwe ganzen dan ook aan risicospreiding doen.

Desalniettemin vielen een Wilde eend, Nijlgans en twee Grauwe ganzen ten prooi aan de jagende arenden en werden enkele mislukte jachtvluchten op eveneens een Nijlgans en Grauwe gans waargenomen.

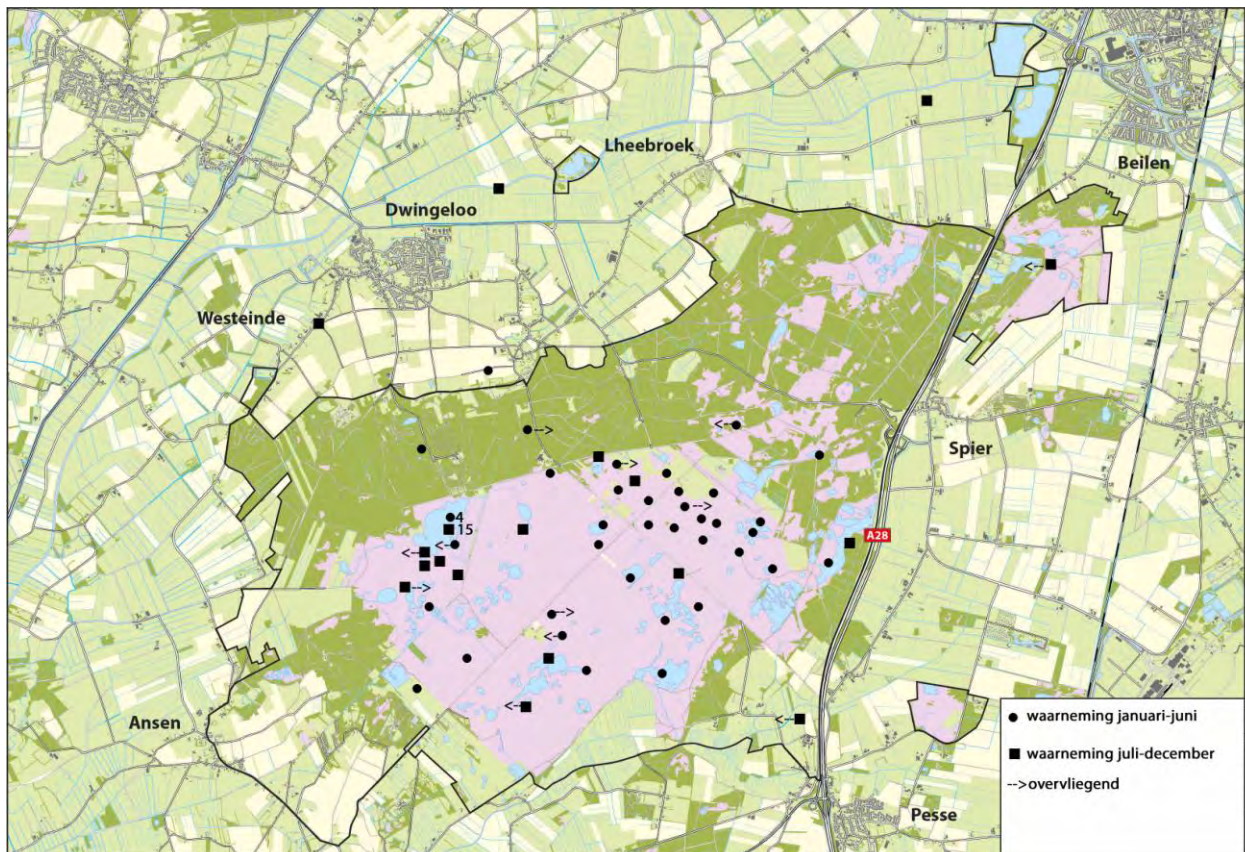

Subadulte Zeearend rustend op veldkei Noordenveld-zuid, 16-02-2019 (Hans Dekker).

Van de 72 waargenomen Zeearenden kon van 46 de leeftijd/het geslacht worden bepaald. In het eerste halfjaar werd 17x een juveniel/onvolwassen ex. opgegeven, 6x een subadulte en 4x een adulte vogel. In het tweede halfjaar betrof het 12x een adulte arend, 3x een subadulte en 4x een juveniel. Op 11-10 werden op een droog gevallen deel van de Davidsplassen 2 naast elkaar rustende arenden gezien; uit het duidelijk verschil in grootte bleek het om een adulte ♂ en een subadulte ♀ te gaan; beide vogels vlogen gelijktijdig af → W en deden geen enkele poging één van de vele honderden aanwezige eenden te slaan.

Waarschijnlijk ging het in 2019 om 4-5 verschillende het Dwingelderveld bezoekende Zeearenden; de opmaat voor toekomstige vestiging van de soort?

In 2019 werden 3 trekkende Zeearenden gezien.

- 53. Bruine kiekendief:** 23-03/07-10; Brv.: Dvw. 1 pr., elders 0 pr., Ned. ↓ Dvw. o; Niet-brv.: Dvw. 5 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-2 pr., 1978-1990 1-2 pr.; incidenteel brv.: 1991-2003 0-1 pr., 2004-2016 0-2 pr., 2017-2018 1 pr. In 2019 werden op basis van >16 wrn., waaronder 1 wrn. van balts, in de periode 20-04 - 30-06 1 pr. onderscheiden (brc. 5). In voorjaar doortrekker tot max. 4 ex., in najaar max. 4 ex.

Slaapplaatsen werden aangetroffen bij:

Aardrijksveen: 24-09 ♀, 2 juv.; Leisloutplassen: 24-08 2 ♀, 1 juv.

Benderse berg: 16-08 1 ex.; 26-08 1 ♂, 1 juv.

33 voorjaars- en 26 najaarstrekkers werden gezien.

- 54. Blauwe kiekendief:** 25-05/10-10; Niet-brv.: Dvw. 17 ex., Ned. ↓ Dvw. ↔

Incidenteel brv. in 1964-1991 met 0-1 pr. en mogelijk in 2016.

Maximale maandaantallen buiten het broedseizoen op slaapplaats Moordenaarsveen/Kraloërveld:

Weeknummer																				
1/2	3/4	5	6	7	8	9	10/11	12	13	14	15	42	43	44/45	46	47	48	49	50/51	52
3♂	2♂	1♂	2♂	4♂	3♂	4♂	2♂	1♂	1♂	2♂	1♂	1♂	2♂	4♂	6♂	12♂	7♂	8♂	8♂	8♂
4♀	2♀	2♀	2♀	6♀	7♀	12♀	7♀	3♀	4♀	3♀	2♀	2♀	1♀	5♀	6♀	5♀	5♀	5♀	6♀	7♀

Na week 52 bleven in 2020 de aantallen slapers sterk toenemen.

Op 07-07 ♀ jagend boven het Holtveen.

In beekdal max. 5 ex. jagend. Jaarrond werden 25 trekkers genoteerd.

- 55. Steppenkiekendief:**

08-05 onvolwassen ex. (♀-type) overvliegend Diepveen; moois slanke boa (C.Both);

11-05 ♀ overvliegend → W, weiland Davidshoeve (O. de Vries).

- 56. Grauwe kiekendief:** Niet-brv. Dvw. 1 ex.

In Dvw. brv. in 1964-1966 met 1 pr. en mogelijk incidenteel brv. in 2016.

5 wrn. werden bekend:

22-04 ♀ overvliegend → N, Noordenveld;

24-04 ♂ jagend Kraloërveld;

18-05 ♂ (2^e kj.) jagend Benderse plassen;

28-05 ♂ jagend Noordenveld-zuid;

13-07 ♂ jagend boven akkers van NM, Ruiner es en afvliegend → N.

- 57. Havik:** Brv.: Dvw. 8 pr., elders >2 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 10 ex.

Vanaf 1971 jaarlijks brv.: 1971-1977 1-4 pr., 1978-1990 4-15 pr., 1991-2003 6-12 pr., 2004-2016 6-11 pr., 2017-2019 6-8 pr. Maximum in 1987. In Dvw. 5 pr. met 3x2, 3 en 4 uitgevlogen jongen.

Haviken werden jagend gezien op Spreeuwen (3x, Spreeuwenslaapplaats), halfwas Konijn, Merel, Wintertaling.

- 58. Sperwer:** Brv.: Dvw. 9 pr., elders >1 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 5 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-11 pr., 1978-1990 11-20 pr., 1991-2003 4-19 pr., 2004-2016 5-9 pr.,

2017-2019 6-9 pr. Maximum in 1991. In 2019 1 nest met 1 juv.; een tweede nest (5 juv.) werd gepreedeerd.

Sperwers werden met een Ringmus als prooi gezien en jagend op Boerenzwaluw en Witte kwikstaart.

Jaarrond werden 78 trekkers genoteerd, w.o. op 18-10 6 ex.

- 59. Buizerd:** Brv.: Dvw. 22 pr., elders >25 pr., Ned. ↑, Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 30 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-28 pr., 1978-1990 30-37 pr., 1991-2003 19-32 pr., 2004-2016 14-32 pr.,

2017-2019 22-27 pr. Maximum in 1990. In 2019 totaal 36 nesten/terr. met 25x1 en 11x2 uitgevlogen juv.

Maximale maandaantallen Dvw.:

Jan. Feb. Mrt. April Mei Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

20 24 24 21 16 30 23 17 20 26

In beekdal max. 32 ex. Jaarrond werden 80 trekkers genoteerd, waaronder 18 ex. op 05-10.

Eén van de fraaie lichte Buizerds van het Dwingelderveld, Diepveen, 18-07-2019 (Hans Dekker).

- 60. Ruigpootbuizerd:**

5 wrn. werden bekend;

27-02 1 ex. laag overvliegend → O, Holtveen;

01-03 1 ex. jagend Looveen/Terhorsterzand;

05-04 1 ex. jagend De Hoorns;

06-10 1 ex. overvliegend Zandveen/Lheebroekerzand;

30-10 1 ex. overvliegend → ZW, telpost Davidsplassen.

- 61. Visarend:** Niet-brv.: Dvw. 1 ex.

8 wrn. werden bekend;

16-04 1 ex. laag overvliegend → O, Holtveen;

17-04 1 ex. overvliegend → NO, telpost Dav.plassen;

19-04 3 ex. overvliegend → N, Noordenveld-zuid;

26-04 1 ex. overvliegend → NO, Noordenveld;

04-05 1 ex. overvliegend Kraloërveld;

07-05 1 ex. overvliegend → O, telpost Davidsplassen;

10-09 1 ex. overvliegend → ZW, telpost Davidsplassen;

14-09 1 ex. overvliegend → Z, telpost Davidsplassen.

- 62. Torenvalk:** Brv.: Dvw. 2 pr., elders >13 pr., Ned. ↓, Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 10 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 5-28 pr., 1978-1990 4-37 pr., 1991-2003 3-11 pr., 2004-2016 2-6 pr., 2017-2019 2-4 pr.

Maximum in 1978. In 2019 werden 6 pr. met 2x2, 3x3 en 5 juv. gevonden.

In Dvw. max. 10 ex. In beekdal max. 10 ex. Jaarrond werden 10 trekkers genoteerd.

63. Roodpootvalk: Niet-brv.: 2 ex.

02-09 2 ex. (♀ en waarschijnlijk juv.) jagend en veel biddend bij Moordenaarsveen.

64. Smelleken: Niet-brv.; Dvw. 2 ex., Ned. ↓, Dvw. ↓

20 waarnemingen werden bekend:

02-01 1 ex. rustend op paal Ruiner es;

09-01 1 ex. jagend bij Benderse plassen;

14-02 1 ex. jagend bij Kolenveen;

1 ex. overvliegend → ZO, Kraloërveld;

18-02 1 ex. afvliegend uit boom, slaappleats Bend.berg;

09-03 1 ex. jagend Noordenveld-west;

23-03 ♀ jagend Hoornse plas;

26-04 ♀ invallend op slaappleats Benderse berg;

07-05 1 ex. overvliegend → NO, Kraloër plas;

09-05 ♀ jagend Kraloërveld;

10-05 1 ex. overvliegend Holtveen/Kraloërveld;

13 trekkers werden genoteerd; 6 in april, 2 in mei, 1 in augustus en 4 in september/oktober.

24-08 ♂ jagend Kraloërveld;

22-09 ♀ aanvliegend → NO, invallend weiland Dav. hoeve;

2e ♀ mislukte jachtvlucht op Boerenzwaluw en invallend bij Dav.hoeve; gemobt door gaaien en Sperwer;

15-10 1 ex. overvliegend Ruiner es;

12-11 1 ex. jagend bij Diepveen;

13-11 1 ex. jagend Noordenveld-noord;

17-12 1 ex. jagend Noordenveld-zuid;

19-12 ♀ jagend Veldslagen;

28-12 ♂ jagend Noordenveld-west.

65. Boomvalk: 19-04/16-10; Brv.: Dvw. 4 pr., Ned. ↓, Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 10 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-12 pr., 1978-1990 5-11 pr., 1991-2003 1-4 pr., 2004-2016 1-4 pr., 2017-2019 3-4 pr. Maximum in 1970/1982. In 2019 1 pr. + 2 juv.

In mei en augustus regelmatig concentratie van Boomvalken in het Holtveen/Kraloërveld (max. 8 ex.), Benderse heide (max. 6 ex.), Drostenvveen (max. 4 ex.). Op 04-05 's avonds 2 ex. jagend op grote nachtvinders, Holtveen.

In augustus regelmatig 1-2 ex. jagend op Paardenbijters bij de Davidshoeve.

9 trekkers werden waargenomen.

66. Slechtvalk: Niet-brv.: Dvw. 3 ex., Ned. ↑, Dvw. ↑

In het Dvw. werden tussen 03-01 en 27-12 42 wrn. van 1-3 ex. bekend, waarvan 23 tussen de datumgrenzen

(01-02 - 30-06) van de soort; aanwijzingen voor een broedgeval in het Dwingelderveld konden echter niet worden verkregen. Waarschijnlijk broeden de vogels elders in de regio of betreft het overzomeraars.

De meeste waarnemingen (32) stammen uit het gebied Noordenveld/Holtveen/Kraloërveld, waar de vogels vaak rustend op rasterpaaltjes, veldkei e.d. en badderend of poetsend werden gezien. Jagende vogels vielen aan te treffen in het Noordenveld/Kraloërveld, Benderse plassen, Davidsplassen en De Hoorns. In Noordenveld-zuid werd regelmatig geslapen, met name vanaf september. Slechtvalken werden bij het afvliegen van de slaappleats regelmatig uitgeleide gedaan door 4-8 in de nabijheid slapende Blauwe kiekendieven.

8 trekkers werden genoteerd.

--- Patrijs: Brv.: Dvw. 0 pr., elders 0 pr., Ned. ↓, Dvw. ↓

Jaarlijks brv.: 1964-1977 16-43 pr., 1978-1990 1-17 pr., 1991-2003 1-12 pr., 2004-2016 1-4 pr., 2017-2019 0-1 pr.

Maximum in 1968. In 2018/2019 werden geen Patrijzen meer waargenomen. Bij de Brunstinger plassen, net buiten het telgebied, werden nog wel Patrijzen gehoord.

67. Kwartel: 08-05/30-08; Brv.: Dvw. 18 pr., elders >20 pr., Ned. ↓, Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 3 ex.

Incidenteel brv.: 1964-1977 0-2 pr., 1978-1990 0-14 pr.; jaarlijks brv.: 1991-2003 4-31 pr.,

2004-2016 6-27 pr., 2017-2019 8-18 pr. Maximum in 1998. 2019 was een vrij goed Kwarteljaar.

Op 30-08 vlogen in de slenk bij de Benderse plassen 3 ex. af (kort roepje) en weer invallend (trekkers).

68. Fazant: Brv.: Dvw. 10 pr., elders >11 pr., Ned. ↓, Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 7 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 60-225 pr., 1978-1990 31-175 pr., 1991-2003 5-42 pr., 2004-2016 8-16 pr.,

2017-2019 7-11 pr. Maximum in 1974. De populatie Fazanten aan de ZO-rand van het heidegebied neemt af; aan de noordrand van het gebied (Lheeder es e.o.) toename.

69. Waterral: 30-03/12-10; Brv.: Dvw. 26 pr., elders >3 pr., Ned. ↑, Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 6 ex.

Incidenteel brv.: 1964-1977 0-3 pr.; jaarlijks brv.: 1978-1990 1-9 pr., 1991-2003 5-30 pr., 2004-2016 22-50 pr.,

2017-2019 29-32 pr. Maximum in 2016. In het Holtveen een cluster van min. 7 territoria, in het Witteveen min.

5 territoria. Op 18-07 in het Achterlandse veen 1 pr. + juv. Op 19-01 al een roepend ex. in het Holtveen.

70. Porseleinhoen: 16-04; Brv.: Dvw. 0 pr., Ned. ↓, Dvw. o

Geen brv. 1964-1977; incidenteel brv.: 1978-1990 0-2 pr., 1991-2003 0-5 pr., 2004-2016 0-4 pr., 2017-2019 0-1 pr.

Maximum in 1998. In 2019 op 16-04 1 ex. roepend rand Benderse plassen; daarna niet meer waargenomen.

71. Kwartelkoning: Brv.: elders 1 pr.

Begin augustus werd melding gemaakt van een regelmatig roepende Kwartelkoning op de Anser es. De vogel was begin juni voor het eerst gehoord en later die maand nog diverse keren en zelfs gezien. Op 03-08 melding ter plaatse gecheckt, o.a. met het geven van geluid; er werd inderdaad door een Kwartelkoning-♀ kort maar duidelijk gereageerd.

Dus de soort als broedvogel opgevoerd.

72. Waterhoen: 02-03/19-10; Brv.: Dvw. 23 pr., elders >28 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 12 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 23-46 pr., 1978-1990 7-30 pr., 1991-2003 7-24 pr., 2004-2016 13-44 pr.,

2017-2019 23-32 pr. Maximum in 2016. In 2019 11 pr. met resp. 5x2 en 6x3 juv.

Als niet-brv. in Dvw. max. 12 ex. In het beekdal max. 24 ex.

73. Meerkoet: 13-02/17-08; Brv.: Dvw. 17 pr., elders >21 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 10 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 6-36 pr., 1978-1990 31-105 pr., 1991-2003 20-108 pr., 2004-2016 18-71 pr.,

2017-2019 17-36 pr. Maximum in 2002. In 2019 werden 8 pr. met resp. 1, 5x2, 3 en 4 juv. gezien.

In het Dvw. max. 10 ex. In beekdal max. 76 ex.

74. Kraanvogel: Brv.: Dvw. 7 pr., elders 0 pr., Ned. ↑, Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 11 ex.

Sinds 2007 opnieuw broedvogel in het Dwingelderveld. Dit jaar telde het NP 7 Kraanvogelparen. Eén paar was territoriaal, twee paren bouwden (vermoedelijk) een nest maar kwamen niet tot broeden; 4 paren gingen daadwerkelijk tot broeden over; 3 legfels echter werden gepreedeerd. Twee paren kregen jongen, maar door de droge terreinomstandigheden verspeelde één paar haar kuikens. Het andere paar wist het jong groot te brengen. Twee vervolglegels gingen ook door (waarschijnlijk) predatie verloren; zie verder hoofdstuk 6.1.2 Kraanvogelbroedparen.

Buiten de broedparen werden veel waarnemingen bekend van niet aan het Dwingelderveld gebonden Kraanvogels. Deze vogels waren veelal afkomstig uit de regio. Maximaal 11 allochtone Kraanvogels werden dit jaar in het gebied geteld; zie verder hoofdstuk 6.2.4 Pleisterende en doortrekkende Kraanvogels.

In 2019 werden 21 trekkers geteld.

75. Scholekster: 09-03/24-08; Brv.: Dvw. 4 pr., elders >22 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 6 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 5-29 pr., 1978-1990 12-27 pr., 1991-2003 4-95 pr., 2004-2016 1-7 pr., 2017-2019 1-4 pr. Maximum in 1974.

Slaapplaatsen: Noordenveld max. 2 ex., Holtveenslenk max.3 ex., Davidsplassen max. 6 ex.

Op soos nieuwe zandwingat Beilen max. 28 ex.

14 trekkers werden geteld.

76. Kluut:

09-03 2 ex. rustend in Davidsplassen.

77. Kleine plevier: 18-03/18-09; Brv.: Dvw. 28 pr., elders 6 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 14 ex.

Geen brv. in periode 1964-1987, regelmatig brv. in periode 1988-2003 met 0-9 pr., jaarlijks brv. in periode 2004-2016 met 8-40 pr. In 2017-2019 28-40 pr. Maximum in 2017.

De hoogste aantallen werden gevonden tijdens de grootschalige natuurherstelprojecten in het Noordenveld, Kloosterveld, Ecoduct e.o., Anserveld in de periode 2013-2017.

In 2019 werden 3 pr. met 2x2 en 3 juv. gezien.

13 trekkers werden genoteerd

*Kleine plevier met jongen, De Hoorns, 05-08-2019
(Albert Henckel).*

78. Bontbekplevier: Niet-brv.: Dvw. 11 ex.

De laatste jaren komen steeds vaker Bontbekken in het

Dwingelderveld aan de grond. In 2019 12 wrn.:

24-05 2 ex. Koelevaartsveen, 4 ex. Noordenveld-west

25-05 5 ex. Noordenveld-west;

15-06 1 ex. Holtveenslenk; 21-09 2

ex. Davidsplassen, afvliegend → ZW;

01-08 2 ex. Hoornse slenk; 23-09 1 ex. Davidsplassen;

13-08 2 ex. Holtveenslenk; 25-09 2 ex. Davidsplassen;

16-09 1 ex. Davidsplassen; 13-10/16-10 1 ex. Davidsplassen

27 trekkers werden geteld; 5 in het voorjaar, 22 in het najaar.

79. Morinelplevier: Niet-brv.: Dvw. 3 ex.

24-04 3 ex. (1 juv.) foeragerend Kraloërveld/Hoornse slenk (K. van Eerde).

80. Goudplevier: Niet-brv.: Dvw. 19 ex., Ned. ↓ Dvw ↓

Waarnemingen Dvw. e.o.:

20-02 6 ex. afvliegend Noordenveld-west; 21-10 1 ex. foeragerend Noordenveld-zuid;

19-04 19 ex. foeragerend Noordenveld-zuid; 24-12 4 ex. foeragerend op mais Lheeder es.

21-09 3 ex. foeragerend Hoornse slenk;

Max. maandaantallen in het beekdal:

Jan. Feb. Mrt. April Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

0 38 0 0 0 0 14 0 8 12

191 trekkers werden genoteerd; 94 in het voorjaar, 97 in het najaar.

81. Zilverplevier: Niet-brv.; Dvw.: 5 ex.

Drie waarnemingen werden bekend:

23-05 3 ex. Holtveenslenk; 15-10 1 ex. Davidsplassen.

03-10 1 ex. Davidsplassen;

6 trekkers werden geteld.

82. Kievit: Brv.: Dvw. 28 pr., elders >44 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 350 ex.

Jaarlijks brv.; 1964-1977 34-95 pr., 1978-1990 55-141 pr., 1991-2003 27-106 pr., 2004-2016 40-81 pr.,

2017-2019 28-65 pr. Maximum in 1988. In 2019 in het Noordenveld slechts 3 pr. alarmerend (juv.), elders ook nauwelijks juvenielen.

Maximale maandaantallen pleisteraars in Dvw. :

Jan. Feb. Mrt. Juni Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.

16 38 40 60 70 90 350 140 120 50

In Davidsplassen max. 350 ex., Noordenveld max. 26 ex., Holtveenslenk max. 60 ex. Boerenstroovledder max. 300 ex.

In beekdal max. 700 pleisteraars.

Totaal 4.349 trekkers werden genoteerd, waarvan 1.265 → O/NO en 3.084 → W/ZW.

- 83. Kleine strandloper: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.**
13-07 1 ex. foeragerend Davidsplassen (J.Kleine).
- 84. Temmincks strandloper: Niet-brv.: Dvw 1 ex.**
04-08 1 ex. foeragerend Holtveenslenk (J.Kleine).
- 85. Krombekstrandloper: Niet-brv.: Dvw 1 ex.**
07-09 1 ex. foeragerend op slikkig deel van Davidsplassen (J.Kleine).
- 86. Bonte strandloper: Brv.: Dvw. 0 pr.; Niet-brv.: Dvw. 4 ex.**
14 niet-brv. waarnemingen werden bekend, in lage aantallen:
18-03 4 ex. Holtveenslenk; 17-08 2 ex. Davidsplassen;
26/30-03 2 ex. Kloosterveld; 12-09 1 ex. Davidsplassen;
02-04 1 ex. Koelevaartsveen; 21-09 1 ex. Davidsplassen;
28-04 1 ex. even baltsend Noordenveld-west; 05-10 2 ex. Davidsplassen;
03-05 2 ex. Noordenveld-zuid; 16-10 1 ex. Davidsplassen;
24-05 2 ex. Noordenveld-west; 07-11 2 ex. Noordenveld-west.
29-07 1 ex. Davidsplassen;
Jaarrond werden 19 trekkers genoteerd, 7 in het voorjaar, 12 in het najaar.
- 87. Kempshaan: Niet-brv.: Dvw. 19 ex., Ned. ↓ Dvw. 0**
Brv. in periode 1964-1977: 1-55 pr. Incidenteel brv. in 1987 (1 pr.). Maximum in 1968.
7 waarnemingen werden bekend:
26-03 1 ex. Kloosterveld; 02-04 2 ex. Koelevaartsveen;
29-03 3 ex. Kloosterveld; 19-04 19 ex. Noordenveld-zuid;
30-03 2 ex. Kloosterveld; 16-09 3 ex. Lheedermade.
01-04 14 ex. Kloosterveld;
13 trekkers werden genoteerd.
- 88. Bokje: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.**
Door de droge terreinomstandigheden in het najaar slechts 3 wrn.;
06-04 1 ex. Achterlandse veen; 31-10 1 ex. Benderse plassen.
07-09 1 ex. Benderse plassen;
- 89. Watersnip: Brv.: Dvw. 25 pr., elders 0 pr. Ned. ↑ Dvw ↑; Niet-brv.: Dvw. 24 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 5-17 pr., 1978-1990 3-13 pr., 1991-2003 1-17 pr., 2004-2016 10-43 pr.
2017-2019 25-36 pr. Maximum in 2016.
In 2019 concentratie broedende snippen rond Kraloër plas (4), Leiding 20 (4), Leislootplassen (6).
Door droogte lage maximale maandaantallen Dvw. :
Mrt. April Juli Aug. Sept. Okt. Nov. Dec.
14 10 8 20 24 16 14 4
Totaal 367 trekkers werden genoteerd, waarvan 351 in het najaar.
- 90. Houtsnip: Brv.: Dvw. 24 pr., elders >3 pr., Ned. ↑, Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 8 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 3-13 pr., 1978-1990 4-13 pr., 1991-2003 3-24 pr., 2004-2016 18-34 pr.
2017-2019 24-33 pr. Maximum in 2013.
De laatste jaren stabiel rond 30 broedpr.
In voorjaar max. 8 ex., in najaar max. 4 ex.
- 91. Grutto: 23-03; Brv.: Dvw. 1 pr., elders 0 pr. Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 2 ex.**
Jaarlijks brv.: 1964-1977 31-140 pr., 1978-1990 7-21 pr.; regelmatig brv.: 1991-2003 0-14 pr.; incidenteel brv.:
2004-2016 0-2 pr., 2017-2019 1-2 pr. Maximum in 1965.
Dit jaar enkele keren baltsend ex. boven v.m. Leiding 20/Noordenveld-west.
Slaapvluchten van nog slechts 2 ex. naar Davidsplassen.
In het voorjaar konden slechts 3 trekkers worden geregistreerd.
- 92. Regenwulp: 12-03; Niet-brv.: Dvw. 39 ex.**
11 waarnemingen van pleisteraars in het Dvw.:
12-03 1 ex. Noordenveld-zuid; 05-05 2 ex. Noordenveld-west;
21-04 6 ex. De Hoorns; 09-05 4 ex. Noordenveld-zuid;
28-04 18 ex. afvliegend → NO, Noordenveld; 10-07 1 ex. Noordenveld-west;
02-05 13 ex. afvliegend Davidsplassen; 18/19-08 1 ex. Davidsplassen;
03-05 39 ex. invallend Noordenveld-zuid; 25-08 6 ex. overvliegend → O, Anserdennen.
Zuidelijk van het Dwingelderveld werden 8 wrn. bekend in de omgeving van Ruinen: op 11-04 (21 ex.),
25-04 (35 ex.), 27-04 (44 ex.), 28-04 (39 en 18 ex.), 30-04 (75 ex.), 03-05 (14 en 45 ex.).
In Boerenstroovledder foeragerende ex. op 29-04 (7 ex.), 03-05 (33 ex.) en 06-05 (20 ex.).
In beekdal: 27-04 6 ex. Voslanden;
02-05 8 ex. bij Lheebroek.
Jaarrond 210 trekkers, 192 ex. in het voorjaar, 18 ex. in het najaar.

93. **Wulp:** 16-02/31-12; Brv.: Dvw. 13 pr., elders >16 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 82 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 64-98 pr., 1978-1990 49-100 pr., 1991-2003 12-76 pr., 2004-2016 7-14 pr.,
 2017-2019 12-14 pr. Maximum in 1983.

Sinds jaren werd dit jaar in het Kloosterveld een pr. + 3 kuikens gezien. In het cultuurgebied rond het Dwingelderveld werden geen jongen gezien; wel werd een nest met 4 gepredeerde eieren gevonden.

Vanaf juli 2019 weer slapende Wulpen in het terrein, alle op slaappleats Davidsplassen; wekelijkse aantallen:

Juli	Aug.	Sept.	Okt.
70	2-3-3-22	22-6-32-76	74-76-82-82
Nov.	Dec.		
78-72-52-44	42-24-22-22		

Slapers afvliegend naar Boerenstroovledder en beekdal.

In het beekdal max. 72 ex. foeragerend.

In Boerenstroovledder max. 36 ex.

Jaarrond werden 76 trekkers genoteerd.

Wulp in het Kloosterveld, 29-04-2019 (J. v.d.Poll).

94. **Zwarte ruiter:** 18-04/05-10; Niet-brv.: Dvw. 5 ex., Ned. ↓ Dvw. ↓

Maximale maandaantallen Dvw., vnl. in het Noordenveld:

Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt.

0 4 5 1 0 2 3 1

Jaarrond werden 22 trekkers genoteerd, 8 in het voorjaar, 14 in het najaar.

95. **Tureluur:** 23-03/03-09; Brv.: Dvw. 10 pr., elders 1 pr. Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 12 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 10-30 pr., 1978-1990 7-16 pr., 1991-2003 1-11 pr., 2004-2016 8-27 pr.,
 2017-2019 10-18 pr. Maximum in 1965. In 2019 1 pr. + 2 juv. in het Noordenveld.

Maximale maandaantallen Dvw., vnl. in Hoornse slenk/Noordenveld:

Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept.

8 12 10 6 1 3 1

Jaarrond werden 15 trekkers genoteerd, waarvan 11 in het voorjaar.

96. **Groenpootruiter:** 13-04/24-10; Niet-brv.: Dvw. 23 ex., Ned. ↓ Dvw. ↔

Maximale maandaantallen Dvw., vnl. in Holtveenslenk/Koelevaartsveen/Noordenveld;

April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt.

19 23 3 11 14 7 3

Totaal 84 voorjaarstrekkingen en 86 najaarstrekkingen werden geregistreerd.

97. **Witgat:** 17-03/01-10; Niet-brv.: Dvw. 10 ex., Ned. ↓ Dvw. ↔

Maximale maandaantallen Dvw.:

Mrt. April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt.

2 7 6 7 5 10 2 1

Winterwrn.; 05-01 1 ex. Holtveenslenk;

17-11/01-12 1 ex. Boerenstroovledder.

24-02 1 ex. Boerenstroovledder;

Totaal 61 voorjaarstrekkingen en 71 najaarstrekkingen werden geregistreerd.

98. **Bosruiter:** 20-04/01-09; Niet-brv.: Dvw. 33 ex.

Maximale maandaantallen Dvw., vnl. in Holtveenslenk/Koelevaartsveen/Noordenveld:

April Mei Juni Juli Aug. Sept.

33 26 1 5 9 1

Totaal 58 voorjaarstrekkingen en 27 najaarstrekkingen werden geteld.

99. **Oeverloper:** 24-04/14-09; Niet-brv.: Dvw. 14 ex.

Maximale maandaantallen Dvw., vnl. in Holtveenslenk en Koelevaartsveen:

April Mei Juni Juli Aug. Sept. Okt.

2 8 1 1 14 4 0

Jaarrond werden 27 trekkers genoteerd; 4 in het voorjaar, 23 in het najaar.

100. **Zwartkopmeeuw:** Niet-brv.: Dvw.: 20 ex.

5 waarnemingen in het Dvw.:

19-03 1 ex. overvliegend → O, telpost Davidsplassen; 17-04 3 ex. afvliegend van Davidsplassen → NO;

2 ex. foeragerend zandwingat Beugel;

26-04 2 ex. overvliegend → NO, Nuilerveld.

10-04 20 ex. foeragerend Holtveen;

101. **Dwergmeeuw:** Niet-brv.: 2 ex.

20-05 1 ex. jagend Noordenveld-zuid, later → NO;

22-05 1 ex. overvliegend → N, telpost Davidsplassen.

102. **Kokmeeuw:** Brv.; Dvw. 60 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 550 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 1235-6600 pr., 1978-1990 320-2145 pr., 1991-2003 82-1324 pr., 2004-2016 16-530 pr.,
 2017-2019 16-96 pr. Maximum in 1970.

In 2019 96 pr. verdeeld over 6 (kleine) kolonies in voornamelijk het Holtveen. Dit jaar werden nauwelijks jongen vastgesteld. Op de slaappleats Holtveen/Noordenveld en Davidsplassen respectievelijk max. 500 en 300 ex.

In beekdal max. 700 ex. (maart).

Jaarrond 2.025 trekkers; 1.721 in het voorjaar, 304 in het najaar.

- 103. Stormmeeuw: Niet-brv.: Dvw. 5 ex., Ned. ↔ Dvw. ↑**
 2 wrn. in Dvw.:
 21-09 5 ex. in Davidsplassen; 06-12 5 ex. in Davidsplassen.
 Dwingelder es: 4 winterwrn. van 26-72 ex. Boerenstroovledder: 6 wrn. van 24-60 ex.
 De Grondsels 8 wrn. van 100-350 ex.
 In beekdal max. 1200 ex. (januari).
 110 trekkers werden genoteerd.
- 104. Zilvermeeuw: Niet-brv.: Dvw. 14 ex., Ned. ↔ Dvw. ↓**
 Badderaars werden vastgesteld in de Holtveenslenk (2-14 ex.) en Davidsplassen (1-4 ex.).
 Onregelmatig overvliegend van bad-/slaapplaats naar foerageergebied (VAM); 60-600 ex.
 In beekdal max. 800 ex. foeragerend/slapend (oktober).
 Jaarrond werden 203 trekkers genoteerd.
- 105. Pontische meeuw:**
 6 wrn. werden bekend:
 05-03 3 ex. (2 1^e winter, 1 2^e winter) zandgat Beugel; 18/19-03 3 ex. zandgat Beugel;
 15-03 1 ex. zandgat Beugel; 20/21-03 1 ex. (1^e winter) zandgat Beugel.
- 106. Geelpootmeeuw:**
 31-05 21 ex. badderend/rustend Holtveenslenk.
- 107. Kleine mantelmeeuw: Niet-brv.: Dvw. 400 ex., Ned. ↔, Dvw. ↔**
 In Dvw. e.o. 21 wrn. van slapende/badderende meeuwen in:
 Holtveenslenk: 7 wrn. van 4-120 ex. Davidsplassen: 8 wrn. van 2-52 ex. Noordenveld: 6 wrn. van 2-400 ex.
 In beekdal max. 280 ex. In Boerenstroovledder 3 wrn. van 72-250 ex.
 Regelmatig foerageertrek naar VAM tot maximaal 96 ex.
 Jaarrond werden 944 trekkers genoteerd.
- 108. Kleine burgemeester:**
 02-03 1 ex. (2^e winter) zandgat Beugel;
 18-03 1 ex. (2^e winter) zandgat Beugel.
- 109. Grote mantelmeeuw:**
 10-01 1 ex. Kremersgat; 14-03 1 ex. Kremersgat;
 03-03 2 ex. Holtveenslenk; 25-05 1 ex. Holtveenslenk.
- 110. Visdief: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 2-27 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 0-3 pr., incidenteel brv.: 1991-2003 0-1 pr.
 geen brv.: 2004-2019. Maximum in 1974.
 4 wrn. werden in 2019 bekend:
 07-06 1 ex. jagend Lheedermade; 10-06 1 ex. overvliegend → ZW, telpost Davidsplassen;
 09-06 1 ex. jagend Holtveenslenk, Buizerd mobbend 09-08 1 ex. overvliegend → NW, telpost Davidsplassen.
 en afvliegend → N;
- 111. Dwergstern:**
 22-08 (als waarneming klopt): 5 ex. jagend boven Davidsplassen (J. Cartigny).
- 112. Zwarte stern: Niet-brv.: 2 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 6-51 pr., 1978-1990 4-28 pr., regelmatig brv.: 1991-2003 1-12 pr.,
 geen brv. meer vanaf 2002. Maximum in 1969.
 In 2019 4 wrn.;
 18-05 2 ex. bij Kokmeeuwen Noordenveld-zuid, later → NO; 15-08 2 ex. jagend boven Davidsplassen;
 21-06 1 ex. jagend boven Davidsplassen; 01-09 1 ex. jagend boven Davidsplassen.
 1 trekker werd genoteerd.
- 113. Witvleugelstern:**
 01-06 1 ad. (zomerkleed) jagend boven Davidsplassen (E. van Saane).
- 114. Holenduif: Brv.: Dvw. 94 pr., elders >64 pr.; Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 200 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 29-35 pr., 1978-1990 47-61 pr., 1991-2003 55-80 pr., 2004-2016 52-101 pr.,
 2017-2019 94-98 pr. Maximum in 2016.
 In voorjaar max. 46 ex., in zomer max. 110 ex., in najaar max. 48 ex.
 Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);
 akker A B C D E In de heide max. 36 ex.
 ex. 0 0 4 200 40 Op Dwingelder es max. 110 ex.
 In beekdal max. 92 ex. Jaarrond werden 61 trekkers genoteerd.
- 115. Houtduif: Brv.: Dvw. 477 pr.; Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 190 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 900 pr., 1978-1990 450-1020 pr., 1991-2003 262-644 pr., 2004-2016 317-445 pr.,
 2017-2019 434-492 pr. Maximum in 1978.
 In voorjaar max. 110 ex., in najaar max. 176 ex.
 Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);
 akker A B C D E
 ex. 0 0 6 24 18
 In beekdal max. 110 ex. Op Lheeder es max. 50 ex.
 Jaarrond werden 3.859 trekkers genoteerd, waarvan 522 ex. op 30-03.

- 116. Turkse tortel:** Brv.: Dvw. 16 pr., elders >39 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 6 ex.
Incidenteel brv. 1964-1977 1-2 pr., jaarlijks brv. 1978-1990 1-8 pr., 1991-2003 7-20 pr., 2004-2016 4-26 pr., 2017-2019 16-22 pr. Maximum in 2016. Na toename, de laatste jaren weer afname.
- 117. Zomertortel:** 10-05; Brv.: Dvw. 13 pr., elders 6 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓
Jaarlijks brv.: 1964-1977 200 pr., 1978-1990 85-170 pr., 1991-2003 27-116 pr., 2004-2016 2-27 pr., 2017-2019 7-13 pr. Maximum in 1970. Laatste jaren afname, maar in 2019 lichte opleving van de stand; bijna alle paren rond Lheebroekerzand/Witteveen.
- 118. Halsbandparkiet:** 29-04 1 ex. rondvliegend Ruiner es.
Grasparkiet: 03-08 1 ex. rondvliegend Kraloo.
- 119. Koekoek:** 18-04/24-08; Brv.: Dvw. 39 pr., elders >9 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 7 ex.
Jaarlijks brv.: 1964-1977 36-40 pr., 1978-1990 31-47 pr., 1991-2003 28-43 pr., 2004-2016 22-39 pr., 2017-2019 39 pr. Maximum in 1990. In 2019 één uitgevlogen juv. met 1 pr. Graspiepers als gastouders. Twee ex. van de bruine fase werden gezien. 5 trekkers werden genoteerd.
- 120. Kerkuil:** Brv.: Dvw. 5 pr., elders >17 pr., Ned. ↑ Dvw. o; Niet-brv.: 2 ex
Geen brv.: 1964-1977; incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr., 1991-2003 0-2 pr.; regelmatig brv.: 2004-2016 1-4 pr., 2017-2019 2-5 pr. Maximum in 2015.
Van de rond het Dwingelderveld broedende Kerkuilen hadden 3 nesten eieren en 12 nesten jongen; 2, 2x3, 5x4, 2x5, 6 en 7 juv.; Kerkuilenwerkgroep van de Vogelwacht Uffelte.
Niet-brv.: 16/19/20-03 2 ex. ter plaatse in schaapskooi Noordenveld;
31-05 1 ex. dood langs A28 ter hoogte van het Terhorsterzand;
12-10 1 ex. rustend in boom Anholt.
- 121. Steenuil:** Brv.: Dvw. 2 pr., elders >39 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 2 ex.
Regelmatig brv.: 1964-1977 0-4 pr., 1978-1990 1-5 pr.; incidenteel brv.: 1991-2003 0-2 pr., 2004-2016 0-3 pr., 2017-2019 2-3 pr. Maximum in 1978.
In het gebied Ansen-Ruinen-Hees werden door de Steenuilenwerkgroep van de Vogelwacht Uffelte (E. Bruulsema) 23 broedgevallen/territoria (deels buiten het kaartgebied) geregistreerd; in het gebied Dwingeloo-Leggeloo-Eemster-Beilervaart-Lheebroek-Lhee ging het dit jaar om 35 broedgevallen/territoria.
Buiten het broedseizoen regelmatig 1-2 ex. in Lhee en 1-2 ex. in Ansen.
14-08 2 ex. roepend bij schaapskooi Noordenveld.
- 122. Bosuil:** Brv.: Dvw. 34 pr., elders >7 pr., Ned. ↔ Dvw. ↑; Niet-brv. Dvw. 7 ex.
Incidenteel brv.: 1964-1977 0-3 pr., 1978-1990 0-4 pr.; jaarlijks brv. 1991-2003 3-8 pr., 2004-2016 7-27 pr., 2017-2019 34-36 pr. Maximum in 2018. In 2019 bij 4 pr. 2-3 (bedelende) jongen.
- 123. Ransuil:** Brv.: Dvw. 8 pr., elders >2 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 2 ex.
Jaarlijks brv.: 1964-1977 28-62 pr., 1978-1990 20-45 pr., 1991-2003 13-39 pr., 2004-2016 8-16 pr., 2017-2019 8-14 pr. Maximum in 1977. In 2019 werden bij 8 pr. 4x1, 3x2 en 3 bedelende jongen waargenomen. De soort is met name het laatste decennium afgenomen.
- 124. Velduil:** Niet-brv.: Dvw. 2 ex.
Regelmatig brv.: 1964-1977 0-2 pr.; incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr.; geen brv.: 1991-2003, 2004-2019.
In 2019 werden 5 wrn. bekend:
04-03 1 ex. jagend Meeuwenplas;
15-10 2 ex. opvliegend en weer invallend bij het Moordenaarsveen;
19/24-11 1 ex. opvliegend Moordenaarsveen;
23-11 1 ex. opvliegend/invallend bij Aardrijksveen.
- 125. Nachtzwaluw:** 18-05/10-08; Brv.: Dvw. 35 pr., elders 0 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 15 ex.
Regelmatig brv.: 1964-1977 0-8 pr., 1978-1990 0-10 pr.; incidenteel brv.: 1991-2003 0-1 pr.; jaarlijks brv.: 2004-2016 3-36 pr., 2017-2019 35-40 pr. Maximum in 2017.
Op 06-06 1 ex. in de Veldslagen overdag (07.40 u.) even zingend.
- 126. Gierzwaluw:** 30-04/03-09; Niet-brv.: Dvw. 300 ex.
In Dwingeloo 4 pr. Boven het Holtveen max. 300 ex. jagend, boven Davidsplassen max. 60 ex.
Jaarrond 5.370 ex. trekkend, waaronder 450 ex. op 20-07.
- 127. IJsvogel:** Brv.: Dvw. 0 pr., elders 3 pr.; Niet-brv.: Dvw. 2 ex.
Dit jaar 3 broedgevallen in de regio.
Na het broedseizoen in/bij het Dwingelderveld 14 wrn.:
08-08 1 ex. Anserveld; 24-08 1 ex. Achterlandse veen;
12-08/15-09 1 ex. Stroovledder; 25-09 1 ex. Moddergat;
14-08/23-09/25-11 1 ex. Holtveen; 2 ex. Kattemade;
17-08 1 ex. Holtveenslenk; 04-11 1 ex. bezoekerscentrum, Benderse.
1 ex. Ruiner Aa, De Hoorns;
20-08/06-11 1 ex. Terhorsterzand;
In het beekdal 14 wrn. van 1-2 ex.; 5 wrn. in het Holtien, 2 wrn. in de Lheedermade, 7 wrn. in het Kremersgat.
- 128. Draaihals:** 19-04/04-07; Brv.: Dvw. 11 pr.; Ned. ↓ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 2 ex.
Geen brv.: 1964-1977; incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr., 1991-2003 0-2 pr., 2004-2016 0-5 pr. 2017-2019 3-11 pr. Maximum in 2019.
In 2019 werden >65 wrn. bekend, vooral van de paren geconcentreerd rond het Smitsveen/Radiosterrenwacht, Lange Pand/Koelevaartsveen en Holtveen/Moddergat.

Draaihals (vervolg):

In die clusters regelmatig 2-3 tegen elkaar roepende ex. Uit de waarnemingenreeks vielen 11 territoria/broedparen te destilleren; 6 in/rond het Noordenveld, 1 op de kapvlakte bij het Moddergat, 2 in het Holtveen, 1 in het Anserveld en 1 op de Benderse berg.

Bij het Smitsveen werd één nest gevonden. Bij het Lange Pand, de Radiosterrenwacht en in het Anserveld werden alarmerende adulten gezien en in de overige territoria tegen elkaar zingende/roepende vogels (soms in één boom op enkele meters van elkaar).

Alle territoria voldoen ruimschoots aan de BMP-interpretatiecriteria.

*Draaihals, Smitsveen, 26-04-2019
(Patrick Snoeken).*

129. Groene specht: Brv.: Dvw. 51 pr., elders >18 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 16 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 45-52 pr., 1978-1990 13-43 pr., 1991-2003 10-16 pr., 2004-2016 17-39 pr., 2017-2019 46-51 pr. Maximum in 2019.

In 2019 werden 3 nesten met bedelende jongen gevonden.

130. Zwarte specht: Brv.: Dvw. 10 pr., elders 0 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: 7 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 11-20 pr., 1978-1990 21-25 pr., 1991-2003 13-26 pr., 2004-2016 8-16 pr., 2017-2019 10-12 pr. Maximum in 1997.

De aantallen broedparen van de Zwarte specht zijn tot rond 2007 (veel) te hoog uitgevallen. Uit recentelijk gepubliceerde onderzoeken bleek dat de tot dan toe gehanteerde karteringsmethode en interpretatiecriteria forse aanscherping behoeft (Van Manen, 1998 en 2012, Drewes et al, 2009). Toepassing van de nieuwe richtlijnen hadden een forse "terugval" van het aantal broedparen tot gevolg. Bij de voorheen gehanteerde methode zijn de in het Dwingelderveld gevonden dichtheden tot mogelijk een factor vier te hoog.

In 2019 werd één nest met bedelende jongen gevonden.

131. Grote bonte specht: Brv.: Dvw. 397 pr., elders >76 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw.: 34 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 74-102 pr., 1978-1990 119-332 pr., 1991-2003 194-364 pr., 2004-2016 247-322 pr., 2017-2019 350-397 pr. Maximum in 2019. In de eerste 25 jr. bossen onregelmatig geteld.

In 2019 werden 42 nesten met bedelende jongen gevonden.

10 trekkers werden genoteerd.

132. Middelste bonte specht: Brv.: Dvw. 3 pr.

Voor het derde jaar broedvogel, opnieuw op landgoed De Bork en Oldengaerde (brc. 4).

Dit op basis van de volgende waarnemingen;

08-02 2 ex. roepend De Bork, 1 ex. roepend Oldengaerde;	23/24-03 1 ex. roepend Oldengaerde;
21-02 3 ex., waarvan 2 roepend De Bork;	05-04 3 ex. ter plaatse Oldengaerde;
27-02 1 ex. gaaien-roep De Bork;	11-05 1 ex. roepend Oldengaerde.
04-03 1 ex. roepend Oldengaerde;	

Andere waarnemingen in het gebied: 31-05 1 ex. ter plaatse Bosrand; 26-07 3 ex. ter plaatse Nuiler bos; 13-08 1 ex. roepend ter plaatse Lanka; 19/25-10 1 ex. ter plaatse Anserpad/Anserveld.

133. Kleine bonte specht: Brv.: Dvw. 90 pr., elders >21 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 9 ex.

Incidenteel brv.: 1964-1977 0-6 pr.; jaarlijks brv.: 1978-1990 3-10 pr., 1991-2003 8-44 pr., 2004-2016 42-90 pr., 2017-2019 88-90 pr. Maximum in 2016. In 2019 werden 2 nesten met bedelende jongen gevonden.

134. Boomleeuwerik: 17-02/02-11; Brv.: Dvw. 91 pr., elders >16 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 32 ex.

Regelmatig brv.: 1964-1977 0-4 pr., 1978-1990 1-9 pr.; jaarlijks brv.: 1991-2003 9-43 pr., 2004-2016 33-75 pr., 2017-2019 83-91 pr. Maximum in 2019.

De Boomleeuwerik-populatie concentreert zich vooral op/rond de kapvlakten in de boswachterij-zuid en de aangrenzende hogere delen van het recent ontgronde Noordenveld.

Jaarrond werden 212 trekkers genoteerd, waarvan 27 ex. op 12-09.

135. Veldleeuwerik: 13-02/21-12; Brv.: Dvw. 341 pr., elders >37 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 70 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 184-244 pr., 1978-1990 133-326 pr., 1991-2003 330-492 pr., 2004-2016 320-426 pr., 2017-2019 320-341 pr. Maximum in 1997. Door vergrassing, verstruiking van oude heide en mogelijk ook vernatting liet de soort de laatste jaren afname zien in het Dwingelderveld.

Maxima op (wild)akkers NM (zie figuur 2):

akker	A	B	C	D	E
ex.	0	0	0	10	16

In het beekdal max. 70 ex. (oktober); in Boerenstroovledder max. 120 ex. (oktober).

Jaarrond werden 4.021 trekkers genoteerd, waaronder 1.426 ex. op 15-10.

- 136. Oeverzwaluw: 02-04/11-09; Brv.: Dvw. 6 pr., elders 6 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 26 ex.**
 Regelmatig brv.: 1964-1977 26-95 pr.; incidenteel brv.: 1978-1990 0-5 pr.; regelmatig brv.: 1991-2003 37-271 pr., 2004-2016 28-112 pr., 2017-2019 6- 202 pr. Maximum in 2001.
 Hoewel de wand in de Holtveenslenk aan het begin van het broedseizoen in goede conditie verkeerde vielen slechts 6 nestpijpen (in 2017 202) te noteren. Ook in de rest van het telgebied pakte het aantal Oeverzwaluwen laag uit; dit jaar slechts 6 pr. (in 2017 21 nestpijpen).
 Bij zandwingat Beugel slechts 6 bewoonde nestpijpen.
 Jaarrond werden slechts 226 trekkers genoteerd.
- 137. Boerenzwaluw: 02-04/19-10; Brv.: Dvw. 60 pr., elders >47 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 1100 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 50 pr., 1978-1990 35-101 pr., 1991-2003 65-99 pr., 2004-2016 56-81 pr., 2017-2019 60-76 pr. Maximum in 1990.
 Boven het Holtveen max. 1100 ex. jagend (16-08). Medio augustus ca. 180 ex. op slaapplaats in het Holtveen.
 Totaal 39.796 trekkers werden genoteerd, waarvan 17.500 in augustus en 17.600 in september.
- 138. Huiszwaluw: 02-04/05-10; Brv.: Dvw. 2 pr., elders >285 pr., Ned. ↑ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 700 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-11 pr., jaarlijks brv.: 1978-1990 14-69 pr., 1991-2003 8-86 pr., 2004-2016 3-14 pr., 2017-2019 2-13 pr. Maximum in 1997. In het dorp Dwingeloo 46 broedparen.
 Boven het Holtveen max. 700 ex. jagend (16-08).
 Jaarrond werden 14.228 trekkers genoteerd, waarvan 628 ex. op 02-09.
- 139. Grote pieper:**
 14-10 1 ex. overvliegend → WZW, telpost Davidsplassen.
- 140. Boompieper: 29-03/21-09; Brv.: Dvw. 375 pr., elders >97 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 26 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 423 pr., 1978-1990 421-528 pr., 1991-2003 315-414 pr., 2004-2016 350-429 pr., 2017-2019 375-413 pr. Maximum in 1978. Jaarrond werden 499 trekkers genoteerd.
- 141. Graspieper: Brv.: Dvw. 221 pr., elders >46 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 470 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 22-31 pr., 1978-1990 15-212 pr., 1991-2003 113-198 pr., 2004-2016 156-258 pr., 2017-2019 193-221 pr. Maximum in 2009.
 In voorjaar max. 340 ex. (eind april); in najaar max. 470 ex. (medio september).
 Maxima op (wild)jakkers NM (zie voor ligging figuur 2):
 akker A B C D E
 ex. 26 10 12 16 6
 Jaarrond werden 31.052 trekkers genoteerd, waarvan 15.550 in het voorjaar en 15.500 in het najaar.
- 142. Waterpieper: Niet-brv.: Dvw. 7 ex., Ned. ↔ Dvw. o**
 8 wrn. van pleisteraars werden bekend:
 10-01 1 ex. Noordenveld-west; 31-10 7 ex. Benderse plassen;
 23-01 2 ex. Holtveen; 17-11 2 ex. Noordenveld-west;
 22-03 1 ex. Achterlandse veen; 12-12 4 ex. weiland Davidshoeve;
 07-04 2 ex. overvliegend Veldslagen; 26-12 3 ex. Holtveenslenk.
 Jaarrond werden 13 trekkers genoteerd.
- 143. Gele kwikstaart: 14-04/24-09; Brv.: Dvw. 17 pr., elders >114 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 40 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 1-8 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 1-5 pr, jaarlijks brv.: 1991-2003 1-6 pr., 2004-2016 3-22 pr., 2017-2019 16-22 pr. Maximum in 2016/2018.
 In voorjaar max. 10 ex., in najaar max. 40 ex.
 Jaarrond werden 1.410 trekkers genoteerd, 144 in het voorjaar en 1.326 in het najaar (met name augustus).
- 144. Engelse kwikstaart:**
 23-08 1 ex. foeragerend op het land van boer Sil, Lheeder es (P.Peek).
- 145. Noordse kwikstaart: Niet-brv.: Dvw. 6 ex.**
 3 wrn. werden bekend:
 07-05 2 ex. Holtveen; 21-05 2 ex. Holtveen.
 17-05 6 ex. Holtveen;
 11 trekkers werden waargenomen, alle in mei.
- 146. Grote gele kwikstaart: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.**
 9 wrn. van pleisteraars werden bekend:
 19-01 1 ex. Anholt; 03-10 1 ex. overvliegend Witteveen;
 20-01 1 ex. Lheedermade; 20-10 1 ex. overvliegend Holtveen;
 23-02 1 ex. opvliegend Koeweiden; 14-12 1 ex. Lheedermade;
 24-02 1 ex. Dwingeloo; 19-12 1 ex. Boerenstroovledder.
 21-09 1 ex. overvliegend Lheederzand;
 Jaarrond werden 13 trekkers genoteerd, alle in het najaar.
- 147. Witte kwikstaart: 05-01/31-12; Brv.: Dvw. 116 pr., elders >23 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 140 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 48-59 pr., 1978-1990 79-114 pr., 1991-2003 88-159 pr., 2004-2016 95-115 pr., 2017-2019 116-117 pr. Maximum in 1997.
 Slaapplaatsen: Achterlandse veen (max.14 ex.), Holtveenslenk (max. 12 ex.), Noordenveld (max. 54 ex.)
 Jaarrond werden 617 trekkers genoteerd. Winterwrn.: 26-12 9 ex. foeragerend Holtveenslenk.
- 148. Winterkoning: Brv.: Dvw. 864 pr., elders >131 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 55 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 750 pr., 1978-1990 678-1100 pr., 1991-2003 292-1144 pr., 2004-2016 630-1176 pr., 2017-2019 864-1003 pr. Maximum in 2003. T.g.v. al of niet wintersterfte sterke schommelingen in de stand.

- 149. Heggenmus:** Brv.: Dvw. 203 pr., elders >51 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 18 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 150 pr., 1978-1990 83-470 pr., 1991-2003 78-215 pr., 2004-2016 156-207 pr., 2017-2019 203-207 pr. Maximum in 1978.
 Jaarrond werden 156 trekkers genoteerd.
- 150. Roodborst:** Brv.: Dvw. 1207 pr., elders >126 pr., Ned. ↑ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 40 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1000 pr., 1978-1990 1125-1700 pr., 1991-2003 1157-1846 pr., 2004-2016 1175-1792 pr., 2017-2019 1207-1272 pr. Maximum in 2008.
- 151. Nachtegaal: 20-04;** Brv.: Dvw. 2 pr., elders 11 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓
 Regelmatig brv.: 1964-1977 0-15 pr., jaarlijks brv. 1978-1990 1-7 pr., incidenteel brv.: 1991-2003 0-1 pr., 2004-2019 0-2 pr. Maximum in 1975.
 In 2019 2 territoria. De territoriumhouder aan de Benderse was gepaard en heeft succesvol gebroed.
- 152. Blauwborst: 29-03/03-07;** Brv.: Dvw. 10 pr., elders 1 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 5 ex.
 Geen brv.: 1964-1977, 1978-1990, incidenteel brv.: 1991-2003 0-2 pr., jaarlijks brv.: 2004-2016 1-15 pr., 2017-2019 10-15 pr. Maximum in 2015-2017. In 2019 6 territoria in het Holtveen.
- 153. Zwarte roodstaart: 03-04/03-11;** Brv.: Dvw. 7 pr., elders >51 pr., Ned. ↔ Dvw. o; Niet-brv.: Dvw. 4 ex.
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-4 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 2-8 pr., jaarlijks brv.: 1991-2003 5-10 pr., 2004-2016 4-11 pr., 2017-2019 7 pr. Maximum in 2016.
 2 trekkers werden genoteerd.
- 154. Gekraagde roodstaart: 10-04/14-09;** Brv.: Dvw. 195 pr., elders >39 pr., Ned. ↑ Dvw ↑; Niet-brv.: Dvw. 16 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 370 pr., 1978-1990 198-410 pr., 1991-2003 107-200 pr., 2004-2016 100-193 pr., 2017-2019 195-209 pr. Maximum in 1978. 1 trekker werd genoteerd.
- 155. Paapje: 08-04/04-10;** Brv.: Dvw. 24 pr., elders 0 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 8 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 7-13 pr., 1978-1990 7-35 pr., 1991-2003 10-27 pr., 2004-2016 11-32 pr., 2017-2019 24-35 pr. Maximum in 1989/2017.
 11 trekkers werden genoteerd.
- 156. Roodborsttapuit: 18-02/09-11;** Brv.: Dvw. 234 pr., elders >85 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 32 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-18 pr., 1978-1990 16-35 pr., 1991-2003 24-101 pr., 2004-2016 106-211 pr., 2017-2019 230-242 pr. Maximum in 2017. Op het platteland rond het Dwingelderveld verdere toename van de stand. 2 winterwrn.: 07-12 1 ex. Boerenstroovledder; 27-12 1 ex. Anser hooilanden.
 27 trekkers werden genoteerd.
- 157. Tapuit: 24-03/05-10;** Brv.: Dvw. 3 pr., elders 0 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 46 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 10-17 pr., 1978-1990 12-34 pr., 1991-2003 3-33 pr., 2004-2016 1-3 pr., 2017-2019 2-3 pr. Maximum in 1989.
 Op 10-04-2019 maakten Stef Waasdorp, Kees van Eerde (SBB), Daan Vreugdenhil (NM) en Joop Kleine een ronde door het Dwingelderveld voor beoordeling van potentiële broedlokaties voor Tapuiten.
 Daar de soort het door beschermingsmaatregelen in het Aekingerzand goed doet, wordt een uitstralings-effect verwacht voor nabij gelegen gebieden. Voor de klade kwam het Dwingelderveld een goede Tapuitpopulatie. Een aantal van die v.m. broedlokaties werd dan ook beoordeeld op geschiktheid. Geconcludeerd werd dat het Holtveen, rand Noordenveld/Holtveen en Kolenveen e.o. (weer) potentiële broedlokaties zijn, mits broedgelegenheid in de vorm van steenhopen/boomstobben wordt aangeboden. Later dat jaar werden in het Holtveen/Noordenveld dergelijke activiteiten ontplooid. In het geval Tapuiten daadwerkelijk tot broeden zouden overgaan in het Dwingelderveld zou Stef dan nestbeschermingsmaatregelen komen treffen. Hoewel er in het Holtveen (keienhoopjes en boomstobben), Kolenveen en Anserveld (boomstobben) tot eind mei/begin juni territoriale Tapuiten (zang, achtervolgingsvluchten etc.) werden gezien en er op basis van de BMP-richtlijnen drie territoria werden onderscheiden, werd er niet tot broeden overgegaan. Geen reden dus Stef in te seinen voor het nemen van maatregelen.
 In het Noordenveld, Lange Pand en Kloosterveld in het voorjaar veel doortrekkende Tapuiten. 78 trekkers werden genoteerd.

Hoewel broedlokaties werden geoptimaliseerd gingen Tapuiten in 2019 nog niet tot broeden over, Noordenveld, 18-04-2019 (Hans Dekker).

- 158. Beflijster: 31-03/29-10; Niet-brv.: Dwg. 9 ex.**
 34 wrn. van 1-9 ex. werden bekend:
 Anserveld: 21-04 1♂
 Benderse berg: 02-04 1♂, 13-04 1♂, 04-05 2 ex.
 Holtveen: 06/07/08/10-04 2♂, 14-04 1♂, 15-04 1♂, 18-04 1 ex., 04/17-05 1♂
 Hoogeveense dijk: 31-03 2♂, 25-04 4 ex., 26-04 9 ex., 28-04 2 ex.
 Lange Pand: 14-04 1♂, 20-04 1♂, 28-04 3 ex.
 Noordenveld: 02-04 1♂, 19-04 2♂, 1♀, 20/22-04 2♂, 25-04 2 ex., 09-05 1♂, 13-10 1♂, 1♀
 Weiland Davidshoeve: 31-03 1♂, 16-04 1♂. 21-04 1♂ 03-10 1♂, 16-10 1♂, 18-10 1♀, 21-10 1♂
 Jaarrond werden 41 trekkers genoteerd, 31 in het voorjaar, 10 in het najaar
- 159. Merel: Brv.: Dwg. 1020 pr., elders >168 pr., Ned. ↓ Dwg. ↔; Niet-brv.: Dwg. 46 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1200 pr., 1978-1990 807-1300 pr., 1991-2003 815-1270 pr., 2004-2016 1180-1434 pr., 2017-2019 1020-1210 pr. Maximum in 2009. Jaarrond werden 235 trekkers genoteerd.
- 160. Kramsvogel: 20-04/03-10; Niet-brv.: Dwg. 120 ex., Ned. ↓ Dwg. o**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-1 pr., 1978-1990 0-2 pr., 1991-2003 0-2 pr., geen brv.: 2004-2019.
 In 2019 territoriaal paar in het Terhorsterzand, opgevoerd op basis van de volgende wrn.;
 24-04 5 ex. foeragerend bij ecoduct, 07-05 2 ex. foeragerend aldaar;
 18-05 volop zingend ♂ Terhorsterzand, oostelijk van ecoduct;
 27-05 roepend/foeragerend ex. bij ecoduct;
 02-06 1 ex. foeragerend bij waterberging ecoduct.
 In voorjaar max. 98 ex. (begin maart), in najaar max. 120 ex. (begin november). In beekdal max. 32 ex.
 Op slaappleaats bij Smitsveen max. 110 ex.
 Jaarrond werden 5.198 trekkers genoteerd.
- 161. Zanglijster: 14-02/26-10; Brv.: Dwg. 433 pr., elders >54 pr., Ned. ↔ Dwg. ↑; Niet-brv.: Dwg. 40 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 700 pr., 1978-1990 176-800 pr., 1991-2003 193-460 pr., 2004-2016 305-465 pr., 2017-2019 433-470 pr. Maximum in 1978.
 In voorjaar max. 26 ex., in najaar max. 40 ex. Jaarrond werden 6.405 trekkers genoteerd.
- 162. Koperwiek: 26-04/04-10; Niet-brv.: Dwg. 96 ex., Ned. ↔ Dwg. ↓**
 In voorjaar max. 90 ex. (begin april); in najaar max. 96 ex. (eind december).
 Jaarrond werden 12.774 trekkers genoteerd, waaronder 11.800 in oktober.
- 163. Grote lijster: Brv.: Dwg. 61 pr., elders >20 pr., Ned. ↓ Dwg. ↔; Niet-brv. Dwg. 44 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 76-85 pr., 1978-1990 60-98 pr., 1991-2003 49-107 pr., 2004-2016 56-69 pr., 2017-2019 60-66 pr. Maximum in 1994. In 2019 op 12-01 al 2 zingende ex.
 Jaarrond werden 412 trekkers genoteerd.
- 164. Sprinkhaanzanger: 19-04/29-06; Brv.: Dwg. 8 pr., elders 0 pr., Ned. ↑ Dwg. o**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1-6 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 0-5 pr., jaarlijks brv.: 1991-2003 1-8 pr., 2004-2016 5-12 pr., 2017-2019 8 pr. Maximum in 2007.
- 165. Rietzanger: 09-05; Brv.: Dwg. 4 pr., elders 1 pr., Ned. ↑ Dwg. ↑**
 Geen brv.: 1964-1977, incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr., geen brv.: 1991-2003, regelmatig brv.: 2004-2016 0-4 pr., 2017-2019 1-4 pr. Maximum in 2015.
- 166. Bosrietzanger: 20-05/15-07; Brv.: Dwg. 13 pr., elders >27 pr., Ned. ↔ Dwg. o; Niet-brv.: Dwg. 2 ex.**
 Regelmatig brv.: 1964-1977 2-6 pr., jaarlijks brv.: 1978-1990 2-17 pr., 1991-2003 1-8 pr., 2004-2016 4-12 pr., 2017-2019 11-18 pr. Maximum in 2018.
- 167. Kleine karekiet: 16-05/09-08; Brv.: Dwg. 11 pr., elders >36 pr., Ned. ↑ Dwg. ↔; Niet-brv.: Dwg. 4 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-3 pr., jaarlijks brv.: 1978-1990 1-3 pr., 1991-2003 1-4 pr., 2004-2016 5-11 pr., 2017-2019 9-11 pr. Maximum in 2011.
 In 2019 op 18-05 2 zingende ex. in tuin Davidshoeve; op 25-05 1 ex. zingend. 3 trekkers werden genoteerd.
- 168. Spotvogel: 10-05/20-07; Brv.: Dwg. 10 pr., elders >18 pr., Ned. ↑ Dwg. ↓; Niet-brv.: Dwg. 3 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 30-50 pr., 1978-1990 9-59 pr., 1991-2003 6-10 pr., 2004-2016 3-13 pr., 2017-2019 4-10 pr. Maximum in 1978.
- 169. Braamsluiper: 10-04/13-07; Brv.: Dwg. 22 pr., elders >42 pr., Ned. ↑ Dwg. o; Niet-brv.: Dwg. 3 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 39-41 pr., 1978-1990 16-54 pr., 1991-2003 7-28 pr., 2004-2016 9-23 pr., 2017-2019 22-29 pr. Maximum in 1978.
- 170. Grasmus: 19-04/20-09; Brv.: Dwg. 255 pr., elders >197 pr., Ned. ↑ Dwg. ↔; Niet-brv.: Dwg. 14 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 108 pr., 1978-1990 50-104 pr., 1991-2003 63-142 pr., 2004-2016 132-359 pr., 2017-2019 242-274 pr. Maximum in 2011.
 9 trekkers werden genoteerd
- 171. Tuinfluiter: 19-04/27-07; Brv.: Dwg. 136 pr., elders >150 pr., Ned. ↓ Dwg. ↓; Niet-brv.: Dwg. 8 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 300 pr., 1978-1990 286-480 pr., 1991-2003 112-294 pr., 2004-2016 133-212 pr., 2017-2019 136-150 pr. Maximum in 1982.

Van de onopvallende Tuinfluiter is de stand sinds 2011 met 30% afgenomen, Benderse, 06-06-2019, (Hans&Elza van Driel).

- 172. Zwartkop: 02-04/28-09; Brv.: Dvw. 637 pr., elders >137 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 34 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 150 pr., 1978-1990 250-363 pr., 1991-2003 260-484 pr., 2004-2016 530-632 pr., 2017-2019 628-637 pr. Maximum in 2018. Winterwrn.:10-03 1 ex. Holtveen.
 7 trekkers werden genoteerd.
- 173. Bladkoning**
 05-10 1 ex. roepend/foeragerend rand De Hoorns (Rutger de Vries).
- 174. Fluiter: 18-04/03-08; Brv.: Dvw. 97 pr., elders 4 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 18 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 4-15 pr., 1978-1990 8-93 pr., 1991-2003 9-151 pr., 2004-2016 18-68 pr., 2017-2019 53-97 pr. Maximum in 1993.
 In 2019 werden 97 territoria vastgesteld; in liefst 45% daarvan zijn de mannetjes waarschijnlijk ongepaard gebleven, afgaand op laat in het seizoen vaak langdurig zingende exemplaren.
 In 2019 lag het zwaartepunt van de verspreiding in het westelijk bosgebied; in het traditioneel biotoop van o.a. het Lheederzand lagen de aantallen lager dan in voorgaande jaren.
- 175. Tijftjaf: 15-03/26-10; Brv.: Dvw. 490 pr., elders >83 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 28 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 250 pr., 1978-1990 410-523 pr., 1991-2003 392-714 pr., 2004-2016 405-635 pr., 2017-2019 490-582 pr. Maximum in 1998.
 Winterwrn.: 09-01 1 ex. in het Lheederzand/Smitsveen.
 35 trekkers werden genoteerd.
- 176. Fitis: 29-03/14-09; Brv.: Dvw. 758 pr., elders >105 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 22 ex.**
 Jaarlijks brv.:1964-1977 1200 pr., 1978-1990 1300-1500 pr., 1991-2003 1089-1555 pr., 2004-2016 1074-1532 pr., 2017-2019 758-954 pr. Maximum in 1991. Stand is sinds 2011 met 40% afgenomen.
 5 trekkers werden genoteerd.
- 177. Goudhaan: Brv.: Dvw. 486 pr., elders >34 pr., Ned. ↑ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 20 ex.**
 Jaarlijks brv.:1964-1977 1000 pr., 1978-1990 800-1400 pr., 1991-2003 465-1486 pr., 2004-2016 649-1287 pr., 2017-2019 486-884 pr. Maximum in 1978.
 2 trekkers werden genoteerd.
- 178. Vuurgoudhaan: Brv.: Dvw. 91 pr., elders >6 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 6 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 18-40 pr., 1978-1990 19-35 pr., 1991-2003 17-81 pr., 2004-2016 29-85 pr., 2017-2019 91-101 pr. Maximum in 2017.
- 179. Grauwe vliegenvanger: 24-04/08-09; Brv.: Dvw. 107 pr., elders >20 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 8 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 140 pr., 1978-1990 77-129 pr., 1991-2003 62-143 pr., 2004-2016 104-143 pr., 2017-2019 107-128 pr. Maximum in 1978.
- 180. Bonte vliegenvanger: 04-04/26-07; Brv.: Dvw. 346 pr., elders >74 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 16 ex.**
 Jaarlijks brv.:1964-1977 25-110 pr.,1978-1990 120-186 pr., 1991-2003 137-215 pr., 2004-2016 212-376 pr., 2017-2019 346-389 pr. Maximum in 2017.
- 181. Baardman:**
 16-10 3 ex. in rietveldje Smitsveen.
- 182. Staartmees: Brv.: Dvw. 92 pr., elders >14 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 68 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 80 pr., 1978-1990 93-174 pr., 1991-2003 145-241 pr., 2004-2016 120-218 pr., 2017-2019 92-127 pr. Maximum in 1996.
 9 trekkers werden genoteerd.
- 183. Witkopstaartmees:**
 03-01 1 ex. tussen gewone Staartmezen, Anserveld; 07-05 1 ex. Holtveen; 08-05 1 ex. De Noordster.
- 184. Glanskop: Brv.: Dvw. 288 pr., elders >26 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 24 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 15-34 pr., 1978-1990 30-51 pr., 1991-2003 50-85 pr., 2004-2016 76-208 pr., 2017-2019 223-288 pr. Maximum in 2019.
- 185. Matkop: Brv.: Dvw. 200 pr., elders >11 pr., Ned. ↓ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 18 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 120 pr., 1978-1990 159-187 pr., 1991-2003 199-260 pr., 2004-2016 204-239 pr., 2017-2019 200-228 pr. Maximum in 2003.
- 186. Kuifmees: Brv.: Dvw. 244 pr., elders >10 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 18 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 150 pr., 1978-1990 200-253 pr., 1991-2003 246-345 pr., 2004-2016 173-302 pr., 2017-2019 244-258 pr. Maximum in 1999.
- 187. Zwarte mees: Brv.: Dvw. 217 pr., elders >8 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 16 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1100 pr., 1978-1990 422-1100 pr., 1991-2003 496-548 pr., 2004-2016 229-491 pr., 2017-2019 217-249 pr. Maximum in 1970.
- 188. Pimpelmees: Brv.: Dvw. 870 pr., elders >103 pr., Ned. ↔ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 160 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 600 pr., 1978-1990 480-745 pr., 1991-2003 520-683 pr., 2004-2016 633-1022 pr., 2017-2019 870-908 pr. Maximum in 2012. 155 trekkers werden genoteerd.
- 189. Koolmees: Brv.: Dvw. 1050 pr., elders >131 pr., Ned. ↓ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 190 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 1200 pr., 1978-1990 573-1000 pr., 1991-2003 702-948 pr., 2004-2016 818-1031 pr., 2017-2019 948-1050 pr. Maximum in 2019. 240 trekkers werden genoteerd.
- 190. Boomklever: Brv.: Dvw. 455 pr., elders >89 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 48 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-2 pr., jaarlijks brv.: 1978-1990 2-10 pr.,1991-2003 4-148 pr., 2004-2016 126-402 pr., 2017-2019 434-455 pr. Maximum in 2019. De stand is de laatste decade in het Dwingelderveld verdubbeld.
- 191. Boomkruiper: Brv.: Dvw. 690 pr., elders >71 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 30 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 400 pr., 1978-1990 350-475 pr., 1991-2003 315-552 pr., 2004-2016 552-674 pr., 2017-2019 690-707 pr. Maximum in 2017.

192. Wielewaal: 25-04/24-08; Brv.: Dvw. 80 pr., elders >8 pr., Ned. ↔ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 20 ex.
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 35-42 pr., 1978-1990 22-38 pr., 1991-2003 24-44 pr., 2004-2016 33-58 pr., 2017-2019 55-80 pr. Maximum in 2019. De (randen van de) hei en de halfopen bossen van boswachterij-zuid en de Anserdennen trekken veel Wielewalen. Regelmatig werden ze dan ook foeragerend in/boven de heide gezien bij de Davidshoeve, Benderse berg, Drostenvveen, Holtveen, Kolenvveen, Spaarbankbos. In de jongenfase werden bij de Davidshoeve Sperwers, Zwarte kraaien en soms ook Koekoek met veel misbaar fanatiek achtervolgd en verjaagd door het plaatselijke broedpaar. Medio juli veel rondzwervende ex. met o.a. juvenielen, vooral in het heidegebied. 48 trekkers werden genoteerd.

193. Grauwe klauwier: 16-05/23-09; Brv.: Dvw. 31 pr., elders 12 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 34 ex.
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-3 pr., 1978-1990 0-1 pr., 1991-2003 0-3 pr., jaarlijks brv.: 2004-2016 1-15 pr., 2017-2019 18-31 pr. Maximum in 2019.
 Hoewel op 22-04 al melding werd gemaakt van een Grauwe klauwier werden pas medio mei (in 2018 op 04-05) meerdere exemplaren waargenomen in het Noordenveld en de Holtveenslenk; de bulk van de klauwieren kwam echter eind mei binnen. Medio juni waren 22 territoria in het Dwingelderveld bekend. Tot medio juli werden, via gericht zoeken, nog 9 nieuwe territoria gevonden. Ook aan de zuidrand van de heide (bij controle van maaiperceelen van Staatsbosbeheer; zie hoofdstuk 5.2) en het Terhorsterzand werden toen nieuwe territoria opgespoord. Eind juli waren in totaal 31 territoria in het Dwingelderveld bekend en 12 er buiten.

Door de opnieuw warme en droge zomer was het broedsucces weer uitstekend. Liefst 25 paren werden in het Dwingelderveld met 2-4 uitgevlogen juvenielen gezien; in de overige territoria werden alarmerende adulten waargenomen (zie kaart 75). Ook buiten het Dwingelderveld werden 8 paren met jongen gezien. Door de gemiddeld late aankomst werden de eerste uitgevlogen jongen op 15-07 vastgesteld (in 2018 op 22-06) in de Holtveenslenk; de laatste werden pas op 10-08 gevonden. In het Dwingelderveld werden in 2019 totaal minimaal 82 jongen groot gebracht en zeker 22 jongen buiten het gebied.

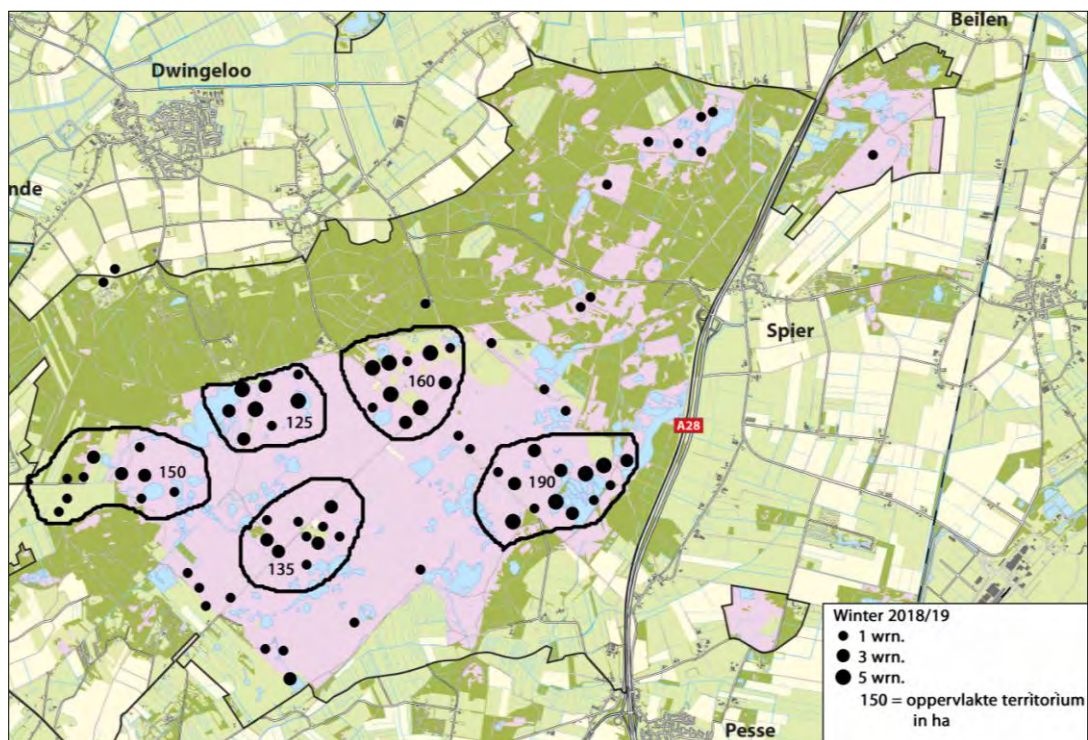
Enkele jongen bleven tot laat in het seizoen aanwezig. In het Noordenveld werden de laatste jongen op 23-09 waargenomen.

Grauwe klauwier in zijn favoriet biotoop, Noordenveld, 13-08-2019 (Hans Dekker).

194. Klapekster: 03-10/15-04; Niet-brv.: Dvw. 5 ex., Ned. ↔, Dvw. ↔
 (Mogelijk) brv. in 1935, 1940, 1941, 1942, 1968, 1969 en 1978.

Circa 180 wrn. werden in de winter 2018/19 bekend; zie kaartje waarop de 5 territoria en de grootte ervan (tussen 130 en 190 ha) zijn weergegeven.

Klapeksters werden jagend gezien op Graspieper, Pimpel- en Koolmees of met prooi (Pimpelmees, muis, kever). Bij het Smitsveen werden op 10-02 2 ex. in elkaars nabijheid gezien. Zingende ex. werden waargenomen op 02-04 (weiland Davidshoeve), 06-04 (Holtveen) en 07-04 (Drostenvveen).

Klapekster (vervolg)

Sinds 1981 worden waarnemingen/lokaties en eventuele bijzonderheden van Klapeksters consequent genoteerd. Dat leverde tot de winter 2018/19 dan ook circa 2.600 Klapeksterwaarnemingen op, variërend van 11- 218 waarnemingen per winter.

In de periode 1981-2019 werden in het Dwingelderveld jaarlijks 1-8 (tijdelijke) territoria van de Klapekster gevonden. In verreweg de meeste winters werden 2-4 territoria vastgesteld.

1 terr.: 1997/98, 1998/99, 2000/01.
2 terr.: 1980/81, 1982/83, 1983/84, 1988/89, 1991/92, 1993/94, 1999/00.
3 terr.: 1981/82, 1984/85, 1985/86, 1986/87, 1987/88, 1989/90, 1990/91, 1992/93, 1994/95, 1995/96, 2003/04, 2004/05, 2005/06, 2006/07, 2009/10.
4 terr.: 1996/97, 2001/02, 2007/08, 2008/09, 2013/14, 2016/17, 2017/18
5 terr.: 2002/03, 2010/11, 2014/15, 2015/16, 2018/19
6 terr.: 2012/13
8 terr.: 2011/12.

Aantallen in 39 winters gevonden territoria

Territoriumhouder bij het Smitsveen, 21-01-2019 (Jan Mansens).

In 3 winters eind jaren '90 echter werd slechts 1 territorium bekend. Volgens Bijlsma (2001) moet de afname in die periode in verband worden gebracht met gewijzigde bosbouwpraktijken in Zweden (geen grote kaalslagen meer), met gevolg een sterke afname van de broedpopulatie daar en dus overwintersaars hier.

Hoewel Klapeksters vrijwel overal in het heidegebied en op de heidevelden en kapvlakten in de bossen kunnen worden aangetroffen zijn enkele terreindelen favoriet als overwinteringsgebied. Het Anserveld/Drostenvveen bijvoorbeeld was in de periode 1981-2019 in 37 van de 39 winters (tijdelijk) bezet. Ook het Holtveen/Kraloërveld telde in 29 winters een territorium.

195. Gaai: Brv.: Dvw. 86 pr., elders >15 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 140 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 85-90 pr., 1978-1990 100-140 pr., 1991-2003 105-149 pr., 2004-2016 68-107 pr., 2017-2019 86-106 pr. Maximum in 1991/1997.

In voorjaar max. 40 ex. (medio maart), in najaar max. 140 ex. (medio oktober).

2.777 Gaaien werden in september/oktober trekkend genoteerd, waaronder op 05-10 302 ex.

196. Ekster: Brv.: Dvw. 2 pr., elders >49 pr., Ned. ↑ Dvw. 0; Niet-brv.: Dvw. 6 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 59-62 pr., 1978-1990 9-55 pr., 1991-2003 5-15 pr., 2004-2016 1-6 pr., 2017-2019 1-2 pr. Maximum in 1982. In 2019 2 pr. in het Dwingelderveld; Kraloo en Bosrand.

Op 05-04 1 ex. Noordenveld-zuid.

197. Kauw: Brv.: Dvw. 18 pr., elders >71 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 180 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 48-50 pr., 1978-1990 33-50 pr., 1991-2003 28-56 pr., 2004-2016 15-28 pr., 2017-2019 18-19 pr. Maximum in 1996.

Maxima op (wild)akkers van NM (zie voor ligging figuur 2):

akker A B C D E

ex. 0 0 0 16 20

Op de Lheeder es max. 60 ex., op de Dwingelder es max. 90 ex. Op slaappleats De Marke max. 180 ex.

In het beekdal max. 110 ex. Jaarrond werden 490 trekkers genoteerd.

198. Roek: Brv.: Dvw. 0 pr., elders 256 pr.; Niet-brv.: Dvw. 14 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 39-160 pr., onregelmatig brv.: 1978-1990 5-140 pr., na 1984 geen brv. meer.

Maximum in 1977. Op 17-03 9 ex. in het Noordenveld; op 14-06 10 ex. in het Noordenveld.

In het beekdal max. 240 ex. pleisterend. 14 trekkers werden genoteerd.

199. Zwarte kraai: Brv.: Dvw. 54 pr., elders >20 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 120 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 42-48 pr., 1978-1990 54-124 pr., 1991-2003 90-131 pr., 2004-2016 56-92 pr., 2017-2019 54-60 pr. Maximum in 1998/1999.

Maxima op (wild)akkers van NM (zie voor ligging figuur 2):

akker A B C D E

ex. 0 7 4 16 8

Op de Dwingelder es max. 20 ex. Op de Lheeder es max. 60 ex. In het beekdal max. 60 ex.

Op slaappleats in het Lheederzand max. 130 ex. Jaarrond werden 206 trekkers genoteerd.

200. Bonte kraai: Niet-brv.: Dvw. 1 ex.

18-01 1 ex. foeragerend op de Lheeder es.

201. Raaf: Brv.: Dvw. 3 pr.; Ned. ↑, Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 8 ex.

Brv. sinds 2014 met 1-3 pr. In 2019 werden >110 wrn. bekend, waarvan ca. 60 in het broedseizoen (15-02 tot 31-05). Daaruit werden, op basis van de Sovon-criteria, 3 territoria gedestilleerd:

-terr.1; na balts op o.a. 26-02 nam het paar voor het 6^e achtereenvolgende jaar het bekende nest in de boswachterij ten noordwesten van Spier weer in gebruik. Begin april waren er jongen, maar enkele weken later bleek het nest te zijn gepredeerd.

Raaf (vervolg)

-terr. 2: tussen 15-02 en 31-05 werden in het gebied Noordenveld-noord/Lheederzand > 30 (o.a. uitsluitende) waarnemingen bekend van 1-2 territoriale Raven; o.a. baltsgedrag op 10-03 en begin mei alarmerende exemplaren. Een nest werd echter niet gevonden en (uitgevlogen) jongen evenmin.

-terr. 3: in het westelijk bosgebied werd, evenals in voorgaande jaren, weer een paar Raven vastgesteld met o.a. balts in medio maart in het Dwingelderzand. Mogelijk is ter plaatse (tijdelijk) gebroed, getuige diverse waarnemingen van 1 ex. in het Anserveld/Veldslagen en het aangrenzende cultuurgebied. Ook in het Dwingelderzand werd echter geen nest gevonden.

Raven werden met 2-4 ex. veel in het Noordenveld waargenomen, vaak in de buurt van ingerasterde runderen en schapen. In het omliggende cultuurgebied waren Raven-waarnemingen uitermate schaars.

202. Spreeuw: Brv.: Dvw. 280 pr., elders >39 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 1600 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 800 pr., 1978-1990 460-1000 pr., 1991-2003 304-582 pr., 2004-2016 265-387 pr., 2017-2019 263-280 pr. Maximum in 1982.

Op slaappleats Achterlandse veen 1.000-1.600 ex. slapend.

Max. 400 ex. foeragerend in het Noordenveld, 500 ex. op de Dwingelder es, 600 ex. Boerenstroovledder.

In beekdal max. 3.000 ex. Jaarrond werden 32.950 trekkers genoteerd.

203. Huismus: Brv.: Dvw. 198 pr., elders >181 pr., Ned. ↔ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 260 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 40 pr., 1978-1990 24-36 pr., 1991-2003 25-39 pr., 2004-2016 39-160 pr., 2017-2019 163-198 pr. Maximum in 2019. In voorjaar max. 180 ex., in najaar max. 260 ex.

204. Ringmus: Brv.: Dvw. 62 pr., elders >14 pr., Ned. ↓ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 60 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 80 pr., 1978-1990 26-60 pr., 1991-2003 40-98 pr., 2004-2016 55-100 pr., 2017-2019 60-63 pr. Maximum in 2006. In voorjaar max. 36 ex., in najaar max. 60 ex.

Jaarrond werden 54 trekkers genoteerd.

205. Vink: Brv.: Dvw. 1670 pr., elders >175 pr., Ned. ↔ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 420 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 900 pr., 1978-1990 1200-1415 pr., 1991-2003 1522-2036 pr., 2004-2016 1671-2140 pr., 2017-2019 1644-1741 pr. Maximum in 2006.

In voorjaar max. 420 ex., in najaar max. 190 ex. In beekdal max. 170 ex.

Jaarrond werden 33.276 trekkers genoteerd.

206. Keep: 20-05/14-10; Niet-brv.: Dvw. 270 ex., Ned. ↑ Dvw. ↓

Incidenteel brv.: 1964-1977 0-1 pr., incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr., 1991-2003 0-3 pr., 2004-2019 0-3 pr.

In voorjaar max. 270 ex., in najaar max. 26 ex. Jaarrond werden 1.787 trekkers genoteerd.

207. Europese kanarie:

13-08 1 ex. zingend Holtveen.

208. Groenling: Brv.: Dvw. 114 pr., elders >111 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 140 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 25-29 pr., 1978-1990 8-34 pr., 1991-2003 7-98 pr., 2004-2016 68-142 pr., 2017-2019 114-134 pr. Maximum in 2016.

Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);

akker A B C D E

ex. 60 100 50 80 40 Verder bij het Smitsveen max. 50 ex.

Jaarrond werden 92 trekkers genoteerd.

209. Putter: Brv.: Dvw. 106 pr., elders >82 pr., Ned. ↑ Dvw. ↑; Niet-brv.: Dvw. 110 ex.

Geen brv.: 1964-1977, incidenteel brv.: 1978-1990 0-1 pr., regelmatig brv.: 1991-2003 1-14 pr.,

jaarlijks brv.: 2004-2016 16-81 pr., 2017-2019 83-106 pr. Maximum in 2019.

Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);

akker A B C D E

ex. 8 0 12 8 10

Boerenstroovledder max. 32 ex. Lheeder es max. 60 ex. Anserveld max. 36 ex. De Hoorns max. 80 ex.

In beekdal max. 70 ex.

Jaarrond werden 267 trekkers genoteerd.

210. Sijs: Brv.: Dvw. 7 pr., elders 0 pr., Ned. ↑ Dvw. ↓; Niet-brv.: Dvw. 260 ex.

Geen brv.: 1964-1977, incidenteel brv.: 1978-1990 0-3 pr., jaarlijks brv.: 1991-2003 2-15 pr., 2004-2016 2-12 pr., 2017-2019 3-14 pr. Maximum in 1994.

In voorjaar max. 260 ex. (begin maart), in najaar max. 146 ex. (eind december). Jaarrond 8.010 trekkers.

211. Kneu: 05-03/14-11; Brv.: Dvw. 162 pr., elders >49 pr., Ned. ↑ Dvw. ↔; Niet-brv.: Dvw. 140 ex.

Jaarlijks brv.: 1964-1977 260-350 pr., 1978-1990 104-300 pr., 1991-2003 79-132 pr., 2004-2016 104-164 pr., 2017-2019 154-162 pr. Maximum in 1974.

In voorjaar max. 110 ex. (begin april), in najaar max. 240 ex. (eind augustus).

Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);

akker A B C D E

ex. 6 60 110 140 30

In het Anserveld max. 40 ex. In Noordenveld-zuid max. 120 ex. Op de Lheeder es max. 40 ex.

Jaarrond werden 1.077 trekkers genoteerd.

- 212. (Grote) barmsijs: Niet-brv.: Dwg. 50 ex.**
 In januari-april regelmatig groepjes (2-16 ex.) Barmsijzen zingend in de bossen.
 4 wrn. van Grote barmsijzen:
 01-01 1 ex. De Noordster; 22-02 12 ex. foeragerend Holtveen;
 05-01 50 ex. foeragerend Holtveenslenk; 15-11 30 ex. foeragerend Holtveen.
 Jaarrond werden 694 trekkers genoteerd.
- 213. Kleine barmsijs: Brv.: Dwg. 1 pr., Ned. o Dwg. o; Niet-brv.: Dwg. 6 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-5 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 0-12 pr., jaarlijks brv.: 1991-2003 1-7 pr.,
 Incidenteel brv.: 2004-2016 0-3 pr., 2017-2019 1 pr.
 Dit jaar opnieuw 1 territorium op basis van:
 01/10/13/17/20-04 1-3 ex. o.m. zingend bij het Langeveen; 15-05 druk zingend ex. vak 52;
 17-04 2 ex. Koelevaartsveen-noord; 21-05 roepend ex. bij het Langeveen;
 08/09-05 1 ex. zingend vak 41/52; 11-06 1 ex. rondvliegend vak 42/43.
 11-05 1 ex. vlindervlucht vak 40/41;
 Het betreft alle bosvakken rond het Langeveen. Ook in 2015/2016/2017 een territorium in dit deel van de boswach-
 terij. Kleine barmsijzen buiten het broedseizoen: 02-01 3 ex. Smitsveen; 28-03 3 ex. Langeveen; 19-10 1 ex. vak 42.
- 214. Kruisbek: Brv.: Dwg. 18 pr., elders 0 pr., Ned. ↑ Dwg. o; Niet-brv.: Dwg. 34 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-8 pr., jaarlijks brv.: 1978-1990 1-54 pr., regelmatig brv.: 1991-2003 1-99 pr.,
 jaarlijks brv.: 2004-2016 5-24 pr., 2017-2019 14-18 pr.
 Invasiejaren waren 1984 (54 pr.), 1988 (54 pr.), 1991 (99 pr.), 1994 (65 pr.), 2003 (55 pr.) en 2014 (42 pr.).
 In 2019 werd plaatselijk met nestmateriaal geslept en werden ook alarmerende exx. opgemerkt. Uitgevlogen jongen
 werden echter niet gezien.
 In januari-april max. 34 ex.; in juni max. 12 ex., in juli-september max. 17 ex., in oktober-december max. 16 ex.
 Jaarrond slechts 336 trekkers, waaronder 41 in het voorjaar en 286 in het najaar.
- 215. Goudvink: Brv.: Dwg. 117 pr., elders >16 pr., Ned. ↑ Dwg. ↔; Niet-brv.: Dwg. 40 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 75 pr., 1978-1990 81-123 pr., 1991-2003 89-146 pr., 2004-2016 90-130 pr.,
 2017-2019 114-133 pr. Maximum in 1994.
 In voorjaar max. 26 ex. (medio januari), in najaar max. 40 ex. (eind december).
 Jaarrond werden 92 trekkers genoteerd.
- 216. Noordse goudvink:**
 2 trekwrn.: 03-11 3 ex. overvliegend → ZW, telpost Davidsplassen;
 04-11 1 ex. overvliegend → W, telpost Davidsplassen.
- 217. Appelvink: 21-02/12-12; Brv.: Dwg. 204 pr., elders >33 pr., Ned. ↑ Dwg. ↑; Niet-brv.: Dwg. 16 ex.**
 Incidenteel brv.: 1964-1977 0-5 pr., regelmatig brv.: 1978-1990 6-103 pr., jaarlijks brv.: 1991-2003 91-159 pr.,
 2004-2016 95-165 pr., 2017-2019 168-204 pr. Maximum in 2019.
 12 trekkers werden genoteerd.
- 218. IJsgors:**
 07-10 3 ex. foeragerend op zandpad Noordenveld-west.
 4 trekwrn.: 03-10/15-10/22-10/02-11 1 ex. overvliegend → W/ZW, telpost Davidsplassen.
- 219. Sneeuwgorz:**
 15-11 1 ex. foeragerend op maïsakker Voslanden.
- 220. Geelgorz: Brv.: Dwg. 205 pr., elders >243 pr., Ned. ↔ Dwg. ↑; Niet-brv.: Dwg. 36 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 105-145 pr., 1978-1990 45-137 pr., 1991-2003 100-151 pr., 2004-2016 124-270 pr.,
 2017-2019 205-238 pr. Maximum in 2010.
 In voorjaar max. 24 ex., in najaar max. 36 ex.
 Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);
 akker A B C D E
 ex. 4 6 10 16 8
 In beekdal max. 50 ex.
 Jaarrond werden 313 trekkers genoteerd.
- 221. Ortolaan**
 14-09 1 ex. overvliegend → Z, telpost Davidsplassen.
- 222. Rietgorz: Brv.: Dwg. 150 pr., elders >10 pr., Ned. ↔ Dwg. ↔; Niet-brv.: Dwg. 34 ex.**
 Jaarlijks brv.: 1964-1977 35-89 pr., 1978-1990 49-113 pr., 1991-2003 74-137 pr., 2004-2016 134-194 pr.,
 2017-2019 150-174 pr. Maximum in 2016.
 In voorjaar max. 16 ex., in najaar max. 34 ex.
 Maxima op (wild)akkers NM (zie voor ligging figuur 2);
 akker A B C D E
 ex. 2 4 12 6 4
 Jaarrond werden 209 trekkers genoteerd.

Bijlage 3-I

**Aantallen in het Dwingelderveld e.o. waargenomen broedvogels van
1968 t/m 1992**

□ = geen gegevens

-- = niet als broedvogel vastgesteld + = vastgesteld in onbekend aantal

1100 = geschat aantal broedvogels op basis van steekproeven en/of deeltellingen

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Dodaars	16	19	21	18	19	19	23	24	18	22	22	15	19	17	20	29	32	25	27	25	26	43	44	32	35
Fuut	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Roodhalsfuut	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	1	--	--	--	--	--	--
Kuifduiker	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Geoorde fuut	1	1	5	3	3	2	2	7	1	1	1	--	3	2	1	10	7	6	6	5	3	13	10	12	12
Roerdomp	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Blauwe reiger	--	--	--	--	1	--	--	--	3	2	1	1	2	6	7	8	11	14	14	10	15	23	28	25	19
Knobbelzwaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Zwarte zwaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Grauwe gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Grote Can.gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
KlsteCan.gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Brandgans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nijlgans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Bergeend	2	3	2	3	4	6	8	8	7	8	12	8	10	10	13	19	19	22	18	20	22	27	24	20	13
Mandarijeend	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--
Smient	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Krakeend	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	1	--	2	--	1	5	1	2	1	2	1	1	2	2	1
Wintertaling	73	67	79	69	94	84	79	79	56	45	54	59	67	103	100	124	123	134	109	111	135	187	177	174	139
Wilde eend	120	+	129	+	117	+	147	169	124	+	134	+	170	+	196	185	+	229	223	246	240	246	208	214	169
Soepeend	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Pijlstaart	--	--	--	--	--	--	--	1	2	--	--	--	--	--	3	1	1	2	1	--	1	2	1	1	2
Zomertaling	9	8	5	3	3	3	3	2	2	--	1	1	3	2	1	6	1	5	3	5	2	4	1	1	2
Slobeend	26	25	28	21	21	22	23	31	11	3	6	10	20	18	16	23	29	35	36	44	40	52	43	36	20
Tafeleend	--	--	2	1	2	1	1	3	2	2	3	4	3	3	3	9	7	8	6	9	3	3	1	4	3
Kuifeend	2	1	1	2	5	6	5	5	3	2	4	6	9	10	10	11	13	21	19	24	26	34	39	29	27
Wespendief	--	--	--	--	1	1	1	2	2	2	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	4	4	4	3
Br. kiekendief	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bl. kiekendief	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--
Gr. kiekendief	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Havik	--	--	--	1	1	1	2	3	4	4	4	6	10	8	11	14	12	14	11	15	13	12	13	13	11
Sperwer	3	3	3	5	6	9	10	11	9	11	13	10	11	12	12	14	15	16	14	20	19	20	18	19	17
Buizerd	5	6	8	9	11	14	17	19	23	28	33	33	30	34	37	37	36	35	34	33	35	32	37	31	32
Torenvalk	22	18	15	14	24	21	18	28	26	28	37	23	18	21	16	8	6	7	6	8	4	8	11	11	10

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Boomvalk		12	11	10	8	9	10	10	8	10	8	7	7	9	11	10	10	10	10	11	8	6	5	4	4
Korhoen (ex.)	120	117	129	111	106	85	63	37	30	22	15	17	14	13	12	11	12	4	3	--	--	--	--	--	--
Patrijs	43	42	38	34	40	42	40	35	30	34	17	5	5	4	8	6	3	2	2	1	1	3	8	7	7
Kwartel	--	--	--	--	--	1	--	--	2	1	3	3	--	1	2	5	--	1	4	1	6	14	5	4	9
Fazant	+	+	200	+	+	+	225	+	+	+	175	80	+	+	100	+	+	+	36	30	31	39	33	32	28
Waterral	1	--	1	1	--	--	1	3	1	--	2	1	2	4	6	5	4	4	3	2	3	9	4	5	9
Porseleinhoen	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	2	2	--	--	--	--	1	1	--	1	1	2
Klein waterhoen	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kleinst waterhoen	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kwartelkoning	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Waterhoen	44	46	44	+	42	42	42	38	24	23	29	7	14	17	30	29	35	14	12	13	8	12	17	12	16
Meerkoet	24	28	25	27	25	28	29	36	31	23	32	31	48	55	71	105	103	87	64	62	76	81	41	47	60
Kraanvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Scholekster	18	22	24	+	+	27	29	25	25	28	27	+	25	+	25	21	19	22	15	14	12	15	18	18	17
Kleine plevier	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	2	1	--
Goudplevier	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kievit	95	75	79	+	+	71	70	68	65	70	68	55	58	60	75	70	66	70	79	130	141	125	111	106	79
Bonte strandloper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kemphaan	55	26	39	17	3	1	1	4	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--
Watersnip	+	15	17	14	12	12	8	16	8	4	3	8	6	9	10	8	4	9	5	5	3	13	5	3	6
Houtsnip	5	3	5	5	4	6	9	13	11	11	13	10	8	6	4	5	5	2	2	3	11	7	3	5	3
Grutto	105	102	106	97	58	71	52	62	45	31	25	27	21	17	20	13	8	7	8	10	10	11	13	14	14
Wulp	73	78	86	85	+	84	98	90	89	96	91	83	81	86	97	100	95	65	49	66	76	83	78	76	66
Tureluur	+	24	21	23	24	27	21	35	18	10	12	7	11	12	10	9	9	9	12	13	16	13	12	9	7
Oeverloper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kokmeeuw	4865	5850	6600	4720	3770	4240	3850	3367	1385	1235	1350	860	1020	320	817	2145	1358	389	856	701	582	549	674	371	239
Visdief	14	19	20	17	16	17	27	15	8	5	3	1	2	1	3	3	3	--	--	1	--	--	--	1	--
Zwarte stern	30	51	32	22	19	15	21	28	8	6	8	28	19	4	12	13	8	9	20	15	12	18	13	11	11
Holenduif	+	+	29	+	+	+	35	+	+	+	47	+	+	+	51	+	+	+	58	57	55	54	61	69	63
Houtduif	+	+	900	+	+	+	+	+	+	+	1035	+	+	+	1020	+	+	+	600	+	450	522	523	479	445
Turkse tortel	--	--	--	--	--	--	--	1	2	1	5	2	3	3	2	1	1	1	2	2	5	8	8	8	10
Zomertortel	+	+	200	+	+	+	+	+	+	+	170	+	+	+	125	+	+	+	92	89	86	85	105	73	104
Koekoek	+	+	36	+	+	+	40	40	+	+	40	+	+	+	38	+	+	+	31	34	35	42	47	43	42
Kerkuil	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	--
Steenuil	3	3	3	2	2	2	2	4	3	4	5	3	2	2	2	4	2	1	2	2	3	1	2	--	1
Bosuil	--	--	1	--	1	3	--	1	1	--	2	--	1	1	--	--	--	--	--	2	3	4	3	3	5
Ransuil	+	28	32	+	43	36	42	41	36	62	45	20	27	40	33	22	20	15	27	22	30	33	42	36	27
Velduif	--	--	--	1	1	1	2	1	1	1	1	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--
Nachtzwaluw	+	+	6	5	5	6	6	7	7	8	10	4	4	2	--	3	1	1	1	--	--	--	--	--	--
Ijsvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Draaihals	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Groene specht	+	+	45	+	+	+	52	50	+	+	43	10	+	+	25	+	30	11	17	13	12	13	22	14	16

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Zwarte specht	11	+	12	+	16	+	17	+	20	+	25	+	24	+	24	+	23	+	22	21	22	21	23	19	22
Grote bonte specht	+	+	74	+	+	+	102	+	+	+	119	+	+	+	148	+	+	+	240	+	244	277	332	303	286
Middelste bonte specht	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kleine bonte specht	1	3	2	2	2	3	3	6	6	3	4	3	4	4	4	5	4	3	4	4	5	6	10	8	8
Kuifleeuwerik	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Boomleeuwerik	--	2	3	1	1	1	4	4	3	2	3	--	2	3	4	5	8	1	--	2	9	4	6	9	15
Veldleeuwerik	+	+	184	+	+	226	235	238	242	244	230	217	208	+	210	207	210	146	133	142	187	265	326	374	400
Oeverzwaluw	95	87	32	81	66	28	--	--	--	--	4	5	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--
Boerenzwaluw	+	+	50	+	+	+	41	+	+	+	35	+	+	+	47	+	50	48	52	49	72	94	101	99	88
Huiszwaluw			11			9					16	14	22	36	28	+	23	32	37	40	56	69	68	63	56
Duinpieper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Boompieper	+	+	310	+	+	+	423	+	+	+	528	+	+	+	460	+	+	+	421	+	442	476	450	414	394
Graspieper	+	28	22	27	+	27	25	29	31	23	15	16	20	39	76	121	149	67	59	55	79	134	212	196	168
Gele kwikstaart	+	7	8	6	7	8	7	4	4	1	3	3	5	5	4	3	3	1	2	3	5	3	4	6	4
Witte kwikstaart	+	+	48	+	+	50	59	+	+	+	79	+	+	+	85	+	+	+	79	102	114	114	112	92	88
Winterkoning	+	+	750	+	+	+	+	+	+	+	1250	+	+	+	1100	+	+	+	+	+	678	760	817	719	676
Heggenmus	+	+	150	+	+	+	+	+	+	+	470	+	+	+	400	+	+	+	+	+	87	83	94	78	103
Roodborst	+	+	1000	+	+	+	+	+	+	+	1700	+	+	+	1200	+	+	+	+	+	1125	1167	1324	1157	1373
Nachtegaal	+	10	11	11	9	13	14	15	7	8	5	4	4	4	4	4	3	1	3	7	7	4	2	1	1
Blauwborst	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Zwarte roodstaart	--	--	--	--	1	--	2	--	4	4	2	2	2	2	2	2	2	4	2	1	1	8	5	10	7
Gekraagde roodstaart	+	+	370	+	+	+	308	+	+	+	410	+	+	+	298	+	+	+	+	198	184	182	224	200	166
Paapje	+	10	11	11	12	10	11	13	8	7	19	7	12	8	10	14	15	7	13	22	21	35	23	27	16
Roodborsttapuit	1	2	3	2	2	5	8	17	15	18	22	24	22	25	35	35	35	22	16	25	31	27	33	34	25
Tapuit	+	10	10	11	13	12	9	14	14	17	14	12	15	16	21	22	21	17	15	23	27	34	29	26	24
Merel	+	+	1200	+	+	+	+	+	+	+	1460	+	+	+	1300	+	+	+	+	+	+	807	963	948	815
Kramsvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	2	1	1	1	1	--	--	--	--	1	1	1	--	2	1
Zanglijster	+	+	700	+	+	+	+	+	+	+	720	+	+	+	800	+	+	+	+	+	+	176	214	209	216
Grote lijster	+	+	76	+	+	+	85	+	+	+	93	35	+	+	88	+	+	+	60	68	64	73	79	91	85
Graszanger	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Sprinkhaanzanger	1	1	2	1	2	3	2	6	2	3	--	1	3	--	5	2	--	2	--	1	2	1	2	2	1
Rietzanger	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Bosrietzanger		3	2	2	2	4	3	6	3	9	17	+	+	+	4	4	3	3	5	4	3	2	4	4	1
Kleine karekiet	--	--	--	1	1	1	2	3	--	1	1	2	2	2	2	2	3	3	2	2	1	2	2	3	2
Spotvogel		+	30	+	+	+	50	+	+	+	59	+	+	+	32	+	+	+	13	11	15	9	11	8	6
Braamsluiper	+	+	41	+	+	+	39	+	+	+	54	+	+	+	41	+	+	20	16	19	16	32	24	19	11
Grasmus	+	+	108	+	+	+	107	+	+	+	104	+	+	+	82	+	+	+	57	55	50	60	78	63	64
Tuinfluit	+	+	300	+	+	+	+	+	+	+	480	+	+	+	350	+	+	+	+	286	312	270	280	260	264
Zwartkop	+	+	150	+	+	+	+	+	+	+	270	+	+	+	250	+	+	+	+	285	310	296	363	260	377
Fluiter	+	4	10	4	7	17	10	12	15	11	8	14	15	12	13	10	11	11	31	63	82	61	93	30	40
Tjiftjaf	+	+	250	+	+	+	+	+	+	+	410	+	+	+	425	+	+	+	+	+	454	482	523	392	502
Fitis	+	+	1200	+	+	+	+	+	+	+	1438	+	+	+	1500	+	+	+	+	+	1300	1415	1414	1555	1286

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	
Goudhaan	+	+	1000	+	+	+	+	+	+	+	1250	+	+	+	1400	+	+	+	+	+	800	839	1001	465	715	
Vuurgoudhaan	+	20	25	+	40	+	18	+	30	+	29	+	+	+	26	+	+	19	23	23	35	27	27	19	27	
Grauwe vliegenvanger	+	+	126	+	+	+	140	+	+	+	129	+	+	+	120	+	+	+	98	+	85	79	77	91	68	
Bonte vliegenvanger	90	+	70	+	90	+	105	+	110	+	129	+	120	+	127	+	130	+	150	133	127	151	186	161	153	
Staartmees	+	+	80	+	+	+	+	+	+	+	93	+	+	+	101	+	+	+	110	+	123	150	174	145	153	
Glanskop	15	+	22	+	25	+	33	+	34	+	32	+	30	+	33	+	40	+	38	38	47	51	49	78	69	
Matkop	+	+	120	+	+	+	+	+	+	+	175	+	+	+	170	+	+	+	159	+	+	+	187	206	201	
Kuifmees	+	+	150	+	+	+	+	+	+	+	204	+	+	+	200	+	+	+	242	+	237	237	253	246	282	
Zwarte mees	+	+	1100	+	+	+	+	+	+	+	1057	+	+	+	1100	+	+	+	+	+	422	428	500	548	526	
Pimpelmees	+	+	600	+	+	+	+	+	+	+	745	+	+	+	700	+	+	+	+	+	500	480	606	587	582	
Koolmees	+	+	1200	+	+	+	+	+	+	+	964	+	+	+	1000	+	+	+	+	+	577	573	653	765	727	
Boomklever	--	--	--	--	--	--	1	2	1	2	2	2	2	3	2	3	3	3	4	7	6	5	10	7	4	
Kortsnavelboomkruiper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Boomkruiper	+	+	400	+	+	+	+	+	+	+	465	+	+	+	475	+	+	+	+	+	350	360	390	315	358	
Wielewaal	35	+	41	+	40	+	42	+	40	+	37	+	35	+	34	+	38	+	35	36	25	31	22	30	24	
Grauwe klauwier	1	1	1	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	1	--	
Klapekster	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gaai	+	+	90	+	+	+	+	+	+	+	85	+	+	+	100	+	+	+	+	+	110	132	140	149	138	
Ekster	+	+	62	+	+	+	59	+	+	+	55	+	+	+	43	+	+	+	15	13	9	17	21	15	11	
Kauw	+	+	50	+	+	+	48	+	+	+	42	+	+	+	32	+	+	+	42	+	33	45	50	43	42	
Roek	43	39	49	88	86	120	135	120	150	160	105	130	140	100	25	27	5	--	--	--	--	--	--	--	--	
Zwarte kraai	+	+	42	+	+	+	48	47	+	+	54	+	+	+	60	+	+	+	81	+	+	97	124	112	90	
Raaf	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Spreeuw	+	+	800	+	+	+	+	+	+	+	900	+	+	+	1000	+	+	+	+	+	+	+	459	456	404	
Huismus			40	+	+	+	+	+	+	+	36	+	+	+	30	+	+	+	+	+	24	24	24	34	25	
Ringmus			80	+	+	+	+	+	+	+	60	+	+	+	40	+	+	+	+	+	26	34	48	63	40	
Vink	+	+	900	+	+	+	+	+	+	+	1200	+	+	+	1200	+	+	+	+	+	1300	1200	1415	1559	1522	
Keep	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	1	1	--	--	--	--	1	1	1	1	--	1	
Groenling	+	+	25	+	+	+	29	+	+	+	34	+	+	+	28	+	+	+	20	17	14	8	9	7	18	
Putter	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Sijs	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	1	--	--	1	--	1	3	2	3	2	5	13	
Kneu	+	+	260	+	+	+	+	350	+	+	300	+	+	+	184	+	+	+	104	135	121	121	128	132	122	
Kleine barmsijs	--	--	--	--	1	--	2	3	5	5	12	10	5	4	2	2	--	4	2	3	1	2	3	4	1	
Kruisbek	--	--	--	--	--	--	--	8	--	3	1	2	10	2	7	13	54	4	2	27	54	1	3	99	1	
Grote kruisbek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	
Goudvink		+	75	+	+	+	+	+	+	+	90	+	+	+	100	+	+	+	+	+	87	81	87	123	107	104
Appelvink	--	--	--	--	--	1	1	3	5	7	10	6	8	7	13	15	15	16	22	30	71	67	103	98	99	
Geelgors	+	+	105	+	+	+	145	+	+	+	137	+	+	+	122	+	+	45	62	88	96	94	130	124	120	
Ortolaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Rietgors	+	35	41	43	51	55	60	63	65	89	85	74	73	86	88	113	94	72	49	60	63	65	82	76	74	

Bijlage 3-II

**Aantallen in het Dwingelderveld waargenomen
broedvogels 1993 t/m 2019**

-- = niet als broedvogel vastgesteld

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Dodaars	42	40	42	28	29	46	46	60	53	62	56	60	65	69	78	86	76	61	65	62	58	87	94	101	89	95	84	
Fuut	--	--	--	--	--	--	1	1	4	5	3	1	4	4	3	2	3	2	2	2	3	3	4	5	2	2	2	
Roodhalsfuut	--	--	--	--	--	--	1	--	--	3	2	2	2	3	4	5	3	2	2	1	2	1	2	2	1	2	--	
Kuifduiker	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	
Geoorde fuut	18	16	19	14	15	32	46	43	49	46	29	22	15	18	23	16	21	17	19	20	11	32	36	35	12	18	15	
Roerdomp	--	--	--	--	--	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	1	--	--	1	1	--	
Blauwe reiger	18	20	23	10	14	11	12	12	18	19	18	21	29	32	34	37	31	22	17	14	12	14	9	9	1	--	--	
Knobbelzwaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Zwarte zwaan	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Grauwe gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	5	6	9	11	24	25	27	46	51	66	71	109	118	140	130	
Grote Can.gans	--	--	--	1	2	5	5	6	9	12	14	17	21	22	19	25	20	25	20	31	32	37	42	47	40	47	42	
Kleinste Can.gans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	
Brandgans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1	2	1	1	1	1	
Nijlgans	--	--	--	--	--	2	1	1	2	4	12	16	8	16	21	24	24	24	18	31	42	47	53	55	50	53	47	
Bergeend	15	18	17	9	12	15	17	19	15	13	13	14	10	8	9	8	6	3	2	2	2	4	5	6	3	2	2	
Mandarijneend	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Smient	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Krakeend	2	2	2	1	1	5	6	4	5	4	5	10	5	4	5	5	5	6	6	6	8	14	13	16	9	11	12	
Wintertaling	117	133	140	50	35	43	49	52	51	41	34	36	31	25	20	20	27	16	24	28	35	42	44	48	35	40	31	
Wilde eend	174	226	231	143	98	136	141	162	155	142	150	130	138	141	141	129	125	110	98	127	113	138	156	186	140	171	154	
Soepeend	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3	1	--	1	1	
Pijlstaart	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	
Zomertaling	2	6	6	1	1	7	7	4	3	4	1	3	6	3	2	3	2	1	--	2	1	5	4	3	1	2	2	
Slobeend	26	28	30	5	4	17	18	10	10	12	7	13	12	10	7	10	9	6	13	10	10	26	12	13	6	23	11	
Tafeleend	3	5	4	--	--	3	5	6	5	6	6	6	6	5	6	8	6	6	5	4	7	12	13	15	9	11	10	
Kuifeend	26	25	24	12	9	20	32	31	33	33	31	39	42	49	50	61	61	62	61	60	57	63	74	82	61	65	59	
Wespendief	4	4	2	2	2	2	2	3	1	3	1	2	4	2	3	3	3	3	5	3	4	3	3	4	4	4	3	
Bruine kiekendief	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	2	1	1	1
Blauwe kiekendief	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	
Grauwe kiekendief	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	
Havik	12	9	10	10	10	8	6	7	8	7	6	8	9	11	9	10	8	9	8	9	6	7	7	7	8	6	8	
Sperwer	18	16	12	14	12	10	5	4	7	7	7	9	6	7	7	7	6	6	5	6	5	6	6	8	7	6	10	
Buizerd	28	25	27	25	22	20	20	21	22	19	23	21	29	25	26	24	20	20	18	23	14	21	33	29	26	27	22	
Torenvalk	11	8	6	7	6	5	3	4	5	4	4	3	5	6	6	6	6	5	7	5	2	3	2	5	4	3	2	

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Boomvalk	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2	1	1	2	2	2	2	2	3	2	3	3	3	4	3	3	3	4	
Korhoen (ex.)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Patrijs	12	10	6	8	4	8	1	6	3	2	2	3	--	--	--	--	--	--	--	1	1	1	--	1	1	--	--	
Kwartel	9	8	6	5	20	31	8	8	9	13	5	11	21	13	14	10	6	6	27	22	11	13	17	6	8	8	18	
Fazant	42	22	9	14	11	17	11	15	10	11	17	13	10	8	10	15	15	16	19	11	10	11	11	16	11	7	10	
Waterral	17	22	19	8	11	30	30	25	18	18	24	24	25	27	28	24	26	22	25	31	27	40	43	50	32	29	26	
Porseleinhoen	--	--	--	1	2	5	1	--	1	1	--	1	3	2	1	1	--	--	--	2	3	4	3	4	1	--	--	
Klein waterhoen	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Kleinst waterhoen	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Kwartelkoning	--	--	--	--	2	3	1	--	1	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	
Waterhoen	22	22	19	7	8	15	24	18	14	17	17	14	15	14	20	22	28	20	17	17	19	32	38	44	32	31	23	
Meerkoet	63	89	99	20	35	93	85	105	108	108	69	46	65	37	31	51	51	31	19	33	18	54	50	71	21	36	17	
Kraanvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	1	1	1	2	3	4	6	7	
Scholekster	17	11	11	6	9	10	5	2	9	5	4	7	5	7	7	3	3	5	5	5	4	6	4	6	1	2	4	
Kleine plevier	--	--	2	2	9	8	6	8	7	5	9	12	9	10	9	9	8	9	17	21	29	33	39	36	40	30	28	
Goudplevier	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Kievit	83	76	77	36	27	34	49	37	37	51	46	49	47	51	50	40	46	56	63	67	78	81	78	76	65	48	28	
Bonte strandloper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	
Kemphaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Watersnip	10	11	8	1	3	4	8	7	17	14	8	14	22	15	16	15	10	17	10	19	16	23	27	43	30	36	25	
Houtsnip	3	6	8	6	16	24	19	14	12	16	21	18	21	24	26	18	23	31	30	29	34	28	28	33	33	30	24	
Grutto	9	7	4	2	1	1	1	--	--	1	--	--	--	1	1	--	1	2	1	--	--	--	1	--	2	1	1	
Wulp	57	43	37	24	22	23	17	18	15	13	12	14	14	12	12	10	10	9	7	9	9	10	9	12	12	14	13	
Tureluur	4	10	11	1	5	7	9	9	8	11	6	8	11	12	11	12	12	10	15	19	20	27	22	24	11	18	10	
Oeverloper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	
Kokmeeuw	1073	1324	632	82	176	237	402	530	650	772	724	141	182	118	482	530	505	530	140	160	53	318	322	51	16	96	60	
Visdief	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Zwarte stern	12	11	7	4	5	3	--	1	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Holenduif	67	63	79	73	68	73	80	57	55	61	60	75	58	66	63	64	57	59	63	56	52	61	72	101	98	95	94	
Houtduif	510	505	529	644	476	506	433	339	330	262	326	317	338	358	445	426	400	407	410	356	346	405	366	414	434	492	477	
Turkse tortel	10	8	14	12	10	17	20	13	7	12	14	21	19	21	17	12	6	9	4	10	9	9	16	26	22	18	16	
Zomertortel	116	93	83	95	93	95	90	52	27	50	31	25	27	25	21	7	2	13	9	12	13	9	3	4	8	7	13	
Koekoek	37	37	33	40	35	33	29	32	32	36	28	28	29	25	27	27	34	31	29	24	22	28	30	39	39	39	39	
Kerkuil	--	--	--	--	--	--	--	2	2	1	1	1	2	1	1	1	--	2	2	2	--	2	4	3	2	2	5	
Steenuil	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	3	2	3	3	2	
Bosuil	4	4	3	8	7	7	8	8	6	8	7	7	7	7	10	14	14	15	15	14	16	21	23	27	34	36	34	
Ransuil	34	32	27	39	24	23	30	17	22	16	13	12	16	14	15	16	9	10	8	8	8	10	10	14	14	10	9	
Velduil	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nachtzwaluw	--	--	--	--	2	--	--	1	--	--	1	3	6	10	11	10	8	17	28	30	35	34	34	36	40	38	35	
IJsvogel	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	1	--	--	
Draaihals	--	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	5	2	3	8	11	
Groene specht	13	15	15	10	13	11	13	16	11	14	16	17	19	19	22	19	25	18	19	18	21	28	30	39	46	50	51	

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Zwarte specht	22	24	24	25	26	13	16	14	14	13	14	16	14	14	16	13	14	10	9	9	8	10	10	11	12	12	10	
Grote bonte specht	360	362	342	350	364	306	249	254	194	227	285	247	250	283	287	303	271	309	321	301	277	317	310	322	350	363	397	
Middelste bonte specht	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	1	3	
Kleine bonte specht	9	13	13	25	28	35	30	26	32	36	44	42	43	44	53	51	60	64	76	74	72	72	75	90	88	88	90	
Kuifleeuwerik	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Boomleeuwerik	26	26	27	35	39	43	41	37	31	33	34	33	47	49	54	56	47	51	59	52	64	68	70	75	83	89	91	
Veldleeuwerik	474	435	426	432	492	465	395	380	406	330	405	418	320	378	426	392	370	390	391	360	321	359	354	339	320	330	341	
Oeverzwaluw	--	--	--	53	74	39	37	188	271	145	51	72	82	96	32	134	82	72	28	41	--	--	47	112	202	24	6	
Boerenzwaluw	81	74	65	65	68	66	81	72	76	86	85	76	70	71	60	51	58	62	63	56	61	72	81	76	72	60		
Huiszwaluw	51	49	51	73	86	72	74	50	36	30	8	7	8	5	9	9	6	5	3	3	13	14	10	6	13	7	2	
Duinpieper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Boompieper	398	348	323	355	406	411	408	350	315	315	320	353	350	364	408	394	357	396	429	398	399	402	379	388	413	392	375	
Graspieper	172	150	128	114	113	160	157	175	174	166	198	218	201	241	247	248	258	186	197	176	156	175	198	208	193	204	221	
Gele kwikstaart	3	2	4	2	4	5	3	5	4	2	1	3	5	5	7	14	8	12	16	8	20	19	18	22	16	22	17	
Witte kwikstaart	94	112	116	119	159	146	127	102	95	84	114	104	101	96	106	111	95	102	113	97	95	104	108	115	117	117	116	
Winterkoning	848	876	871	292	345	544	664	739	910	1096	1144	1159	940	939	1043	1176	1159	783	682	698	630	847	921	1045	1003	974	864	
Heggenmus	138	134	133	138	143	122	142	142	129	132	215	207	182	165	184	177	180	171	161	198	156	166	186	205	207	205	203	
Roodborst	1659	1674	1846	1657	1427	1551	1615	1637	1686	1677	1613	1694	1741	1711	1654	1791	1652	1354	1316	1308	1175	1235	1226	1292	1272	1248	1207	
Nachtegaal	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	1	--	--	1	1	2	
Blauwborst	--	--	--	2	1	1	--	--	--	--	2	1	2	3	2	2	3	7	11	7	11	14	15	15	15	10	10	
Zwarte roodstaart	7	5	6	9	8	10	7	5	5	5	6	9	5	5	6	4	7	5	5	7	4	4	7	11	7	7	7	
Gekraagde roodstaart	194	152	138	182	189	187	170	147	112	118	107	114	130	147	137	100	128	152	192	183	193	187	181	192	205	209	195	
Paapje	22	17	21	23	22	26	14	13	14	13	10	15	15	17	14	11	18	26	28	29	24	26	28	32	35	28	24	
Roodborsttapuit	36	35	46	53	69	85	70	83	86	89	101	116	106	109	141	144	159	174	191	194	155	186	195	211	242	230	234	
Tapuit	33	23	26	26	29	28	16	12	7	5	3	3	2	2	1	1	1	2	1	2	1	1	2	3	3	2	3	
Merel	972	1005	1055	1091	1053	1160	1197	1151	1267	1196	1270	1231	1180	1250	1286	1356	1434	1411	1364	1312	1188	1208	1180	1206	1170	1210	1020	
Kramsvogel	1	--	1	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Zanglijster	193	235	239	252	259	330	309	294	363	362	460	453	414	420	427	416	386	375	360	351	305	365	448	465	470	450	433	
Grote lijster	103	107	92	84	80	88	74	59	49	52	56	65	62	64	69	61	67	66	56	60	49	69	62	64	66	60	61	
Graszanger	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Sprinkhaanzanger	2	1	3	2	4	1	--	3	4	7	8	6	5	10	12	5	8	6	7	9	5	7	7	9	8	8	8	
Rietzanger	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	1	--	1	--	--	1	1	4	3	1	2	4	
Bosrietzanger	3	1	4	4	3	5	4	--	6	3	8	9	5	10	9	12	8	9	8	6	7	4	8	8	11	18	13	
Kleine karekiet	3	2	2	2	1	2	1	3	3	4	4	6	5	5	8	9	8	7	11	8	6	9	9	9	9	9	11	
Spotvogel	10	8	9	7	7	9	5	4	5	10	8	7	6	10	7	10	9	13	6	10	5	5	3	3	4	8	10	
Braamsluiper	19	24	28	26	23	23	17	9	6	7	7	11	9	13	17	17	9	14	19	12	13	13	17	23	29	28	22	
Grasmus	82	85	79	111	140	142	132	120	102	88	126	140	132	180	195	234	282	324	359	313	274	271	281	282	274	242	255	
Tuinfluit	280	282	264	294	286	280	222	140	121	112	148	140	157	167	168	205	181	211	212	157	133	135	151	138	150	136	136	
Zwartkop	440	484	464	424	422	440	474	420	435	443	469	530	550	566	556	531	552	632	622	591	566	595	597	610	628	637	637	
Fluiter	151	32	60	29	22	29	13	22	9	12	14	44	22	18	44	40	33	68	66	38	46	34	67	48	53	72	97	
Tjiftjaf	540	530	520	468	580	714	570	397	334	374	469	580	441	405	445	526	519	538	635	619	580	632	603	584	582	507	490	
Fitis	1339	1335	1328	1331	1423	1376	1398	1260	1185	1088	1089	1160	1220	1218	1227	1308	1355	1418	1532	1341	1285	1295	1190	1074	954	802	758	

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Goudhaan	702	763	816	857	939	928	1091	1352	1274	1153	1486	1287	1033	1023	1006	1142	1088	1001	649	907	709	886	984	1040	884	642	486	
Vuurgoudhaan	17	31	35	49	62	63	62	81	62	44	60	66	45	54	85	73	38	50	45	52	29	65	77	83	101	92	91	
Grauwe vliegenvanger	62	87	83	100	127	128	143	114	104	127	114	114	108	138	127	143	126	120	126	117	104	108	108	126	128	116	107	
Bonte vliegenvanger	149	137	154	169	215	195	163	149	162	184	174	220	212	215	236	246	271	286	303	306	322	318	306	376	389	386	346	
Staartmees	160	183	181	241	233	210	217	211	202	194	228	218	196	206	204	218	156	174	153	142	121	121	127	120	127	102	92	
Glanskop	85	73	74	75	73	68	57	60	57	50	78	76	87	93	114	148	134	116	124	133	144	155	196	208	223	246	288	
Matkop	226	229	206	217	237	232	227	203	199	225	260	239	230	212	219	229	232	230	219	224	206	204	210	216	218	228	200	
Kuifmees	278	306	293	313	341	333	345	288	310	308	311	287	290	289	296	302	277	243	198	202	173	209	218	227	253	258	244	
Zwarte mees	541	545	502	502	524	545	496	510	536	516	538	508	468	491	456	426	376	316	229	254	232	243	254	272	249	222	217	
Pimpelmees	644	617	571	647	683	641	600	520	624	558	666	633	769	797	831	915	908	990	971	1022	893	974	945	920	904	908	870	
Koolmees	801	783	704	871	895	871	854	702	853	860	948	880	910	961	984	1031	915	900	818	929	925	942	955	962	948	1038	1050	
Boomklever	7	11	15	23	25	28	39	46	80	95	148	126	139	169	201	256	234	256	231	325	347	370	382	402	434	440	455	
Kortsnavelboomkruiper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	
Boomkruiper	430	478	461	463	538	473	500	512	524	552	536	569	552	554	622	622	652	642	573	603	580	650	660	674	707	700	690	
Wielewaal	27	35	35	32	39	44	33	31	30	34	36	34	41	34	33	46	51	45	51	51	53	53	52	58	55	72	80	
Grauwe klauwier	--	1	--	1	--	3	1	1	1	1	2	2	3	1	3	5	6	7	8	10	10	10	10	15	18	24	31	
Klapekster	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gaai	141	134	131	144	149	135	124	132	134	105	124	101	100	94	104	89	81	85	68	79	75	88	107	102	106	98	86	
Ekster	15	15	11	11	7	10	7	7	9	8	5	6	6	4	4	4	4	3	3	3	2	1	1	2	1	2	2	
Kauw	44	46	48	56	50	45	44	28	28	31	28	28	24	20	18	22	24	24	17	19	19	15	22	23	18	19	18	
Roek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Zwarte kraai	100	112	110	107	127	131	131	108	114	102	106	90	92	83	70	73	58	63	59	67	56	69	63	63	60	56	54	
Raaf	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	2	2	1	2	3	3
Spreeuw	476	491	549	541	582	529	496	417	437	432	304	363	387	356	364	378	320	369	349	323	270	265	308	300	278	263	280	
Huismus	27	34	31	29	34	38	39	34	29	23	32	41	39	53	62	77	69	53	66	65	98	122	128	160	164	163	198	
Ringmus	48	56	53	84	95	98	89	73	71	67	77	70	96	100	93	95	90	84	70	84	55	68	64	70	63	60	62	
Vink	1745	1949	1919	1985	2036	1974	1985	1890	1715	1751	1796	2108	2100	2140	2127	2111	1987	2002	1878	1902	1740	1785	1712	1671	1644	1741	1670	
Keep	1	2	2	1	3	1	--	1	1	--	--	--	1	3	--	1	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	
Groenling	16	23	18	23	35	48	54	43	61	68	98	84	88	98	93	84	68	95	105	108	119	117	132	142	134	123	114	
Putter	--	--	1	1	1	3	7	6	8	11	14	16	29	30	36	34	38	62	43	38	45	52	60	81	83	102	106	
Sijs	7	15	15	2	11	12	8	9	6	4	3	4	4	7	3	5	6	7	2	6	6	9	9	12	14	3	7	
Kneu	99	101	82	79	88	108	99	85	80	85	106	112	108	123	104	115	128	148	141	150	137	152	159	164	156	154	162	
Kleine barmsijs	2	1	1	3	7	7	1	4	3	2	2	3	2	2	--	--	--	--	--	1	3	2	1	1	1	1	1	
Kruisbek	--	65	--	1	27	23	8	8	7	5	55	13	21	18	16	11	12	23	8	5	14	42	16	13	18	14	18	
Grote kruisbek	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Goudvink	127	146	135	137	121	114	103	110	99	89	113	103	121	123	115	102	102	107	90	92	90	125	106	130	133	114	117	
Appelvink	101	107	114	159	171	131	105	99	91	107	97	99	95	124	131	153	156	125	123	158	160	161	157	165	168	203	204	
Geelgors	134	130	150	151	138	134	120	102	100	102	128	124	147	160	159	191	229	270	264	261	238	241	238	237	238	232	205	
Ortolaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Rietgors	84	86	93	80	85	122	117	104	104	119	137	135	144	153	161	164	188	163	138	154	134	155	168	194	174	158	150	

100 JAAR BROEDVOGELS IN HET DWINGELDERVELD

(1918-1957 minimum, 1958-2019 maximum)

Presentie in 1958-2018: v.m. = voormalig; in = incidenteel (<10 jr.); re = regelmatig (11-40 jr.); ja = (bijna) jaarlijks

Trend: + = toename; - = afname; = = stabiel/schommelend; +/- = eerst toe- dan afname;

-/+ = eerst af- dan toename; ? = onduidelijk

Vertrek/Komst = laatste resp. eerste jaar als broedvogel vastgesteld; * = Eenmalig broedgeval; Max. = max. jaaraantal

Aantallen: 0 = geen brv.; + = brv. in onbekend aantal; > = minimum aantal; ? = mogelijk; A = Algemeen

Soort	Pres.	Broedvogelaantallen						Trend	Ver- trek	Komst	Max. in	Broedvogelbestand 1981-2019 Totaal		
		'18- '37	'38- '57	'58- '77	'78- '97	'98- '17	2018 2019					Jaar	Soor- ten	Aantal pr.
		Dodaars	ja	7	3	24	44					101	95	=
Fuut	re	0	0	1	1	5	2	=		1977	2016	1982	114	+
Roodhalsfuut	re	0	0	0	1	5	2	=		1984	2008	1983	112	+
Kuifduiker	in	0	0	0	0	1	0	?		1998	--	1984	108	+
Geoorde fuut	ja	3	3	5	19	49	18	=			2001	1985	109	+
												1986	109	+
Roerdomp	in	0	0	0	0	2	1	?		2001	2001	1987	114	+
Blauwe reiger	re	0	1	3	28	37	0	+/-	2017	1972	2008	1988	111	14.620
												1989	112	15.670
Knobbelzwaan	in	0	0	0	1	0	0	?		1983*	--	1990	113	17.715
Zwarte zwaan	in	0	0	0	0	1	0	?		2000*	--	1991	115	16.455
Grauwe gans	re	0	0	0	0	118	140	+		2004	2018	1992	110	16.080
Grote Canadese gans	re	0	0	0	2	47	47	+		1996	2018	1993	105	18.745
Klste Canadese gans	in	0	0	0	0	0	1	?		2019	2019	1994	105	19.380
Brandgans	in	0	0	0	0	2	1	=		2010	2015	1995	108	18.620
Nijlgans	re	0	0	0	0	55	53	+		1998	2016	1996	113	17.670
												1997	114	18.370
Bergeend	ja	0	0	8	27	19	2	-		1967	1989	1998	116	18.930
Mandarijneend	in	0	0	0	1	0	0	?		1990*	--	1999	111	18.810
Smient	in	0	0	0	0	1	0	?		1998*	--	2000	115	17.980
Krakeend	re	0	0	1	5	16	12	+		1973	2016	2001	115	18.375
Wintertaling	ja	>21	A	94	187	52	40	+/-			1989	2002	116	18.255
Wilde eend	ja	>17	A	169	246	186	171	+/-			1989	2003	114	19.485
Soepeend	in	0	0	0	0	3	1	?		2015	2015	2004	114	19.205
Pijlstaart	re	1?	0	2	3	1	0	=		1960	1982	2005	117	18.800
Zomertaling	ja	>2	+	11	6	7	2	-			1966	2006	119	19.130
Slobeend	ja	>3	>5	35	52	26	23	-/+			1989	2007	116	20.015
Tafeleend	ja	0	0	3	9	15	11	+		1966	2016	2008	116	20.940
Kuifeend	ja	0	0	6	39	82	65	+		1966	2016	2009	114	20.265
												2010	115	19.925
Wespendief	ja	0	0	2	4	5	4	=		1965	2011	2011	115	18.710
Bruine kiekendief	re	1	1	2	2	2	1	+/-			--	2012	117	18.960
Blauwe kiekendief	in	0	0	1	1	1	0	-	1991	1964	--	2013	117	17.430
Grauwe kiekendief	re	2	1	1	0	1	0	-	1970		--	2014	123	19.495
Havik	re	0	2	4	15	11	8	+/-			1987	2015	121	19.818
Sperwer	ja	>1	2	11	20	10	10	+/-			1989	2016	131	20.514
Buizerd	ja	2	7	28	37	33	27	+/-			1990	2017	128	20.075
Torenvalk	ja	>3	>2	28	37	7	3	+/-			1978	2018	126	19.674
Boomvalk	ja	4	3	12	11	4	4	+/-			1969	2019	124	18.872
Korhoen -ex.	re	>24	100	129	17	0	0	-	1987		1970			
Patrijs	re	>3	+	51	17	8	0	-	2017		1966			
Kwartel	re	+	+	2	20	31	18	=			1998			
Fazant	ja	+	+	225	175	17	10	-			1974			
Waterral	ja	0	0	3	22	50	29	+/-		1968	2016			
Porseleinhoen	in	0	0	0	2	5	0	=		1979	1998			
Klein waterhoen	in	0	0	0	1	0	0	?		1990*	--			
Kleinst waterhoen	in	0	0	0	0	2	0	?		1998*	--			
Kwartelkoning	in	+	0	0	2	3	0	+/-		1997	1998			
Waterhoen	ja	+	+	46	35	44	31	+/-			1969			
Meerkoet	ja	+	+	29	105	108	36	=			2002			

Soort	Pres.	Broedvogelaantallen						Trend	Ver-trek	Komst	Max. in	Broedvogelbestand 1981-2019 Heide		
		'18-'37	'38-'57	'58-'77	'78-'97	'98-'17	2018-2019					Jaar	Soor-ten	Aantal pr.
		Kraanvogel	in	0	0	0	0					4	7	+
Scholekster	ja	>3	+	29	27	10	4	-			1974	1982	91	2.662
Kleine plevier	re	0	0	0	9	40	30	+/-		1988	2017	1983	94	4.271
Goudplevier	v.m.	1?	0	0	0	0	0	?			--	1984	90	3.130
Kievit	ja	>8	A	103	141	81	48	+/-			1988	1985	87	1.926
Bonte strandloper	in	0	0	0	0	1	0	?		2016	--	1986	79	1.708
Kemphaan	re	>12	+	55	1	0	0	-	1976		1968	1987	84	1.924
Watersnip	ja	+	+	17	13	43	36	-/+			2016	1988	88	2.135
Houtsnip	ja	0	+	13	16	34	30	+			2013	1989	85	2.490
Grutto	re	>18	A	140	27	2	1	-			1965	1990	94	2.615
Wulp	ja	A	>19	98	100	23	14	-			1983	1991	96	2.660
Tureluur	ja	>5	>4	35	16	27	18	-/+			1975	1992	90	2.290
Oeverloper	in	0	0	0	0	0	1	?		2018*	2018	1993	87	2.530
Kokmeeuw	ja	310	680	6600	2145	772	96	-			1970	1994	88	2.545
Visdief	re	5	3	27	3	0	0	-	1987		1974	1995	90	2.620
Zwarte stern	re	50	>10	51	28	3	0	-	2001		1969	1996	90	2.160
Holenduif	ja	0	0	35	79	101	95	+		1963	2016	1997	90	2.265
Houtduif	ja	+	+	900	1035	506	492	-			1978	1998	93	2.580
Turkse tortel	ja	0	0	2	14	26	18	+/-		1975	2016	1999	86	2.530
Zomertortel	ja	+	+	200	170	95	13	-			1970	2000	86	2.235
Koekoek	ja	A	+	40	47	36	39	=			1990	2001	94	2.270
Kerkuil	re	?	?	0	2	4	5	-/+		1990	2015	2002	92	2.175
Stenuil	re	1	?	4	5	3	3	=			1978	2003	90	2.495
Bosuil	ja	0	0	3	8	34	36	+		1970	2018	2004	95	2.530
Ransuil	ja	+	+	62	45	30	10	-			1977	2005	89	2.265
Velduil	re	+	0	2	1	0	0	-	1987		1974	2006	94	2.400
Nachtzwaluw	re	+	>2	8	10	40	38	-/+			2017	2007	91	2.765
IJsvogel	in	?	0	0	0	2	0	?		2016	2016	2008	94	2.935
Draaihals	in	0	0	0	2	5	11	+		1981	2018	2009	90	2.900
Groene specht	ja	>2	+	52	43	46	51	-/+			1974	2010	93	3.010
Zwarte specht	ja	2	2	20	26	16	12	=			1997	2011	93	2.465
Grote bonte specht	ja	+	+	102	364	350	397	=			1997	2012	92	2.520
Middelste bonte specht	in	0	0	0	0	2	3	+		2016	2017	2013	96	2.430
Kleine bonte specht	ja	0	0	6	28	90	90	+		1968	2016	2014	104	3.705
Kuifleeuwerik	v.m.	>1	0	0	0	0	0	-			--	2015	106	3.629
Boomleeuwerik	ja	>4	+	4	39	83	91	-/+			2018	2016	113	4.003
Veldleeuwerik	ja	A	+	244	492	465	341	+/-			1997	2017	107	3.653
Oeverzwaluw	ja	A	>25	100	74	271	24	=			2001	2018	107	3.686
Boerenzwaluw	ja	+	+	50	101	86	72	+/-			1990	2019	106	3.722
Huiszwaluw	ja	+	+	11	86	74	7	-			1997			
Duinpieper	v.m.	>1	0	0	0	0	0	?			--			
Boompieper	ja	+	+	423	528	429	392	=			1978			
Graspieper	ja	A	+	31	212	258	221	-/+			2009			
Gele kwikstaart	ja	+	+	8	6	22	22	-/+			2016			
Witte kwikstaart	ja	+	+	59	159	146	117	=			1997			
Winterkoning	ja	A	+	750	1250	1176	974	=			1978			
Heggenmus	ja	+	+	150	470	215	205	-/+			1978			

Soort	Pres.	Broedvogelaantallen						Trend	Ver- trek	Komst	Max. in	Broedvogelbestand 1981-2019 <i>Bossen</i>		
		'18- '37	'38- '57	'58- '77	'78- '97	'98- '17	2018 2019					<i>Jaar</i>	Soor- ten	Aantal pr.
		Roodborst	ja	+	+	1000	1846					1791	1248	=
Nachtegaal	re	>?	>1	15	7	1	2	-			1975	1982	>76	+
Blauwborst	re	0	0	0	2	15	10	+		1996	2015	1983	+	+
Zwarte roodstaart	ja	0	0	4	10	11	7	=		1966	2016	1984	>70	+
Gekraagde roodstaart	ja	+	+	370	410	205	209	-/+			1978	1985	>78	+
Paapje	ja	>2	+	12	35	35	28	-/+			2017	1986	>80	+
Roodborsttapuit	ja	>3	+	18	69	242	234	+			2017	1987	>84	+
Tapuit	ja	>2	+	15	34	28	3	-			1989	1988	90	11.830
												1989	86	12.405
Merel	ja	A	+	1200	1460	1434	1210	=			1978	1990	86	14.105
Kramsvogel	re	0	0	1	2	0	0	-	1997	1976	1990	1991	84	12.755
Zanglijster	ja	A	+	700	800	470	450	=			1982	1992	84	12.815
Grote lijster	ja	+	+	85	107	88	61	+/-			1994	1993	85	15.165
												1994	87	15.745
Graszanger	in	0	0	0	0	1	0	?		2005*	--	1995	83	14.845
Sprinkhaanzanger	ja	0	0	6	5	12	8	?		1958	2007	1996	87	14.335
Rietzanger	in	0	0	0	1	4	4	+		2006	2015	1997	92	14.890
Bosrietzanger	ja	+	1	9	17	12	18	=			2018	1998	96	15.090
Kleine karekiet	ja	0	0	3	3	11	11	+		1971	2011	1999	92	15.085
Spotvogel	ja	+	+	50	59	13	10	-			1978	2000	90	14.680
												2001	97	14.900
Braamsluiper	ja	+	2	41	54	29	28	+/-			1978	2002	97	14.995
Grasmus	ja	A	+	108	140	359	255	-/+			2011	2003	92	15.790
Tuinfluit	ja	A	+	300	480	280	136	+/-			1978	2004	96	15.485
Zwartkop	ja	+	+	150	484	632	637	+			2018	2005	99	15.240
Fluiter	ja	+	?	17	151	68	97	=			1993	2006	95	15.470
Tjiftjaf	ja	A	+	250	580	714	507	=			1998	2007	98	15.860
Fitis	ja	A	+	1200	1555	1532	802	=			1991	2008	101	16.555
												2009	98	15.955
Goudhaan	ja	+	+	1000	1400	1486	642	+/-			2003	2010	93	15.555
Vuurgoudhaan	ja	0	?	40	62	101	92	-/+			2007	2011	98	14.965
												2012	103	15.230
Grauwe vliegenvanger	ja	+	+	140	129	143	116	=			2008	2013	101	14.065
Bonte vliegenvanger	ja	0	?	110	215	389	386	+			2017	2014	105	15.090
												2015	108	15.289
Staatmees	ja	+	+	80	241	228	102	+/-			1996	2016	112	15.608
Glanskop	ja	0	?	34	85	223	288	+			2018	2017	113	15.517
Matkop	ja	+	+	120	237	260	228	=			2003	2018	109	15.037
Kuifmees	ja	+	+	150	341	345	258	+/-			1999	2019	110	14.275
Zwarte mees	ja	+	+	1100	1100	545	222	-			1982			
Pimpelmees	ja	+	+	600	745	1022	908	+			2012			
Koolmees	ja	+	+	1200	1000	1031	1050	+			1970			
Boomklever	ja	0	0	2	25	434	455	+		1974	2018			
Kortsnavelboomkruiper	in	0	0	0	0	1	0	?		2016*	--			
Boomkruiper	ja	+	+	400	538	707	700	+			2017			
Wielewaal	ja	+	+	42	38	58	80	+			2018			
Grauwe klauwier	ja	?	?	3	1	18	31	+			2018			
Klapekster	in	1	1	1	1	0	0	-	1978		--			
Gaai	ja	+	+	90	149	135	98	+/-			1997			
Ekster	ja	+	+	62	55	10	2	-			1970			
Kauw	ja	+	+	50	56	45	19	+/-			1996			
Roek	re	0	230	160	140	0	0	-	1984		1957			
Zwarte kraai	ja	+	+	48	127	121	56	+/-			1997			
Raaf	in	0	0	0	0	2	3	+		2013	2018			

Soort	Pres.	Broedvogelaantallen						Trend	Ver- trek	Komst	Max. in	Broedvogelbestand 1981-2019 <i>Cultuurland</i>		
		'18- '37	'38- '57	'58- '77	'78- '97	'98- '17	2018 2019					Jaar	Soor- ten	Aantal pr.
Spreeuw	ja	+	+	800	1000	529	280	-			1982	1981	+	+
												1982	54	+
Huisemus	ja	+	+	40	36	164	198	+			2017	1983	+	+
Ringmus	ja	+	+	80	95	100	62	=			2006	1984	51	+
												1985	55	+
Vink	ja	+	+	900	2036	2140	1741	+/-			2006	1986	62	+
Keep	re	0	0	1	3	3	0	?	2015	1974	2006	1987	65	+
Groenling	ja	+	+	29	35	142	123	+			2016	1988	52	655
Putter	re	0	0	0	1	83	106	+		1978	2018	1989	61	775
Sijs	re	0	0	0	15	14	7	=		1980	1995	1990	63	995
Kneu	ja	+	+	350	300	164	162	=			1974	1991	71	1.040
Kleine barmsijs	re	0	0	5	12	7	1	-		1972	1978	1992	69	975
Kruisbek	ja	0	0	8	99	55	18	=		1975	1991	1993	66	1.050
Grote kruisbek	in	0	0	0	1	0	0	?		1991	--	1994	75	1.090
Goudvink	ja	+	+	75	146	133	117	=			1994	1995	73	1.155
Appelvink	ja	0	0	7	171	168	204	+		1973	2018	1996	70	1.175
												1997	71	1.215
Geelgors	ja	A	+	145	151	270	232	+			2010	1998	77	1.260
Ortolaan	v.m.	1	0	0	0	0	0	?			--	1999	72	1.195
Rietgors	ja	+	+	89	113	194	158	+			2016	2000	77	1.065
												2001	81	1.205
												2002	72	1.085
												2003	77	1.200
												2004	75	1.190
												2005	80	1.290
												2006	82	1.260
												2007	86	1.385
												2008	79	1.450
												2009	82	1.410
												2010	81	1.360
												2011	79	1.280
												2012	79	1.210
												2013	72	935
												2014	59	700
												2015	65	900
												2016	67	903
												2017	63	905
												2018	67	950
												2019	69	875

Overzicht van trekkende vogels over het Dwingelderveld in 2019
 met de gevonden maandaantallen, het jaartotaal, de trekrichtingen, het maximum van
 een soort op één dag geteld en de presentie in % en dagen
 (bron: Trektellen.nl)

Bijlage 5.

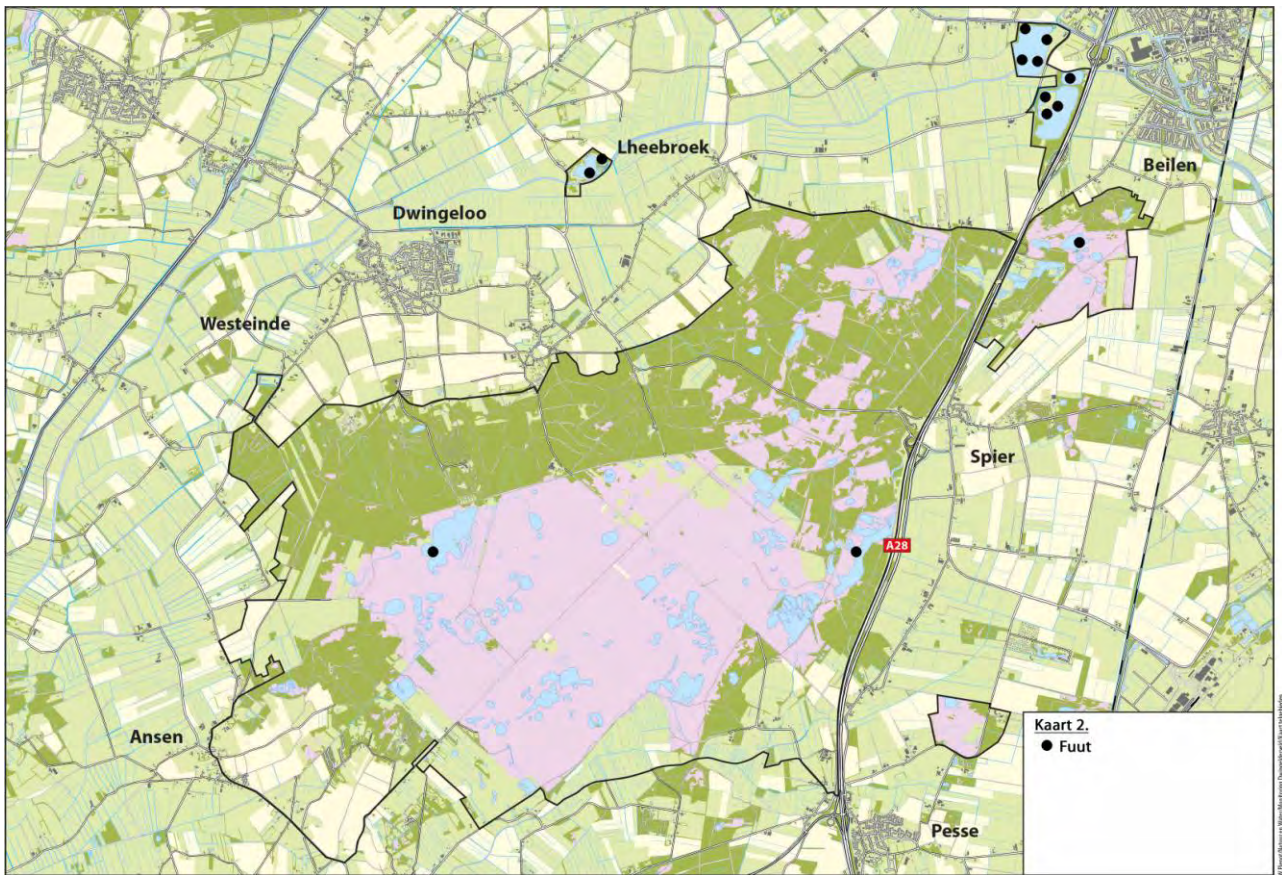
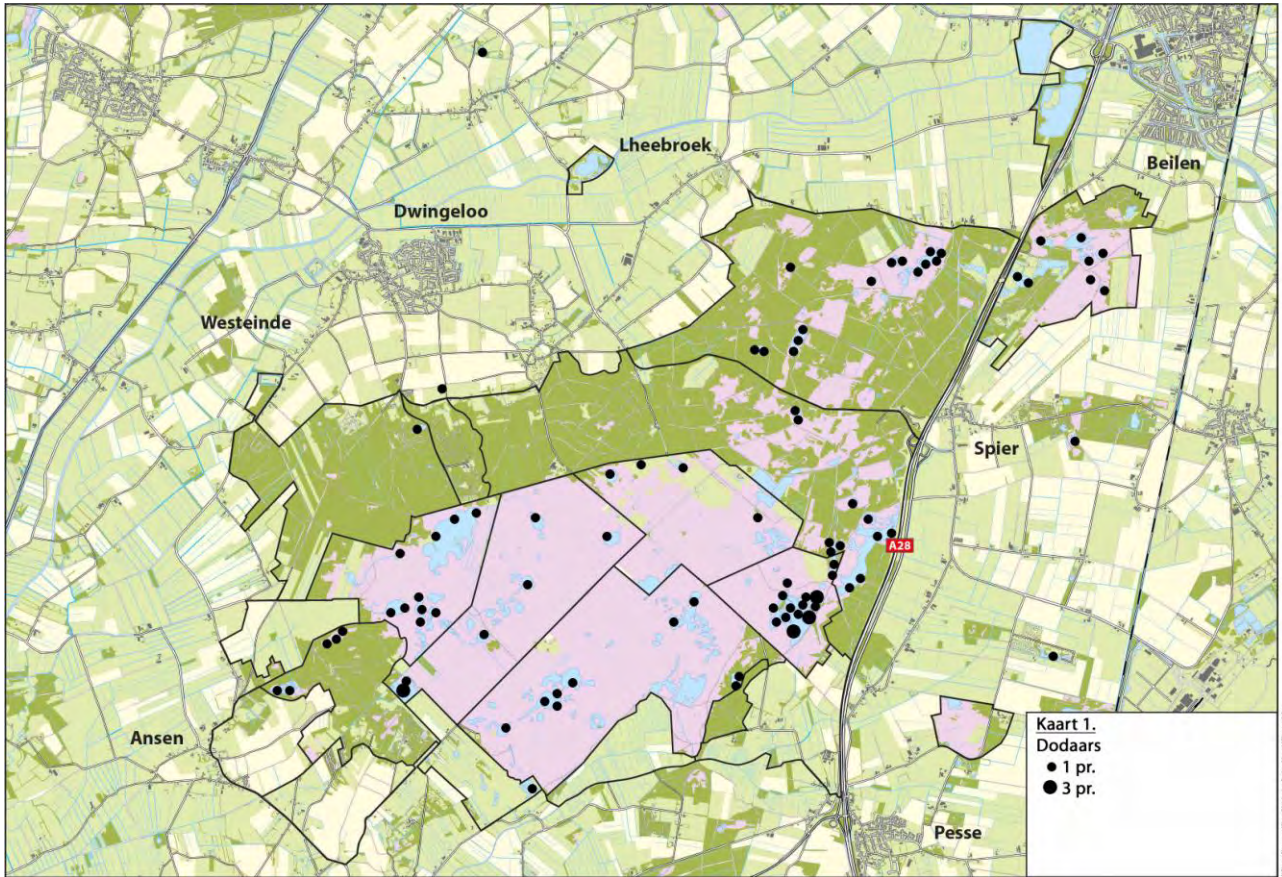
Nr.	Soort	Jan.	Feb.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totaal	W/Z	N/O	Maximum	Pres. (%)	Pres. (dagen)
1	Aalscholver	7	223	344	246	67	6	26	177	804	780	11	1	2692	1811	881	166(24-09)	46	111
2	Grote zilverreiger	--	11	--	17	4	--	--	7	14	69	5	1	128	90	38	21(23-10)	14	34
3	Kleine zilverreiger	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	1	--	1	1(07-07)	--	1
4	Blauwe reiger	--	2	27	28	2	8	127	53	31	34	--	2	314	253	61	29(17-07)	34	81
5	Purperreiger	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(19-04)	--	1
6	Ooievaar	--	--	1	3	--	--	4	--	14	--	--	--	22	18	4	14(08-09)	3	7
7	Lepelaar	--	--	1	11	4	4	1	--	3	--	--	--	24	5	19	6(19-04)	5	12
8	Knobbelzwaan	--	6	--	--	--	--	--	--	23	3	--	15	47	11	36	8(28-12)	5	13
9	Kleine zwaan	9	93	--	--	--	--	--	--	--	16	10	--	128	35	93	56(10-02)	4	10
10	Wilde zwaan	20	130	52	--	--	--	--	--	--	10	22	23	257	70	187	101(10-02)	7	16
11	Toendrarietgans	998	3603	180	--	--	--	--	--	--	4	8117	875	15171	10982	4189	1478(15-10)	29	70
12	Kleine rietgans	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	--	4	4	--	4(29-10)	--	1
13	Kolgans	2512	18452	10408	--	--	--	--	--	281	36356	2681	7512	78292	47732	30560	7618(29-10)	47	112
14	Grauwe gans	125	1126	140	9	155	22	128	87	676	1574	70	43	4155	2644	1511	724(29-10)	42	100
15	Grote Canadese gans	--	--	--	--	--	12	--	--	--	11	--	18	41	29	12	18(10-12)	1	3
16	Brandgans	425	93	312	--	7	--	--	--	--	148	42	10	1037	733	304	292(03-01)	9	22
17	Nijlgans	4	--	--	--	--	--	--	12	14	19	--	5	54	42	12	12(24-08)	4	9
	Gans spec.	--	1448	--	--	--	--	--	--	--	3700	--	--	5148	3700	1448	1832(29-10)	4	9
18	Casarca	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(10-06)	--	1
19	Smient	--	26	42	--	--	--	--	--	--	18	--	--	86	18	68	26(16-02)	3	6
20	Krakeend	--	--	24	--	--	--	--	20	--	--	--	--	44	20	24	12(19-03)	2	5
21	Wintertaling	--	7	--	4	--	--	--	5	12	6	--	--	34	23	11	12(28-09)	3	6
22	Wilde eend	--	16	26	12	--	--	--	--	35	--	4	--	93	39	54	16(12-02)	6	14
23	Slobeend	--	--	9	5	--	--	--	8	--	--	--	--	22	8	14	9(17-03)	1	3
24	Tafeleend	--	--	--	--	--	--	--	--	12	--	--	--	12	12	--	6(05-09)	1	2
25	Kuifeend	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	4	4(12-02)	--	1
26	Brilduiker	2	3	1	--	--	--	--	--	5	--	--	--	11	7	4	5(29-09)	3	6
27	Nonnetje	--	2	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	6	--	6	4(07-04)	1	2
28	Grote zaagbek	14	31	15	3	--	--	--	--	--	--	2	10	75	19	56	23(20-02)	7	16
29	Wespendief	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(27-05)	--	1
30	Zwarte wouw	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	--	3	--	3	1(07-04)	1	3
31	Rode wouw	--	--	--	3	2	--	--	--	--	--	--	--	5	--	5	1(07-04)	2	5
32	Zeearend	--	--	--	1	--	--	--	--	--	2	--	--	3	2	1	2(11-10)	1	2
33	Bruine kiekendief	--	--	2	28	3	--	--	7	15	4	--	--	59	26	33	5(07-04)	15	36
34	Blauwe kiekendief	--	5	3	9	--	--	--	--	1	5	--	2	25	8	17	3(07-04)	8	18

Nr.	Soort	Jan.	Feb.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totaal	W/Z	N/O	Maximum	Pres. (%)	Pres. (dagen)
35	Sperwer	--	2	1	10	2	--	--	2	21	38	2	--	78	63	15	6(18-10)	19	40
36	Buizerd	--	4	--	5	1	--	--	3	27	40	--	--	80	69	11	18(05-10)	9	22
37	Ruigpootbuizerd	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	1	--	1(30-10)	--	1
38	Visarend	--	--	--	5	1	--	--	2	--	--	--	--	8	2	6	3(19-04)	3	6
39	Torenvalk	--	--	1	3	--	--	--	2	3	1	--	--	10	6	4	2(17-04)	3	8
40	Smelleken	--	--	--	6	2	--	--	1	2	2	--	--	13	5	8	3(17-04)	4	9
41	Boomvalk	--	--	--	1	--	--	1	5	1	1	--	--	9	8	1	1(17-04)	4	9
42	Slechtvalk	--	1	--	2	--	--	--	--	1	2	2	--	8	5	3	2(10-11)	3	7
43	Kraanvogel	--	19	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	21	2	19	10(25-02)	2	4
44	Scholekster	--	--	2	3	--	1	8	--	--	--	--	--	14	1	13	3(25-07)	4	10
45	Kleine plevier	--	--	2	2	--	--	1	6	2	--	--	--	13	9	4	2(20-03)	4	9
46	Bontbekplevier	--	--	--	--	5	--	1	2	16	3	--	--	27	22	5	5(25-05)	6	15
47	Morinelplevier	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	1	--	1(21-08)	--	1
48	Goudplevier	--	23	24	47	--	--	--	6	45	38	6	2	191	96	95	38(12-04)	16	39
49	Zilverplevier	--	--	--	2	1	--	--	--	1	2	--	--	6	3	3	1(17-04)	3	6
50	Kievit	19	1289	5	37	8	44	239	55	252	2299	78	24	4349	3084	1265	422(15-10)	29	69
51	Bonte strandloper	--	--	2	4	2	--	1	1	5	3	2	--	20	12	8	2(18-03)	7	16
52	Kemphaan	--	--	--	5	--	--	--	8	--	--	--	--	13	8	5	8(11-08)	2	4
53	Watersnip	--	3	22	13	--	--	5	92	137	98	17	--	387	351	36	20(24-09)	33	79
54	Houtsnip	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	2	1	1	1(19-02)	1	2
55	Grutto	--	2	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	3	--	3	2(26-02)	1	2
56	Regenwulp	--	--	1	58	132	1	9	9	--	--	--	--	210	19	191	54(03-05)	11	26
57	Wulp	--	5	2	2	--	10	12	10	30	5	--	--	76	67	9	20(18-09)	10	25
58	Zwarte ruiter	--	--	--	2	4	2	2	5	7	--	--	--	22	14	8	2(23-04)	8	20
59	Tureluur	--	--	5	4	2	--	1	3	--	--	--	--	15	4	11	2(18-03)	5	11
60	Groenpootruiter	--	--	--	32	52	--	17	51	16	2	--	--	170	86	84	10(06-05)	29	69
61	Witgat	--	--	3	52	6	9	27	32	3	--	--	--	132	70	62	9(16-04)	27	65
62	Bosruiter	--	--	--	18	40	--	10	16	1	--	--	--	85	27	58	16(11-05)	10	24
63	Oeverloper	--	--	--	--	4	--	2	15	6	--	--	--	27	23	4	4(17-08)	8	19
64	Zwartkopmeeuw	--	--	1	3	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	4	3(17-04)	--	2
65	Dwergmeeuw	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(22-05)	--	1
66	Kokmeeuw	12	63	1461	197	--	6	166	22	--	98	--	--	2025	304	1721	612(18-03)	14	33
67	Stormmeeuw	44	34	--	--	--	--	--	--	14	7	6	5	110	76	34	28(12-02)	5	11
68	Kleine mantelmeeuw	--	--	354	186	49	14	22	129	143	47	--	--	944	380	564	232(18-03)	26	61
69	Zilvermeeuw	--	23	--	6	--	--	--	3	6	153	12	--	203	164	39	22(25-10)	10	23
70	Visdief	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	--	--	2	1	1	1(10-06)	1	2
71	Zwarte stern	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(18-05)	--	1

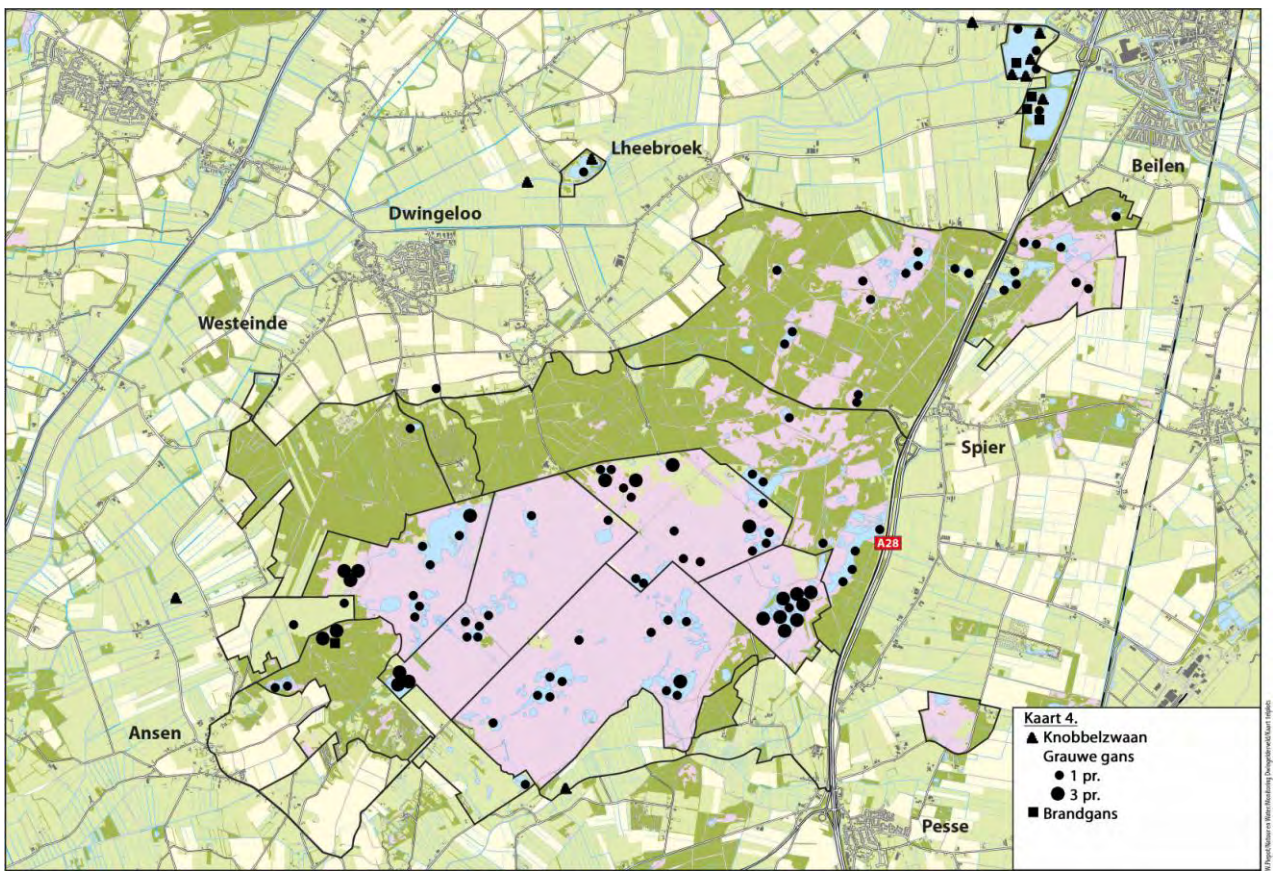
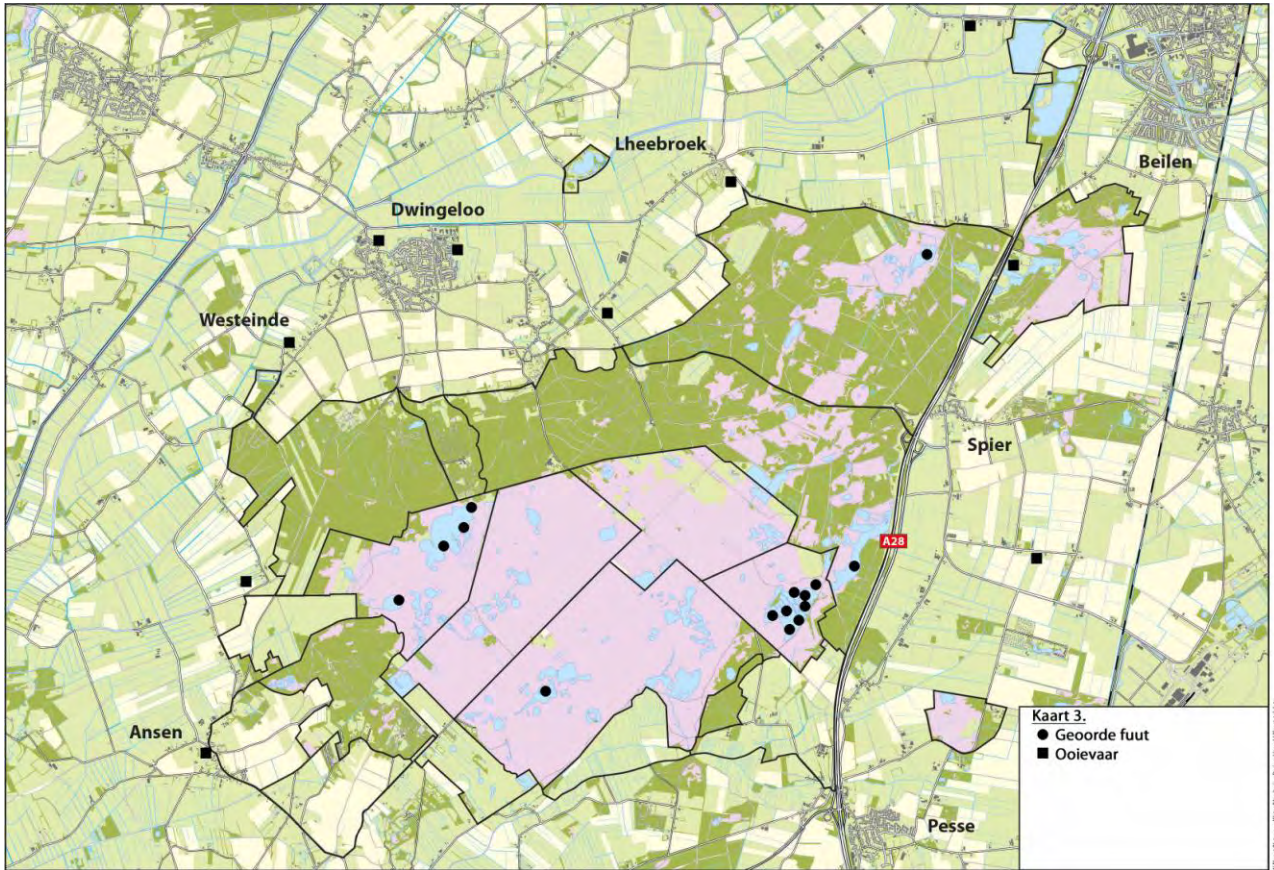
Nr.	Soort	Jan.	Feb.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totaal	W/Z	N/O	Maximum	Pres. (%)	Pres. (dagen)
72	Holenduif	--	--	--	5	2	--	3	5	23	8	13	2	61	54	7	10(20-09)	8	20
73	Houtduif	--	245	781	921	--	--	3	9	121	1370	316	93	3859	1912	1947	522(30-03)	41	97
74	Zomertortel	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	1	--	1	1(11-05)	--	1
75	Koekoek	--	--	--	1	--	--	2	2	--	--	--	--	5	4	1	1(19-04)	2	5
76	Gierzwaluw	--	--	--	2	850	299	3873	345	1	--	--	--	5370	4051	1319	450(20-07)	34	82
77	Grote bonte specht	--	--	--	--	--	--	--	2	2	6	--	--	10	10	--	3(03-10)	3	7
78	Boomleeuwerik	--	30	--	--	4	--	--	8	93	76	1	--	212	178	34	27(12-09)	21	50
79	Veldleeuwerik	--	420	5	--	--	--	--	--	234	3257	104	1	4021	3596	425	1426(15-10)	30	71
80	Oeverzwaluw	--	--	--	4	4	--	33	161	24	--	--	--	226	218	8	34(07-08)	10	23
81	Boerenzwaluw	--	--	6	654	675	--	2877	17526	17637	421	--	--	39796	37331	2465	1340(13-09)	59	141
82	Huiszwaluw	--	--	--	3	151	--	840	8929	4297	8	--	--	14228	14062	166	628(02-09)	41	99
83	Grote pieper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	1	--	1(14-10)	--	1
84	Boompieper	--	--	--	12	2	--	27	364	94	--	--	--	499	485	14	31(24-08)	29	70
85	Graspieper	9	429	430	14654	27	--	92	479	9531	4842	442	117	31052	15550	15502	3712(19-04)	72	171
86	Waterpieper	--	--	--	--	--	--	--	--	--	9	4	--	13	13	--	3(31-10)	4	9
87	Gele kwikstaart	--	--	--	86	58	--	63	1012	251	--	--	--	1470	1326	144	89(22-08)	40	96
88	Noordse kwikstaart	--	--	--	--	11	--	--	--	--	--	--	--	11	--	11	6(17-05)	1	2
89	Grote gele kwikstaart	--	--	--	--	--	--	--	--	4	9	--	--	13	13	--	2(15-10)	5	12
90	Witte kwikstaart	--	29	16	25	--	--	3	86	261	191	4	2	617	547	70	28(28-09)	46	109
91	Winterkoning	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	2	2	--	1(16-10)	1	2
92	Heggenmus	--	--	--	2	--	--	--	13	53	80	8	--	156	154	2	14(02-10)	18	42
93	Zwarte roodstaart	--	--	--	1	--	--	--	1	--	--	--	--	2	1	1	1(09-04)	1	2
94	Gekraagde roodstaart	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	1	--	1(28-08)	--	1
95	Paapje	--	--	--	--	--	--	--	10	1	--	--	--	11	11	--	3(16-08)	2	5
96	Roodborsttapuit	--	--	--	--	--	--	--	--	13	13	1	--	27	27	--	4(17-09)	4	10
97	Tapuit	--	--	1	22	18	--	--	13	22	2	--	--	78	37	41	6(10-04)	13	31
98	Beflijster	--	--	2	26	3	--	--	--	1	9	--	--	41	10	31	6(21-04)	9	22
99	Merel	--	--	--	--	--	--	--	--	12	221	2	--	235	235	--	44(24-10)	10	25
100	Kramsvogel	--	90	323	755	6	--	--	--	44	8243	731	115	10307	8870	1437	5198(28-10)	39	94
101	Zanglijster	--	1	--	140	--	--	--	6	686	5572	--	--	6405	6264	141	1908(06-10)	27	65
102	Koperwiek	--	--	111	382	--	--	--	--	16	11846	368	51	12774	12157	617	1184(15-10)	29	70
103	Grote lijster	--	10	--	--	--	10	64	106	147	70	2	3	412	402	10	28(22-08)	26	63
104	Kleine karekiet	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	3	--	3	2(18-05)	1	2
105	Grasmus	--	--	--	--	--	--	--	7	2	--	--	--	9	9	--	2(24-08)	3	7
106	Zwartkop	--	--	--	--	--	--	--	3	4	--	--	--	7	7	--	2(24-08)	3	6

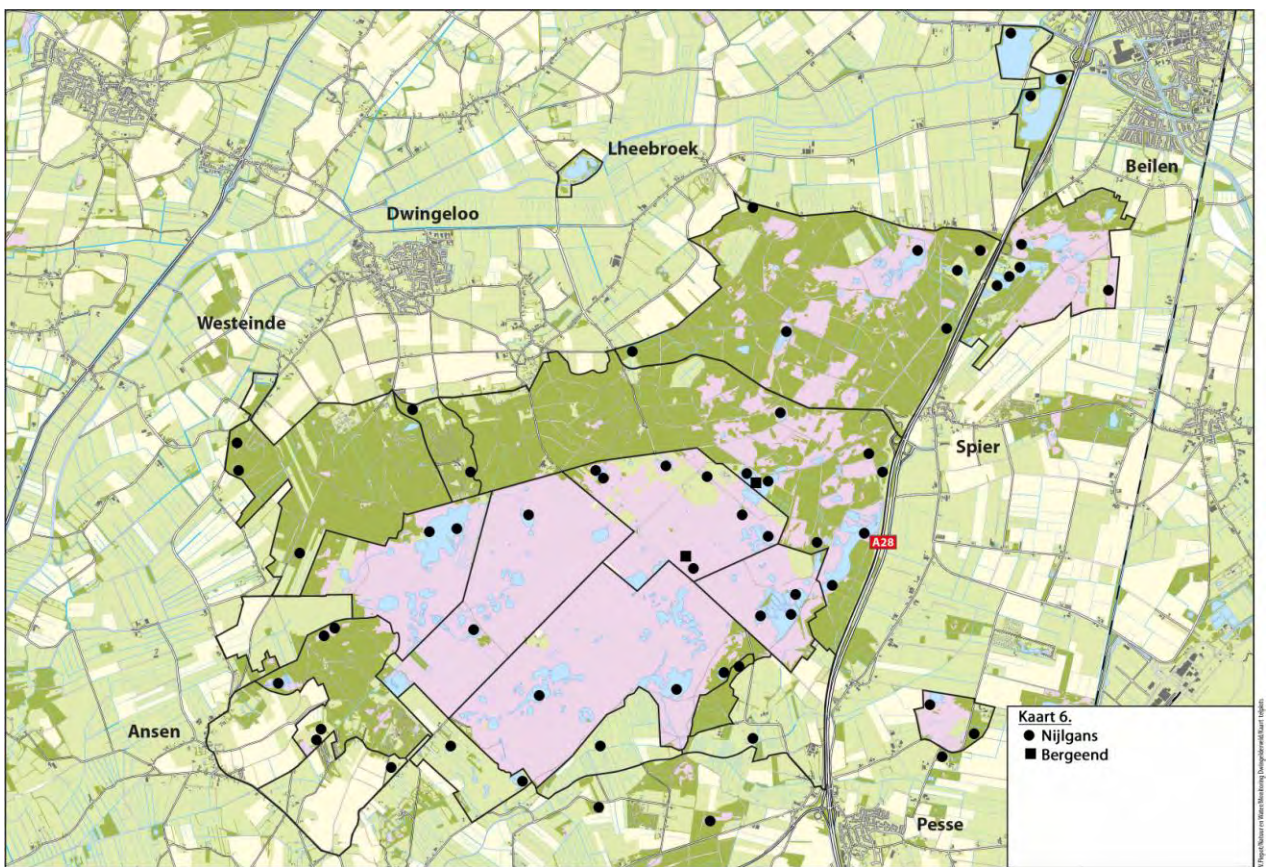
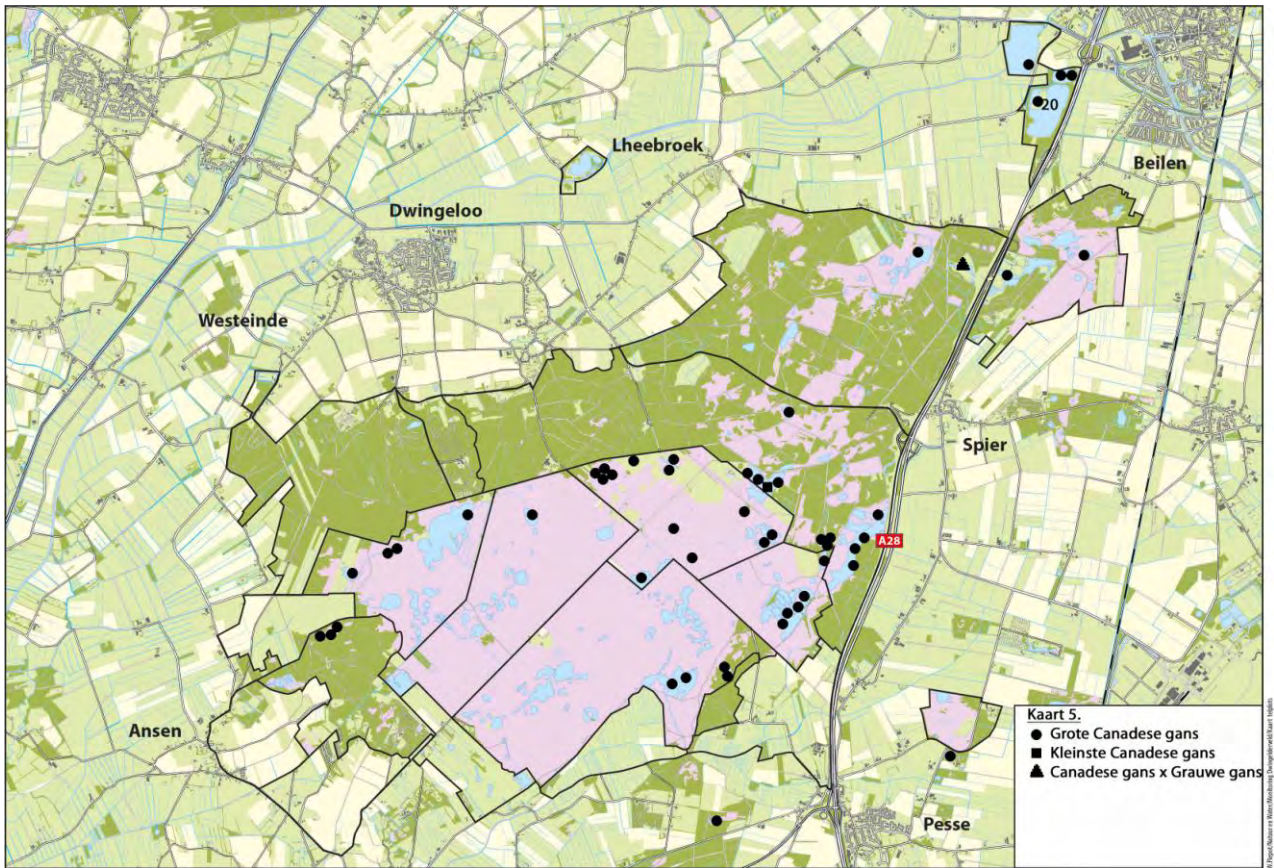
Nr.	Soort	Jan.	Feb.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totaal	W/Z	N/O	Maximum	Pres (%)	Pres. (dag.)
107	Tijftjaf	--	--	--	--	--	--	--	11	19	5	--	--	35	35	--	2(19-08)	10	25
108	Fitis	--	--	--	--	--	--	2	1	2	--	--	--	5	5	--	2(30-07)	1	3
109	Goudhaan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	2	2	--	2(27-10)	--	1
110	Staartmees	--	--	--	--	--	--	--	--	--	9	--	--	9	9	--	9(02-10)	--	1
111	Pimpelmees	--	5	--	--	--	--	38	12	37	63	--	--	155	150	5	24(18-07)	8	19
112	Koolmees	--	--	--	--	--	--	18	12	86	116	8	--	240	240	--	18(29-07)	10	23
113	Wielewaal	--	--	--	--	--	1	18	29	--	--	--	--	48	48	--	5(25-07)	8	18
114	Grauwe klauwier	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	1	--	1(11-08)	--	1
115	Klapekster	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	1	1	--	1(08-10)	--	1
116	Gaai	--	6	--	4	--	--	--	--	1020	1736	11	--	2777	2384	393	302(05-10)	21	51
117	Kauw	--	43	22	6	9	--	--	--	2	406	--	2	490	403	87	358(30-10)	10	24
118	Roek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	14	--	--	14	14	--	14(07-10)	--	1
119	Zwarte kraai	--	--	--	26	--	--	--	--	46	130	4	--	206	168	38	22(08-10)	14	33
120	Raaf	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	1	--	1(28-09)	--	1
121	Spreeuw	34	436	2485	83	--	262	512	450	2507	21848	4202	132	32951	29307	3644	4602(29-10)	52	124
122	Ringmus	--	--	--	--	--	--	--	--	6	48	--	--	54	54	--	9(12-10)	3	8
123	Vink	4	1787	2467	620	2	--	10	99	3737	22934	1499	117	33276	28544	4732	3562(15-10)	62	147
124	Keep	6	226	298	287	--	--	--	--	10	871	89	--	1787	976	811	146(15-10)	29	69
125	Groenling	--	15	--	--	--	--	--	--	4	42	31	--	92	77	15	10(14-11)	9	22
126	Putter	--	23	13	6	9	--	--	--	15	100	99	2	267	218	49	60(29-11)	19	45
127	Sijs	184	1131	778	230	2	14	53	127	675	3169	1130	517	8010	5806	2204	584(06-10)	79	189
128	Kneu	--	9	30	149	12	--	10	88	353	413	13	--	1077	877	200	92(27-09)	37	89
129	Barmsijs spec.	140	264	136	58	--	--	--	--	--	7	71	18	694	237	457	42(09-01)	30	71
130	Kruisbek	5	8	6	4	18	8	35	9	159	76	8	--	336	304	32	40(25-09)	20	47
131	Goudvink	--	--	--	--	--	--	--	--	6	37	49	--	92	92	--	11(03-11)	10	24
132	Noordse goudvink	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	5	--	5	5	--	3(03-11)	--	1
133	Appelvink	--	4	3	--	--	--	--	--	2	--	3	--	12	5	7	4(26-02)	2	4
134	IJsgors	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3	1	--	4	4	--	1(02-10)	2	4
135	Geelgors	--	2	--	1	--	--	--	--	62	233	15	--	313	310	3	26(15-10)	21	50
136	Ortolaan	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	1	1	--	1(14-09)	--	1
137	Rietgors	--	6	11	--	--	--	--	1	35	131	25	--	209	192	17	14(15-10)	13	54
	Totaal	4573	32059	21397	20260	2427	735	9387	30784	45044	142369	13625	9720	332380	251355	81047			
	Teluren	13	61	53	70	59	15	91	136	128	130	39	32	827					

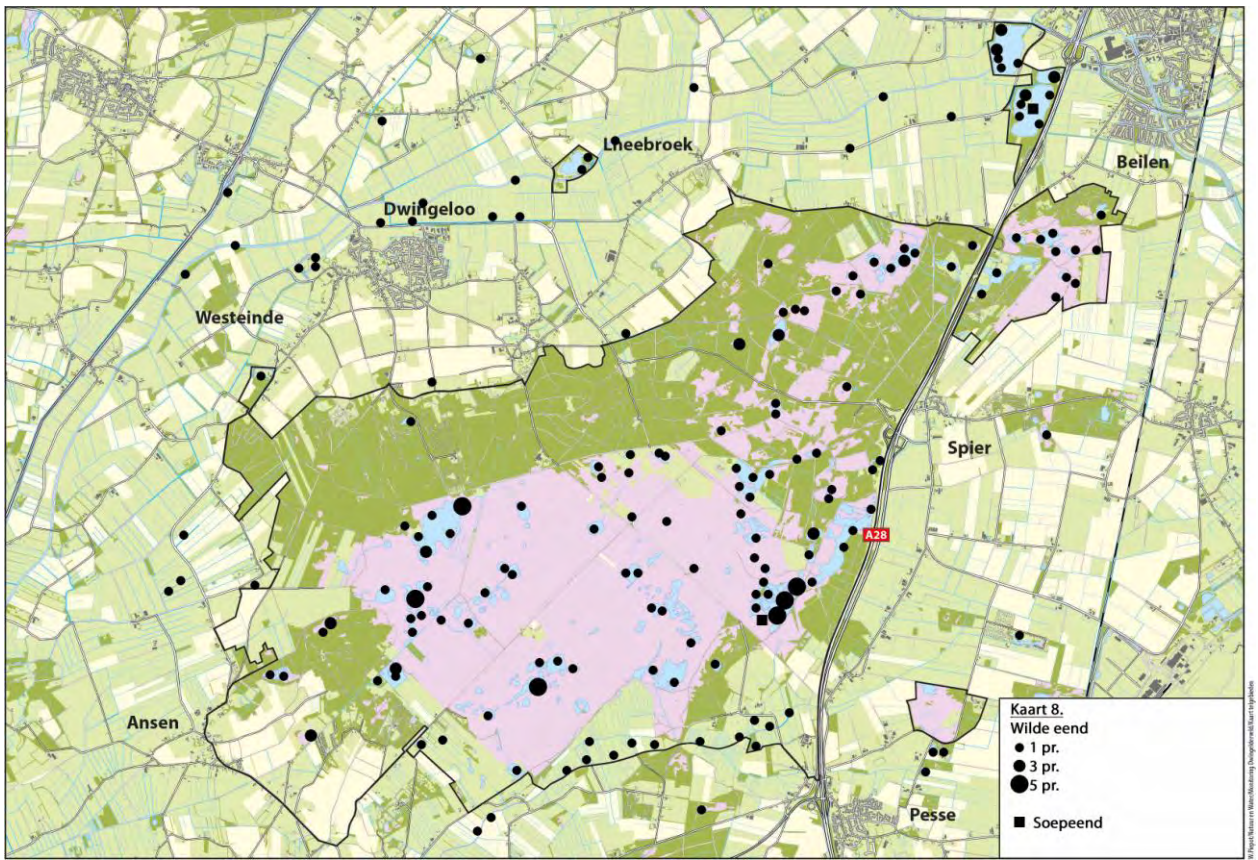
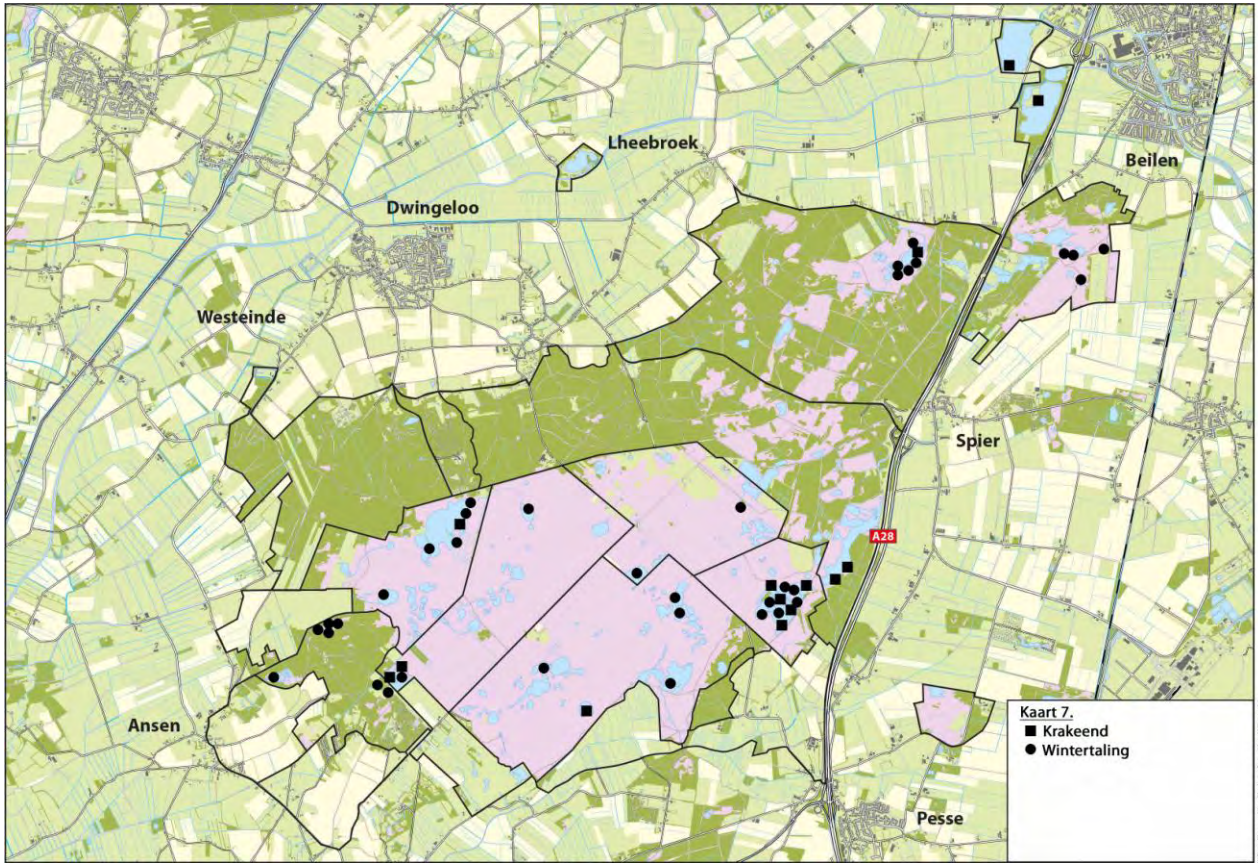
V E R S P R E I D I N G S - K A A R T E N

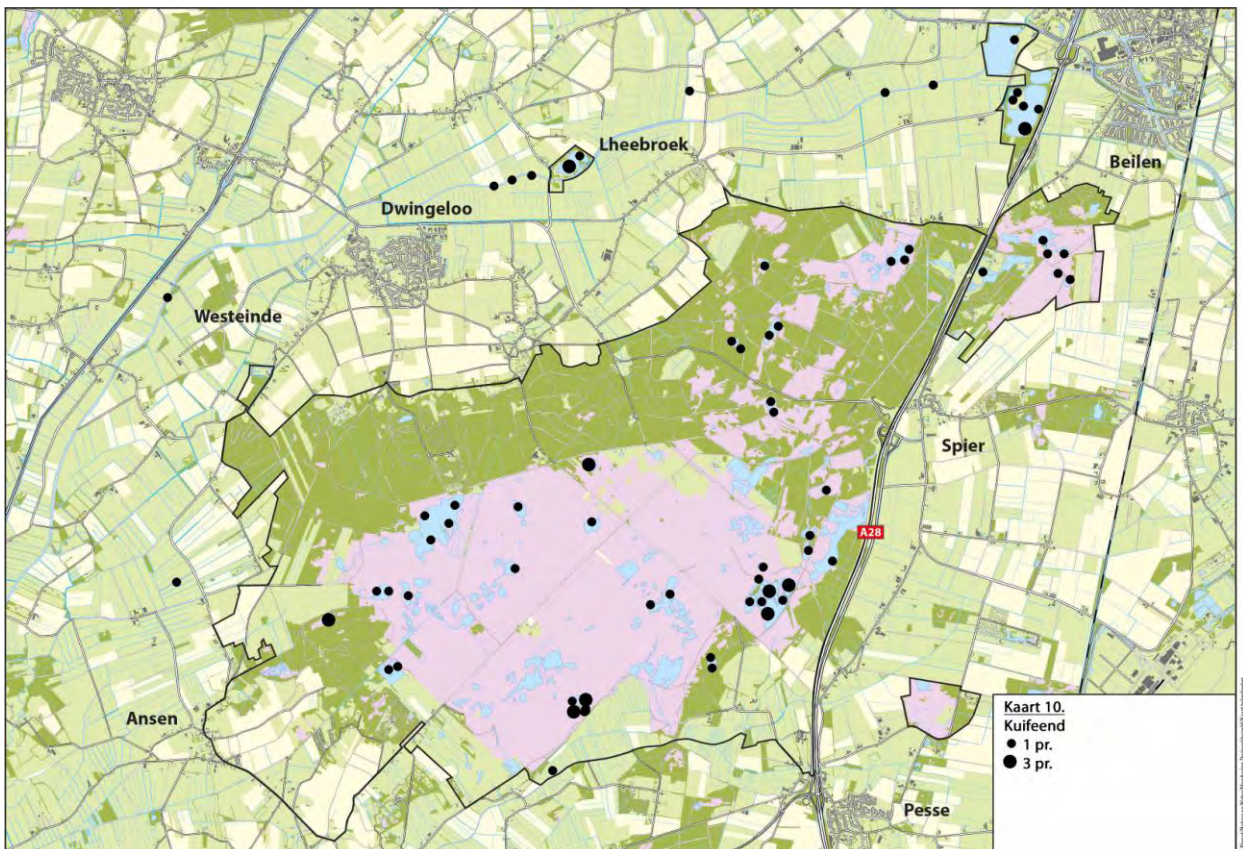
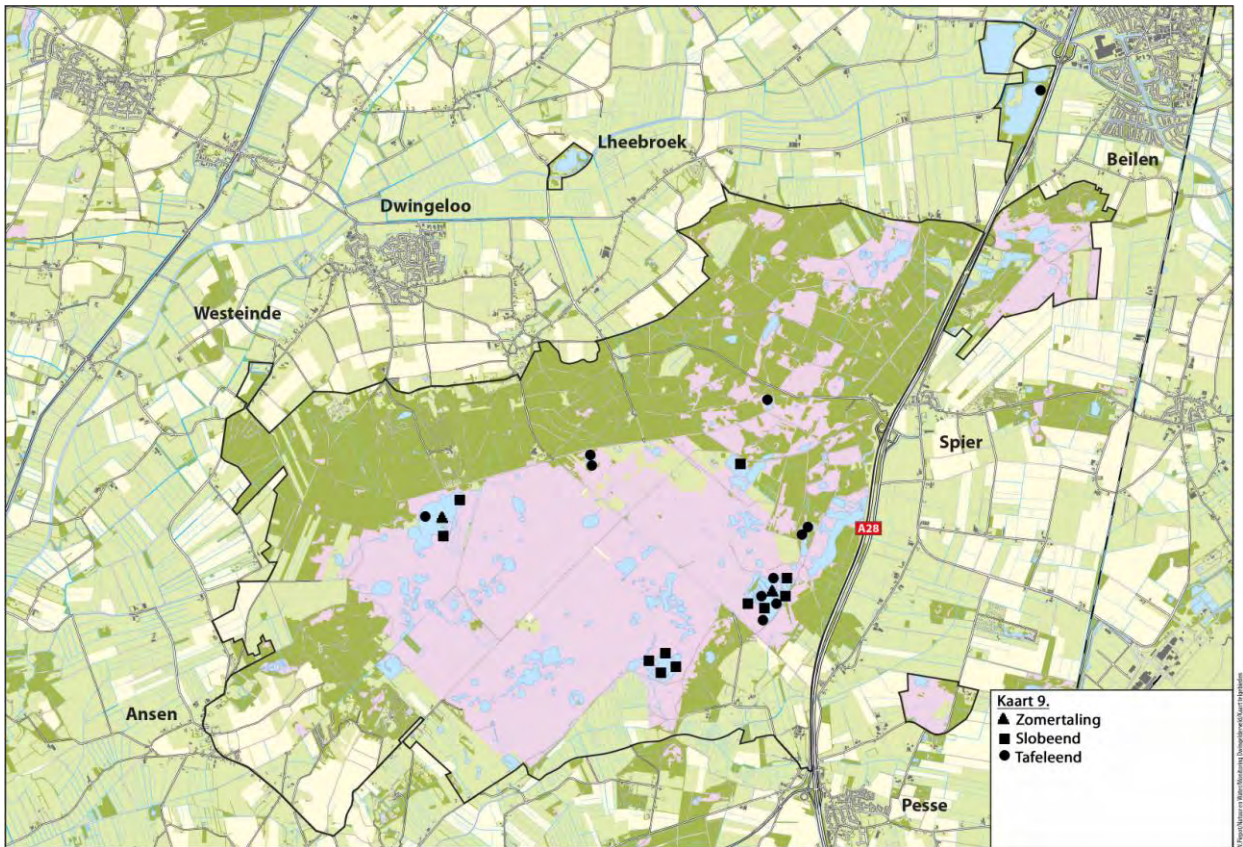

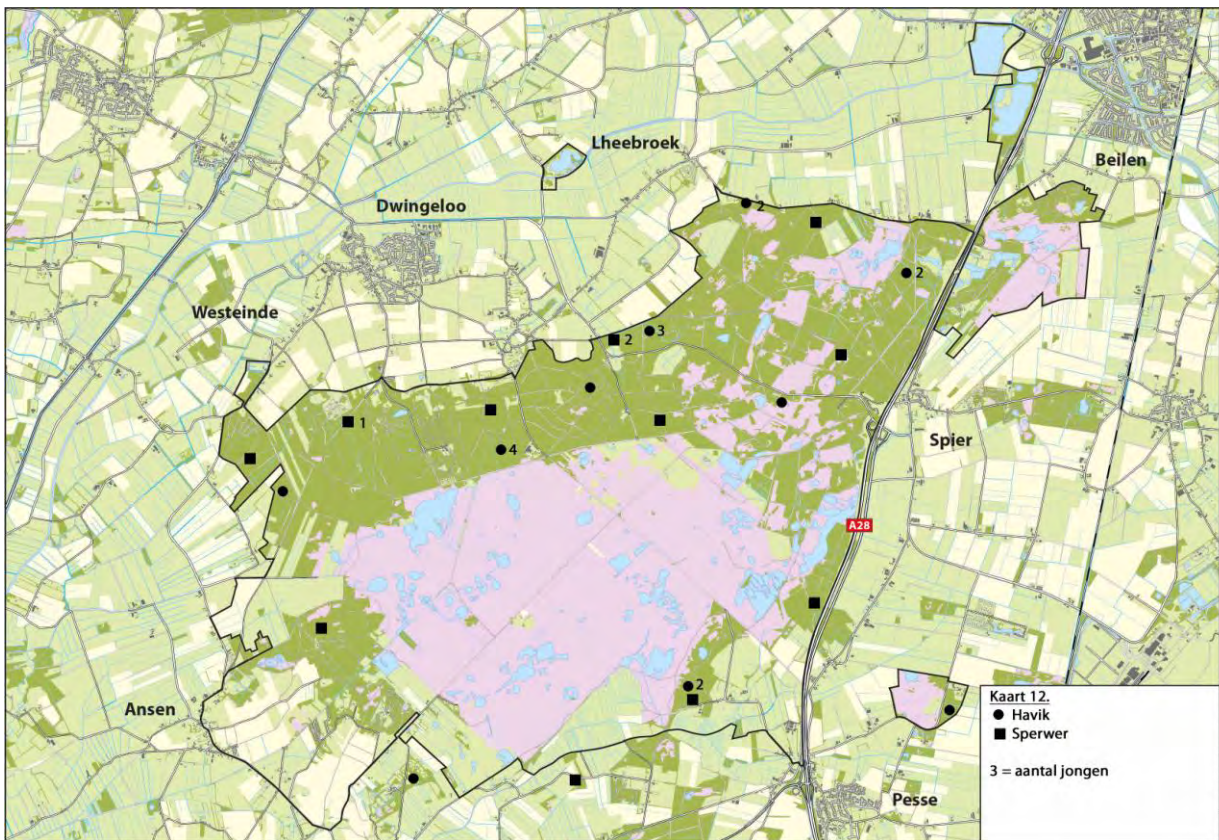
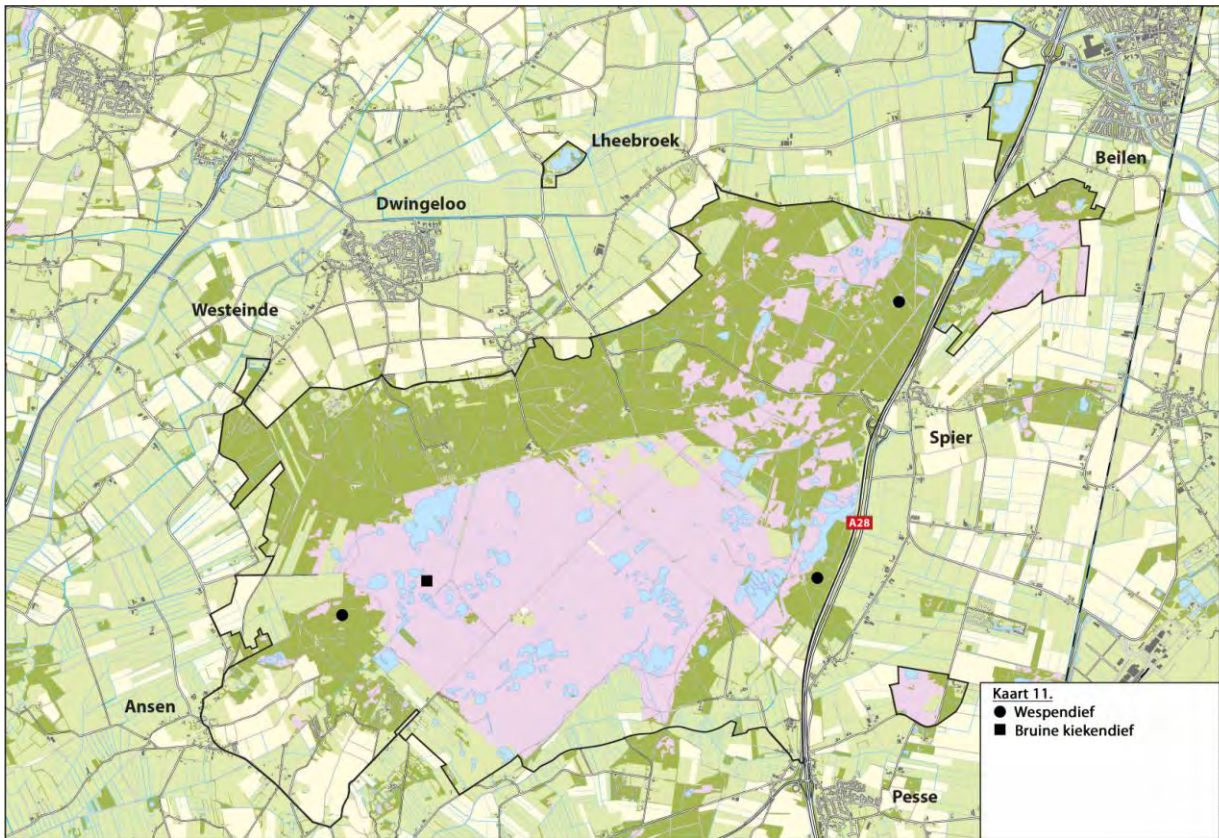

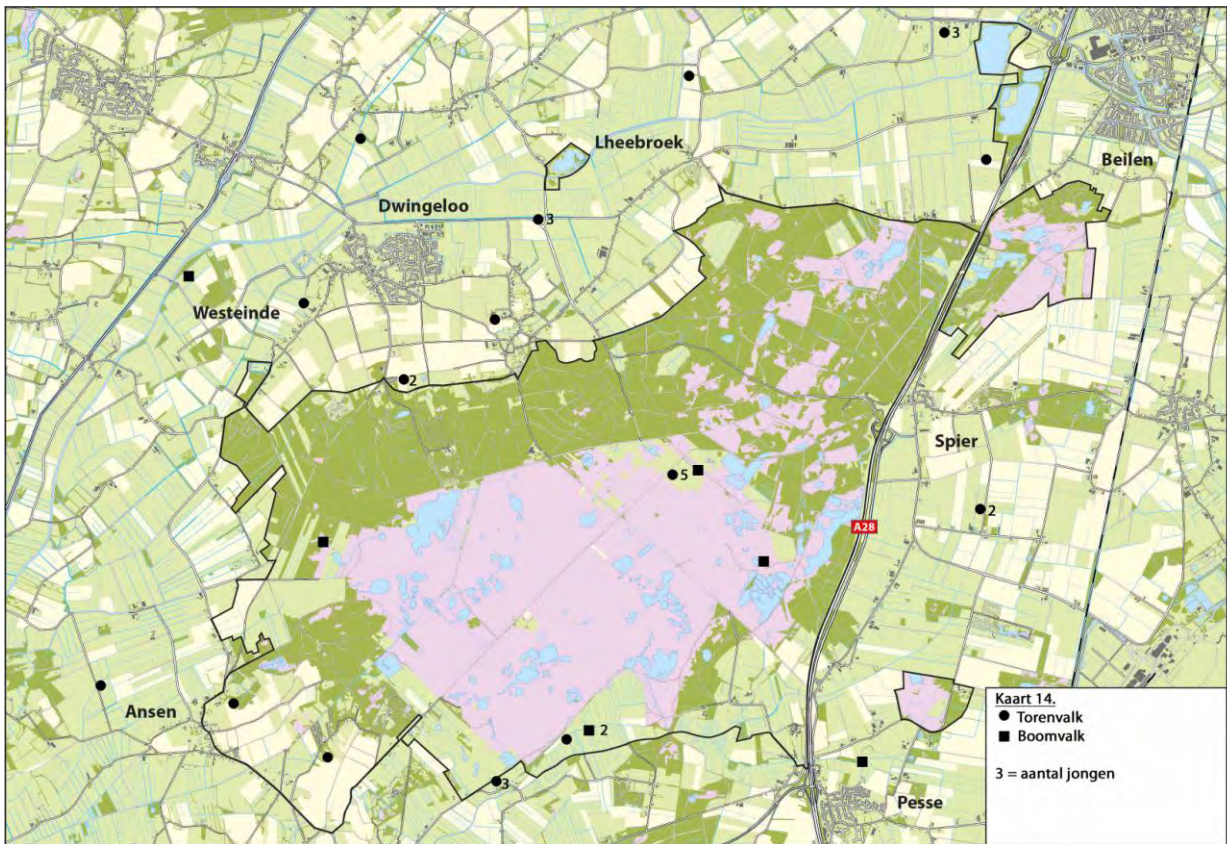
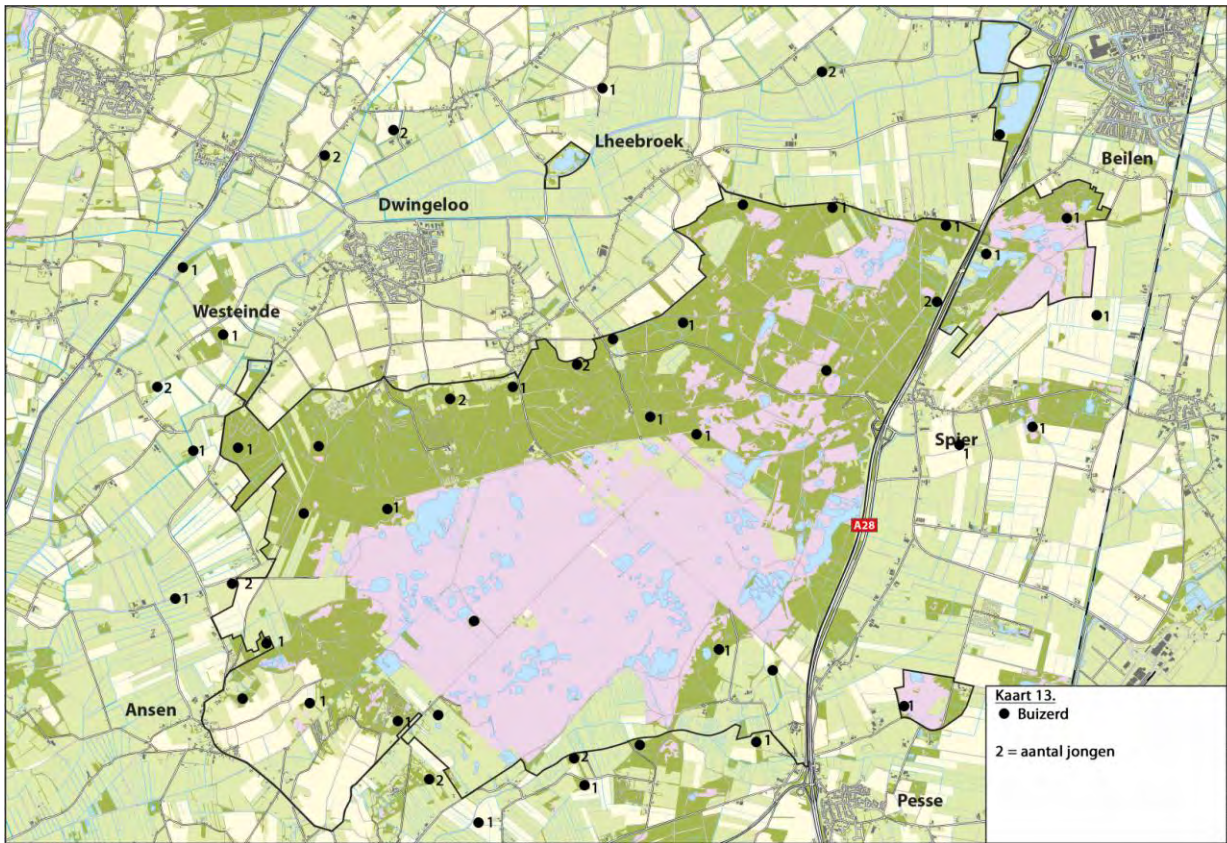

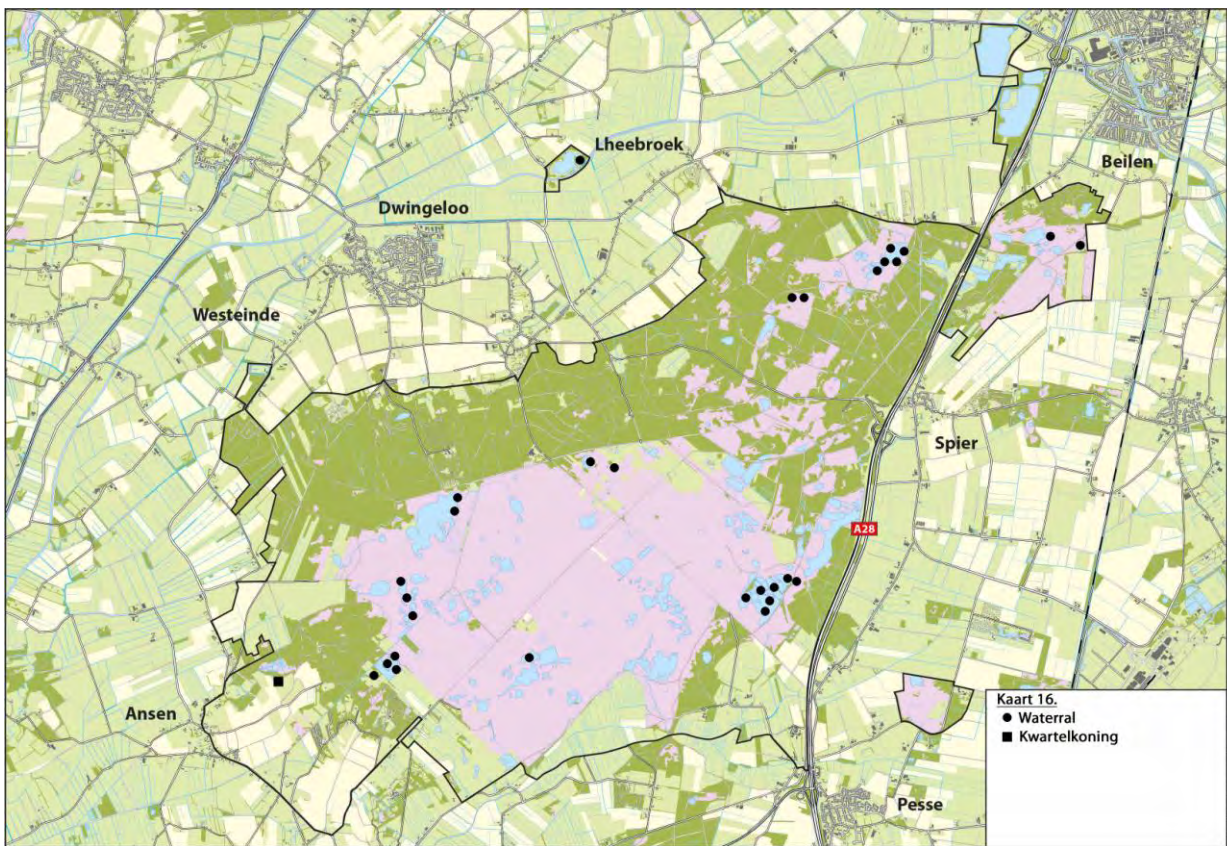
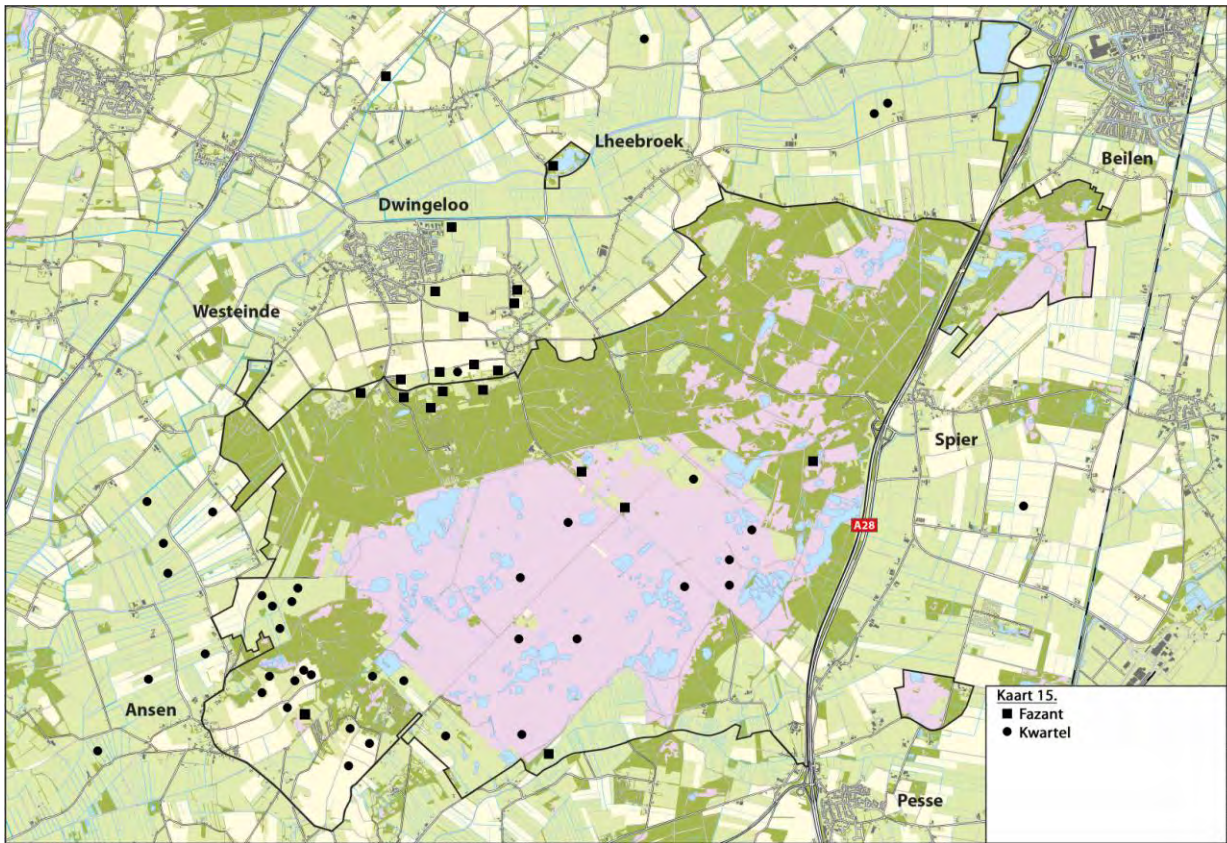

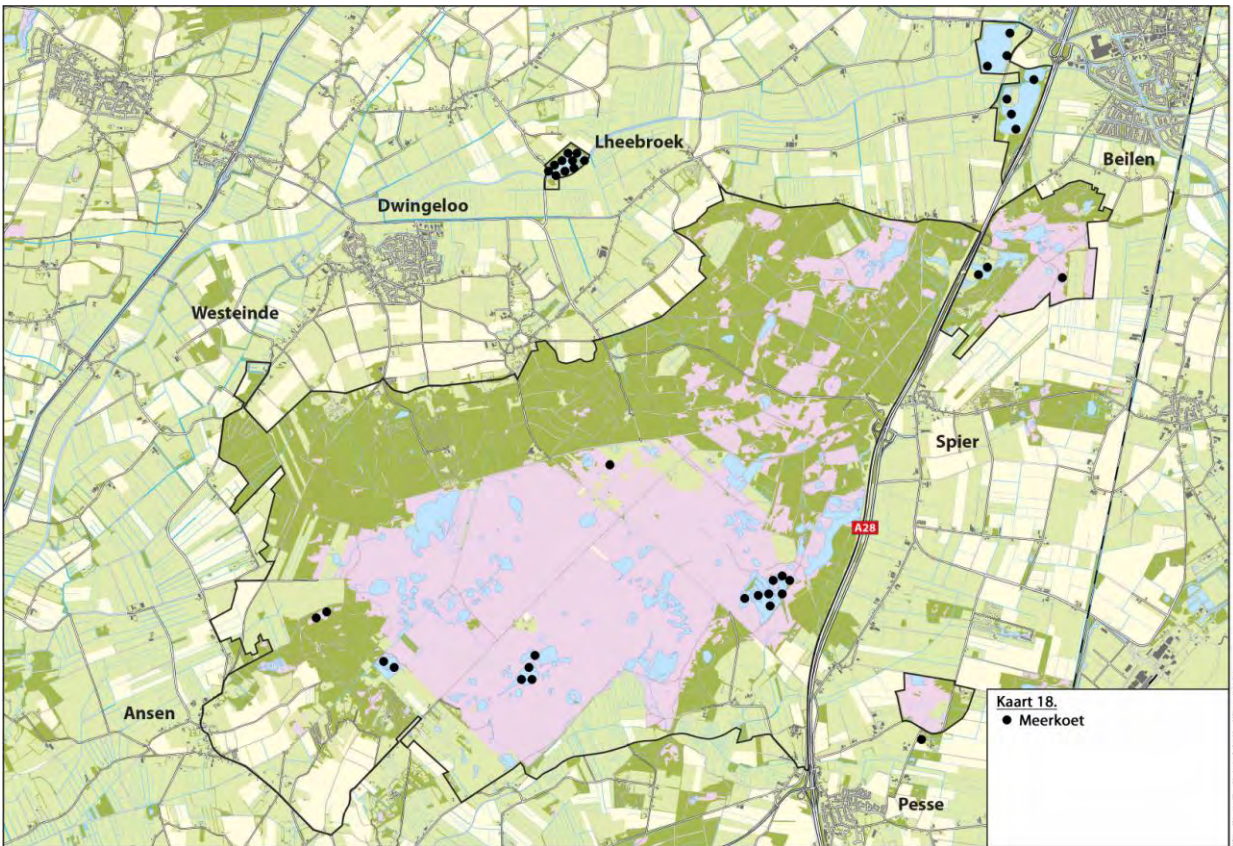
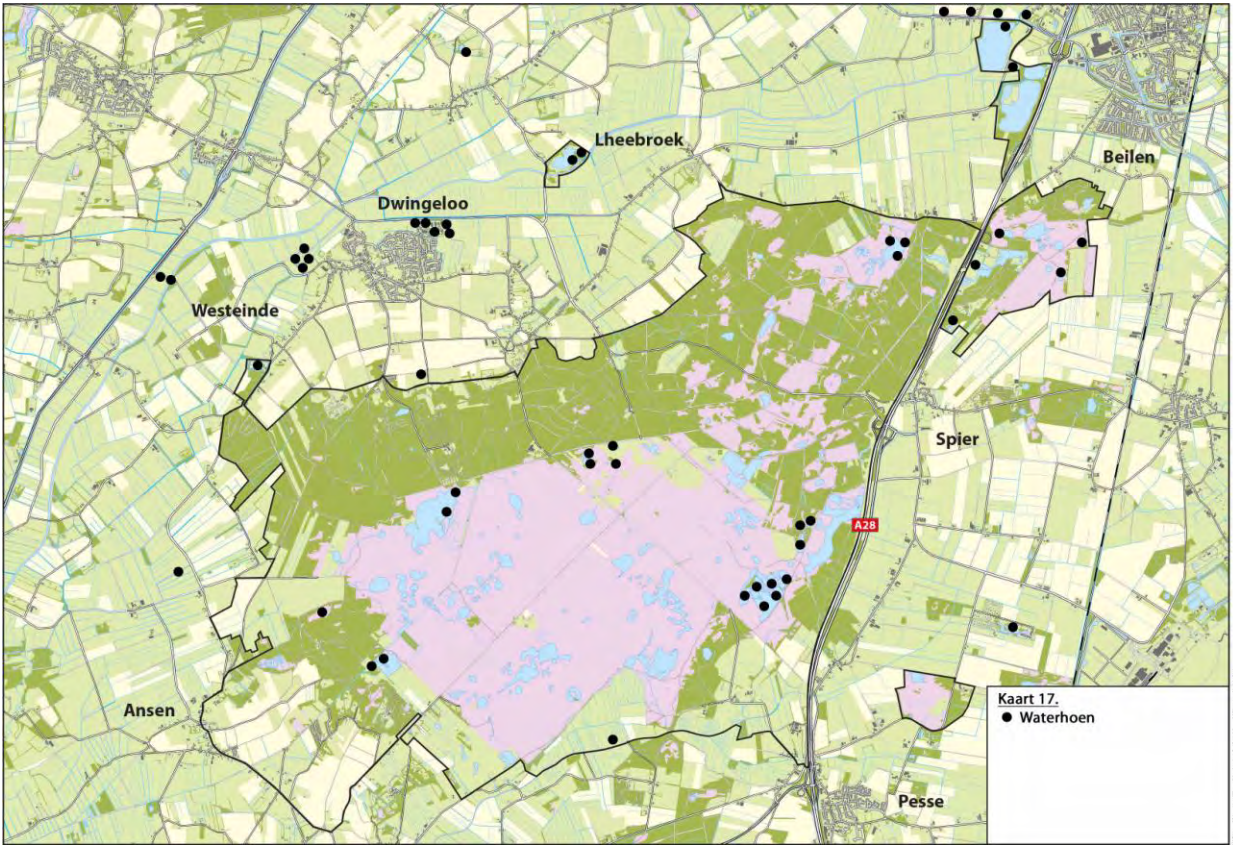

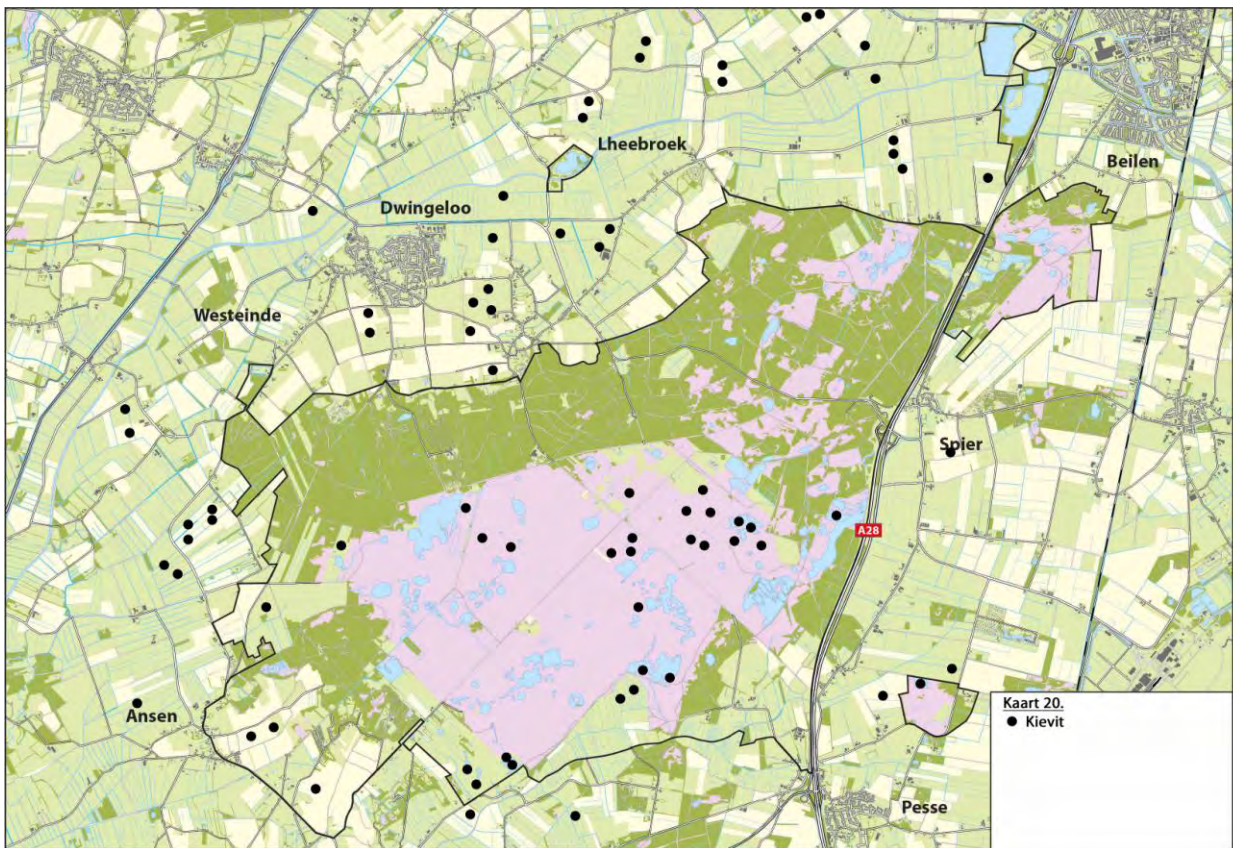
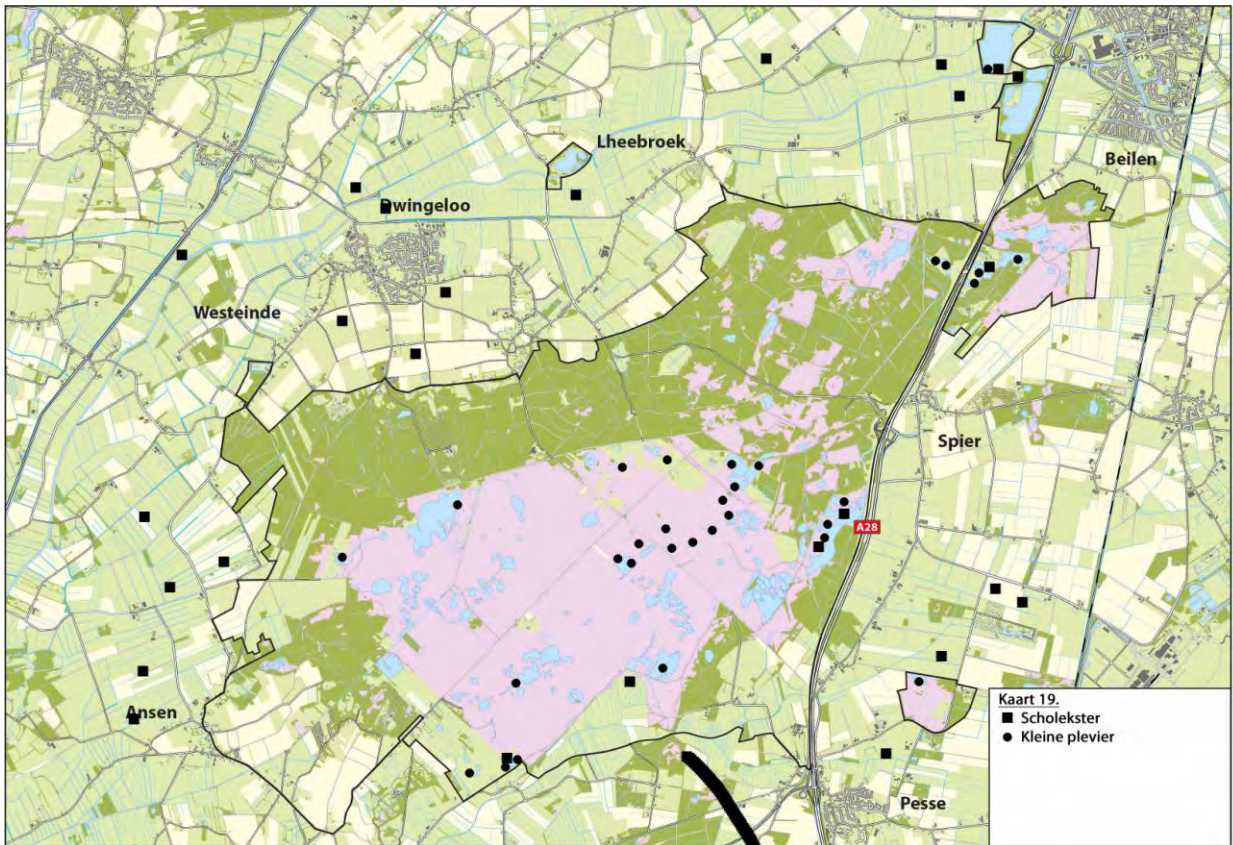

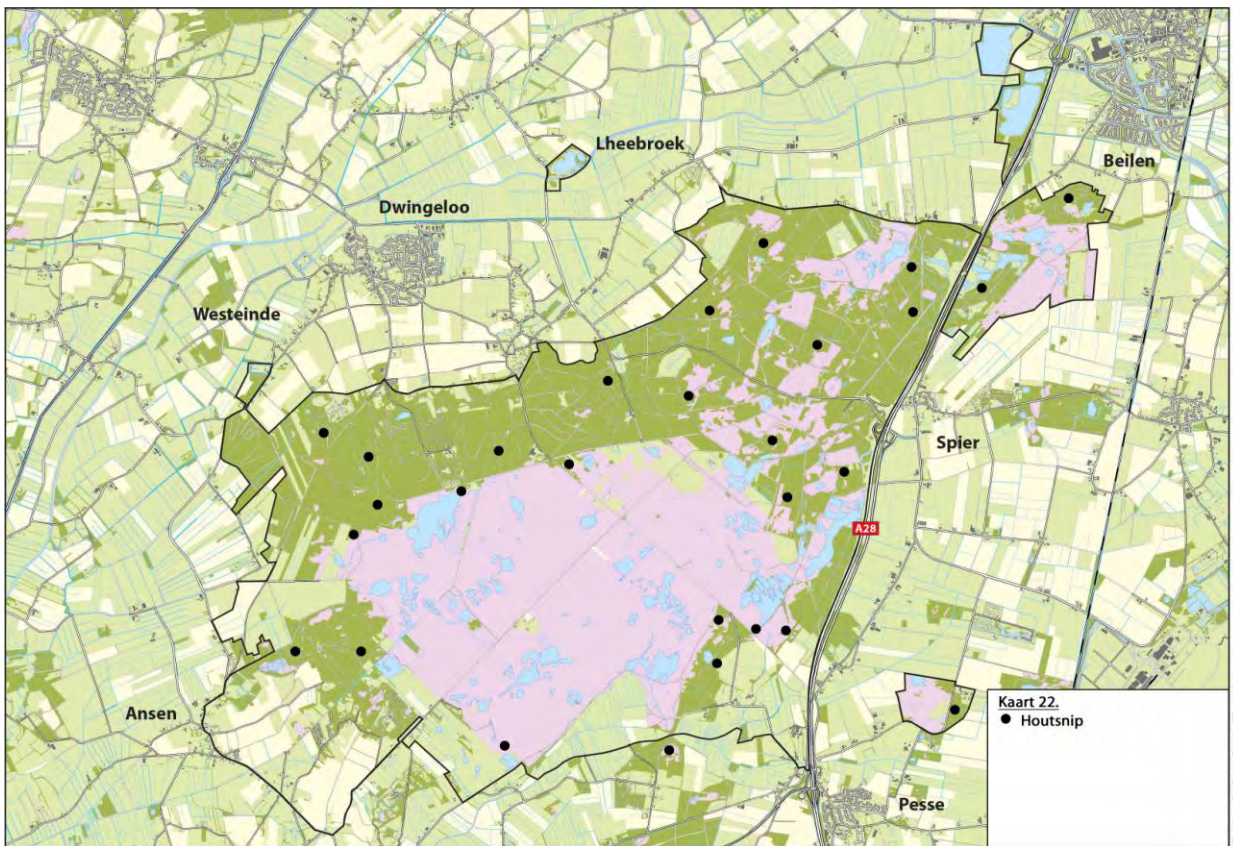
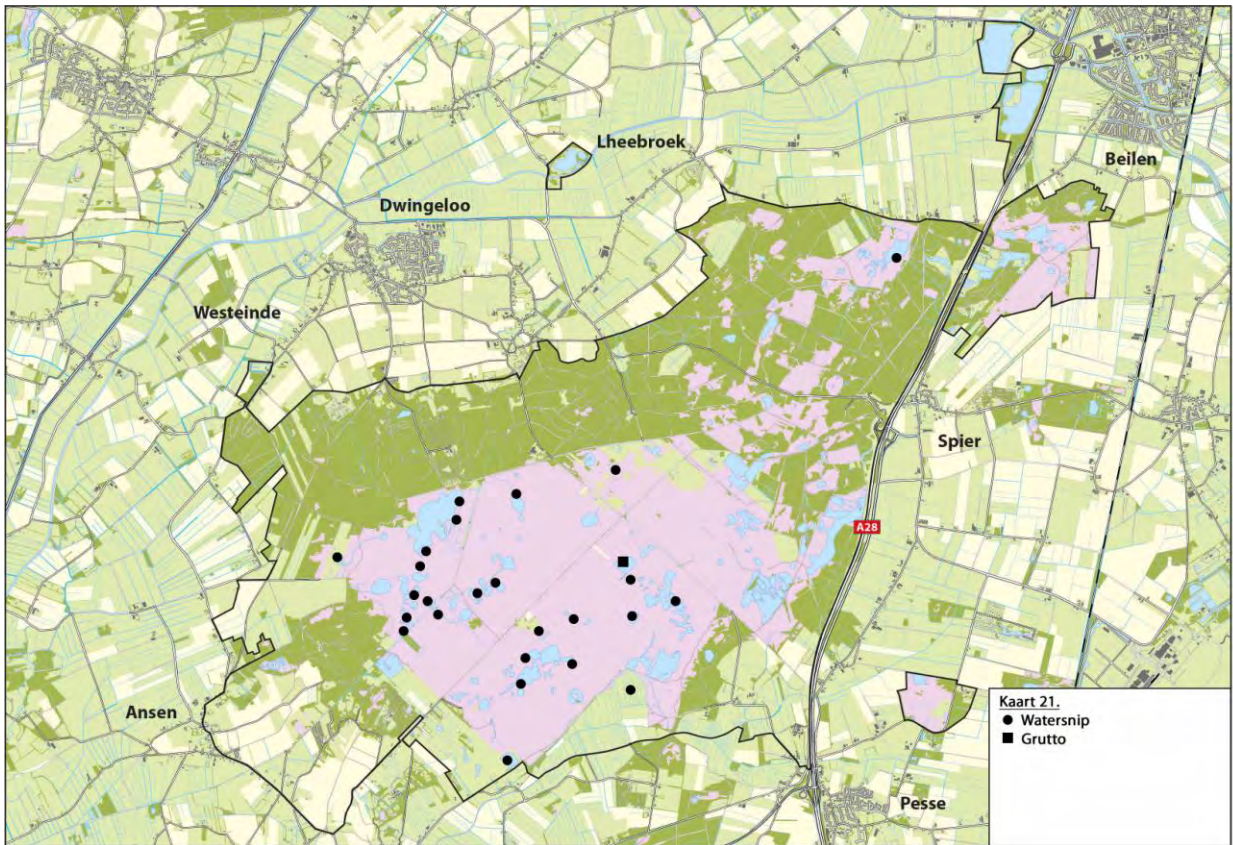

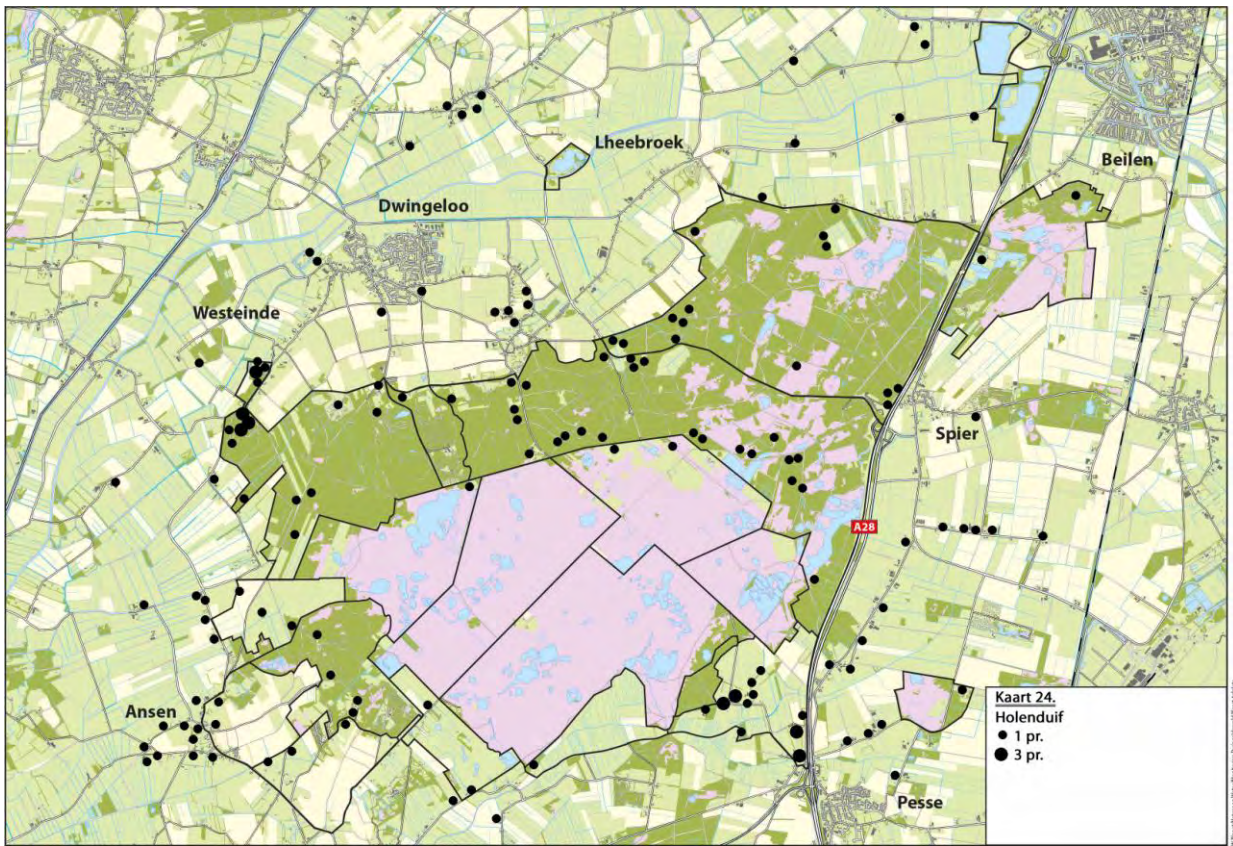
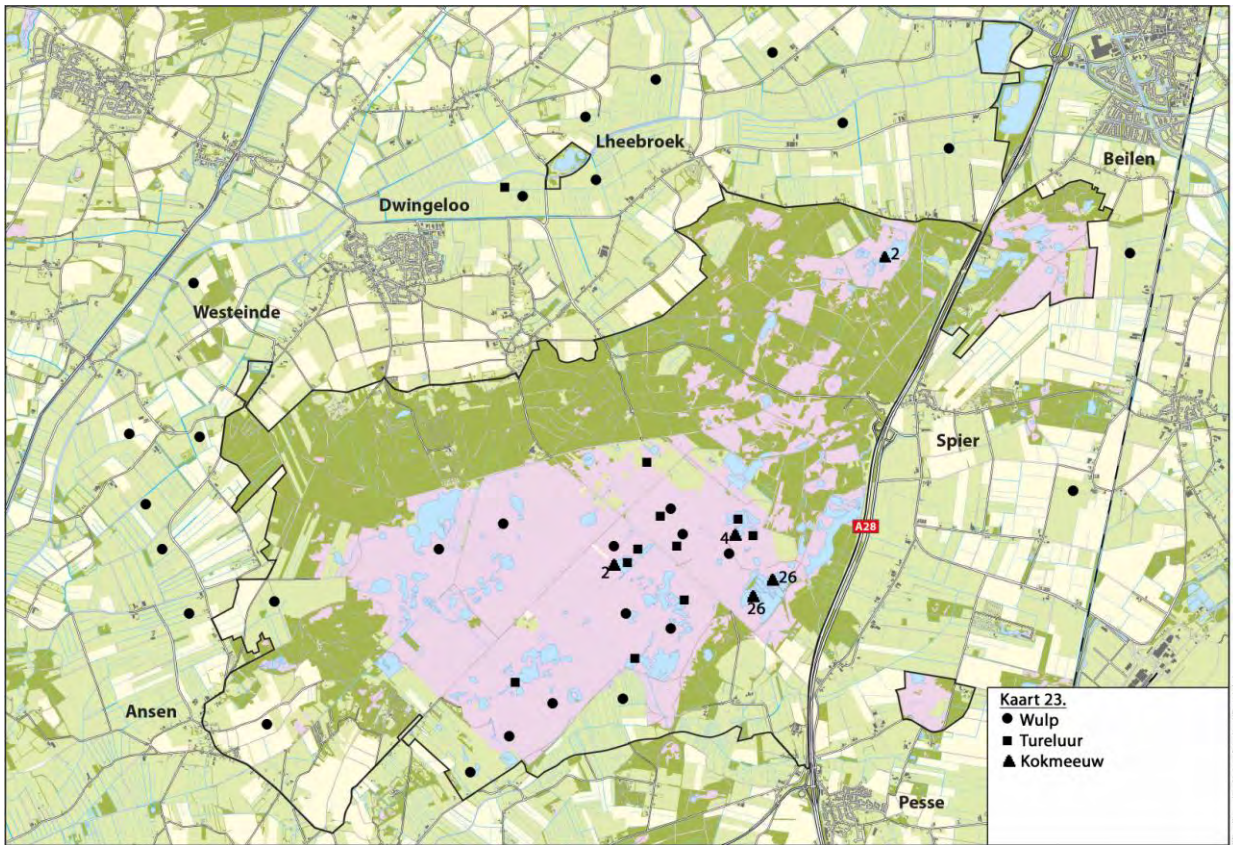

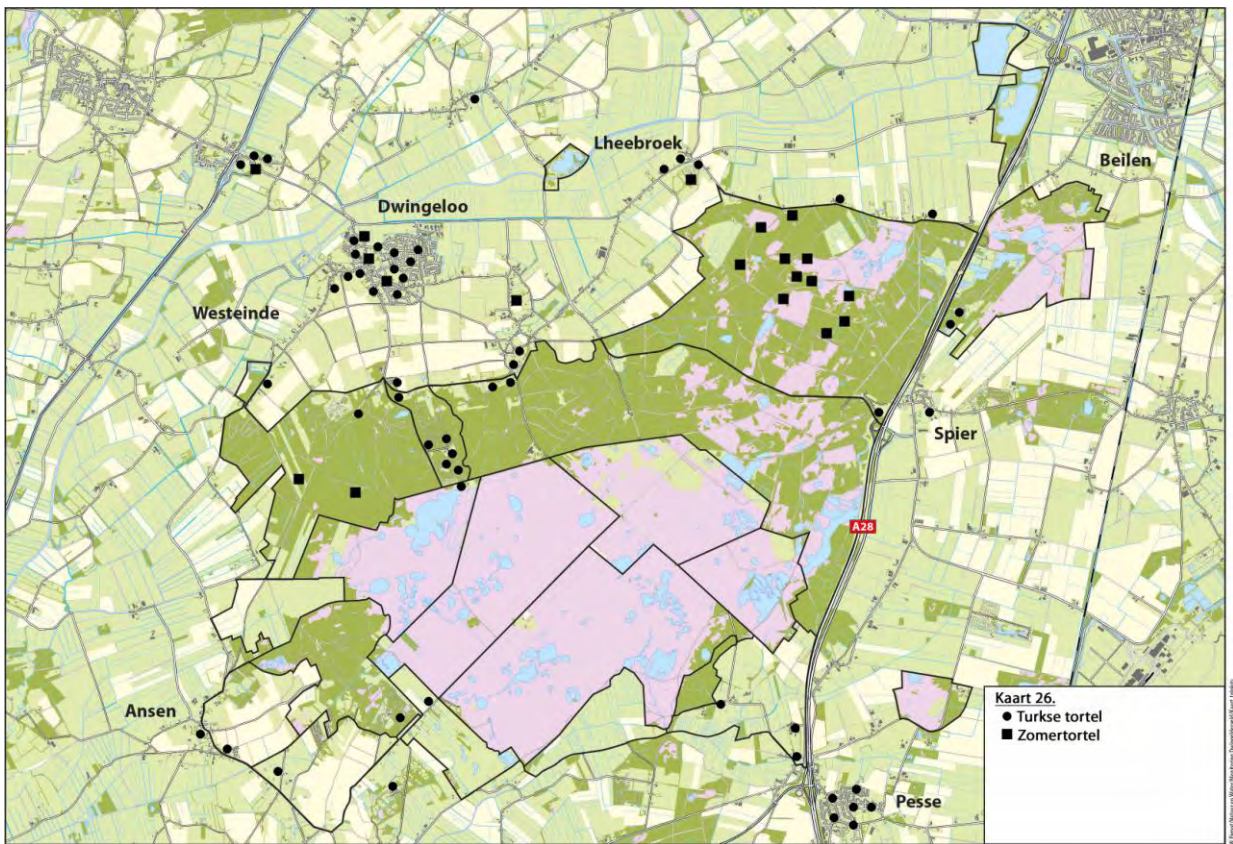
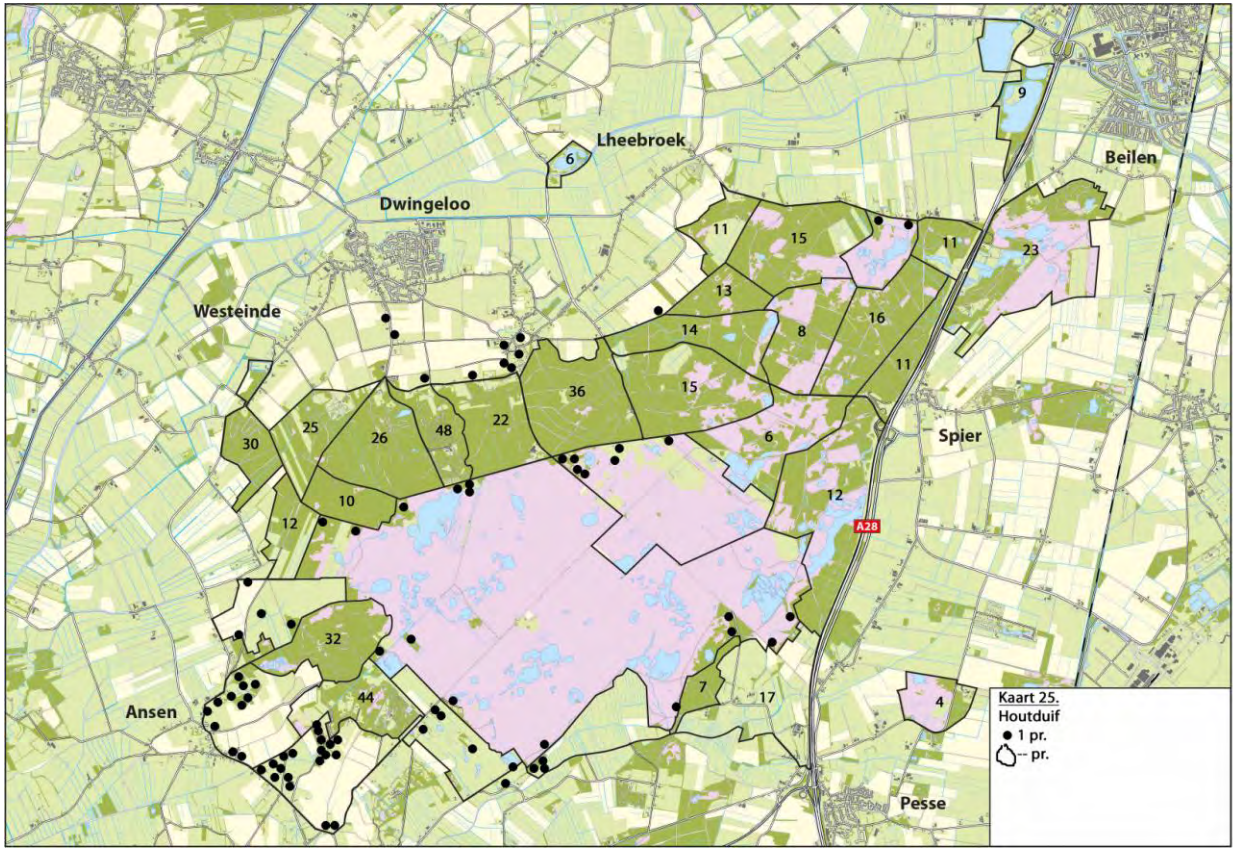

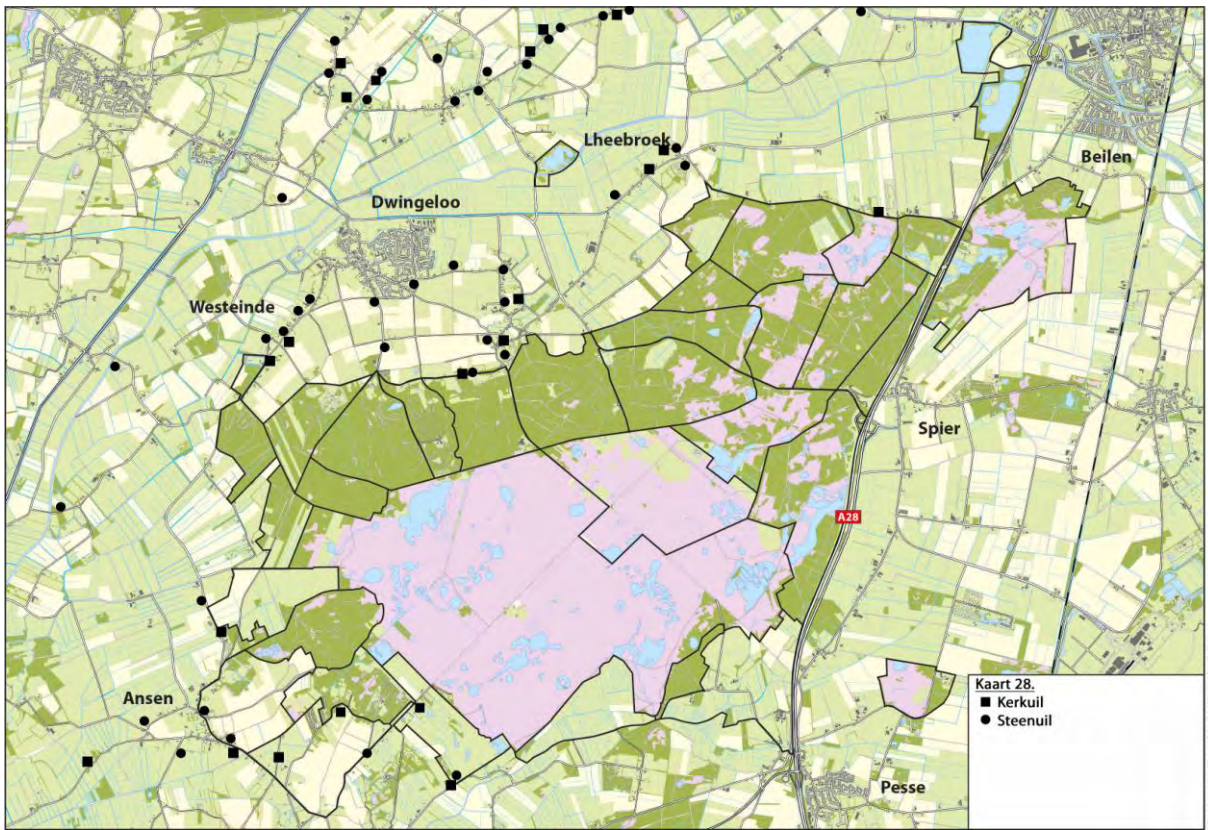
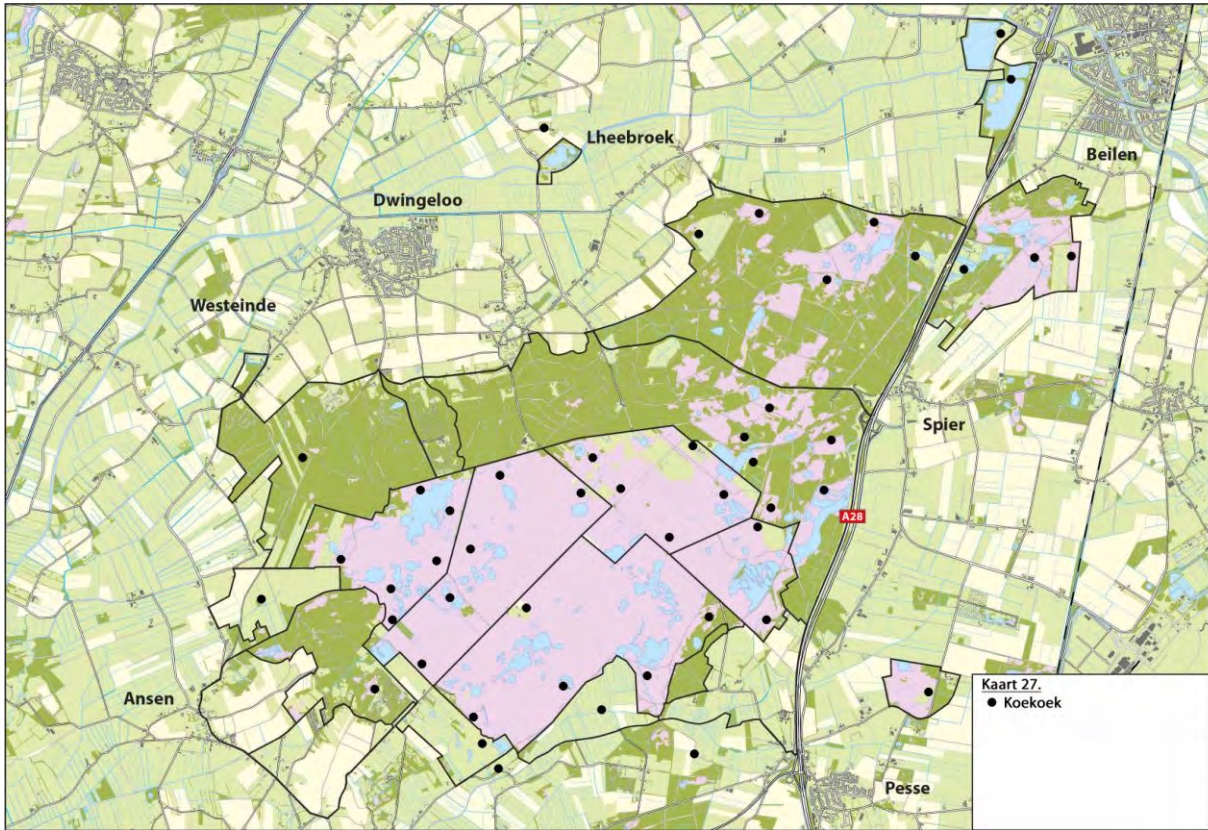

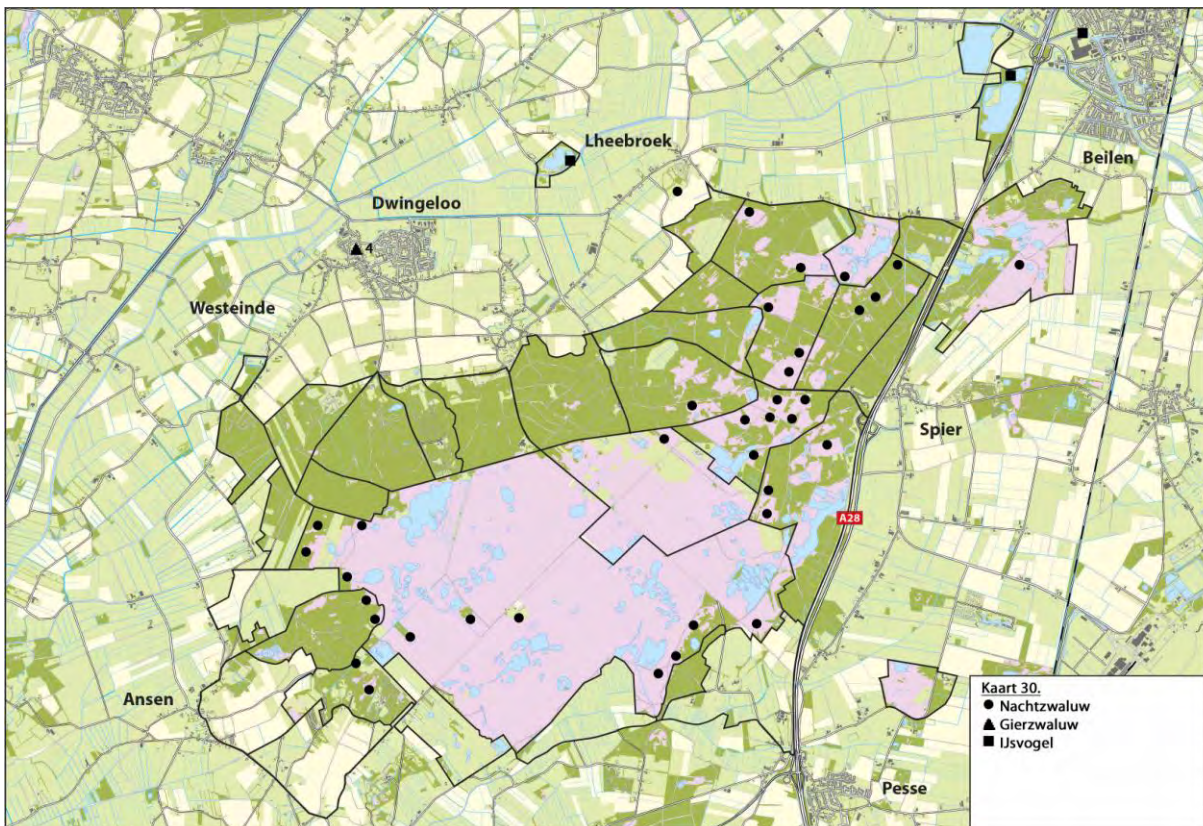
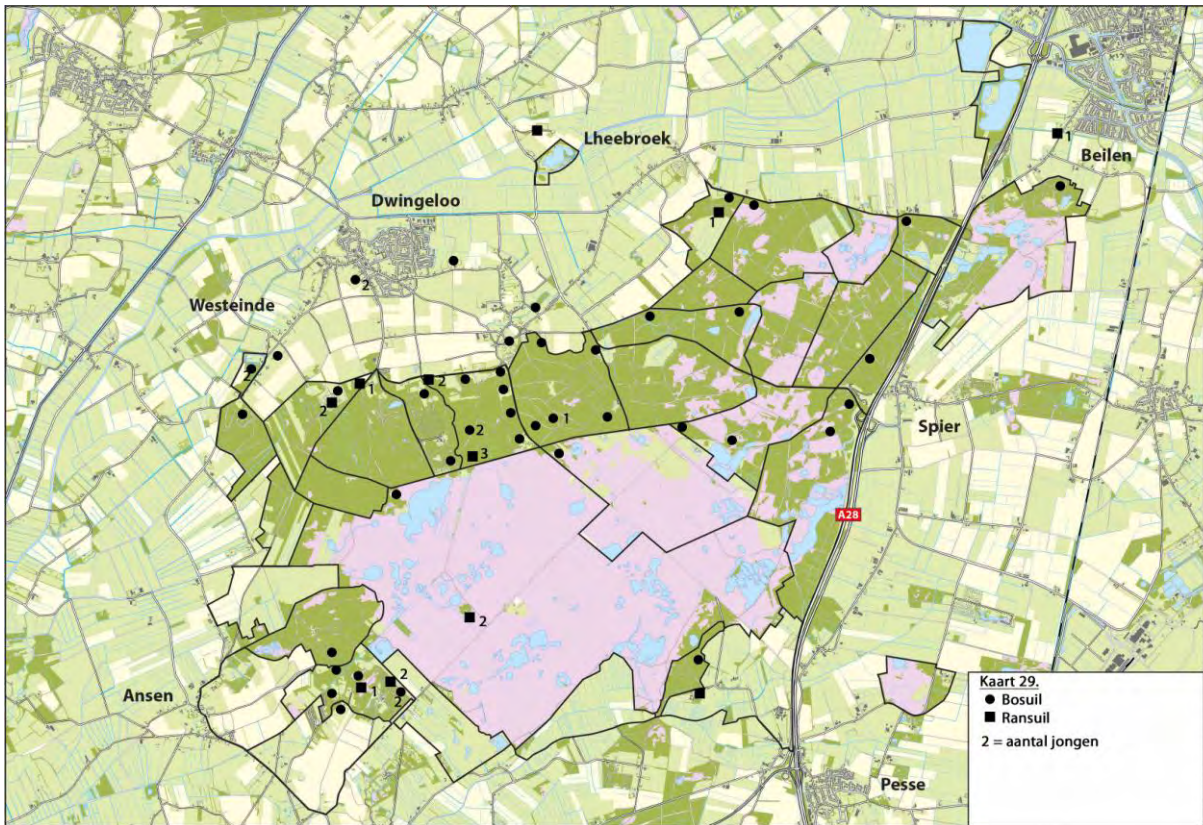

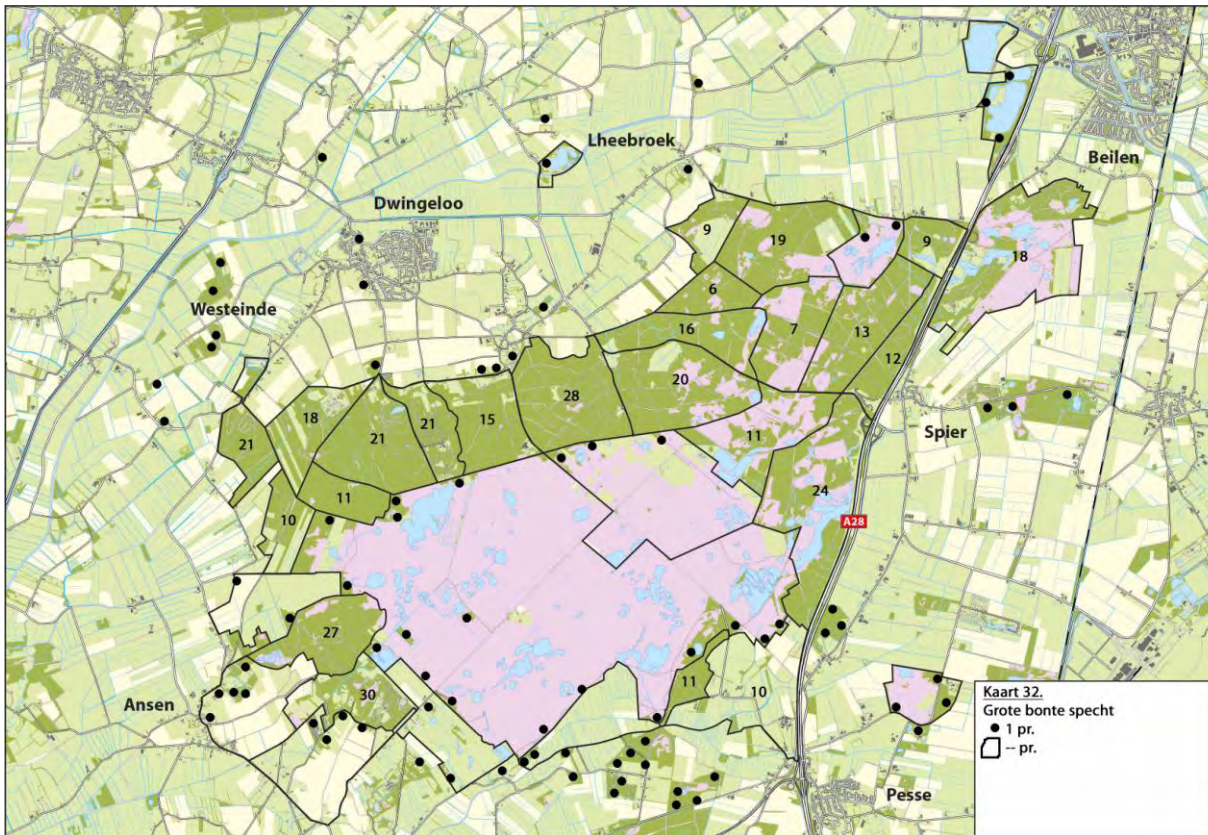
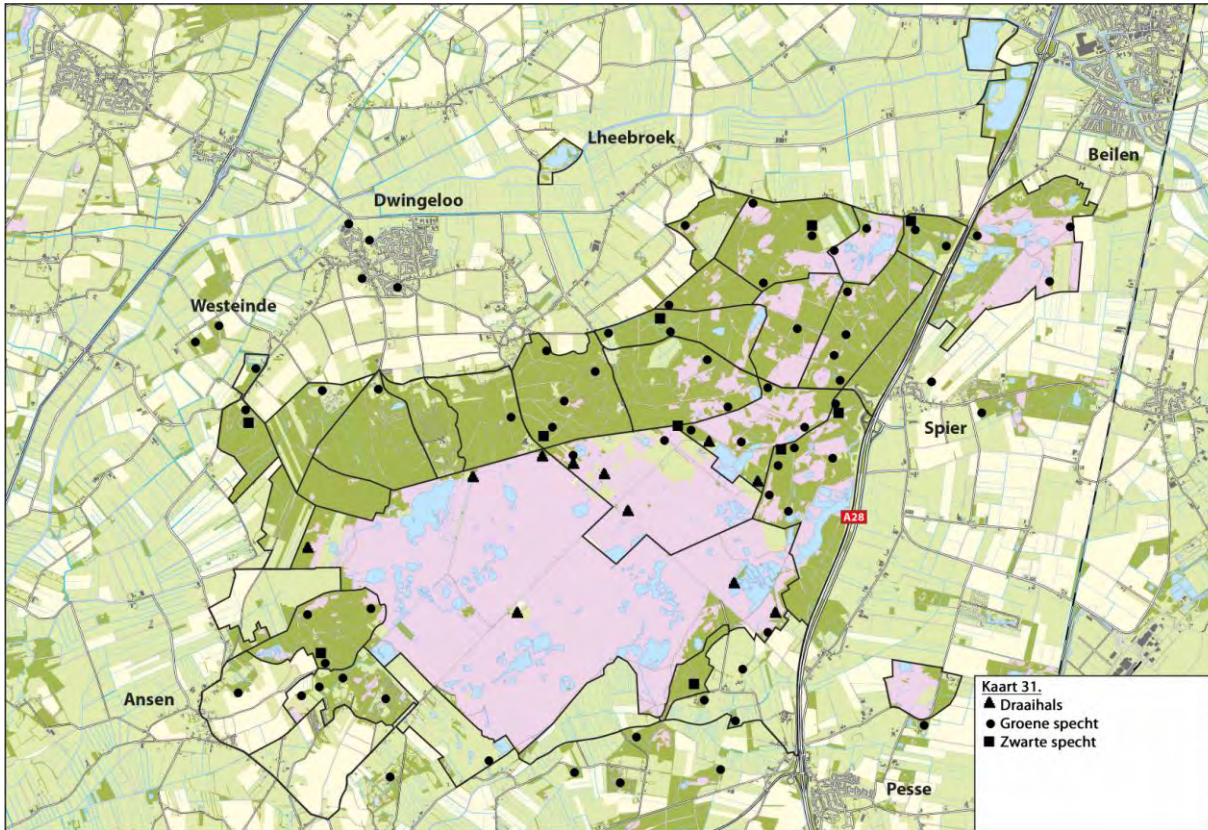

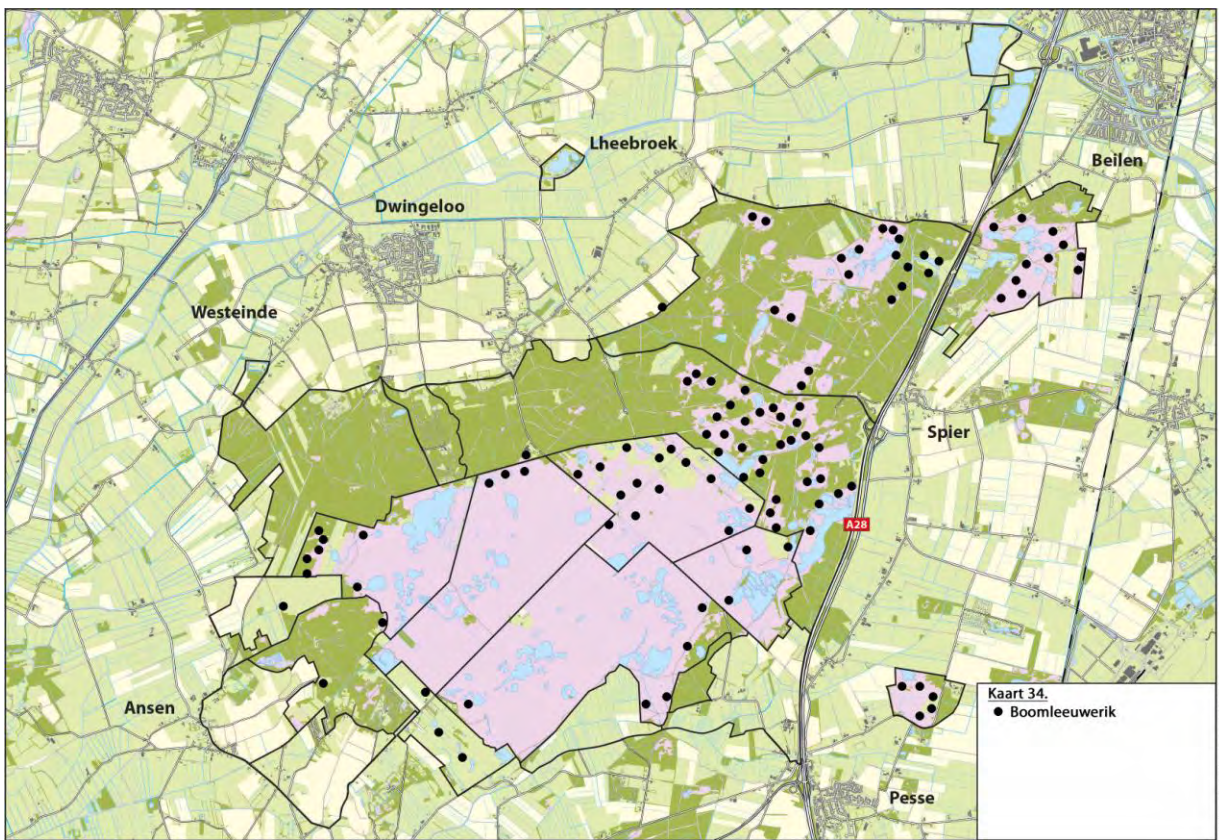
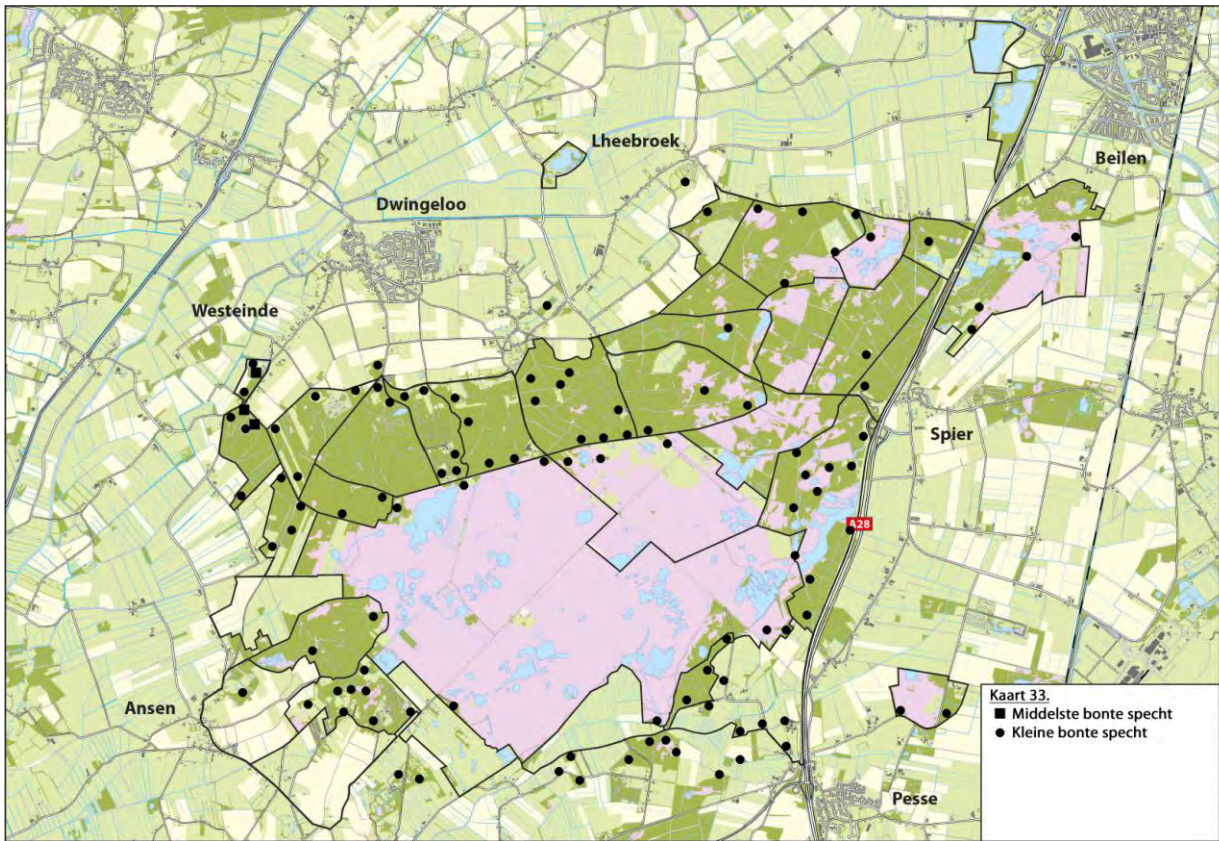

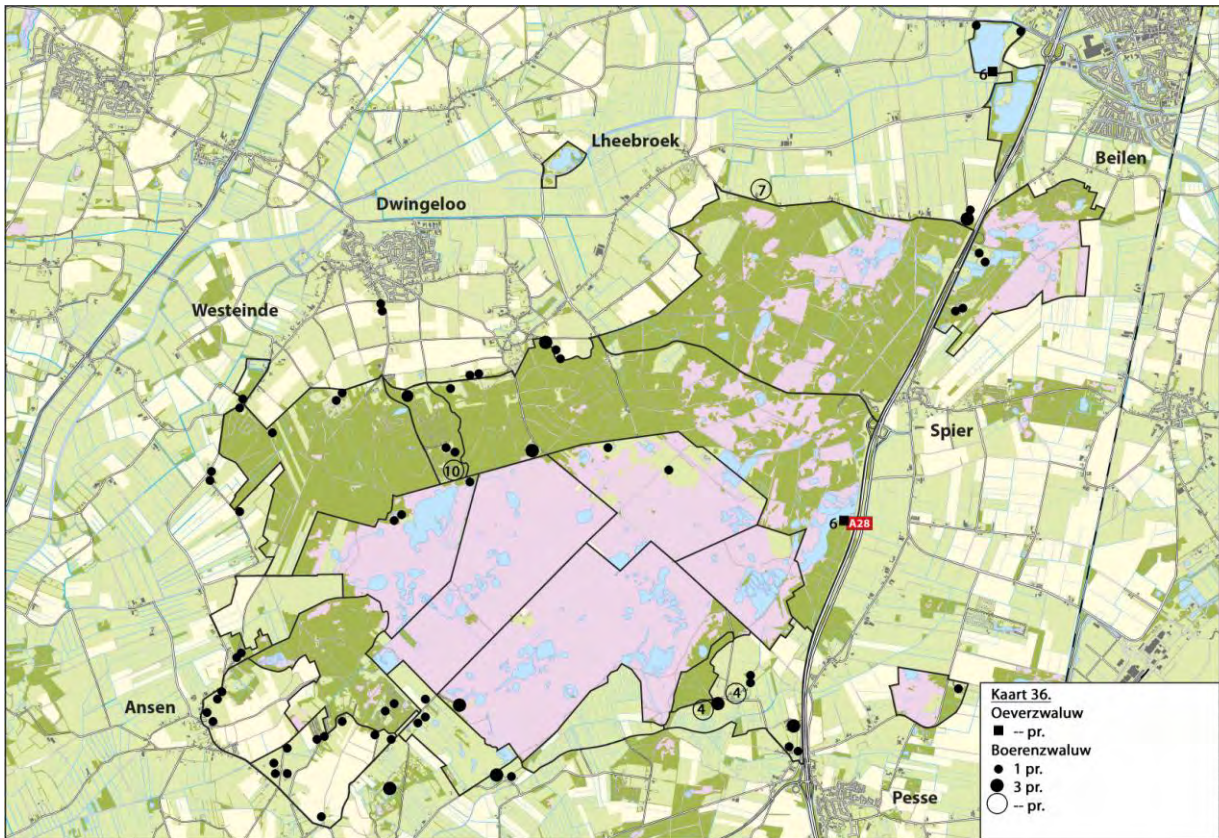
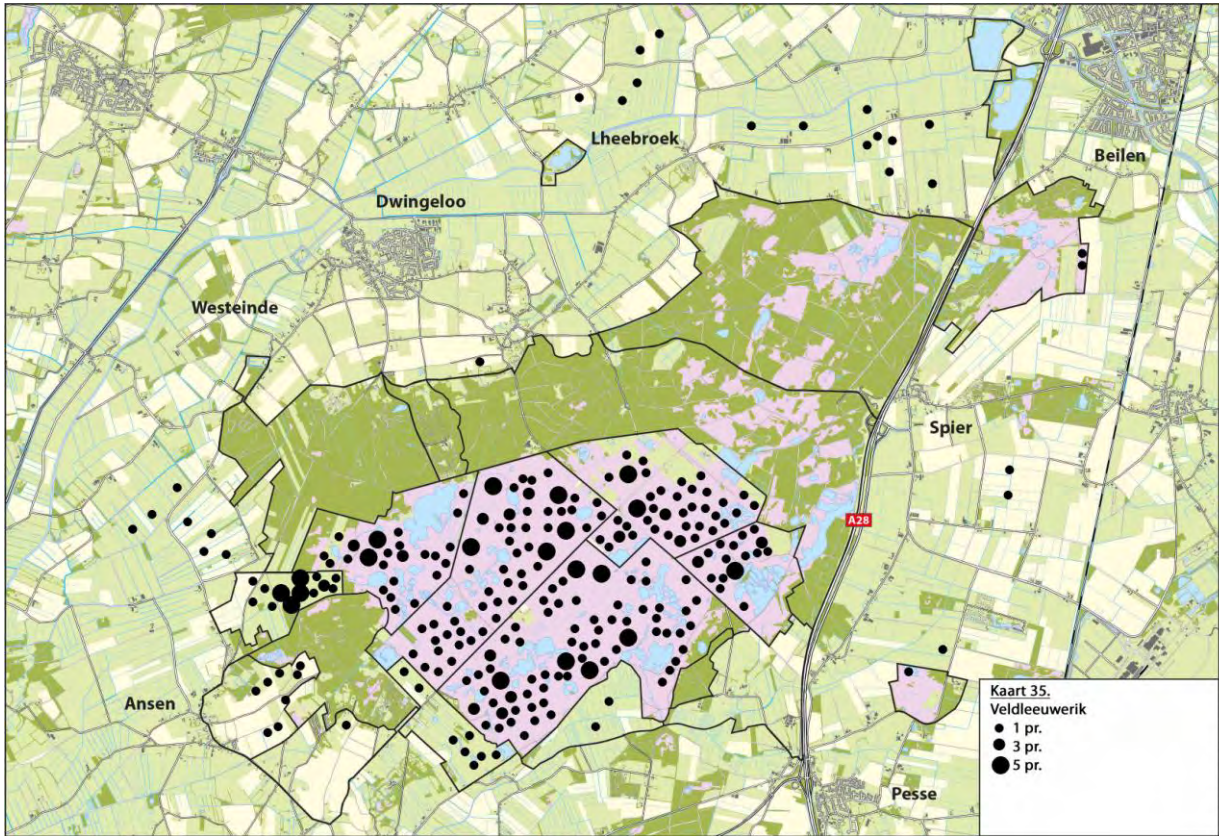

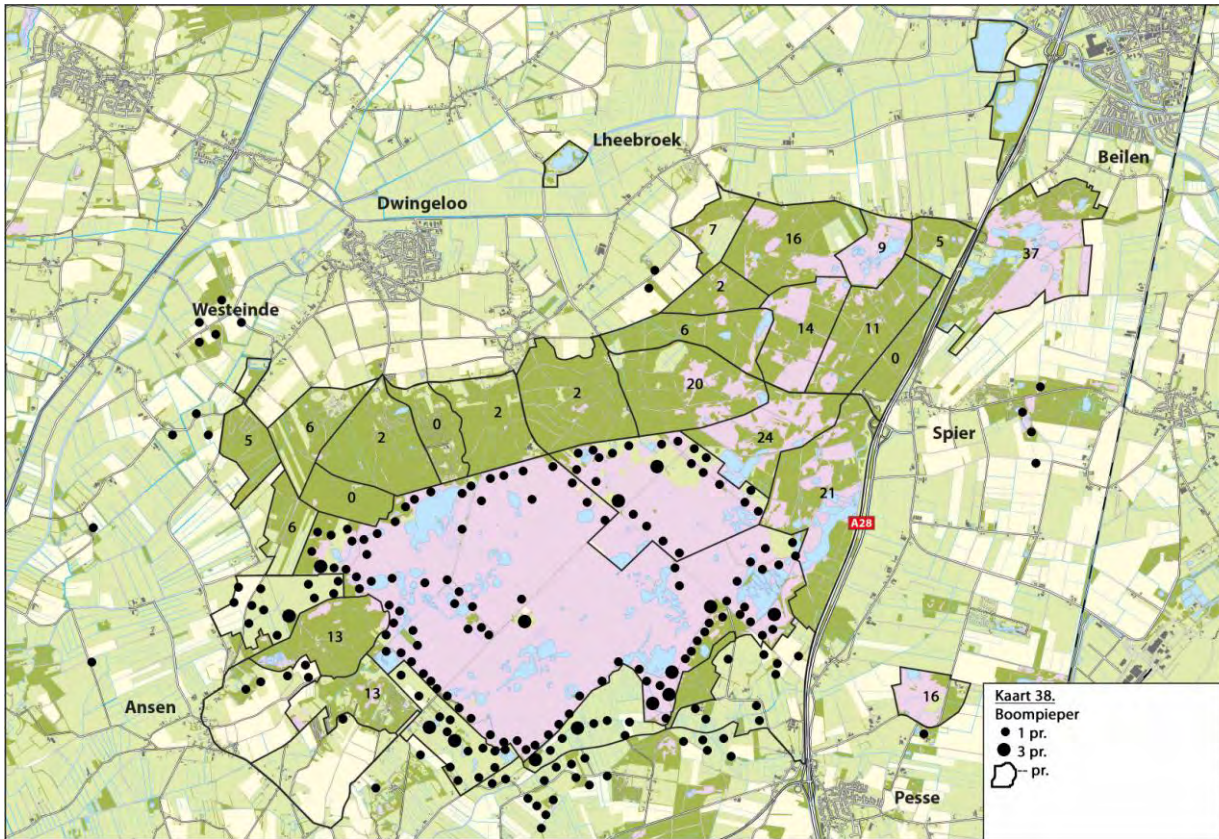
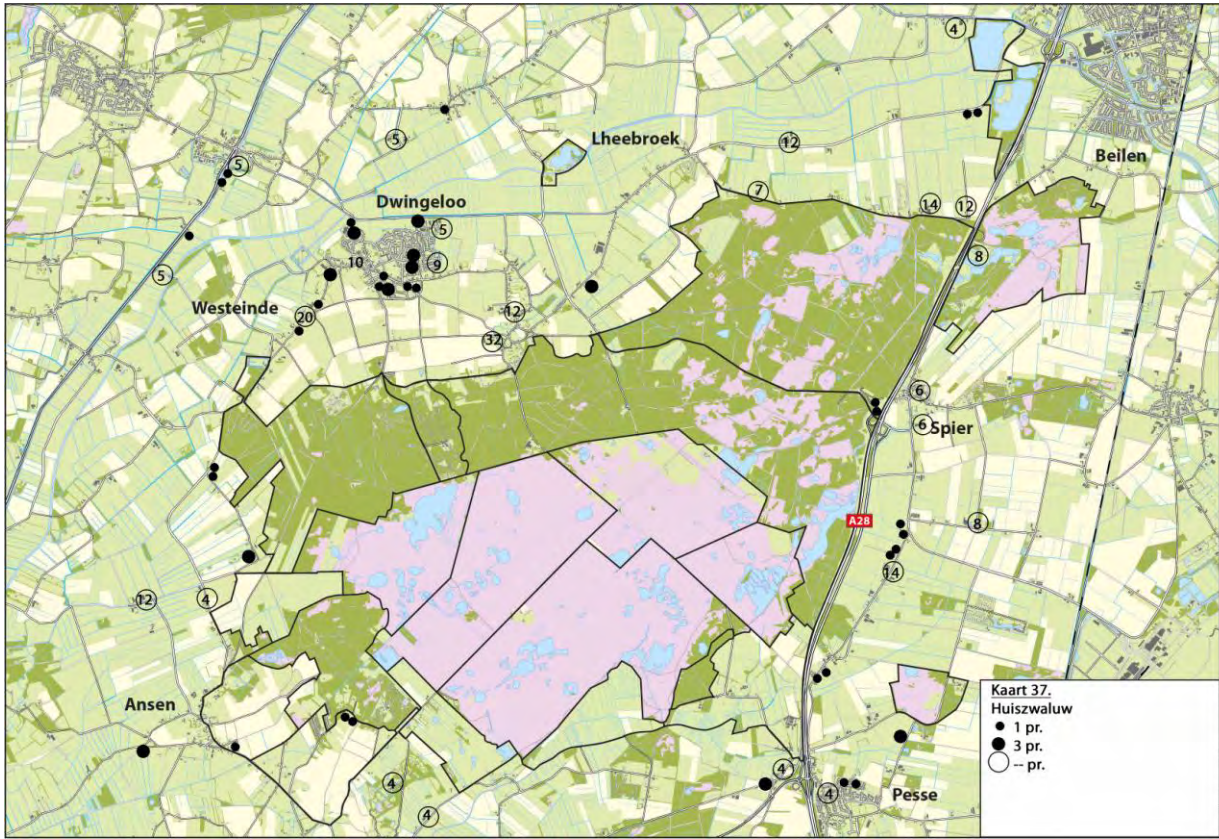

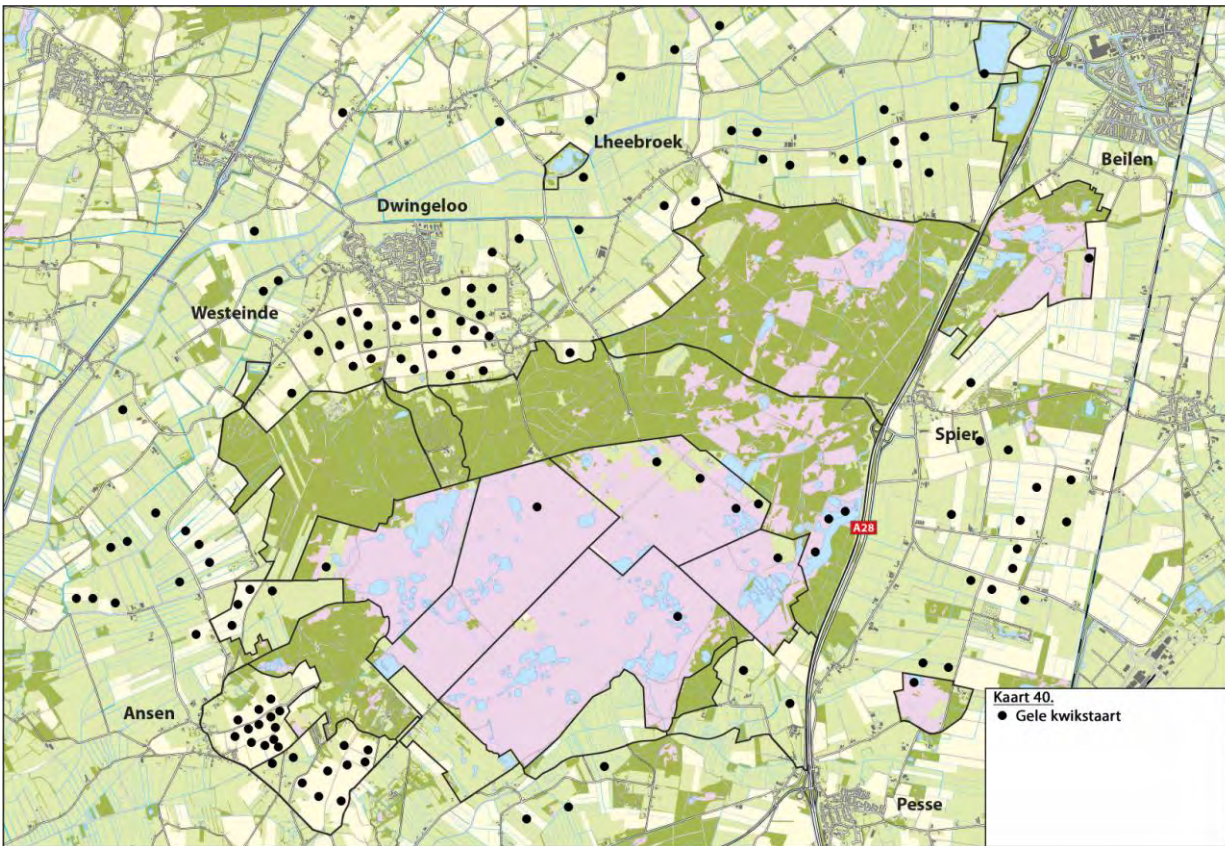
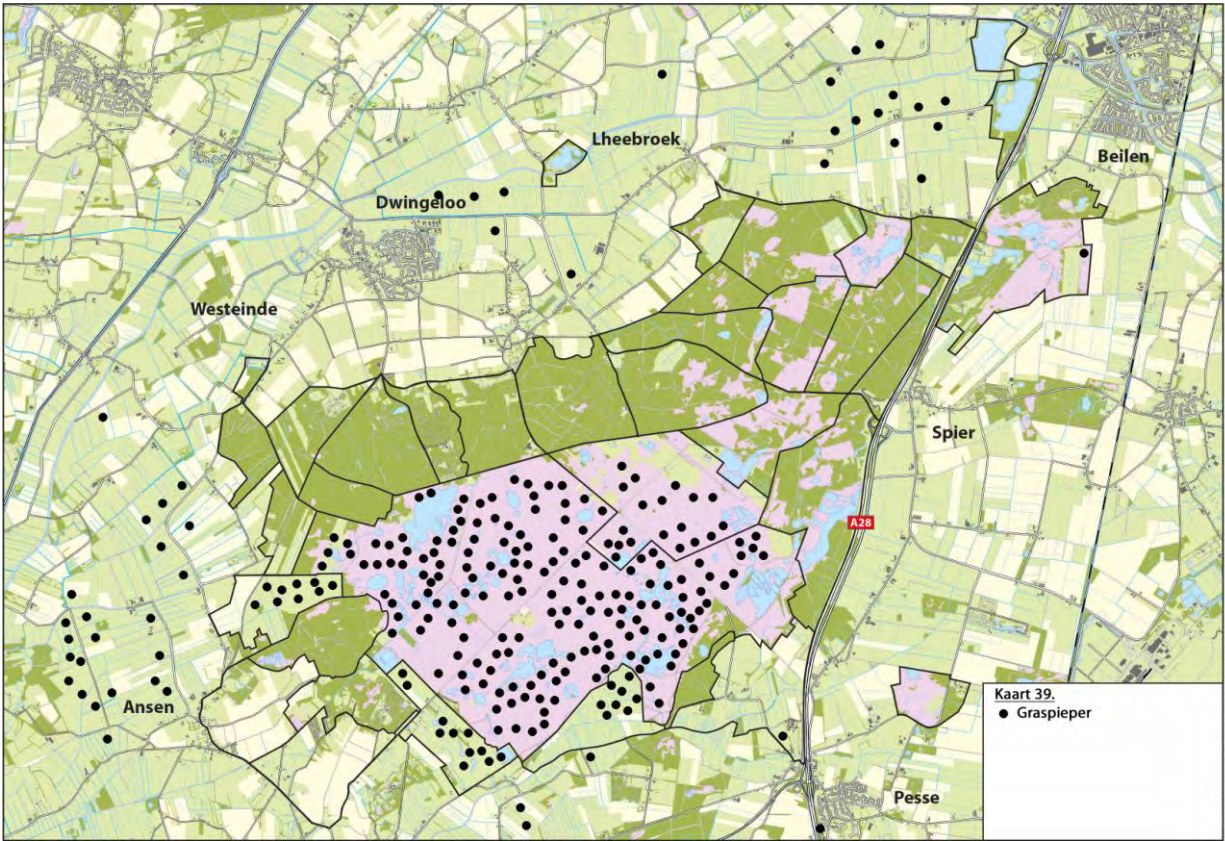

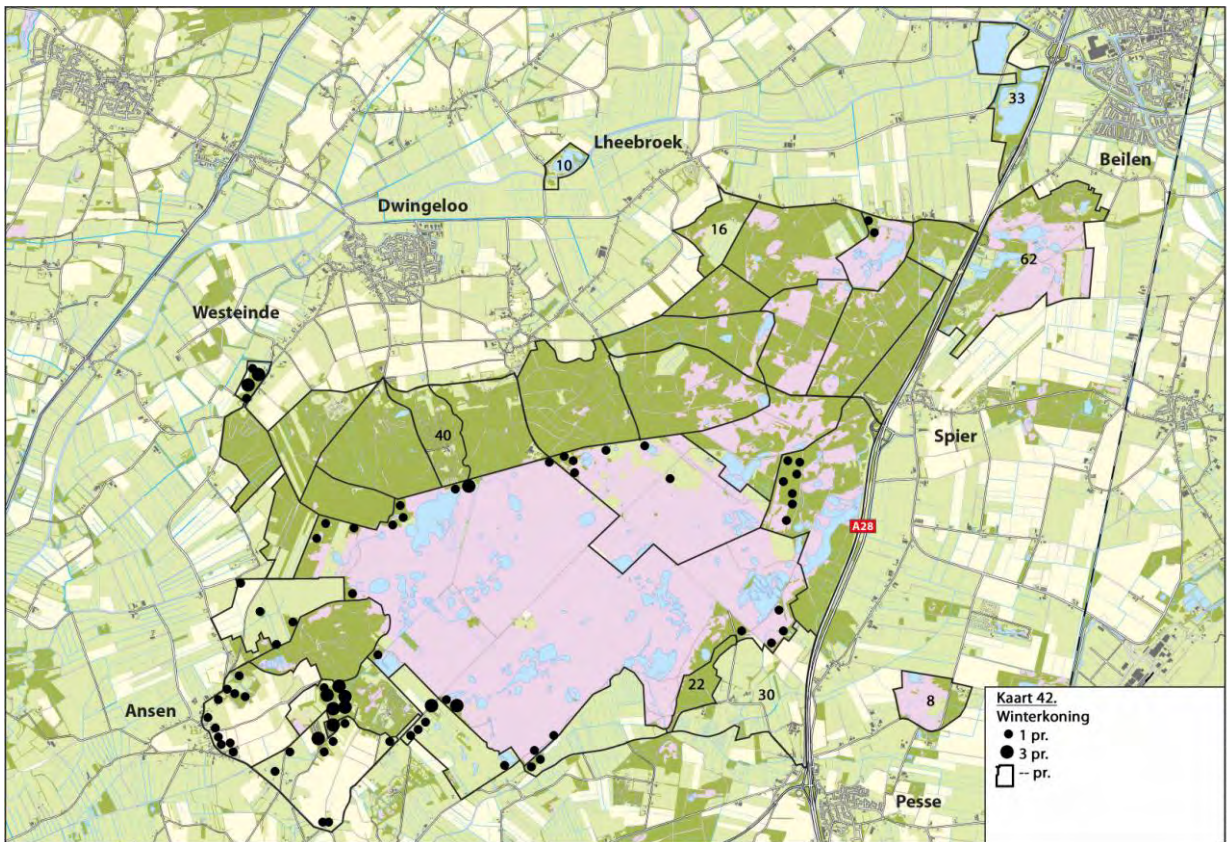
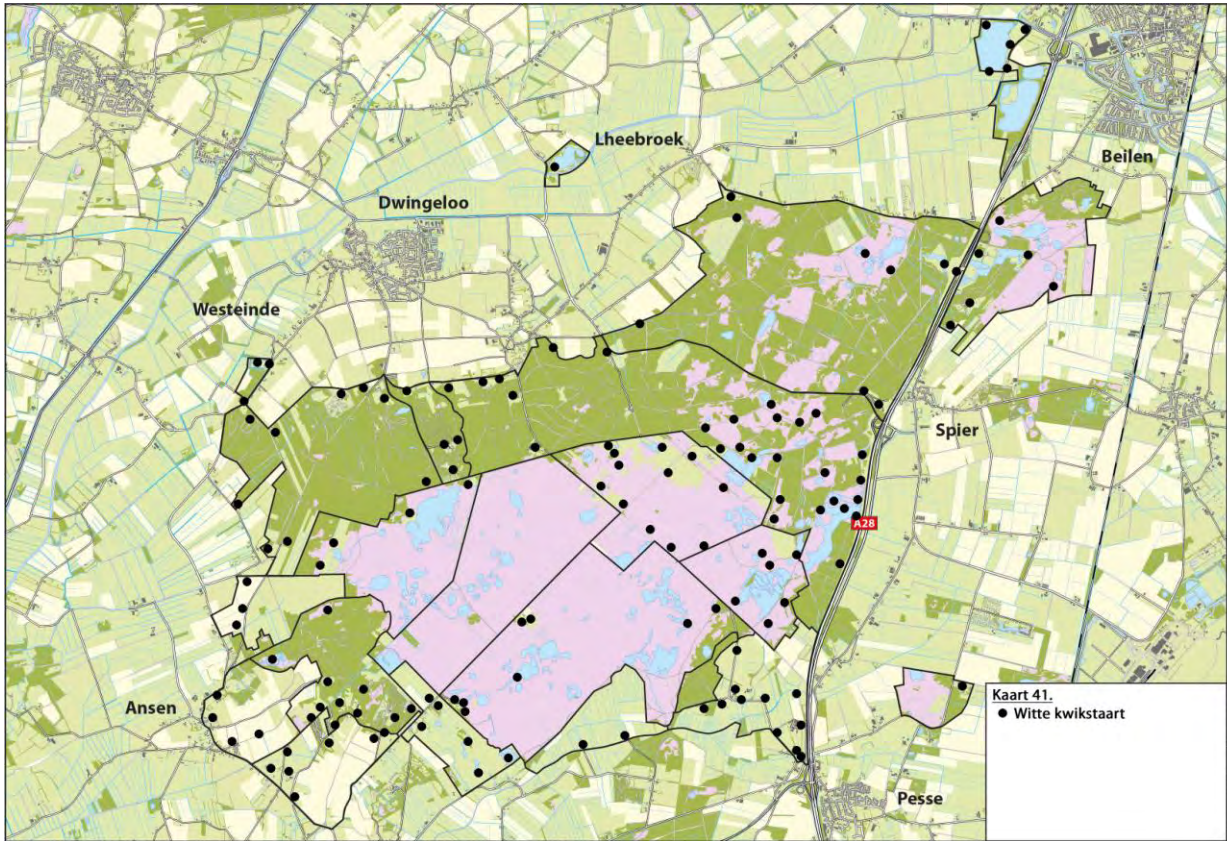

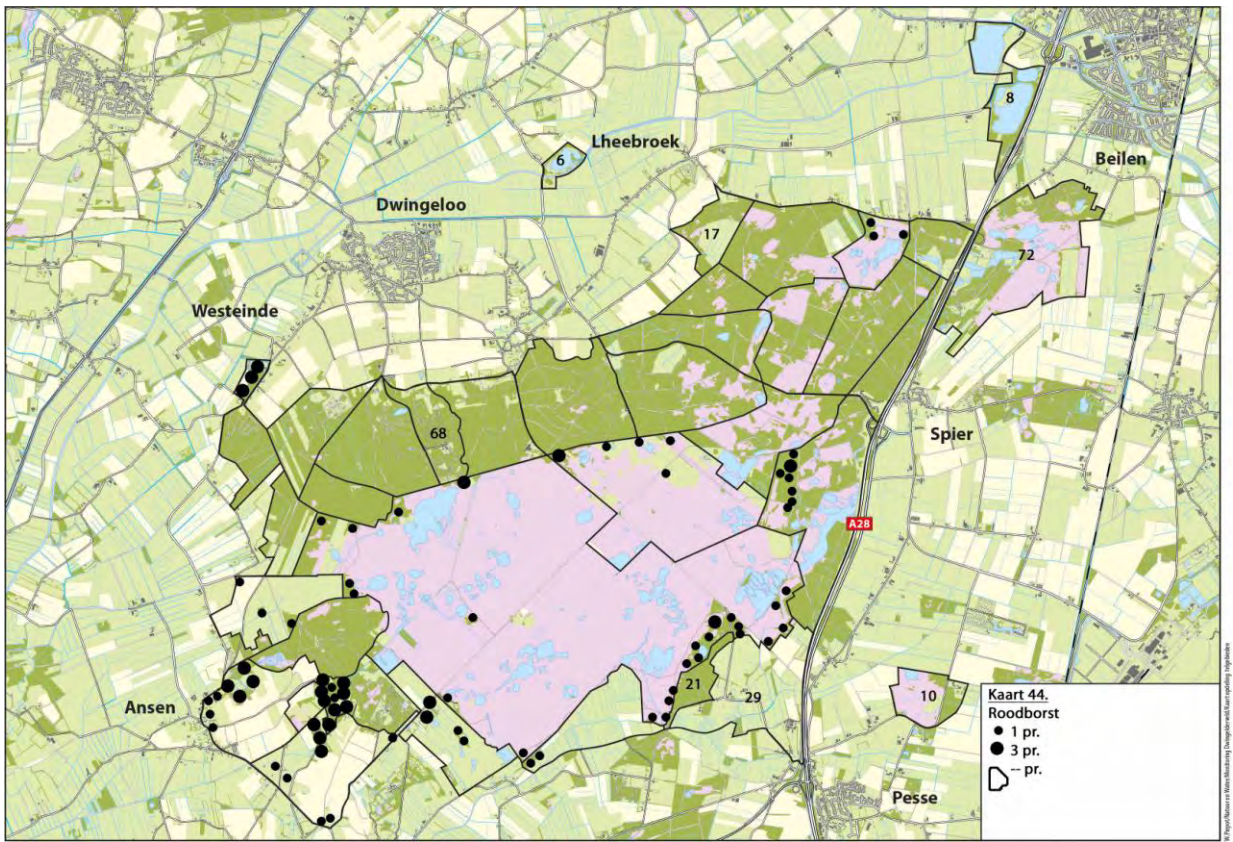
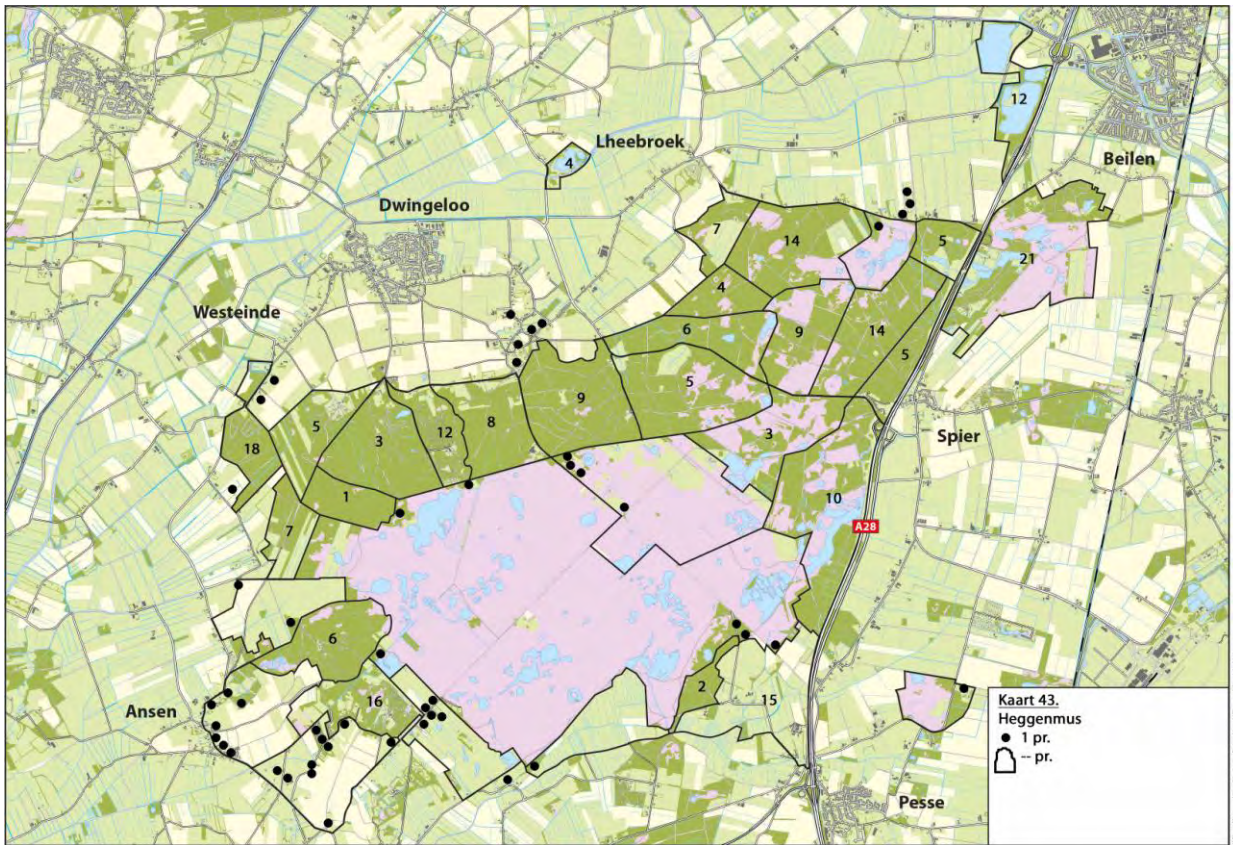

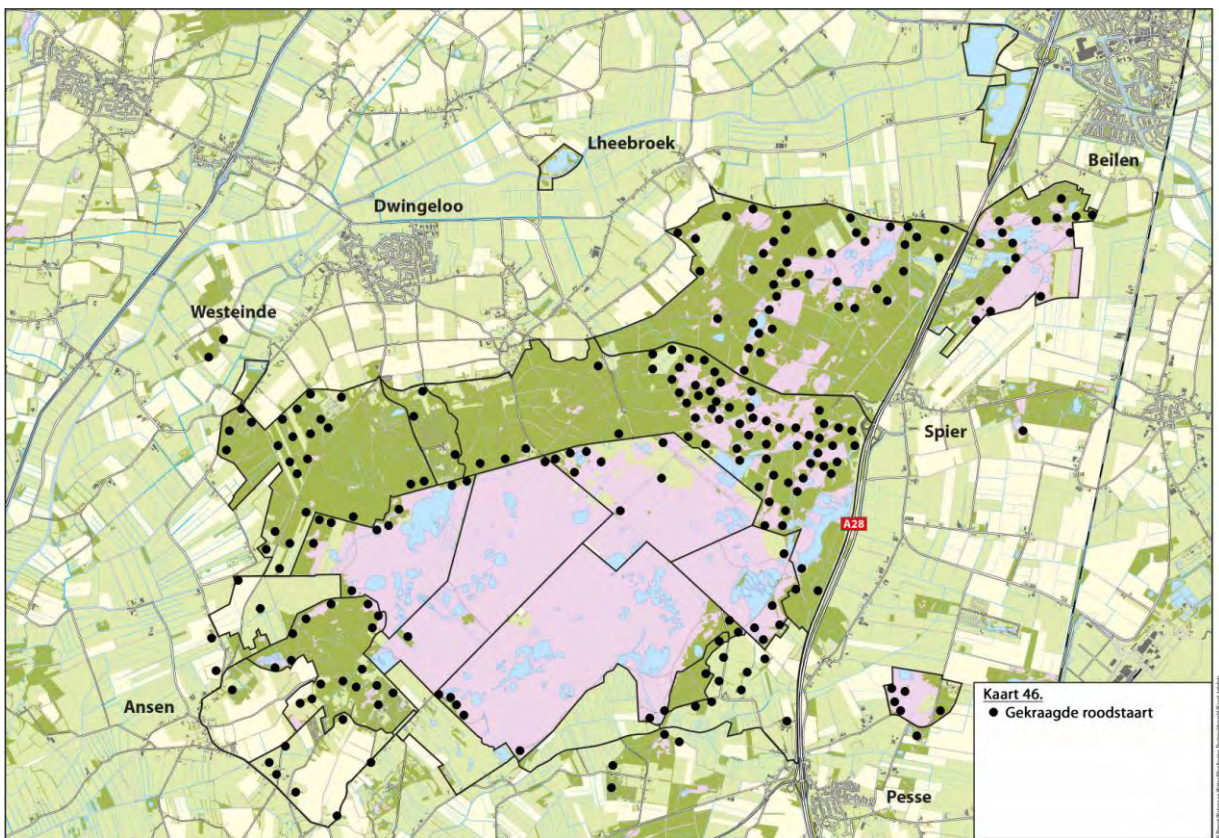
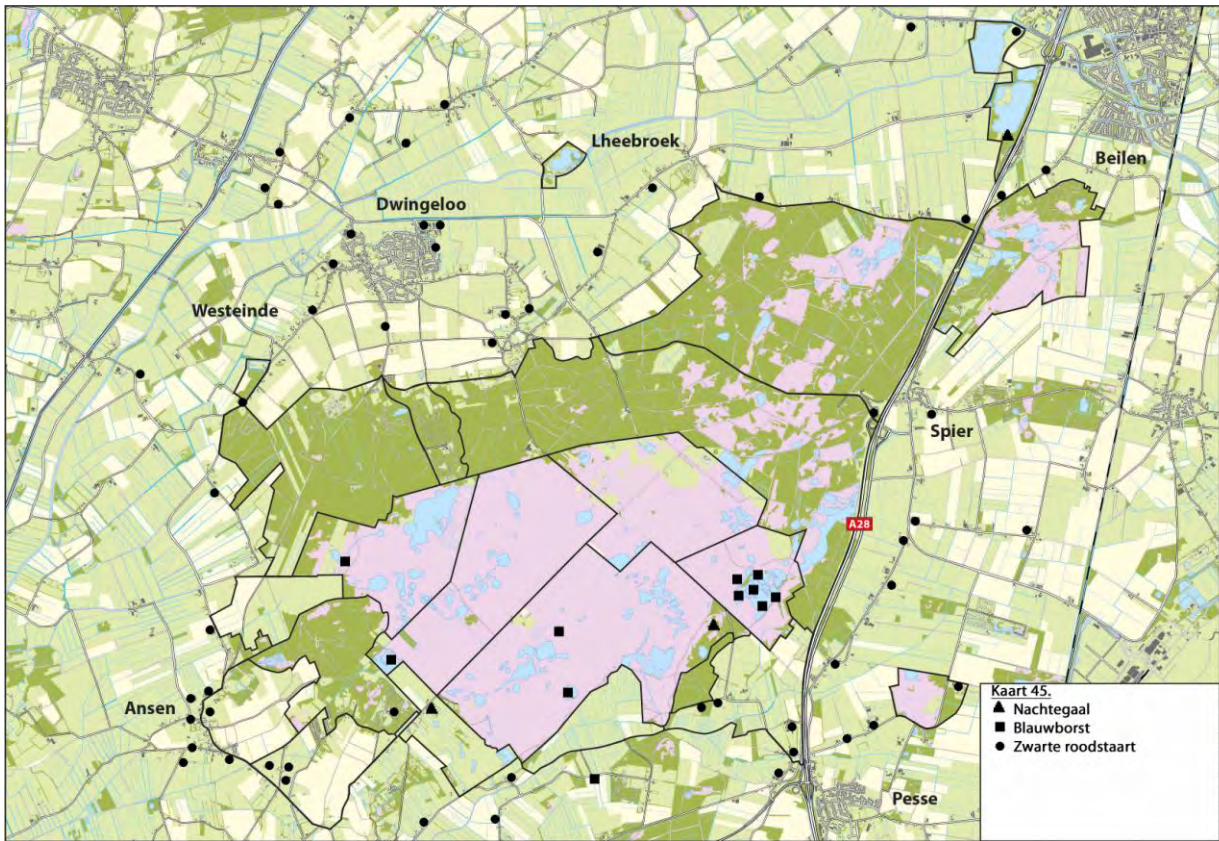

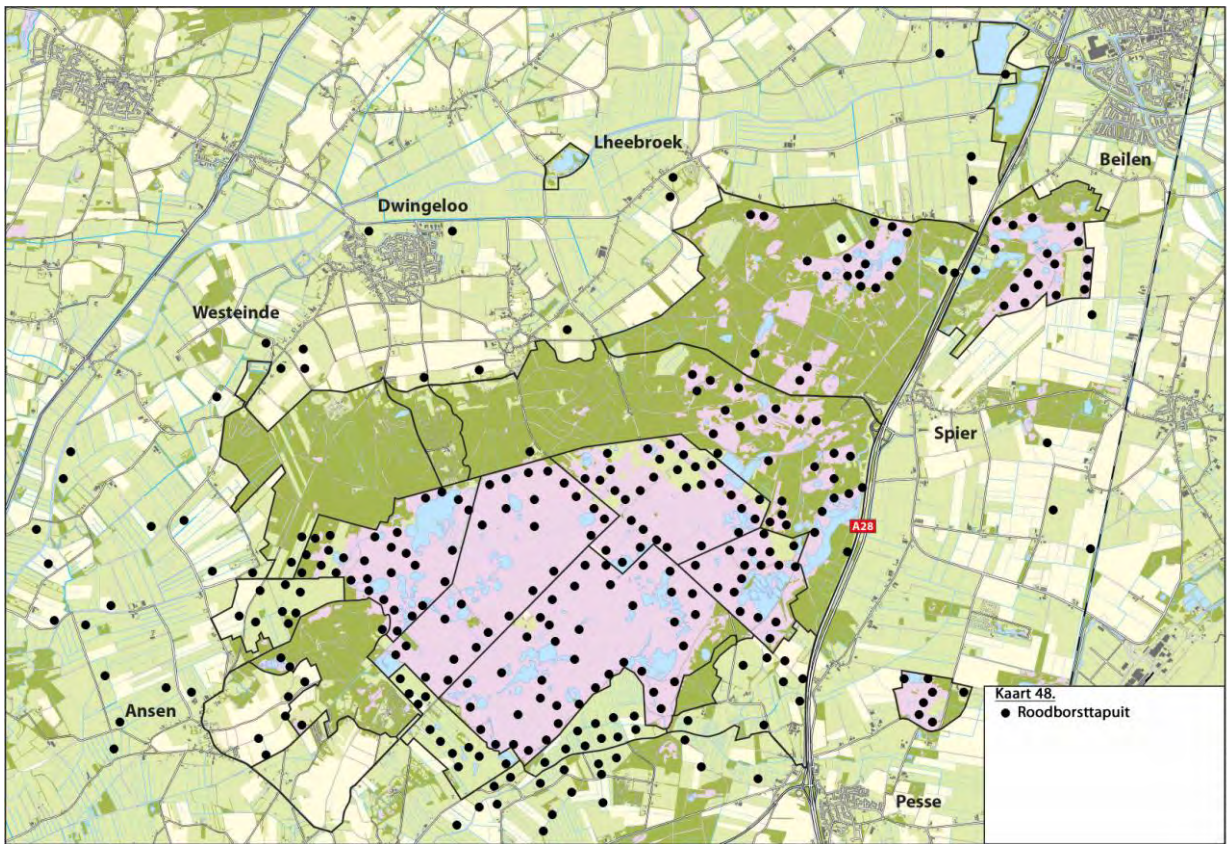
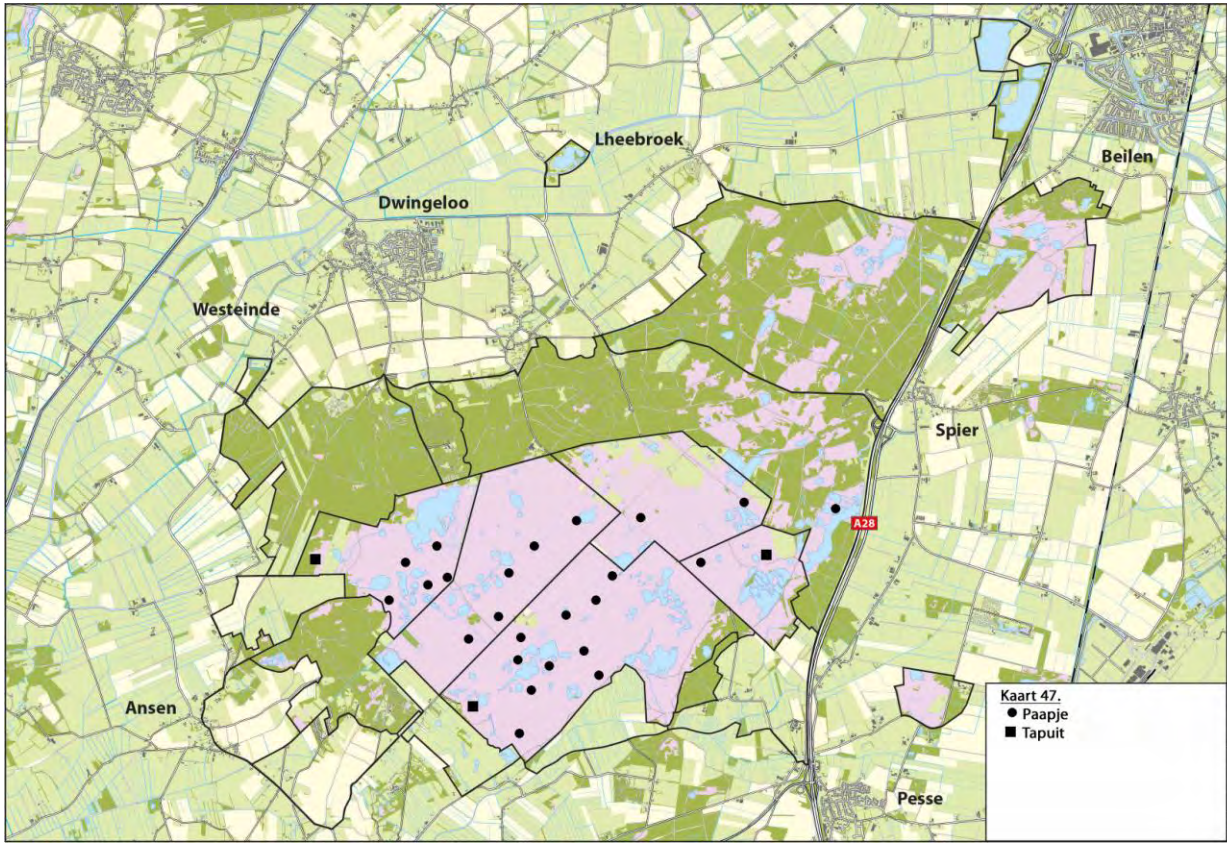

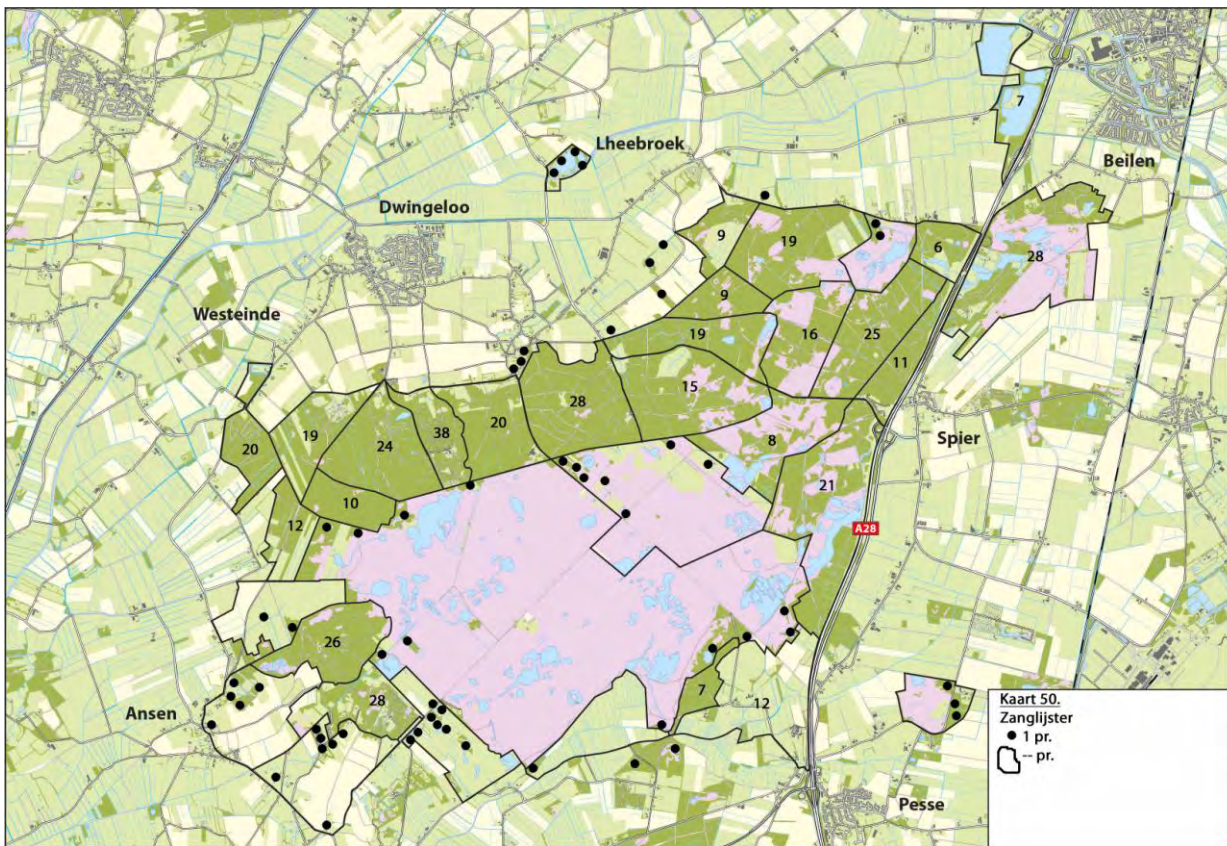
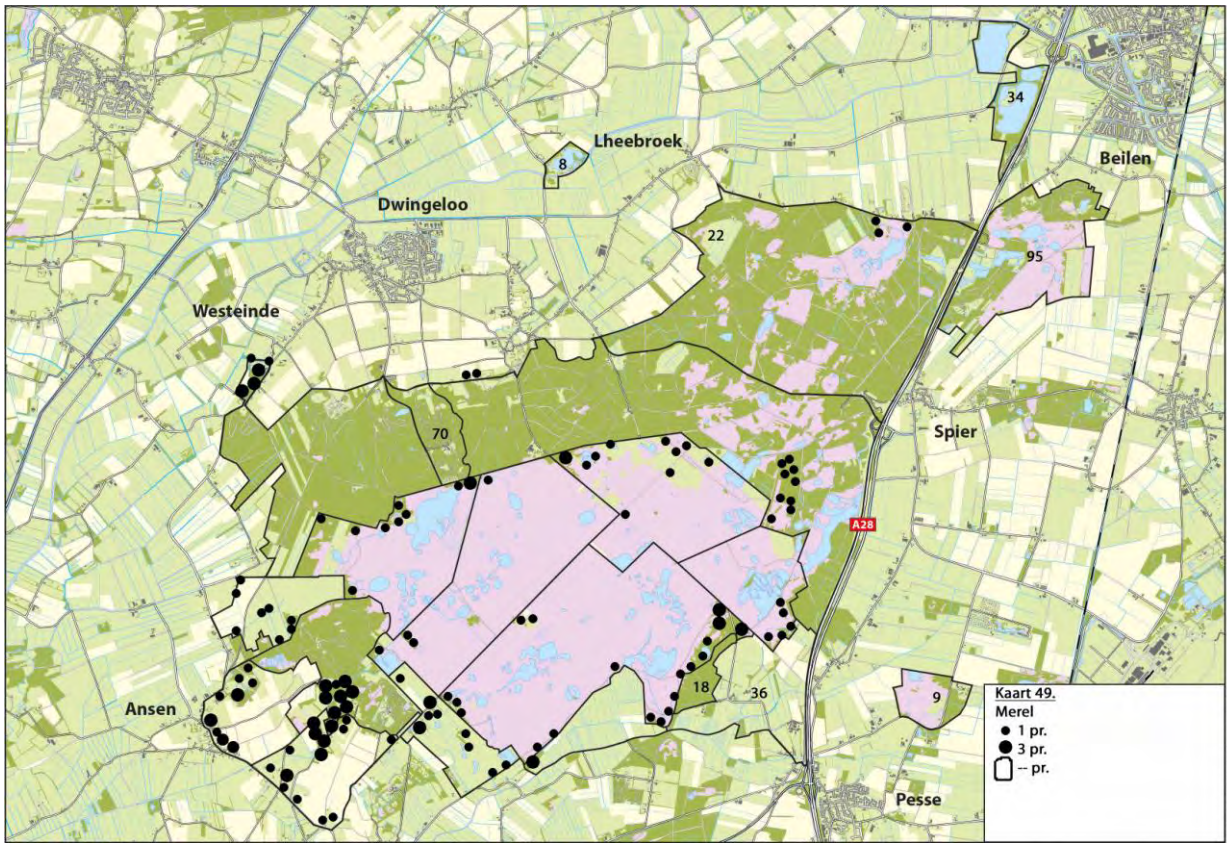

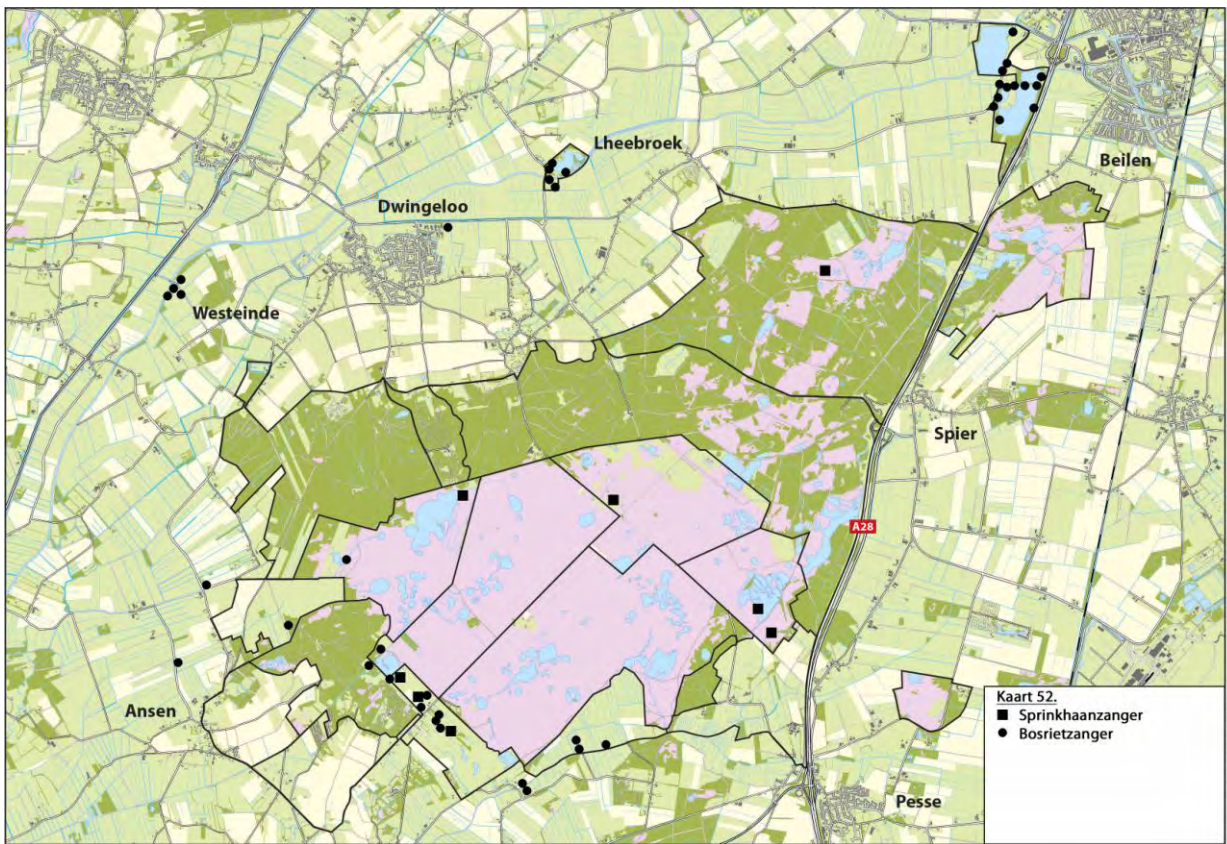
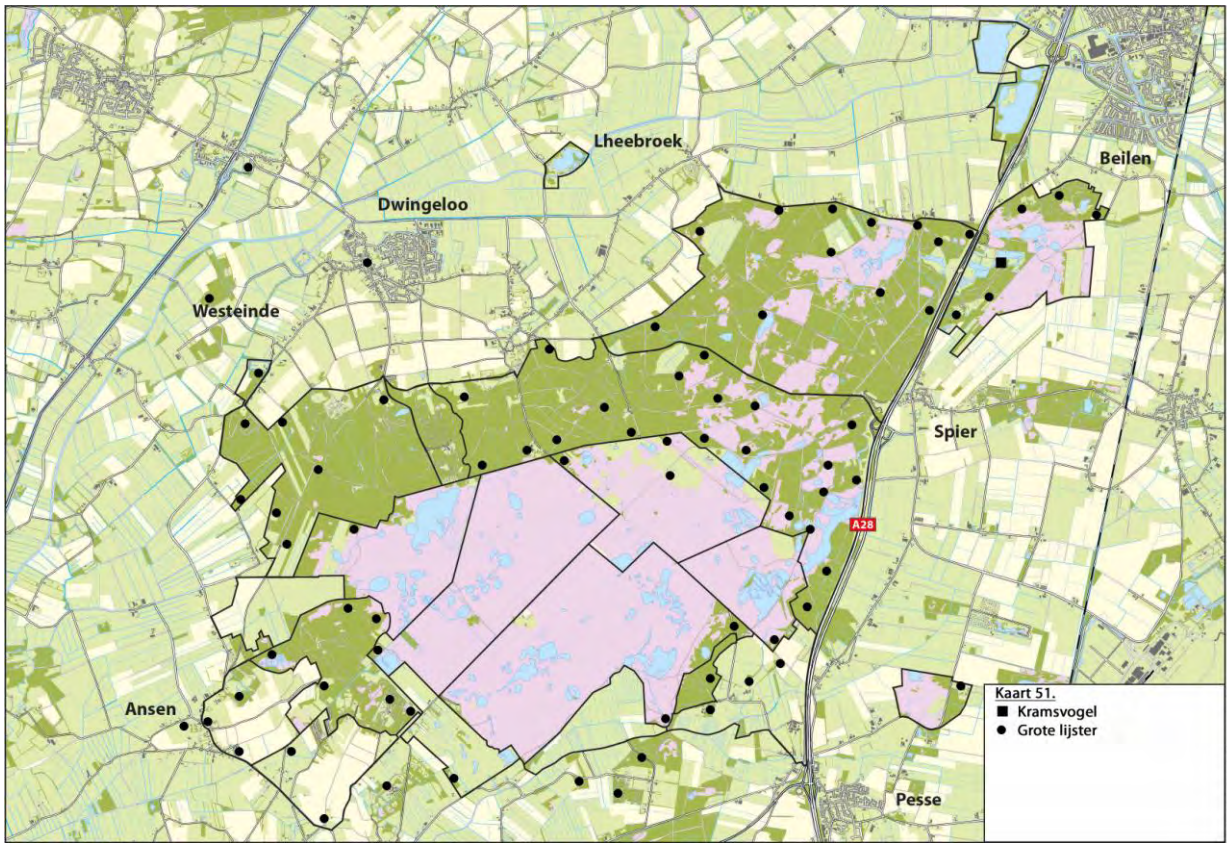

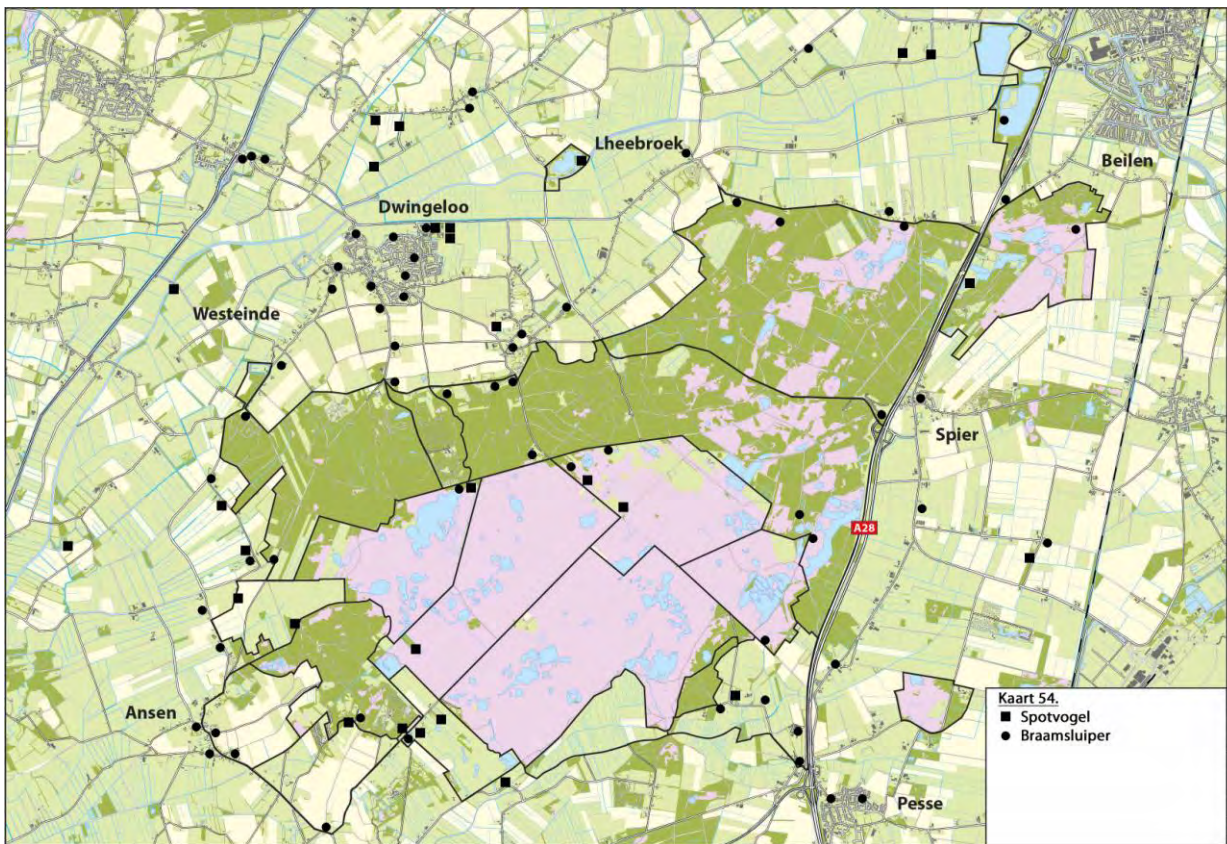
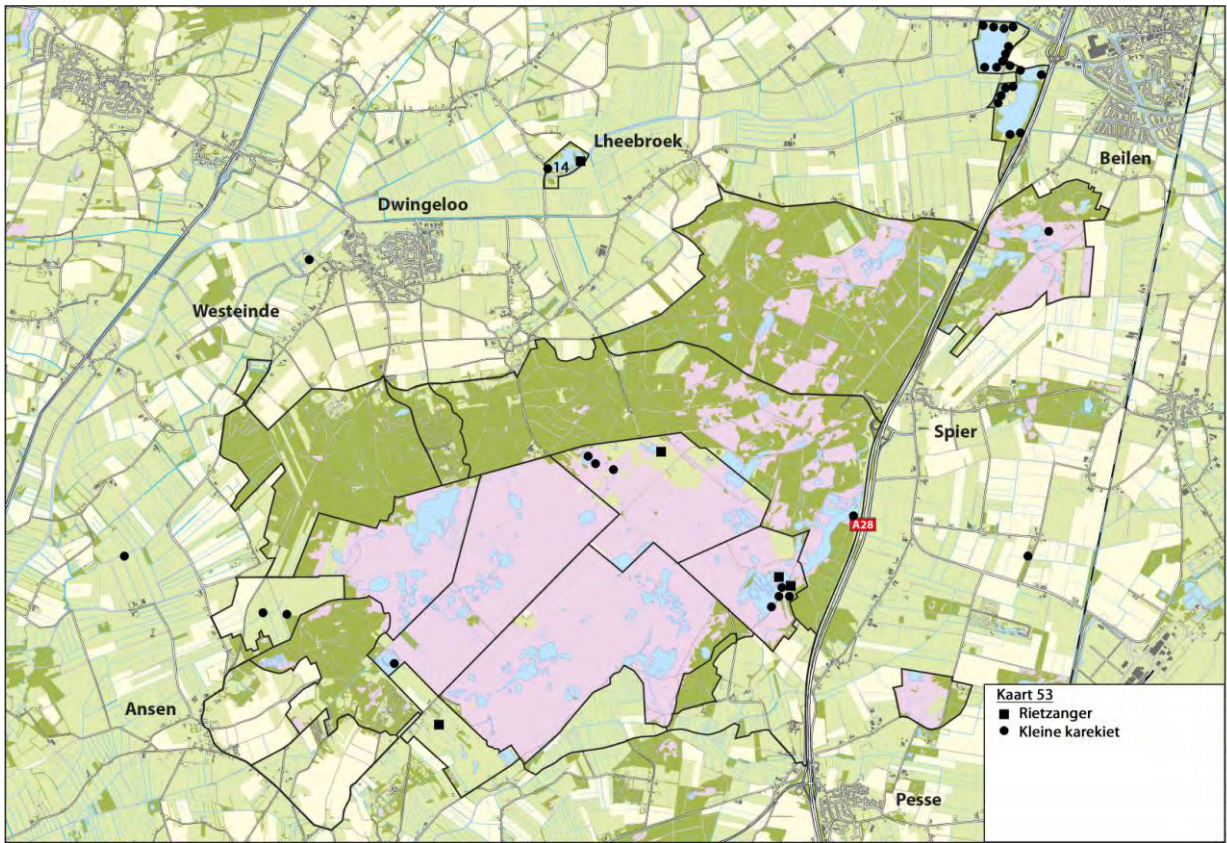

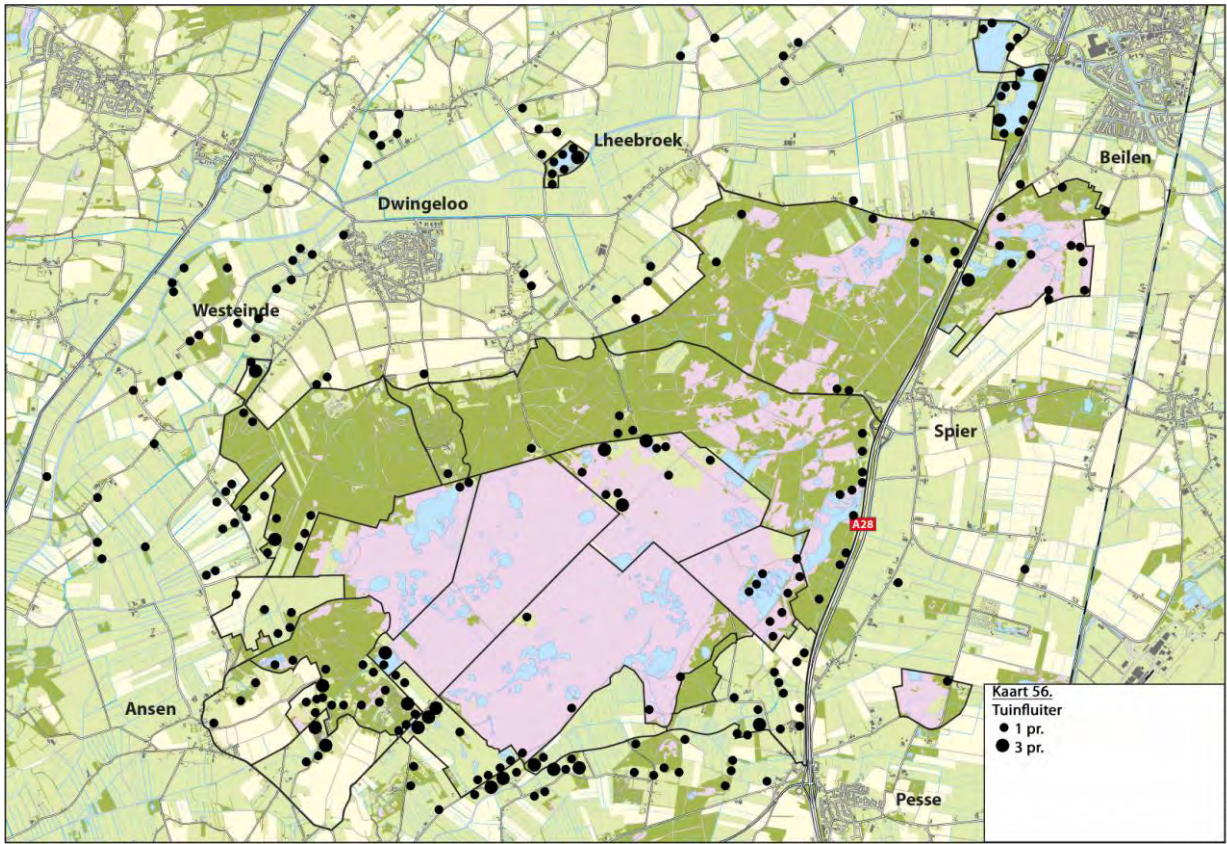
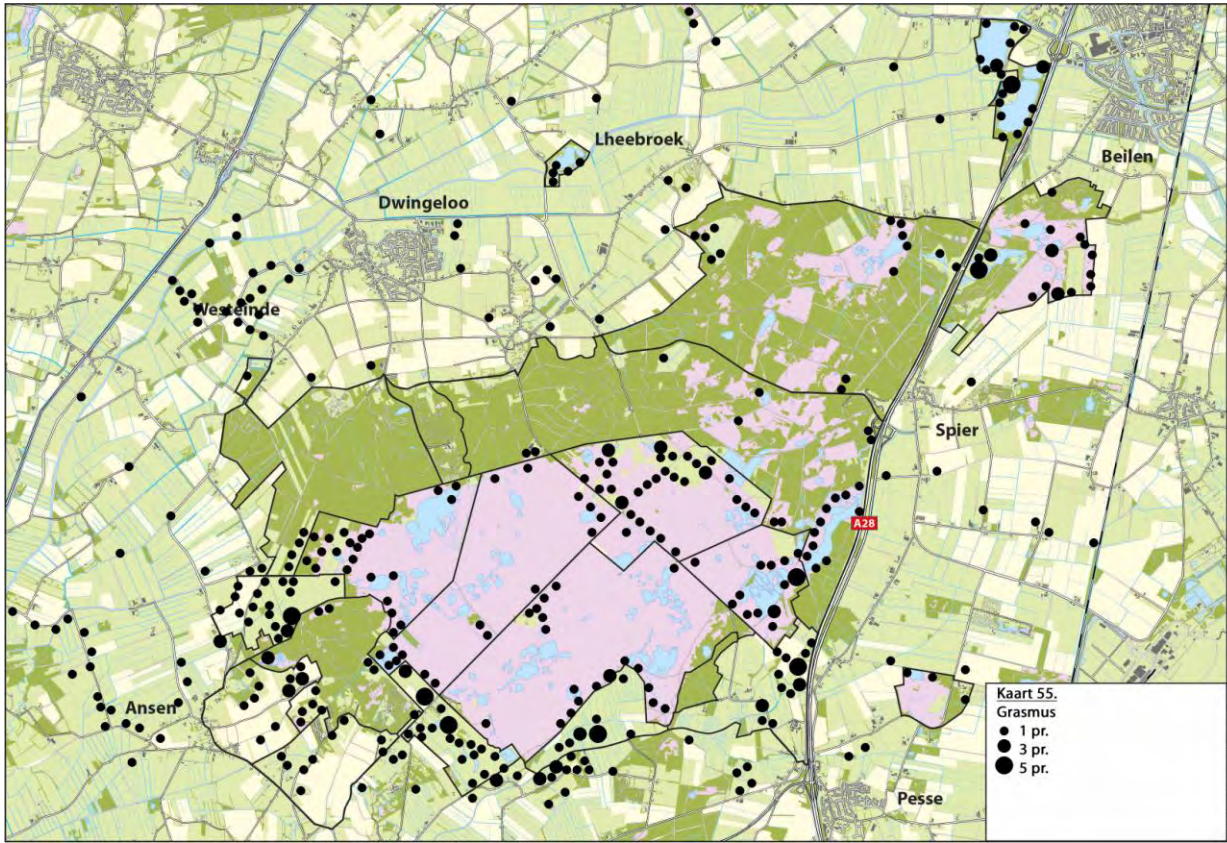

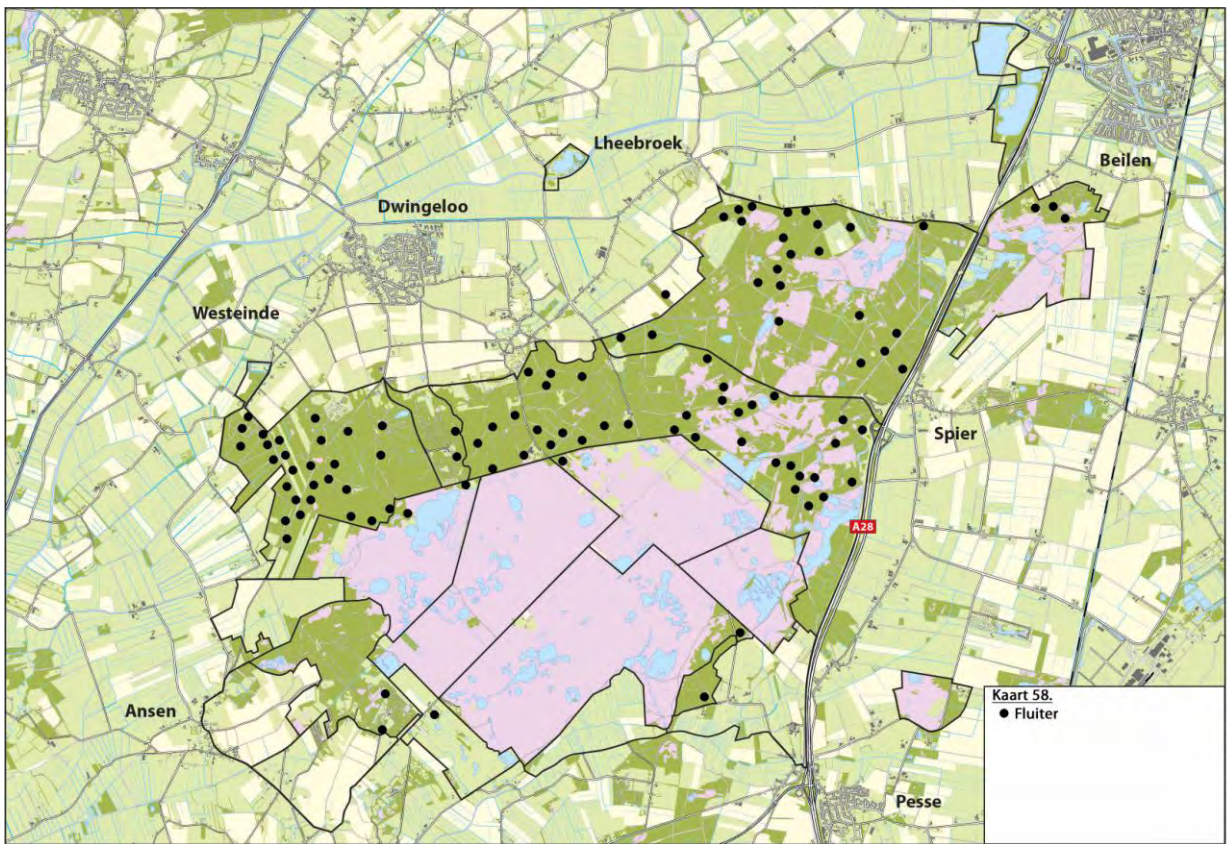
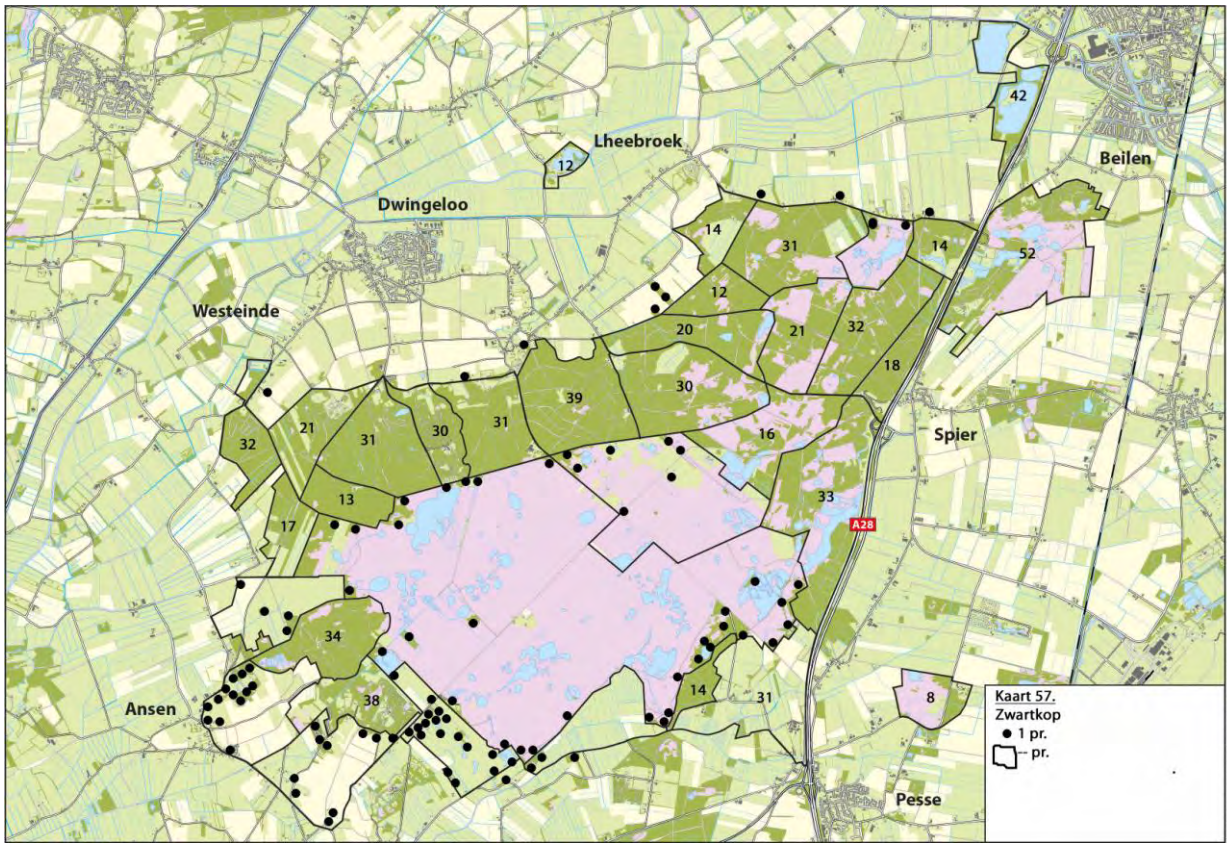

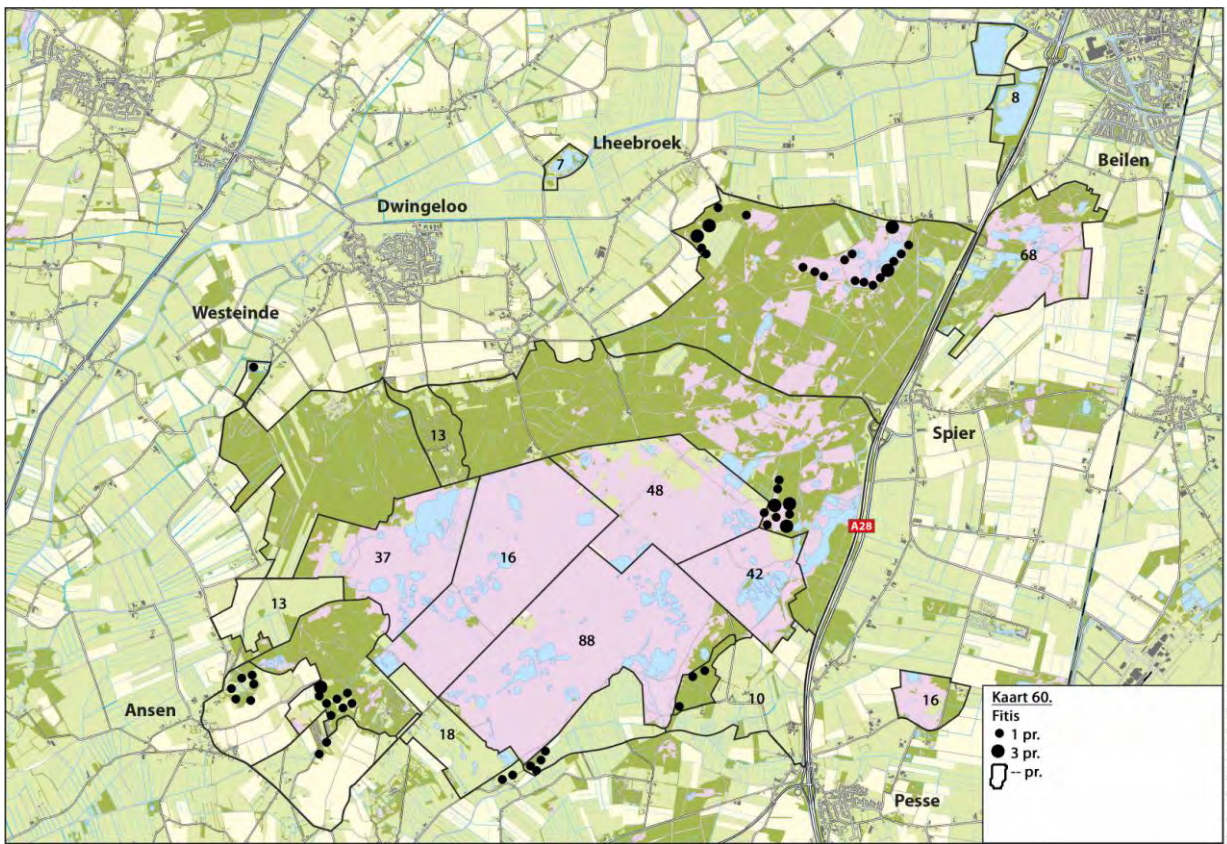
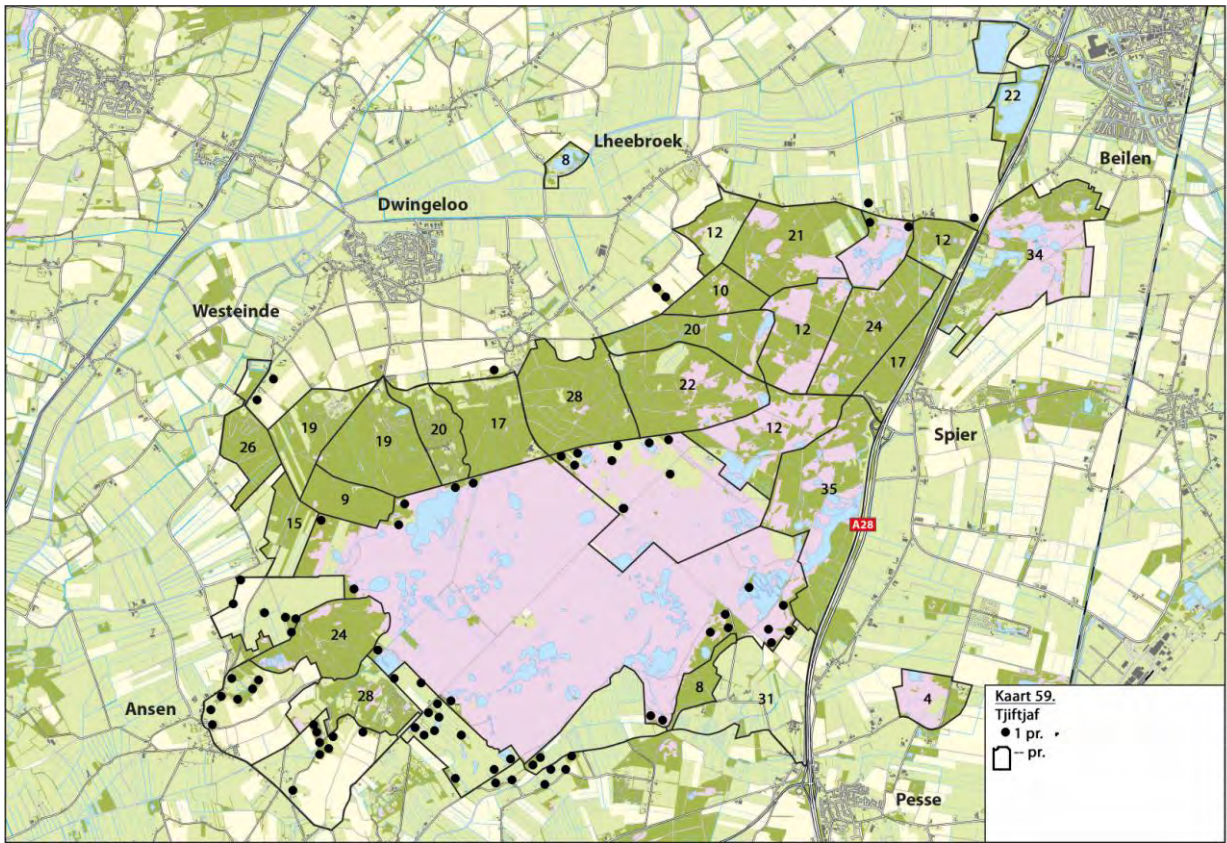

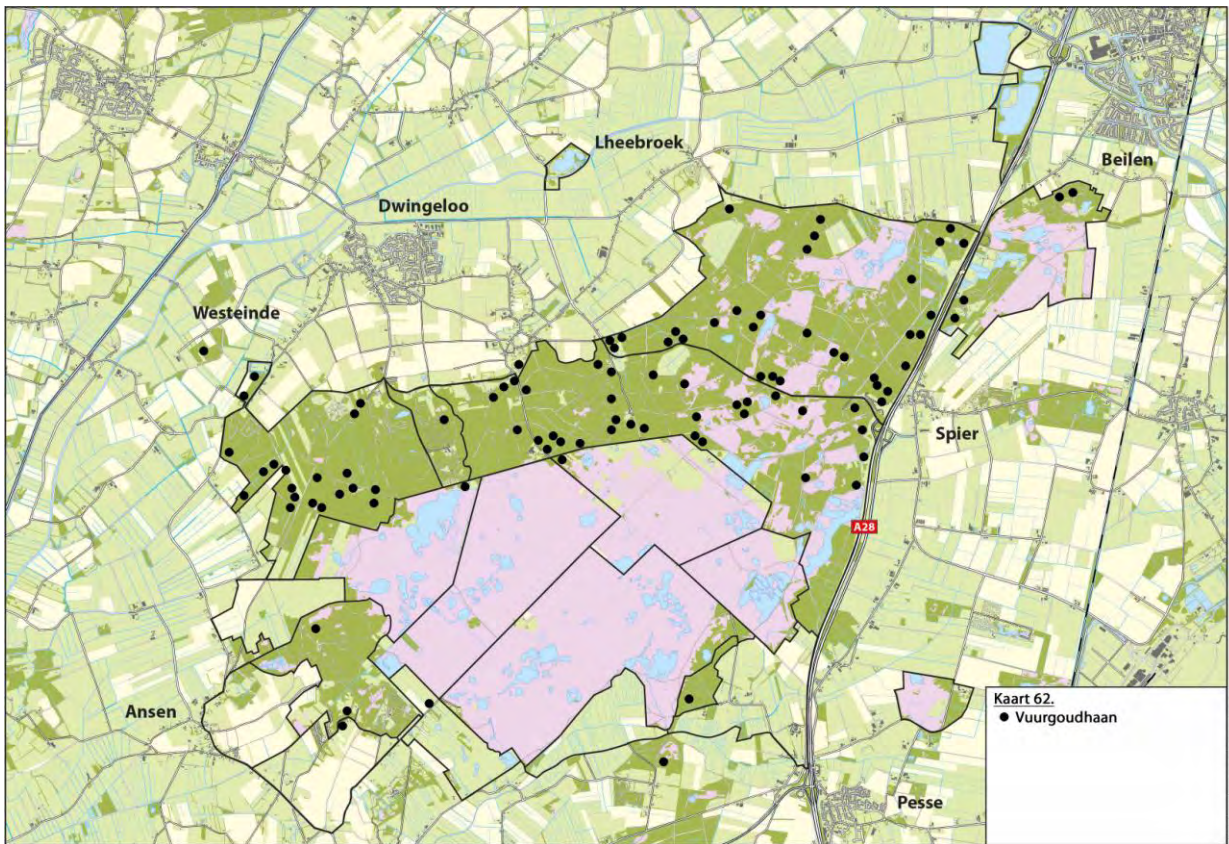
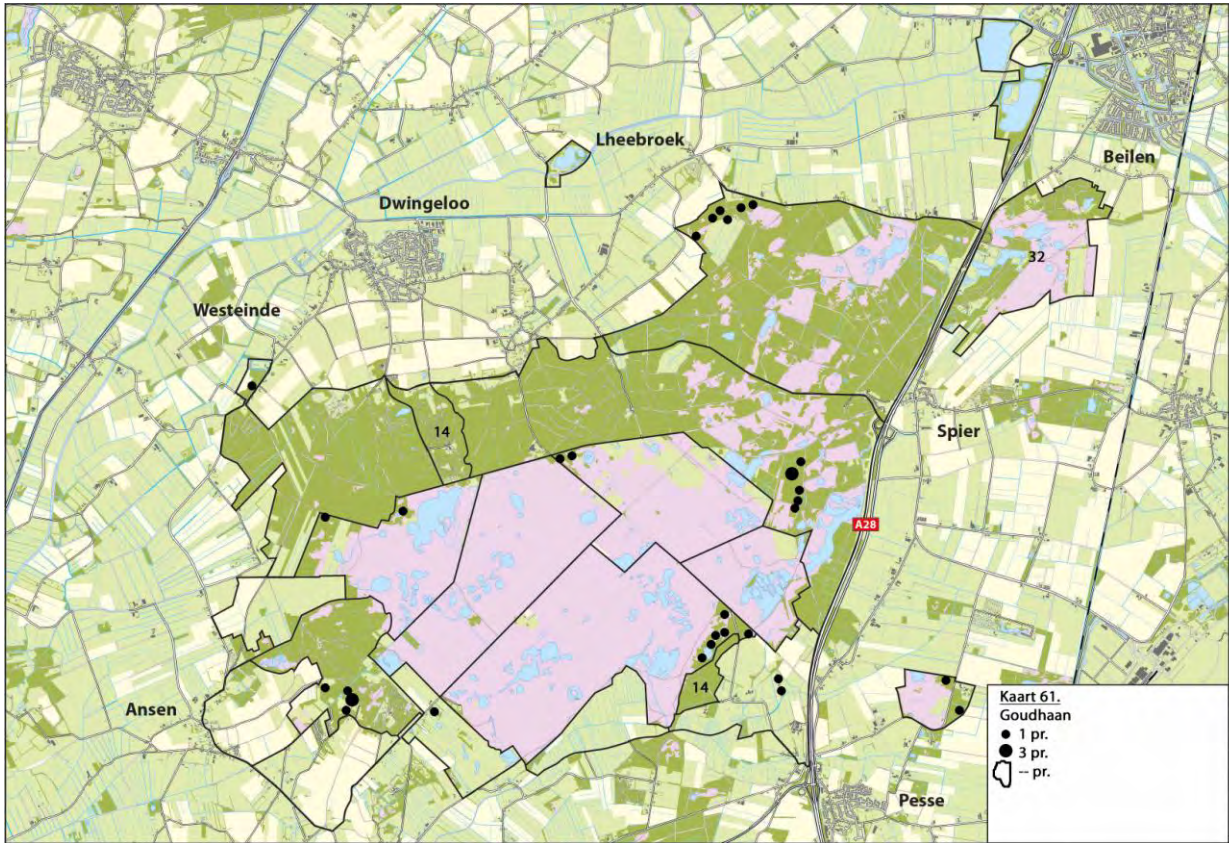

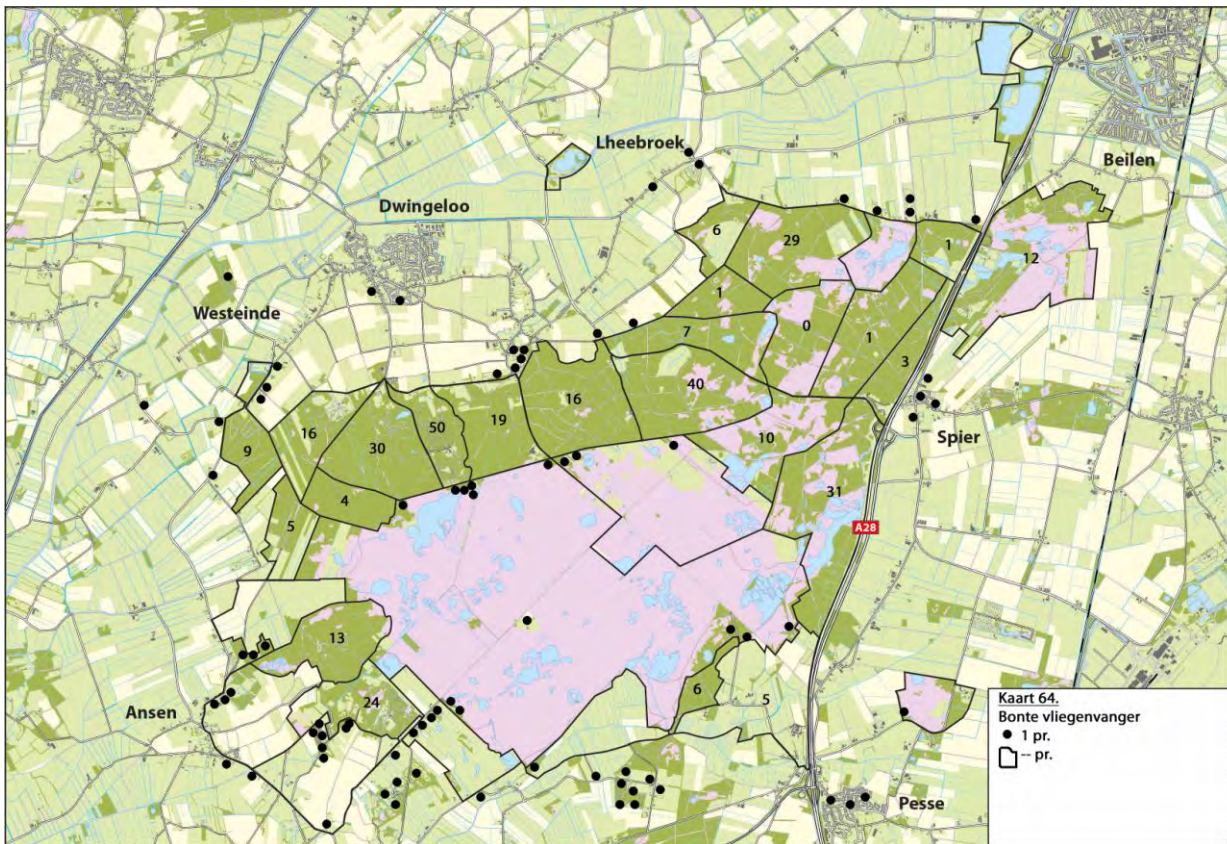
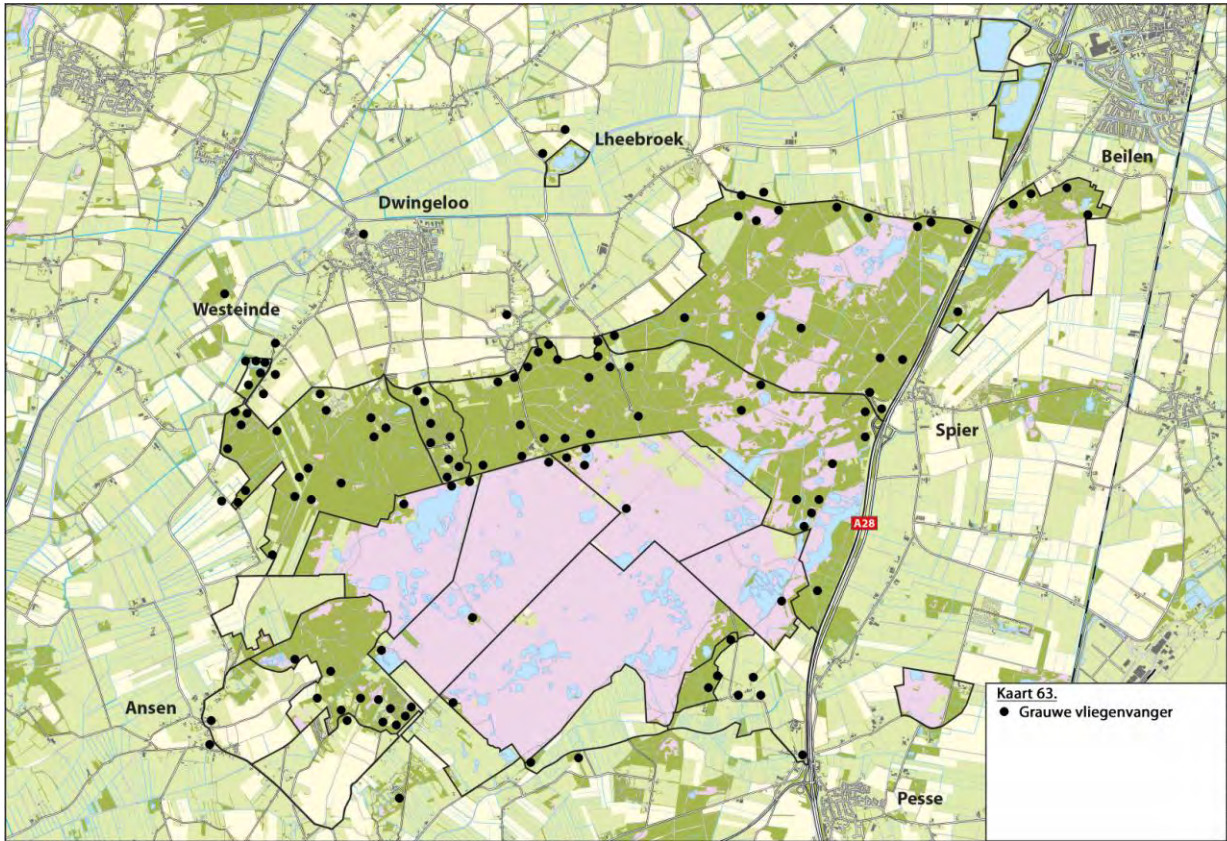

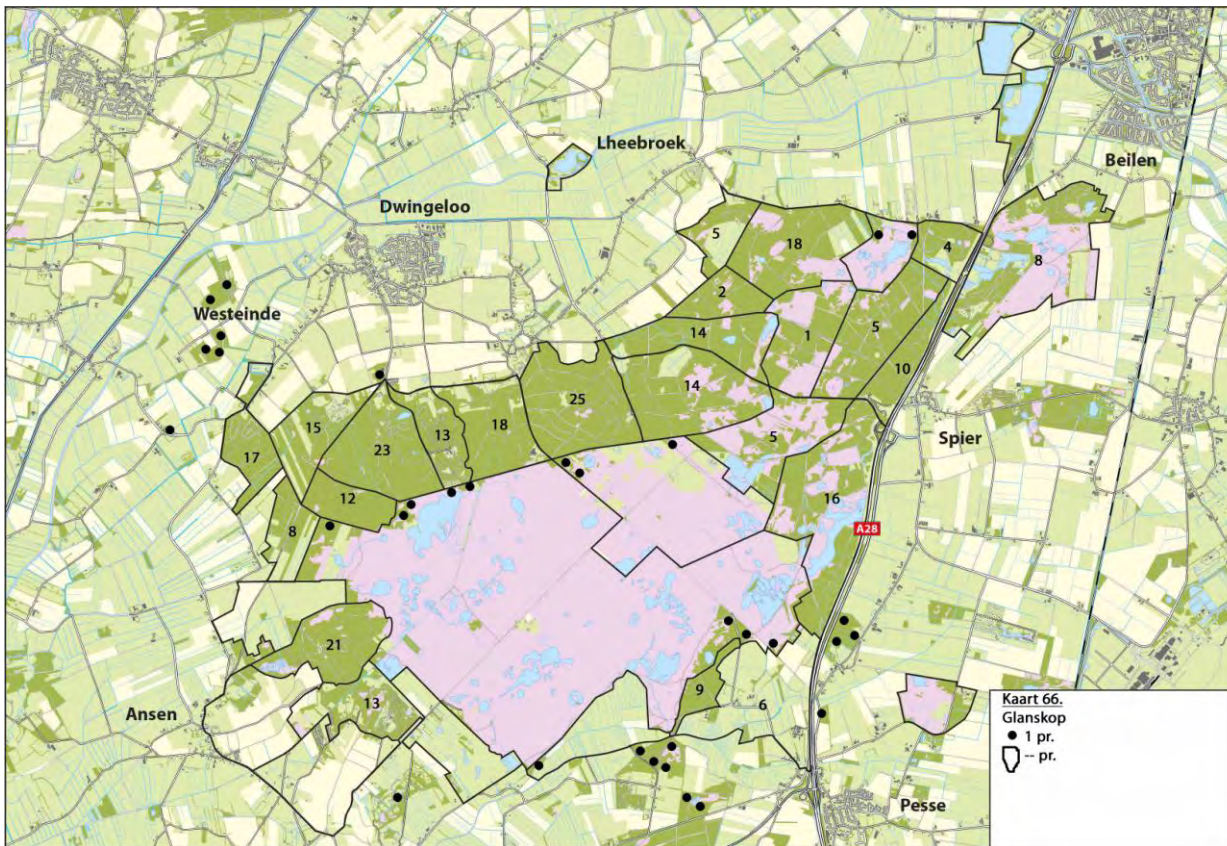
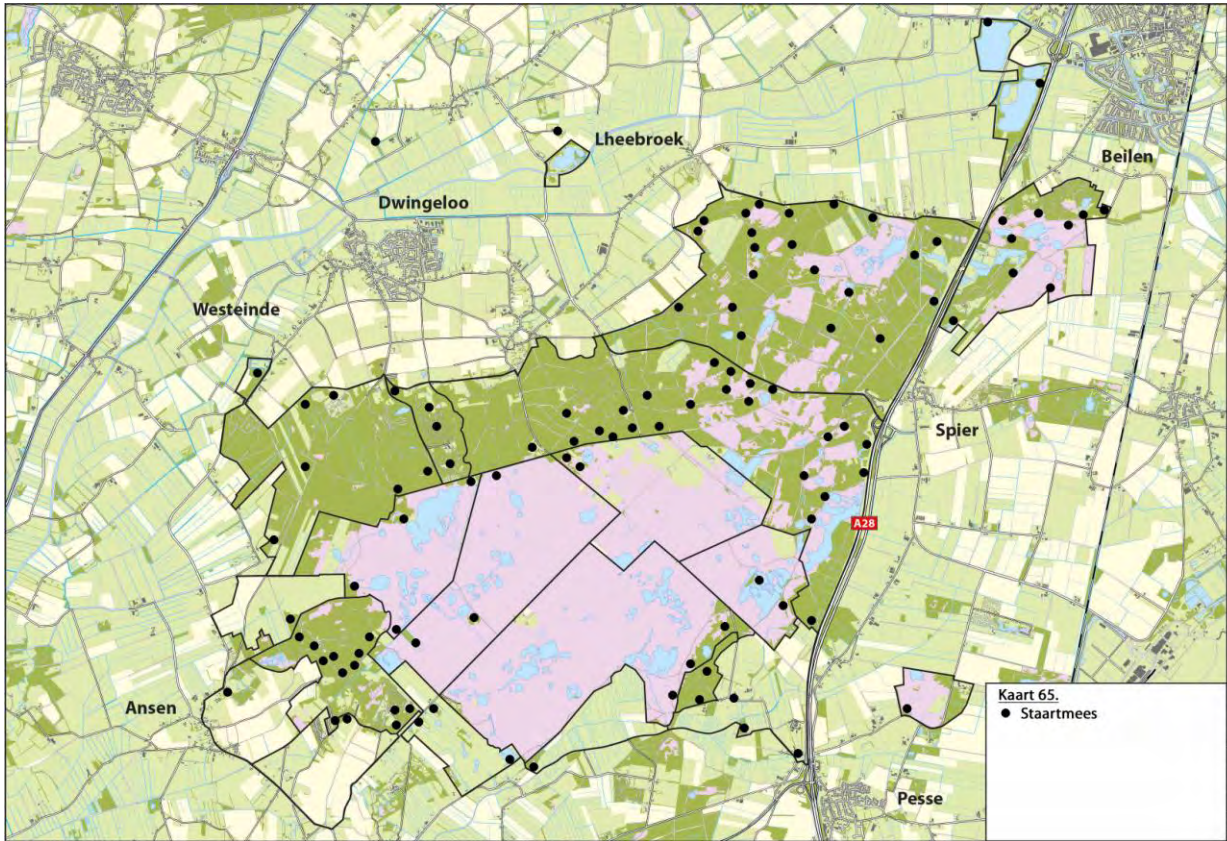

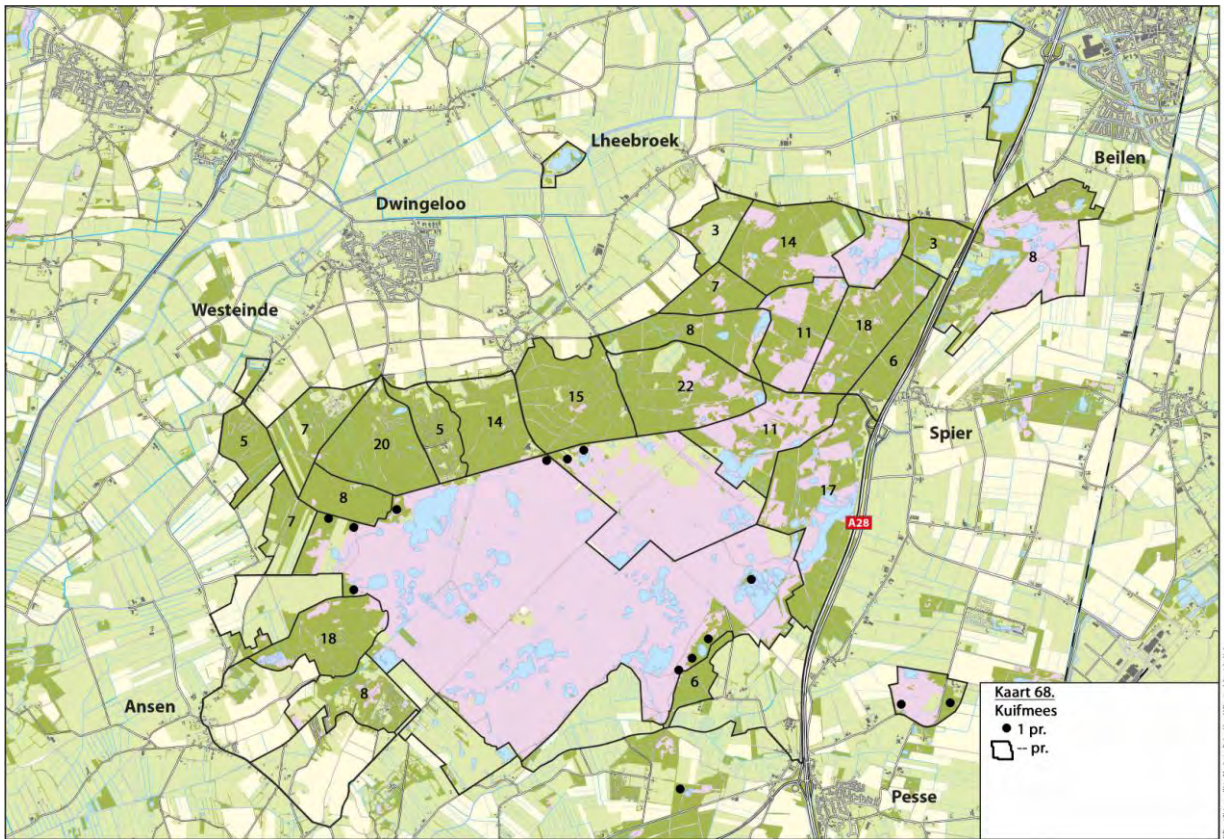
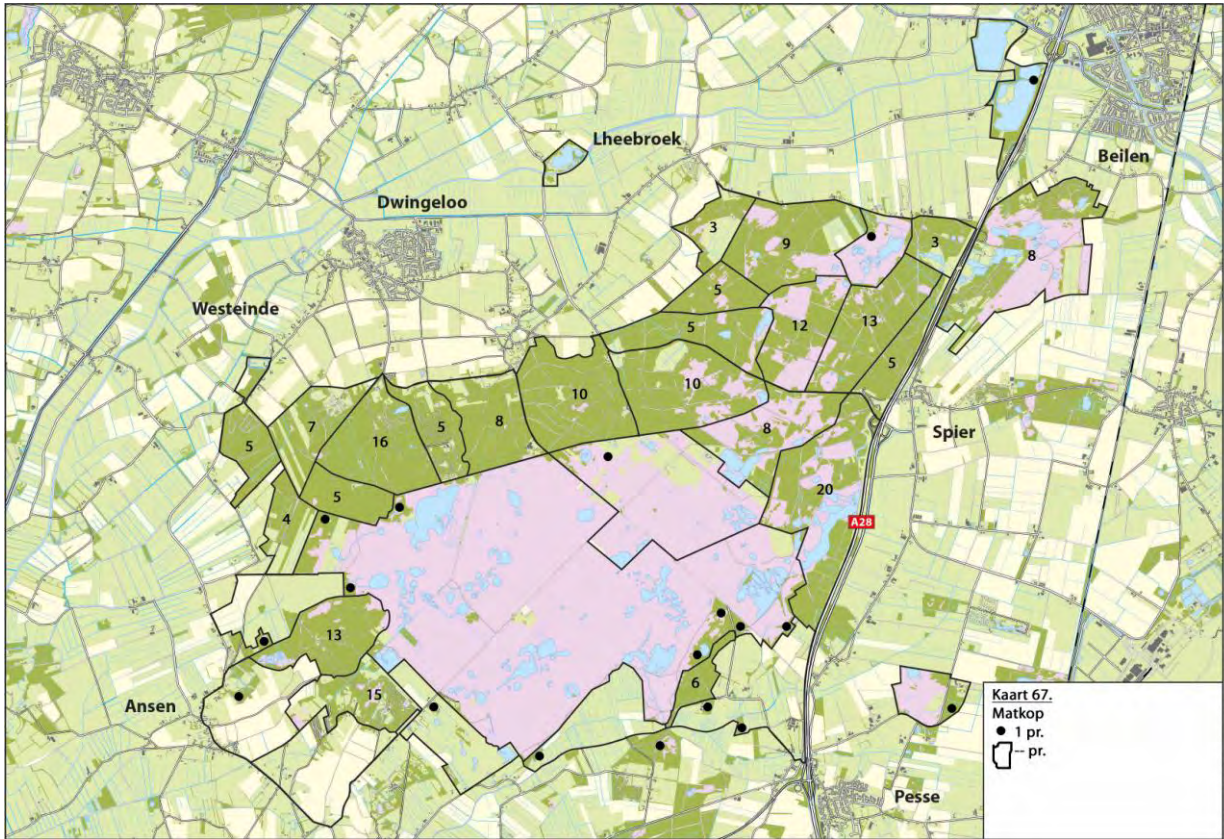

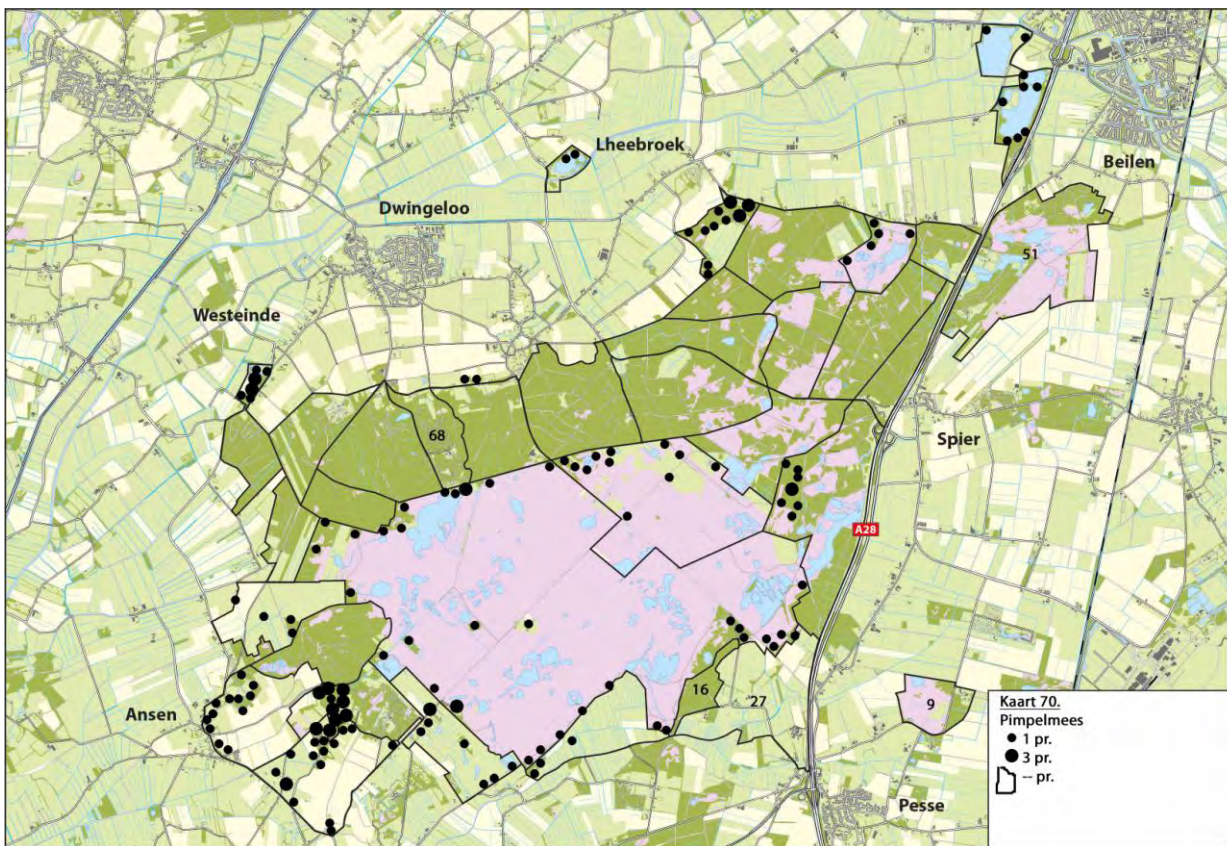
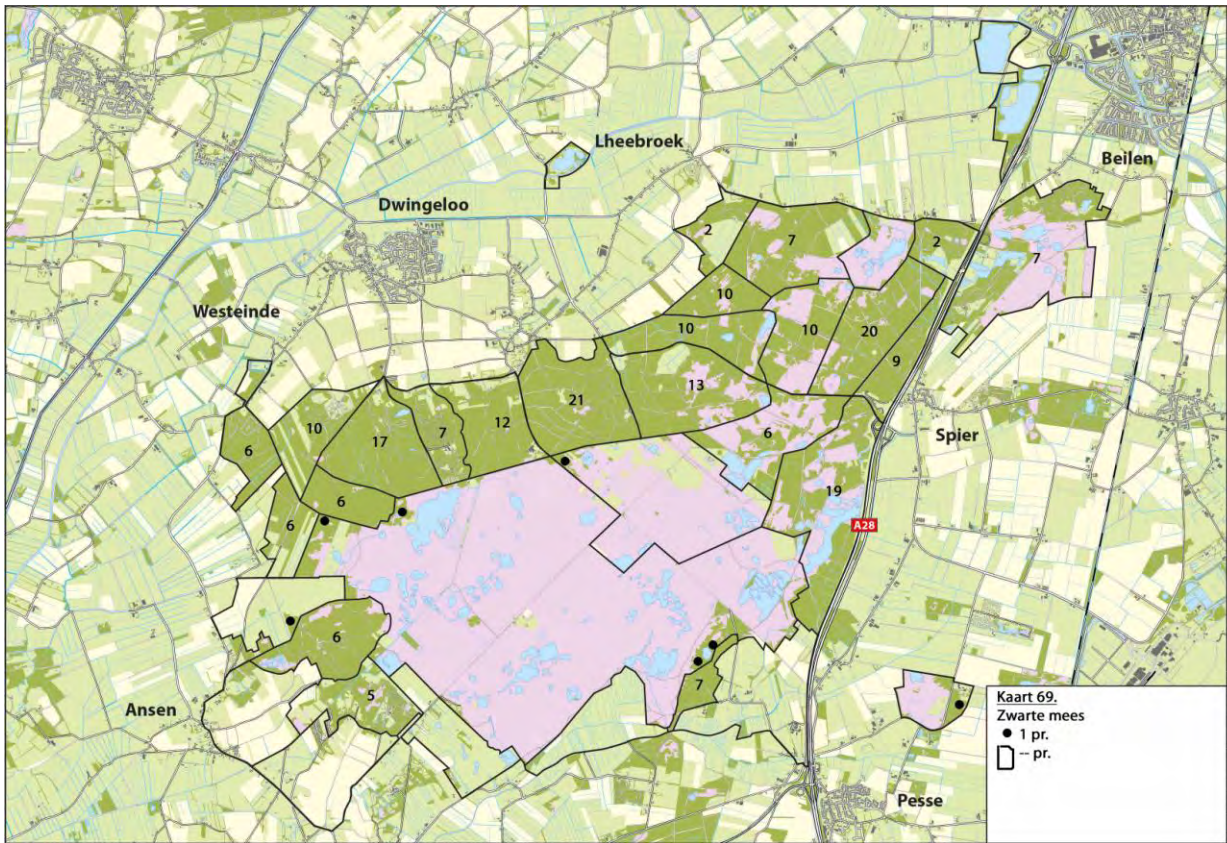

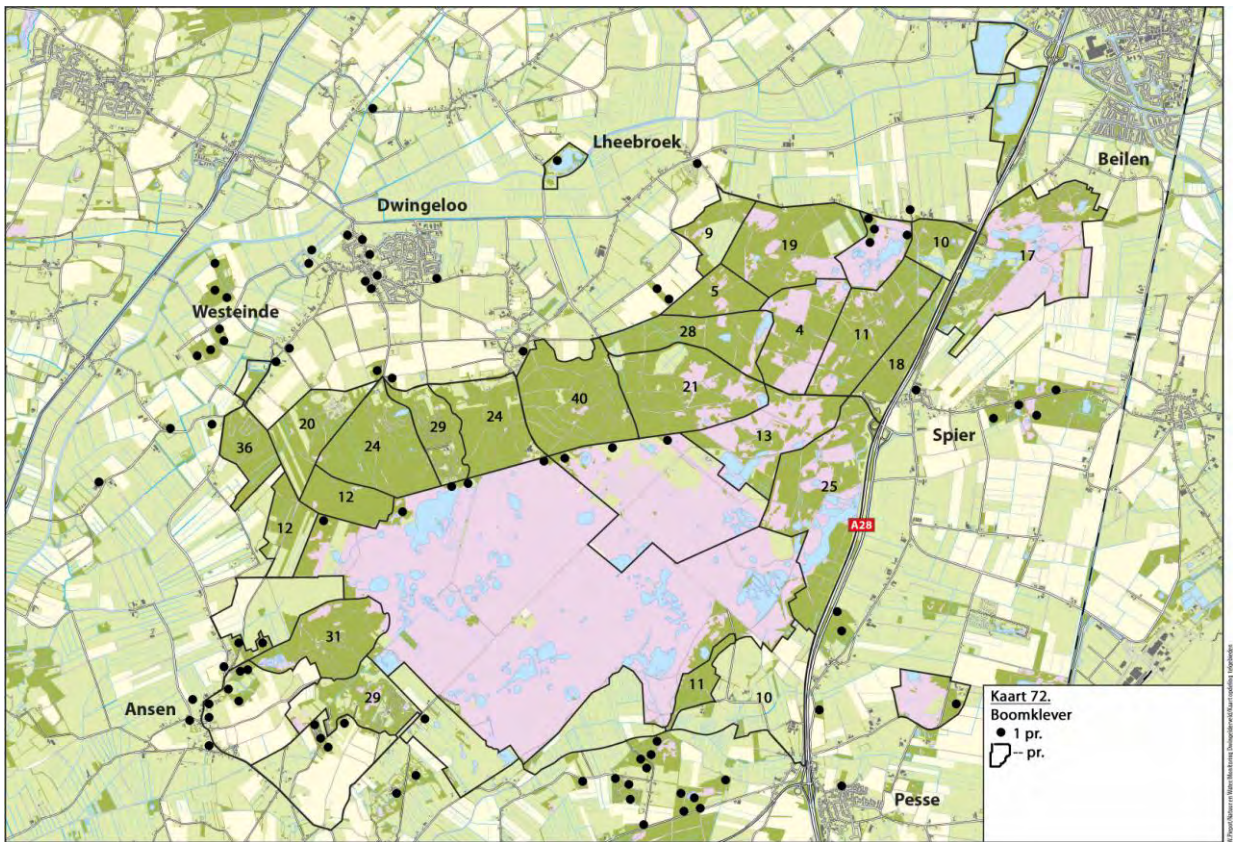
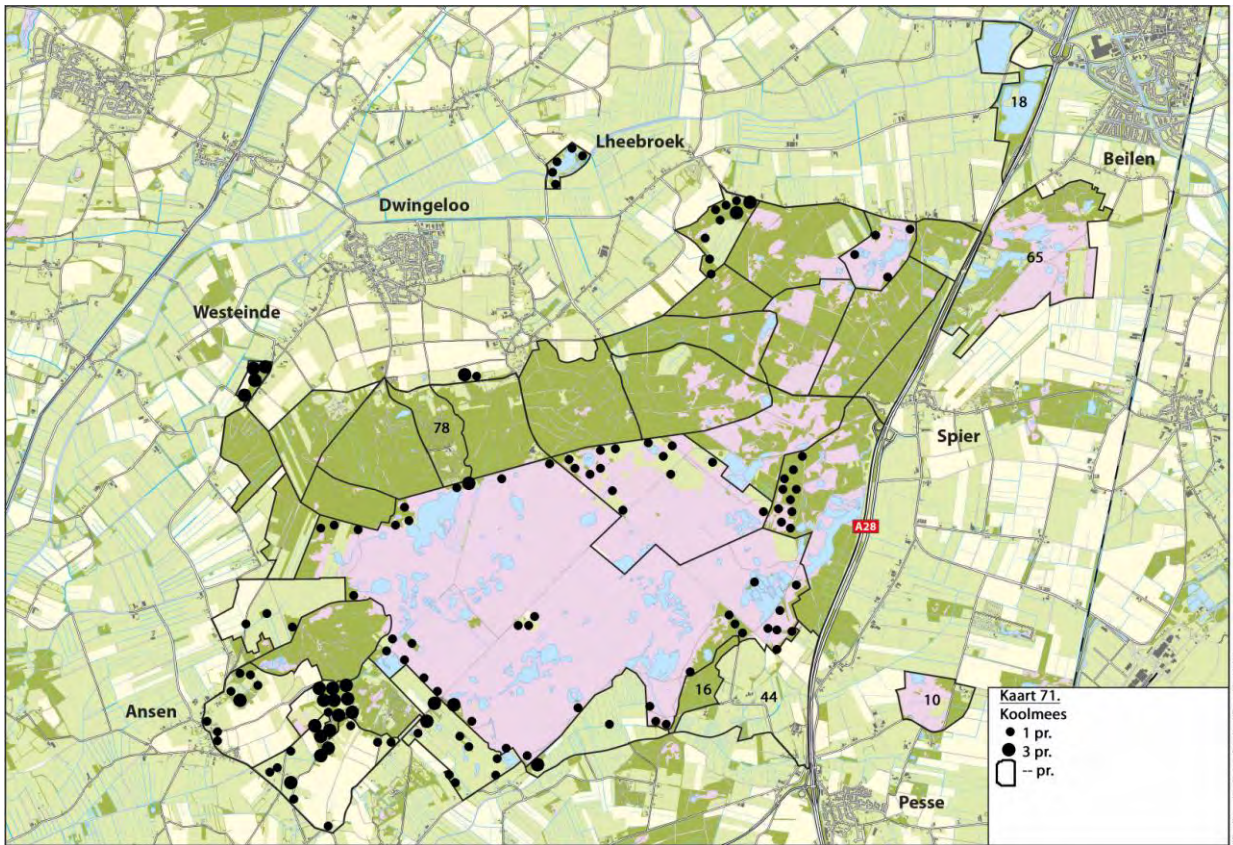

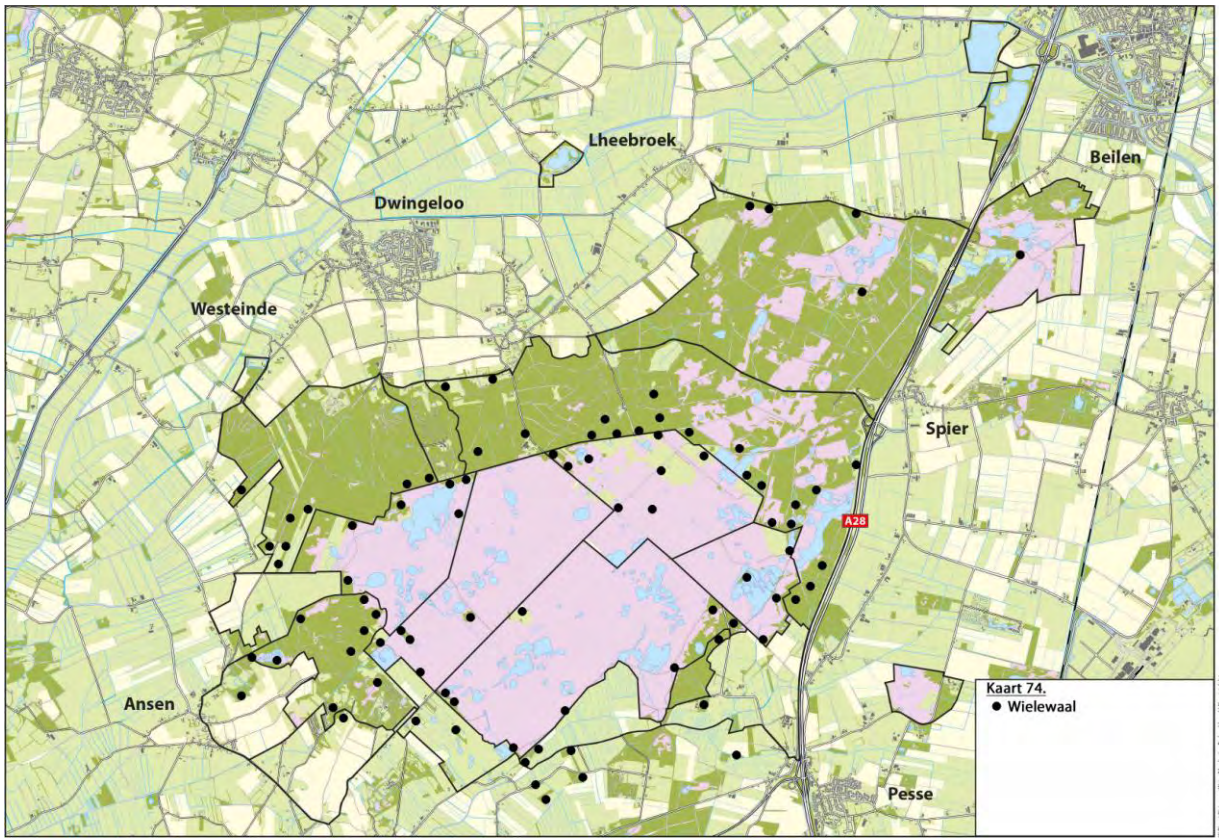
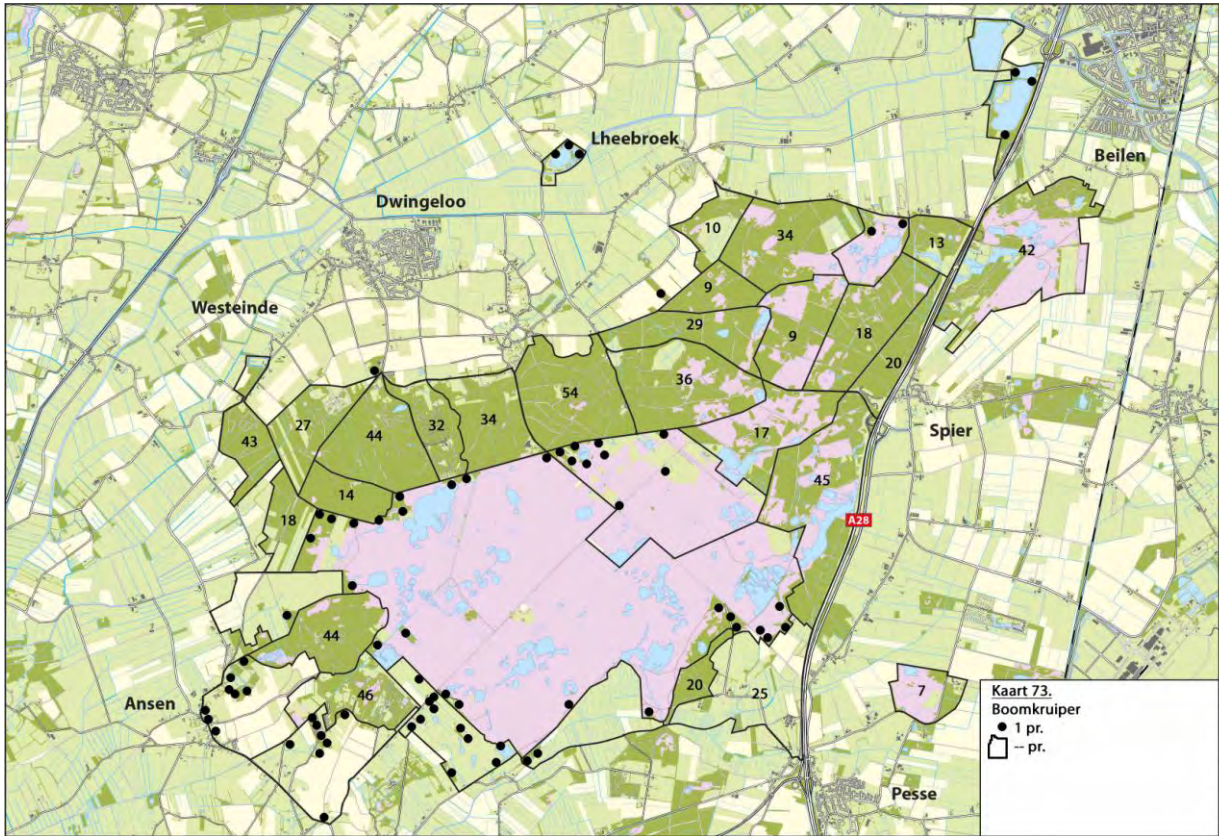

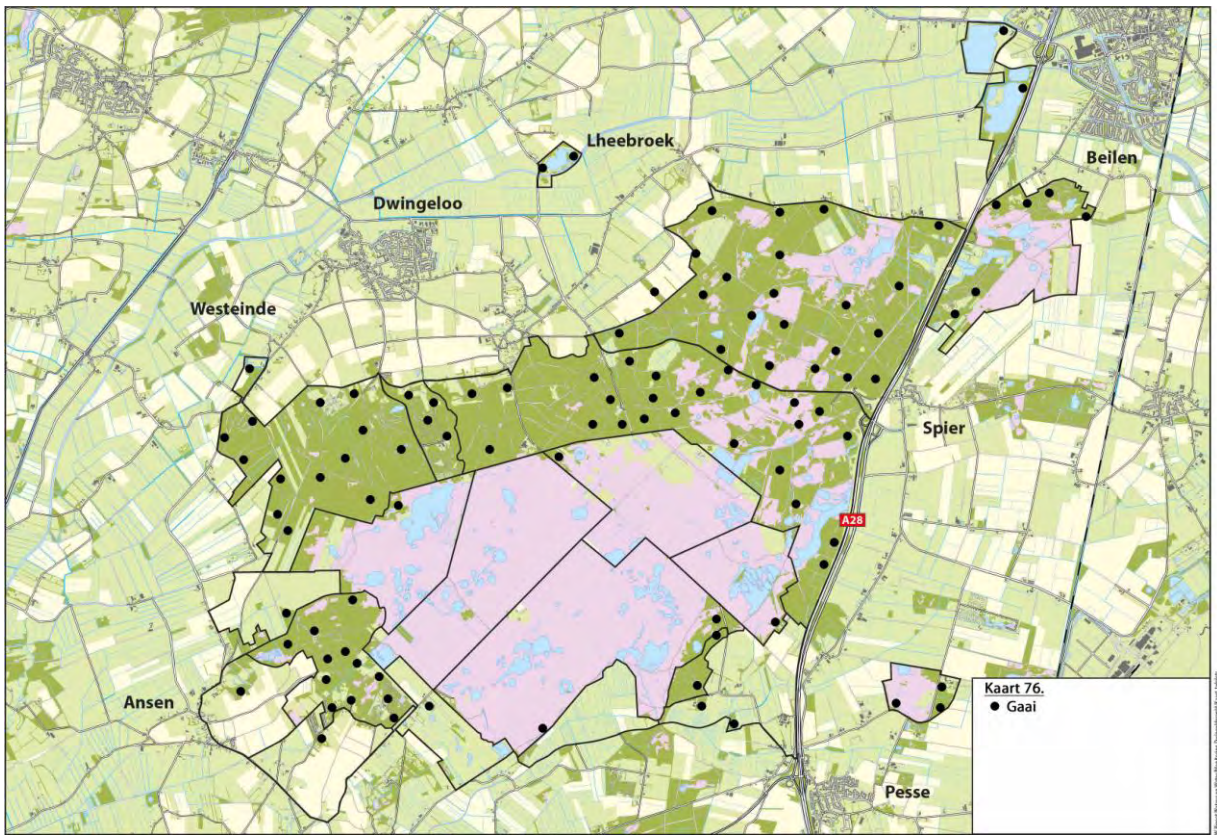
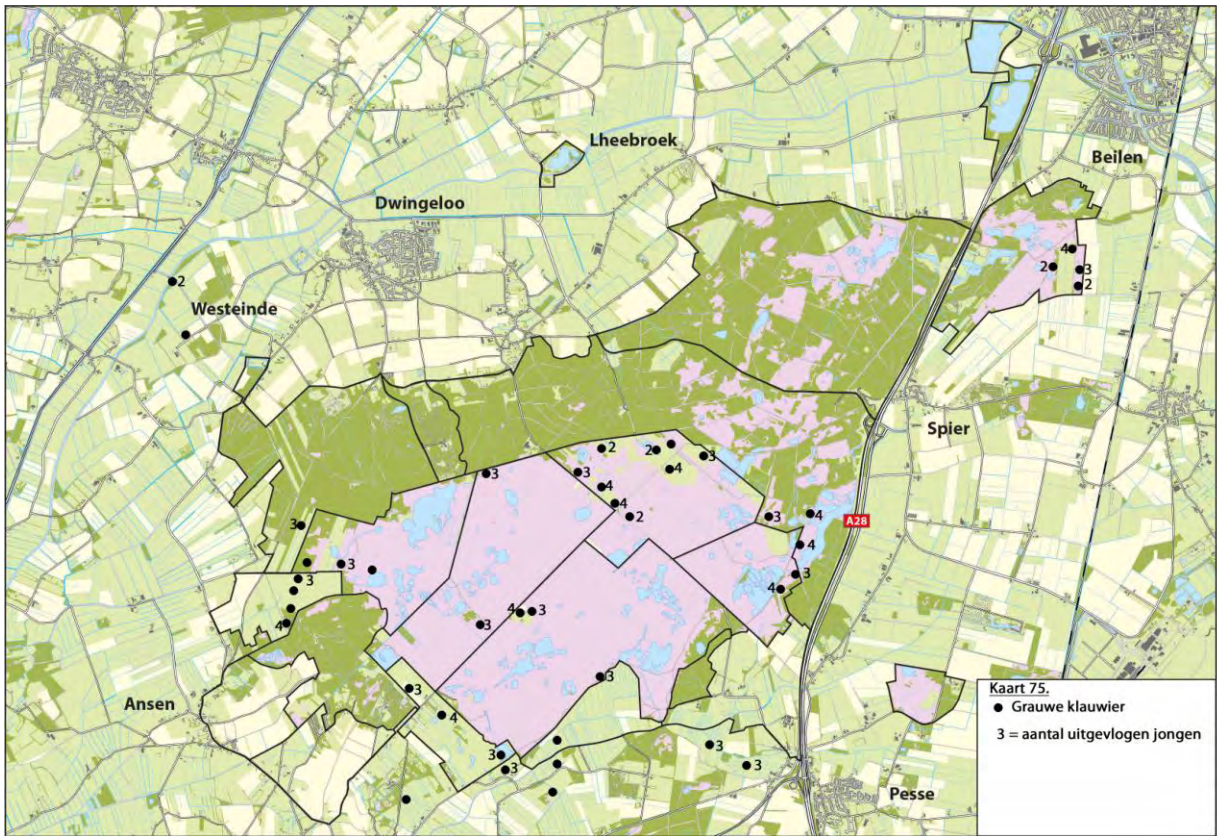

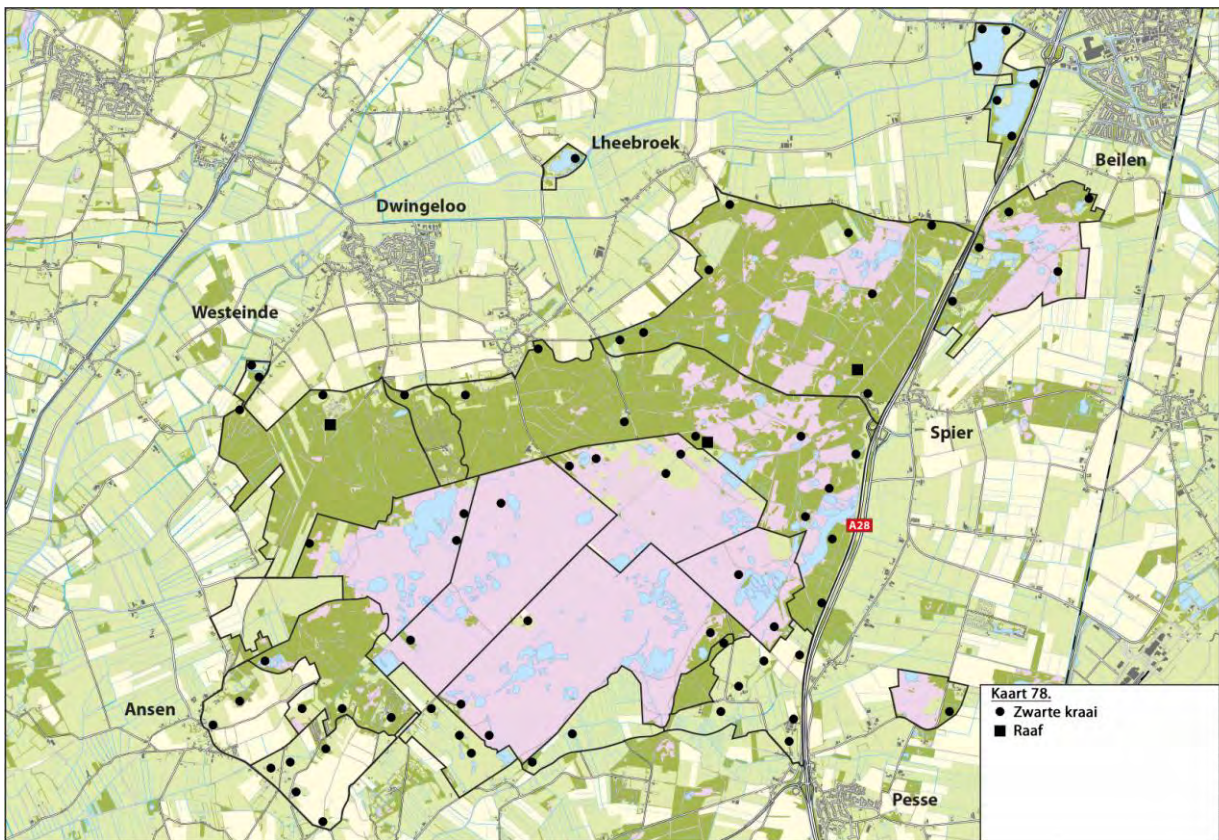
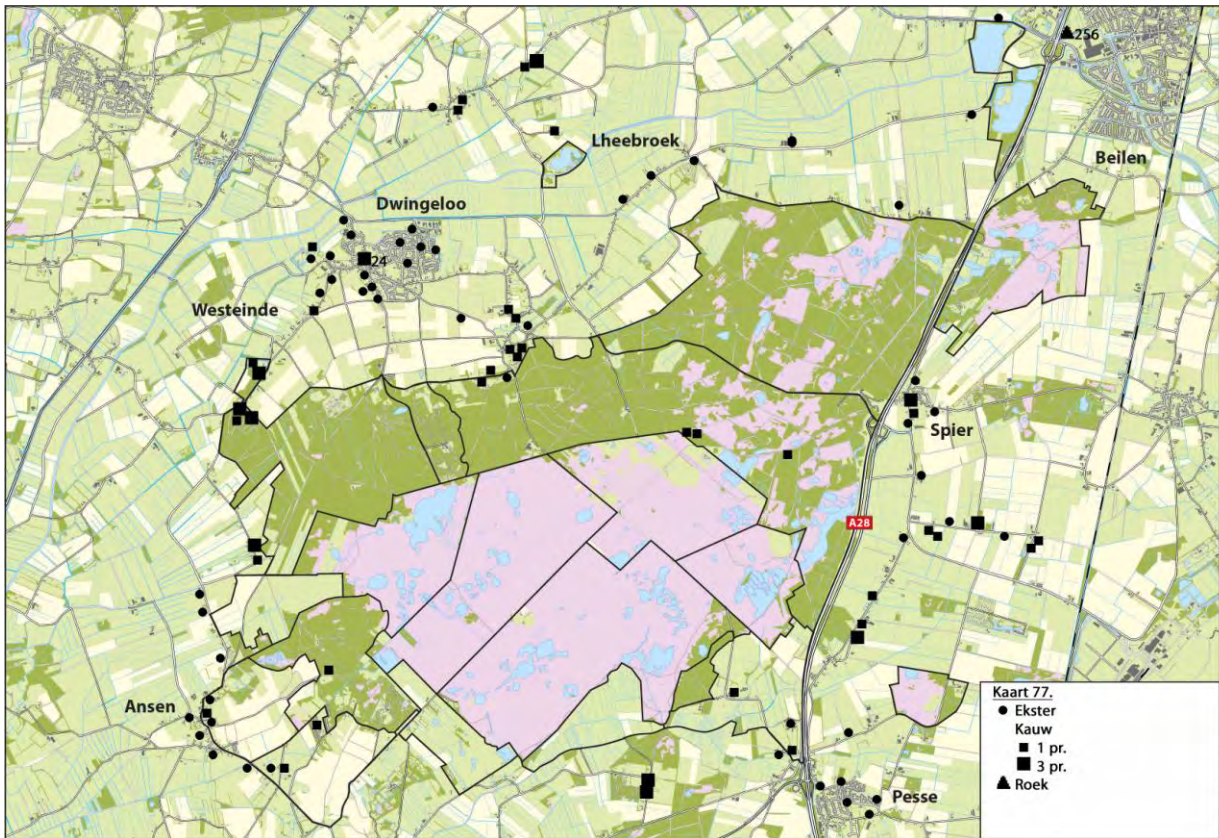

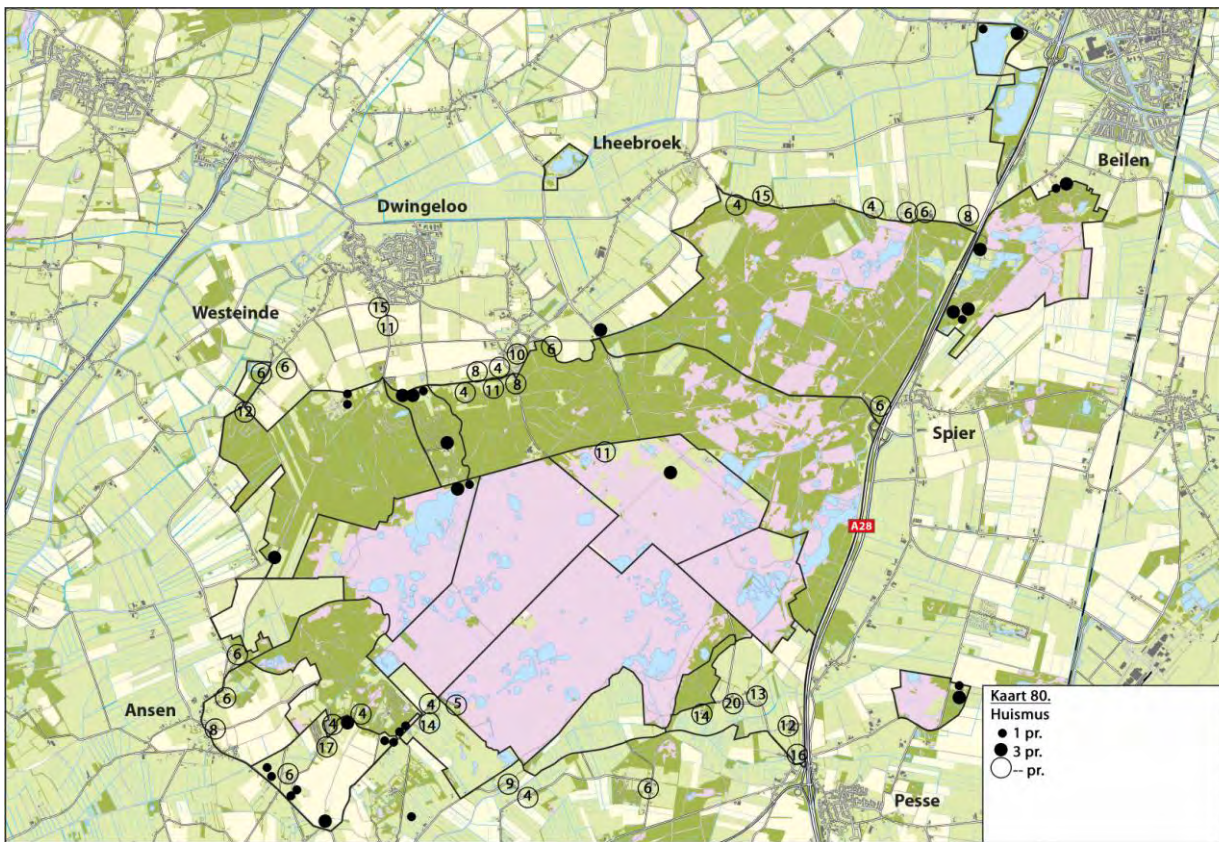
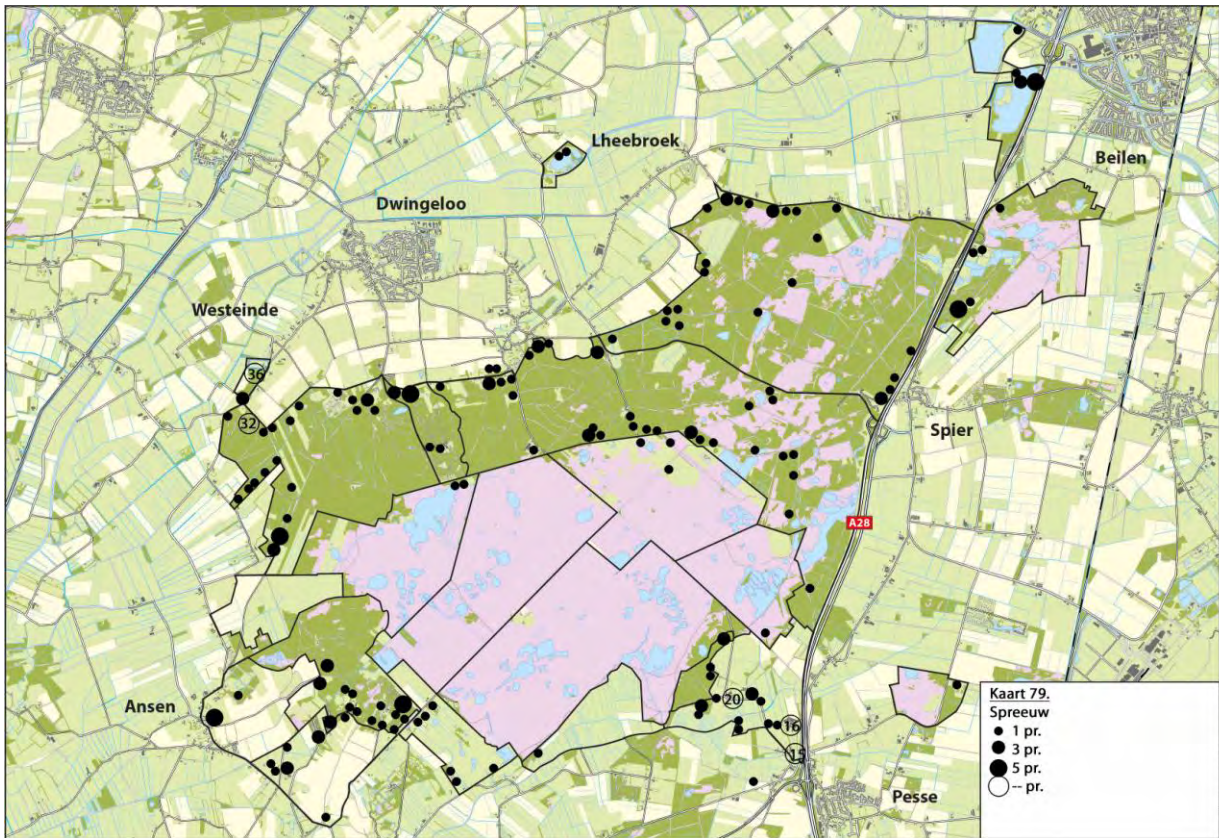

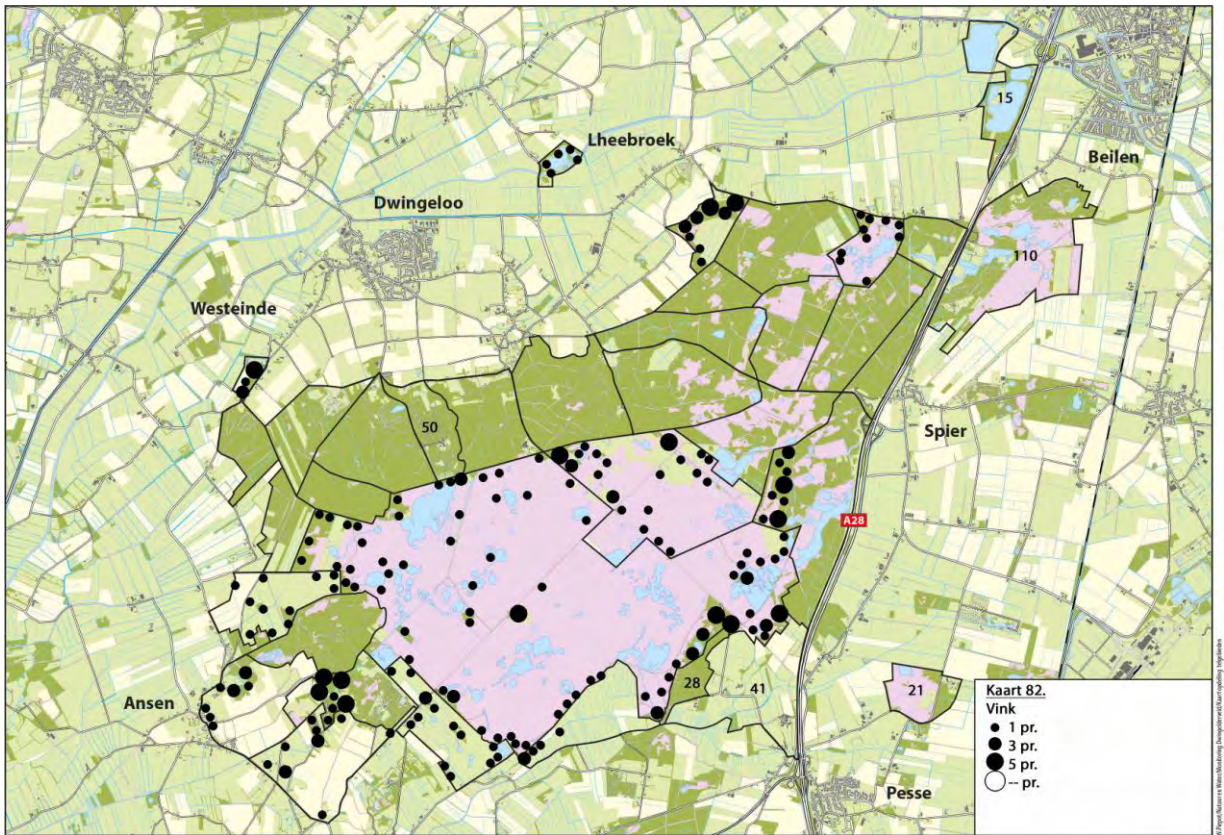
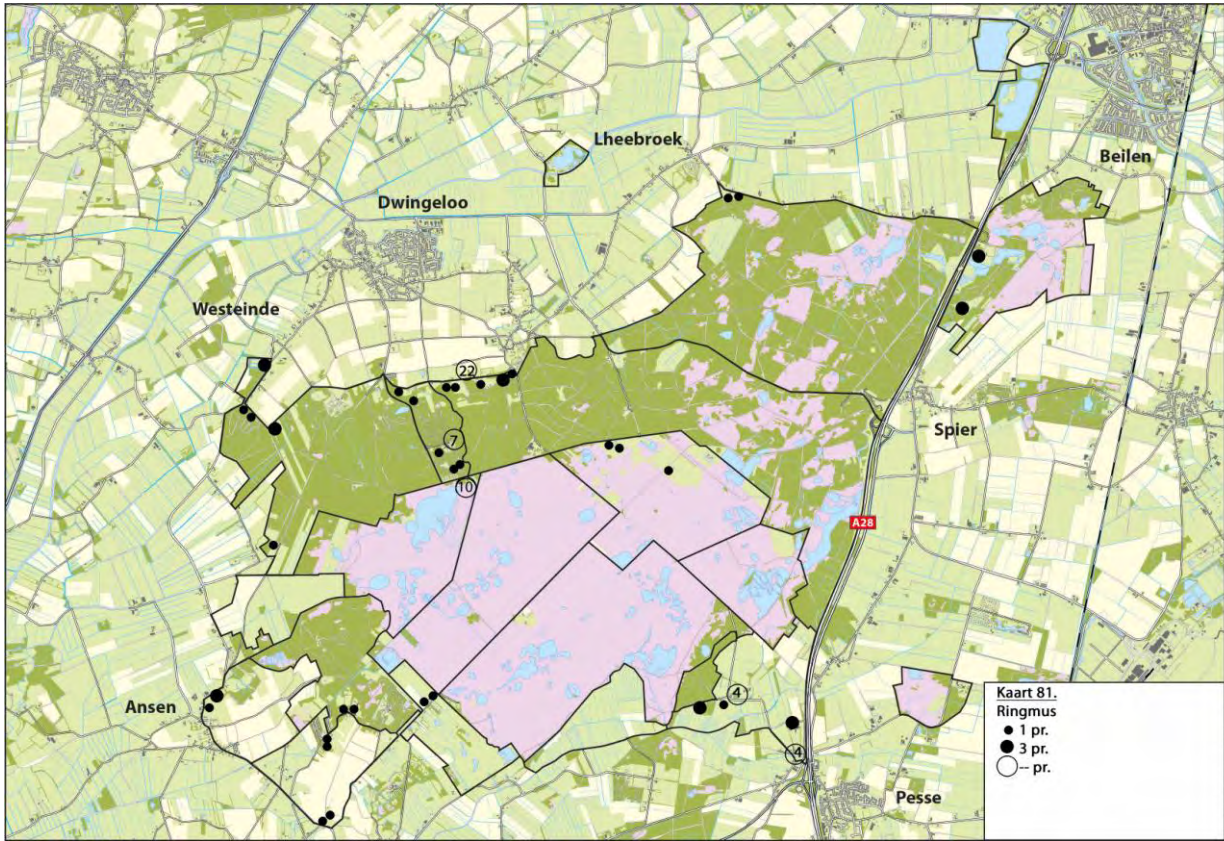

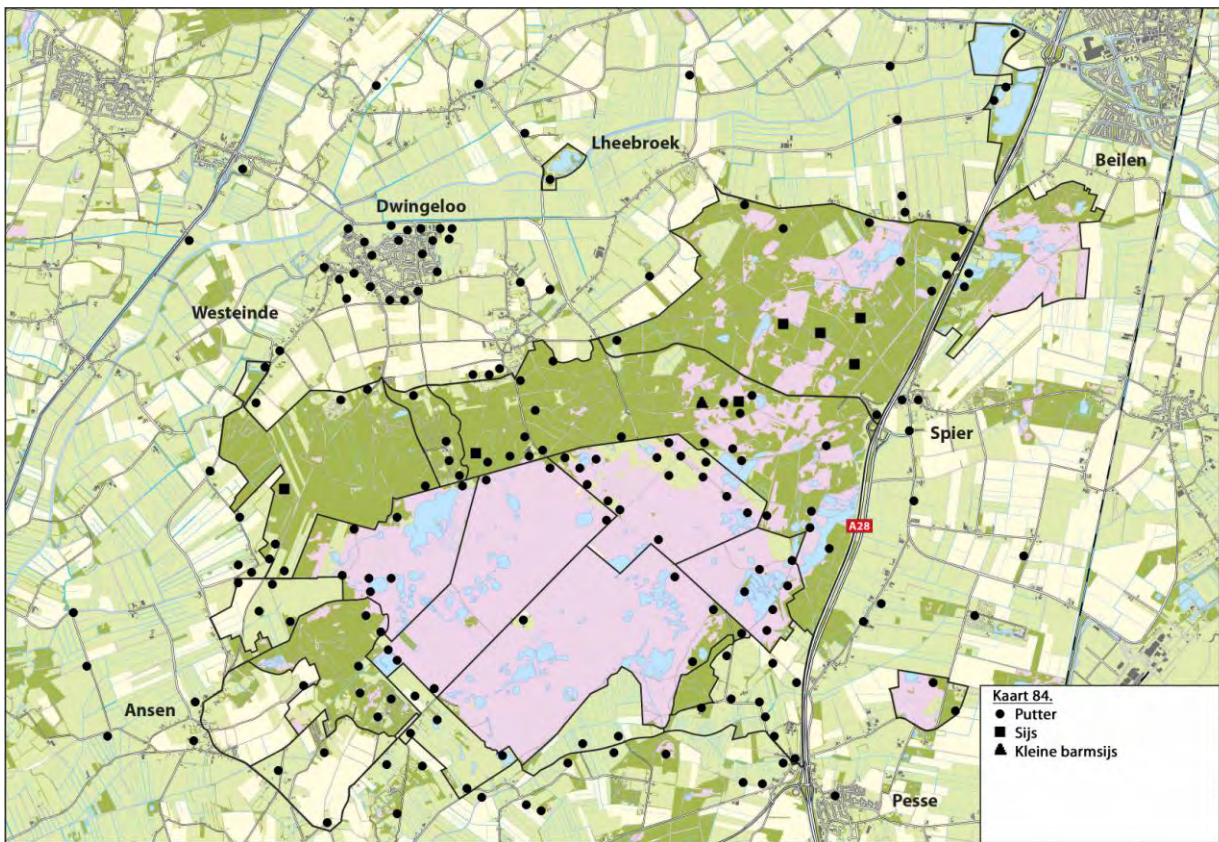
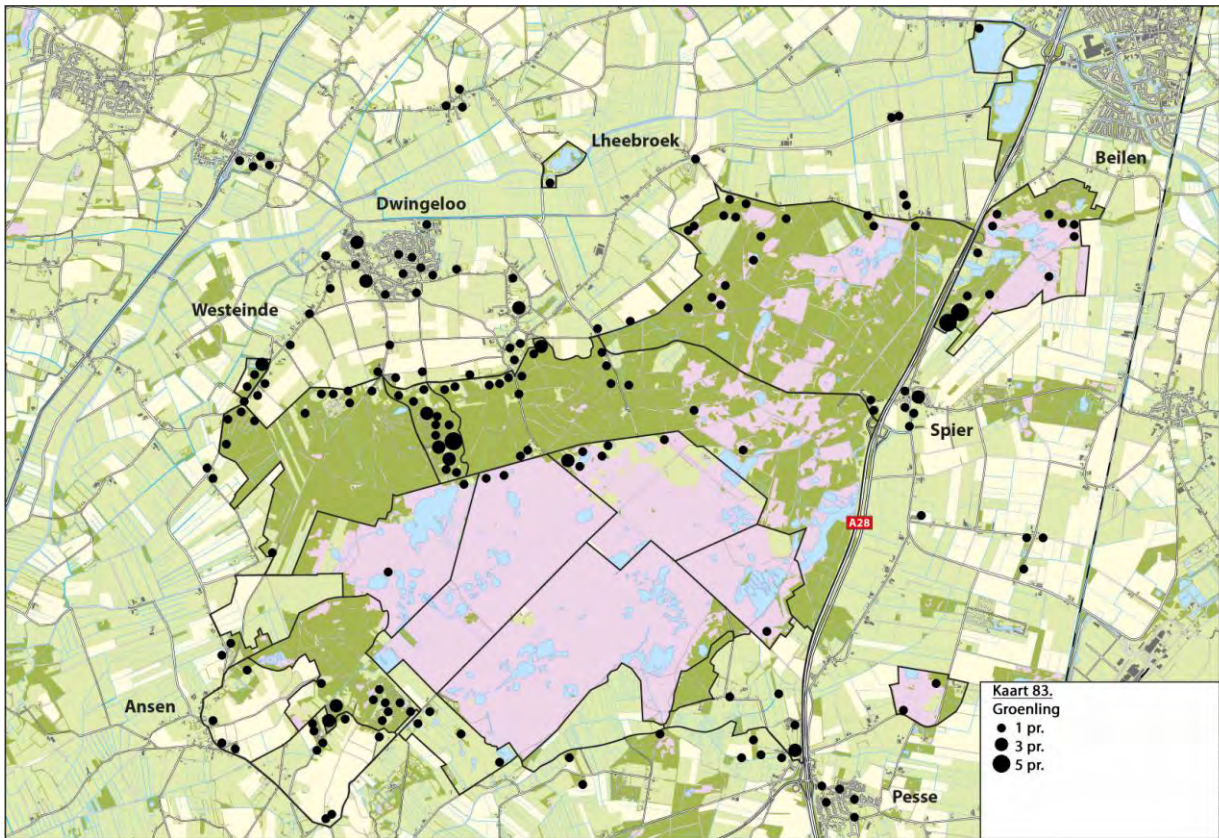

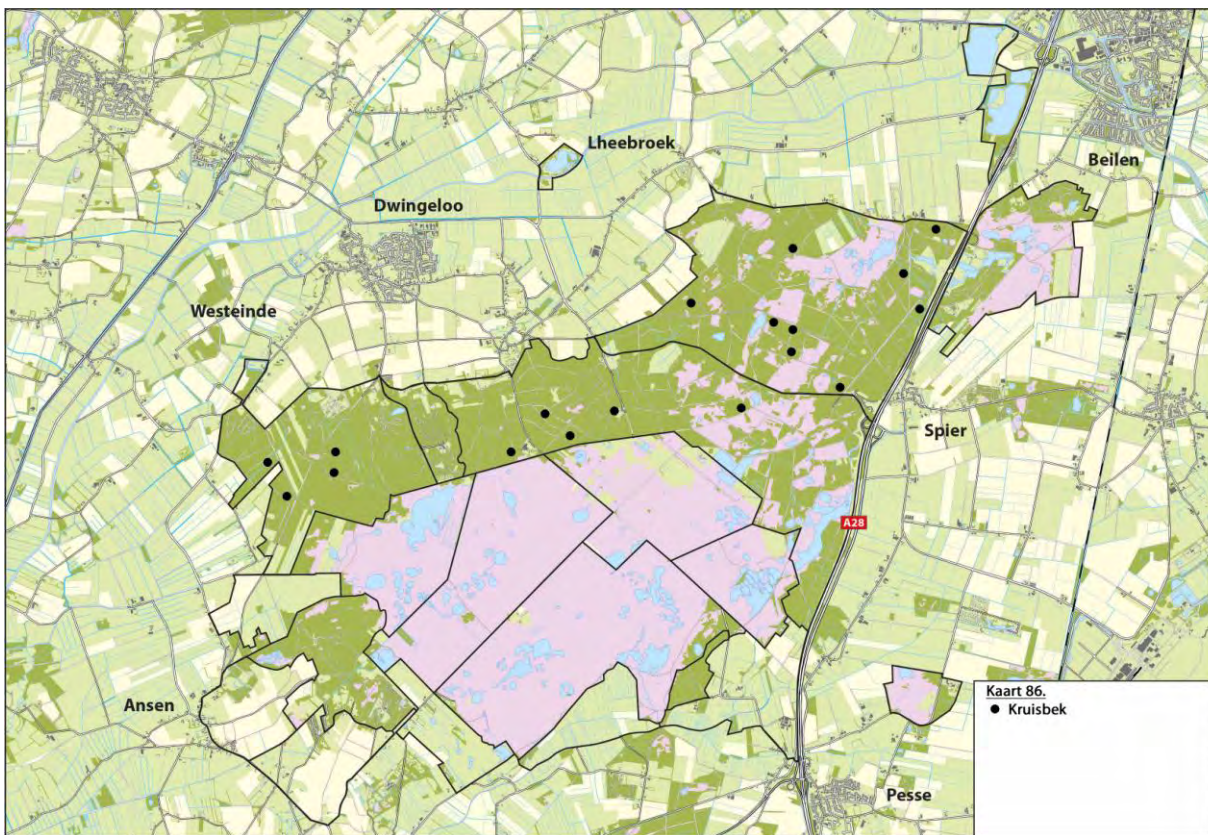
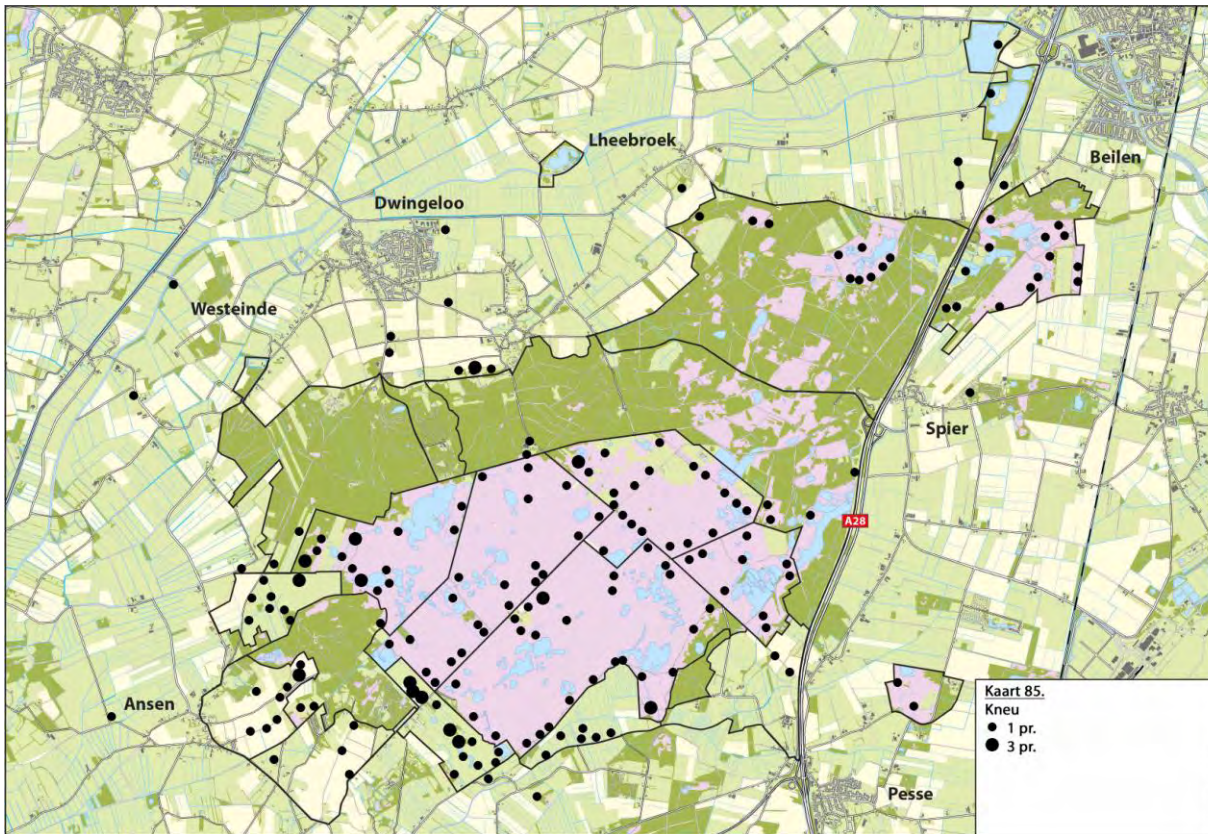

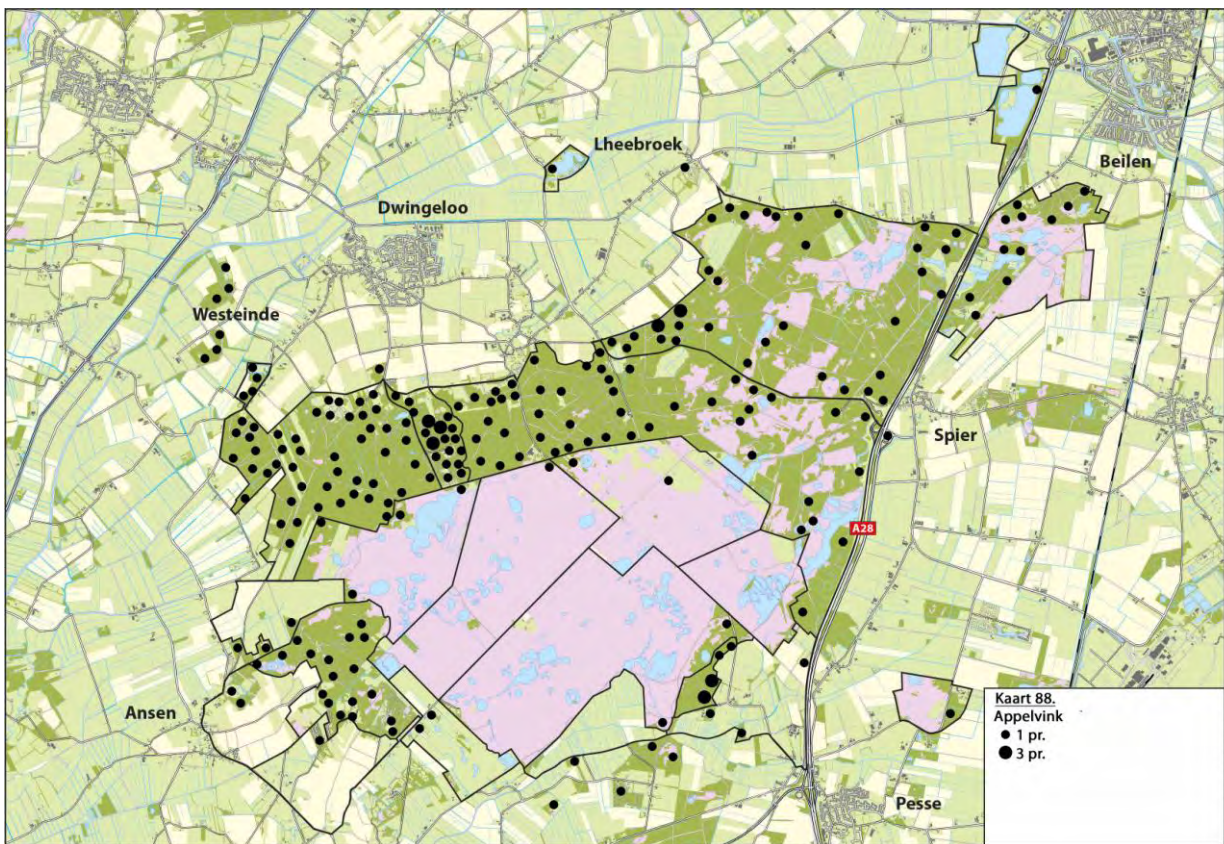
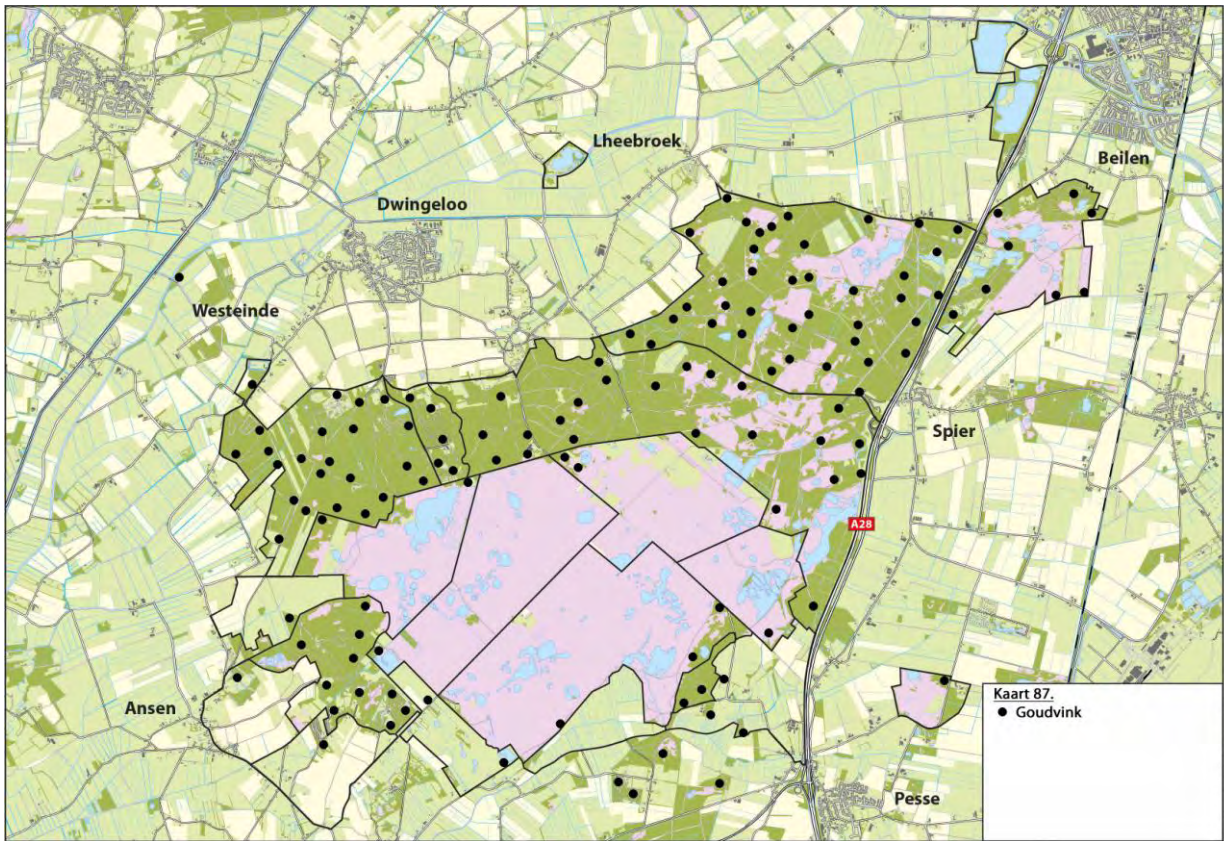

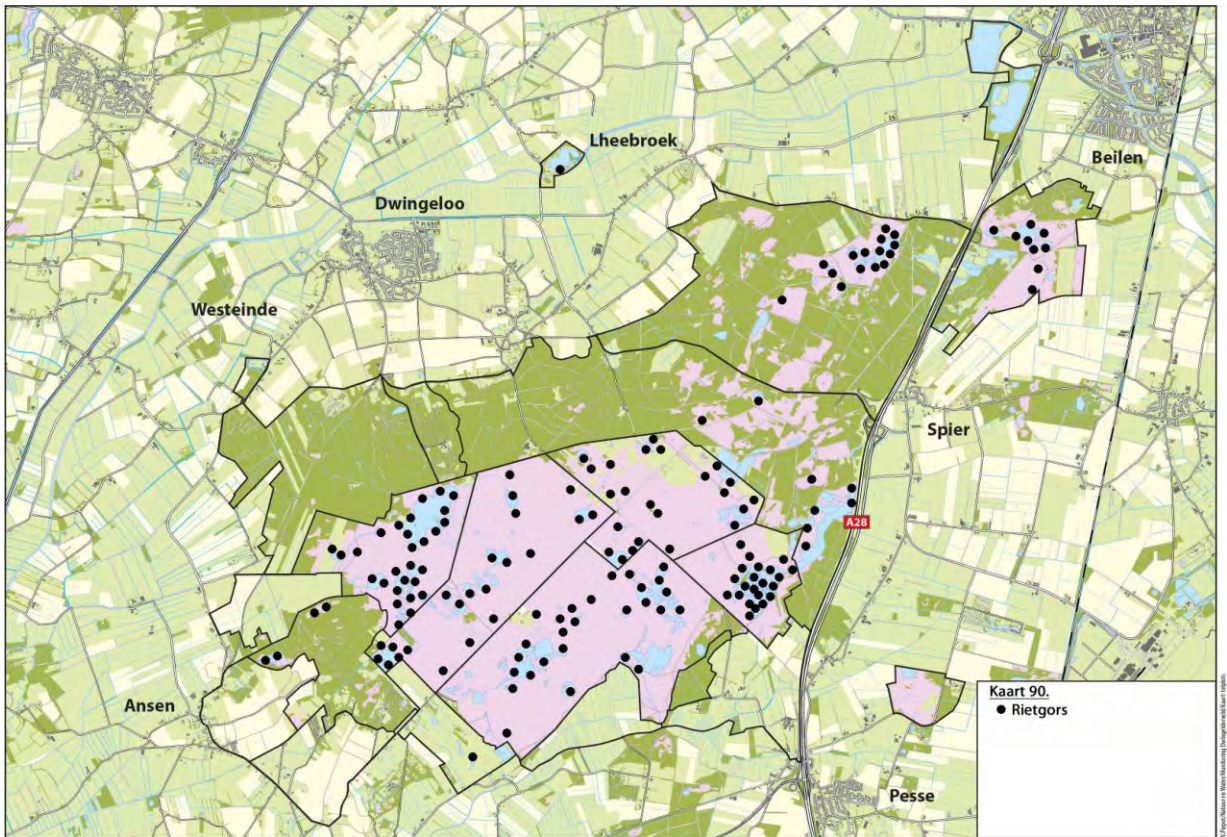
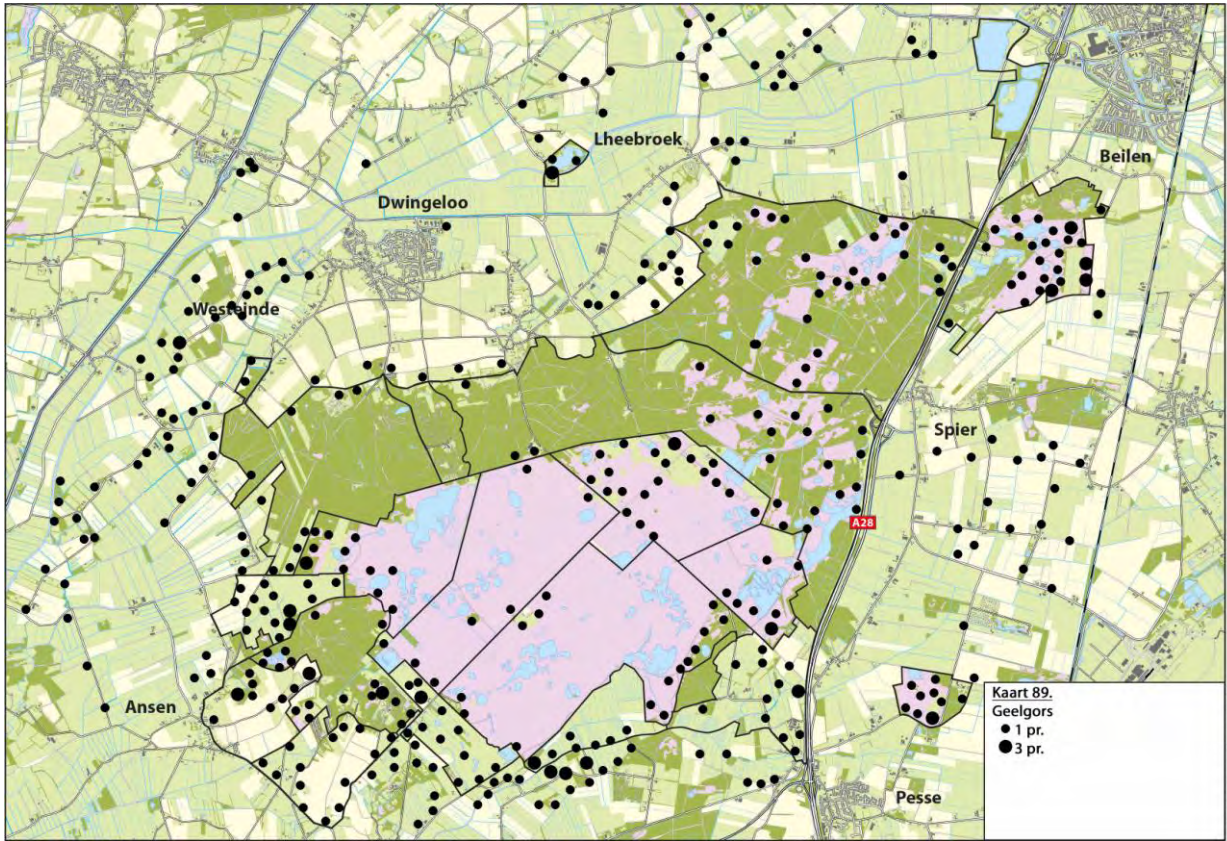

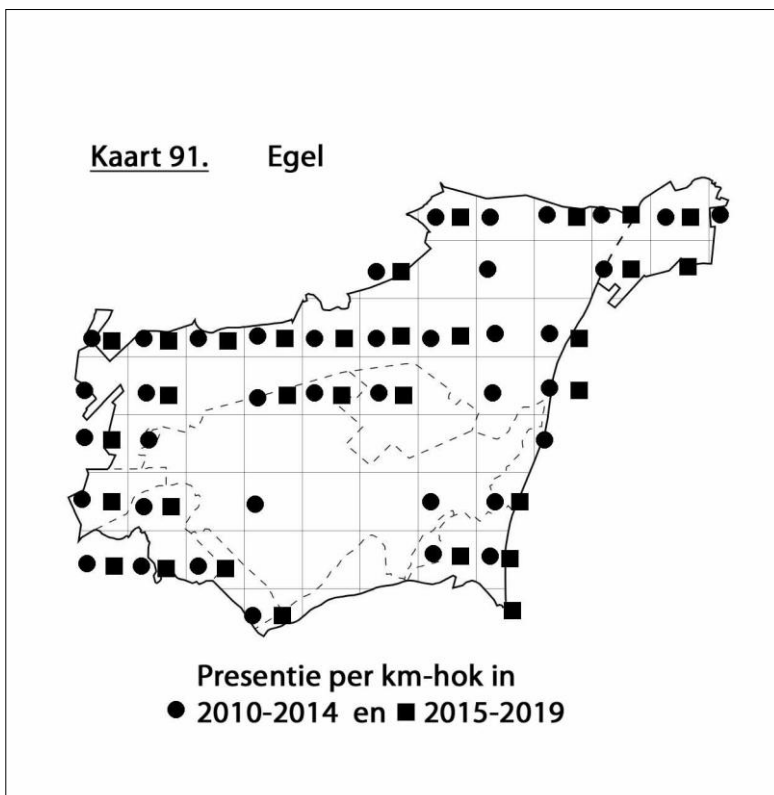
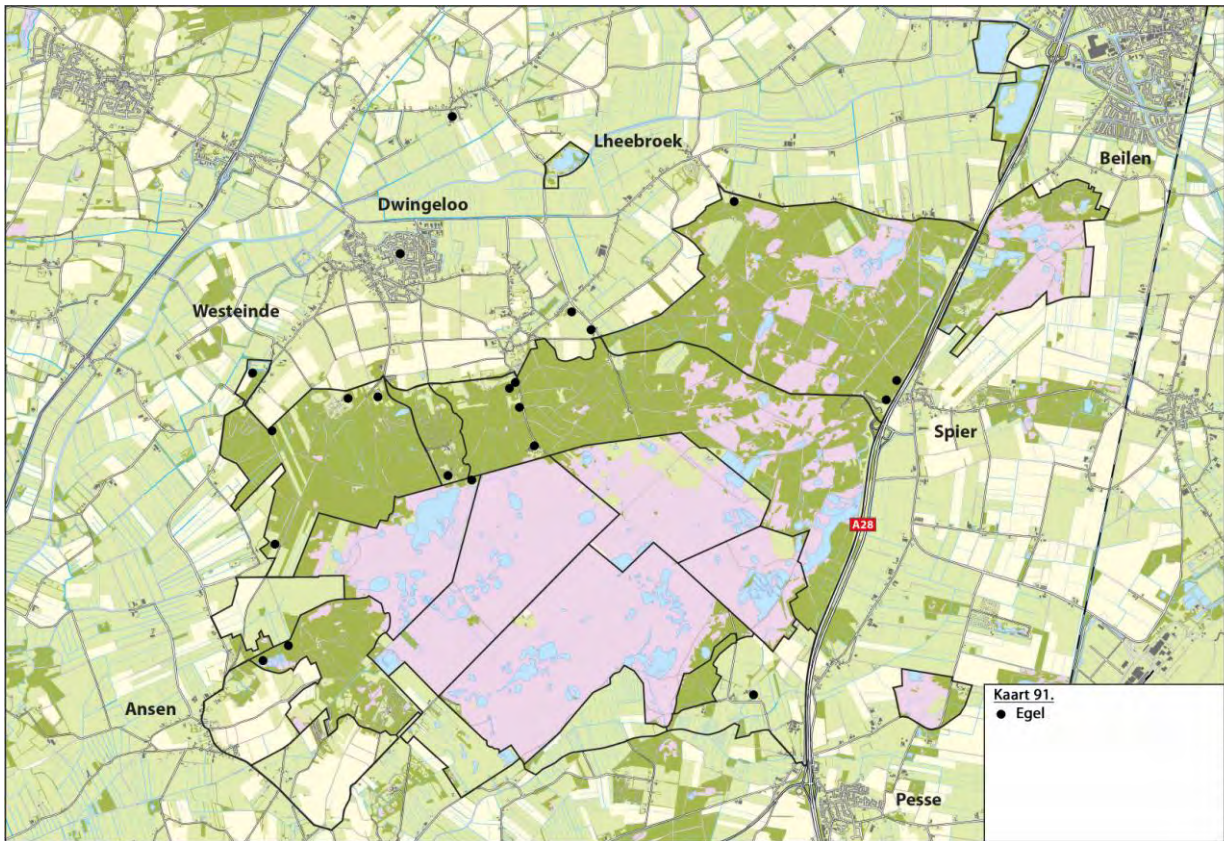

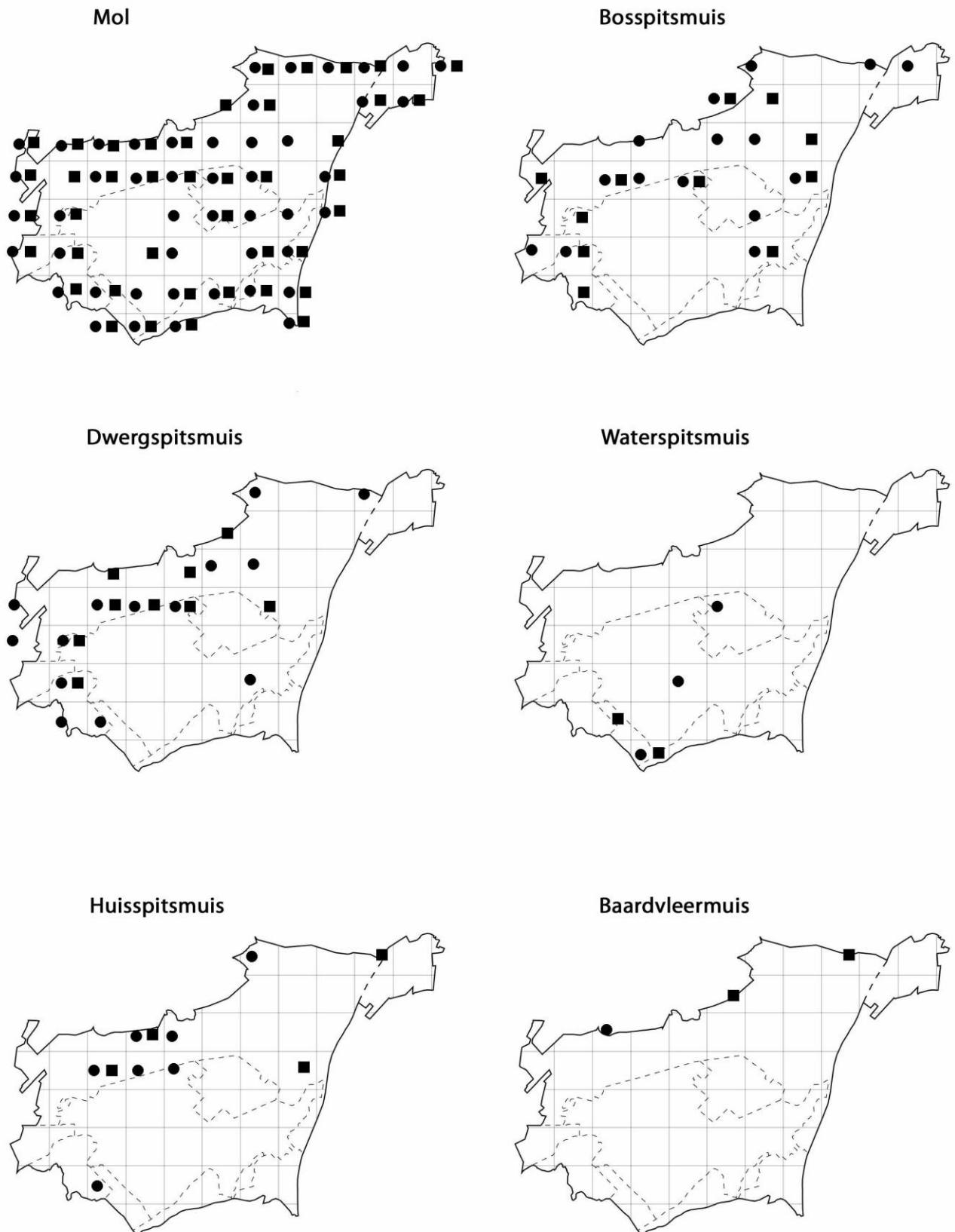

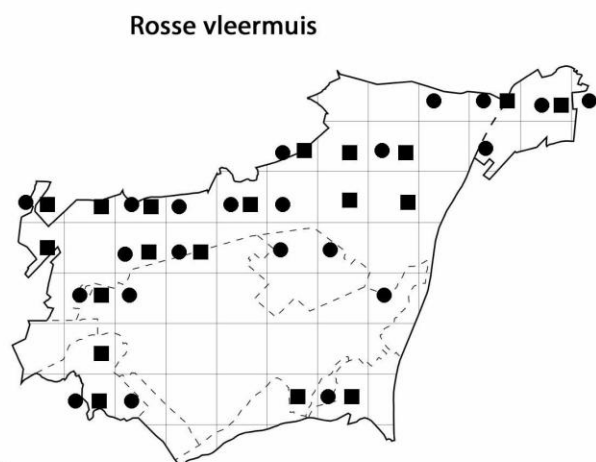
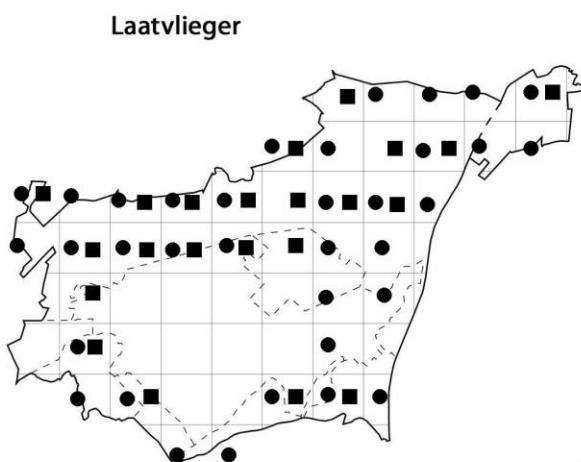
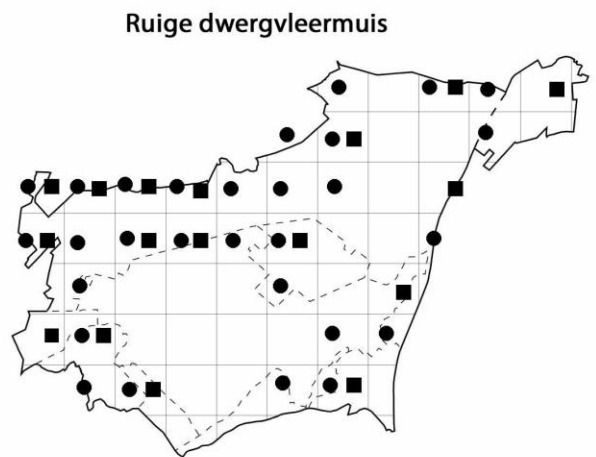
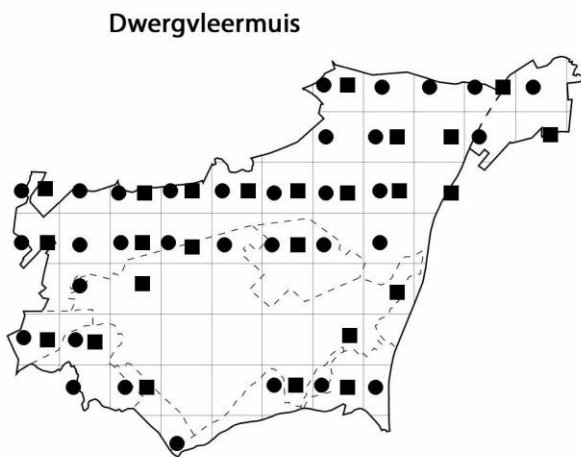
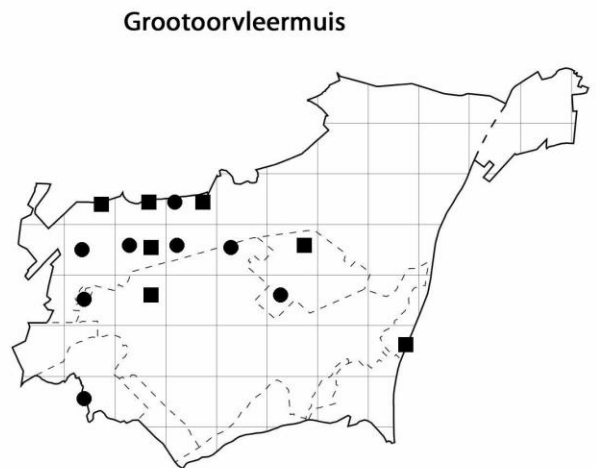
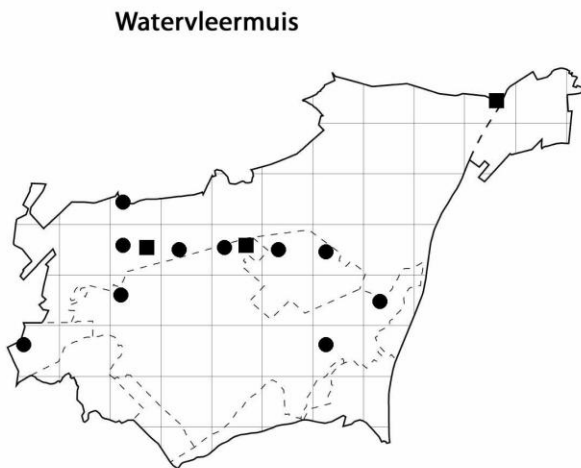

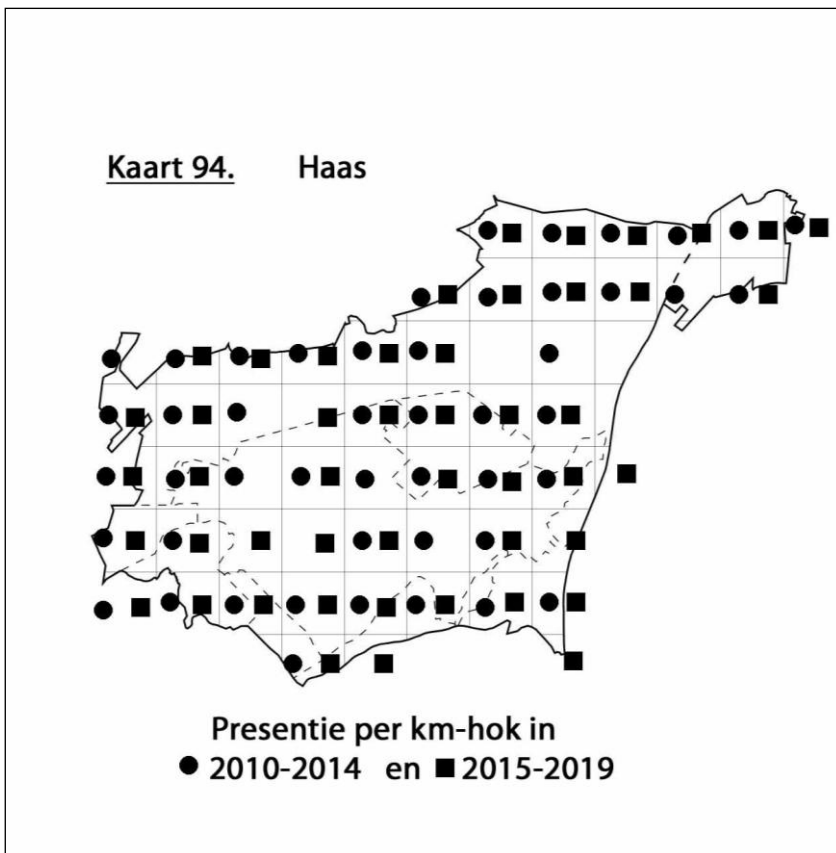
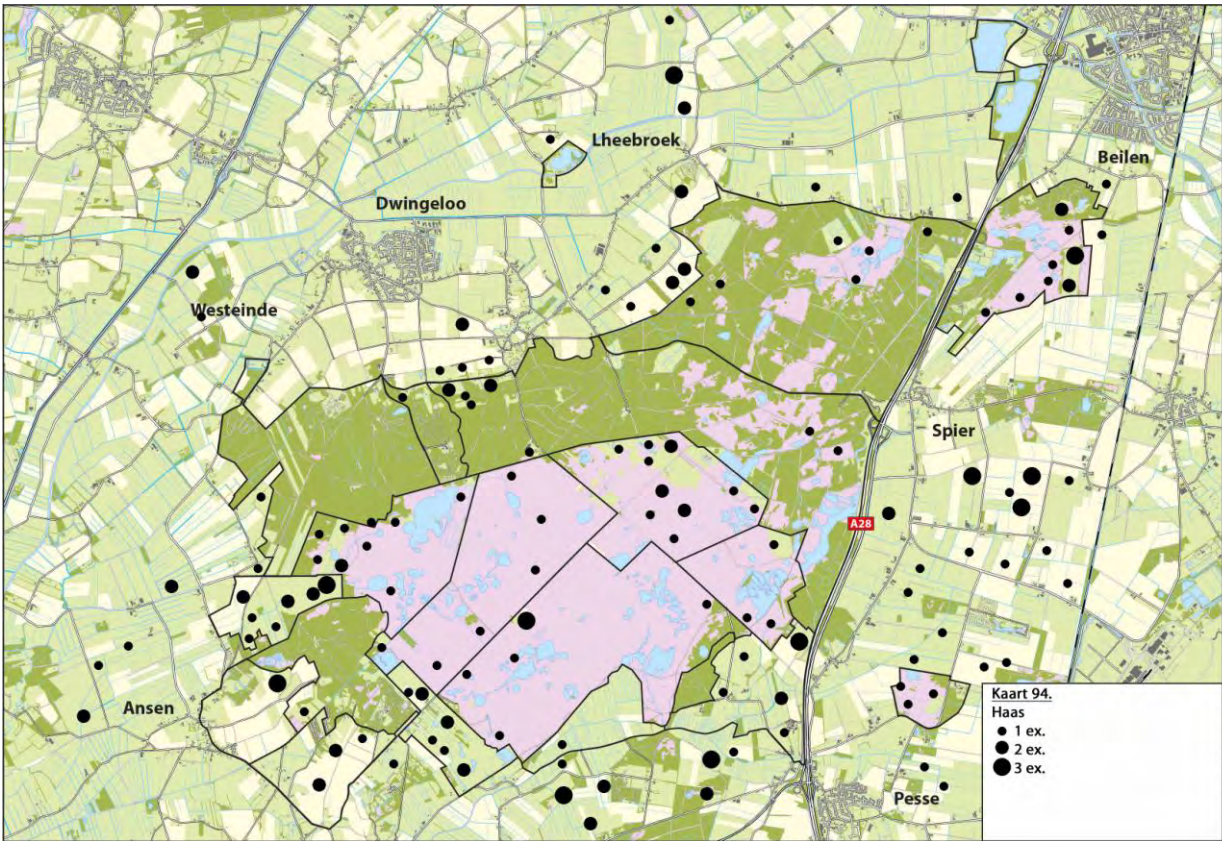
Kaart 92.

Presentie van Zoogdieren in het Dwingelderveld/Terhorsterzand
per km-hok in ● 2010-2014 en ■ 2015-2019

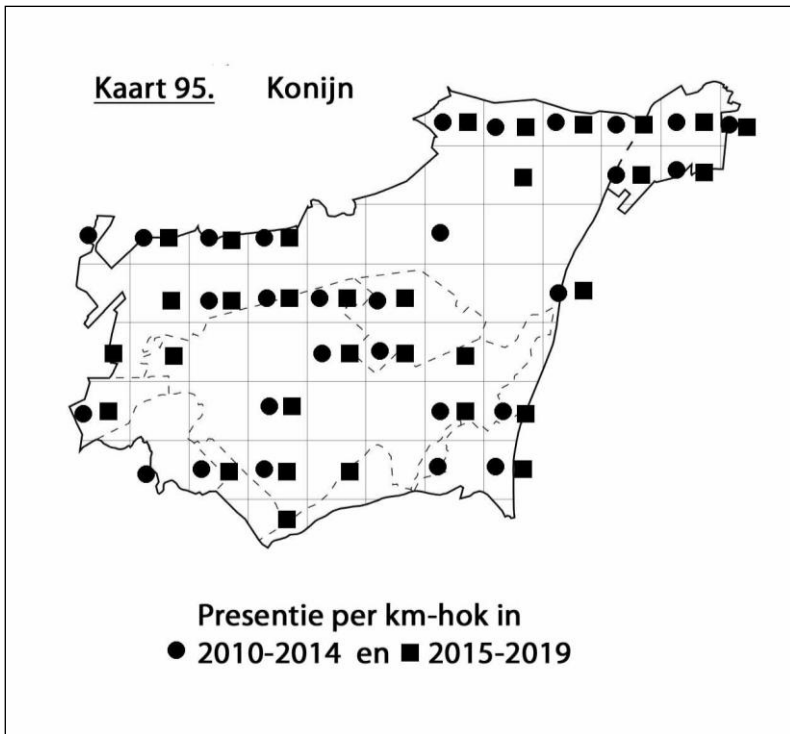
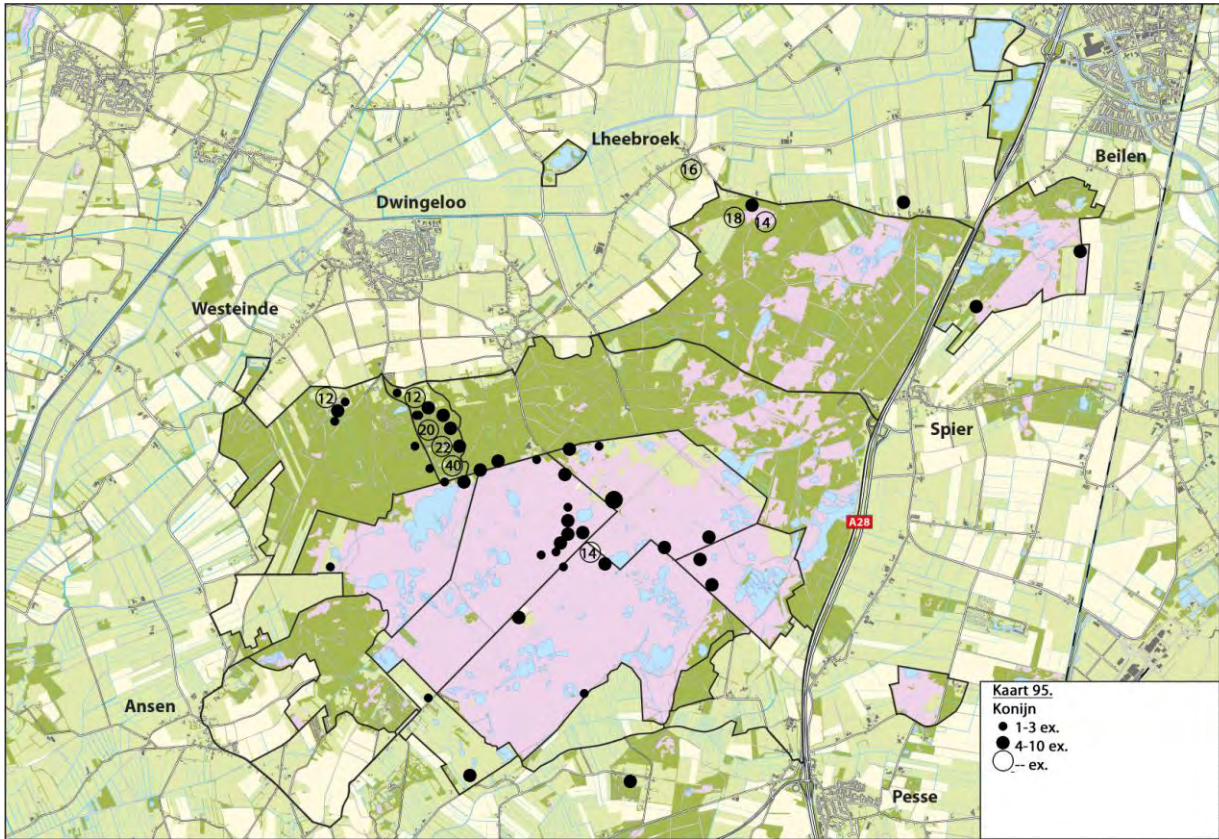

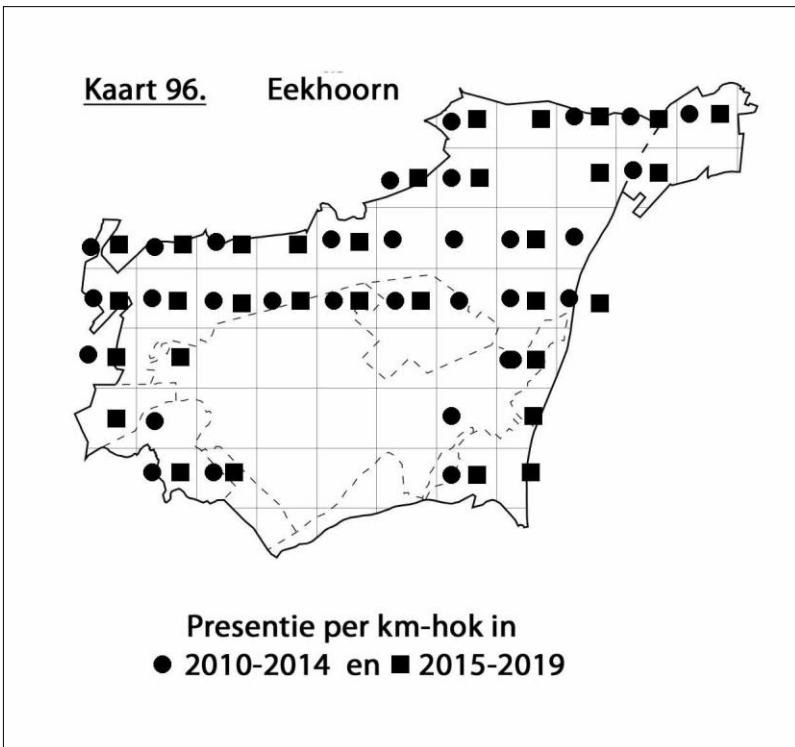
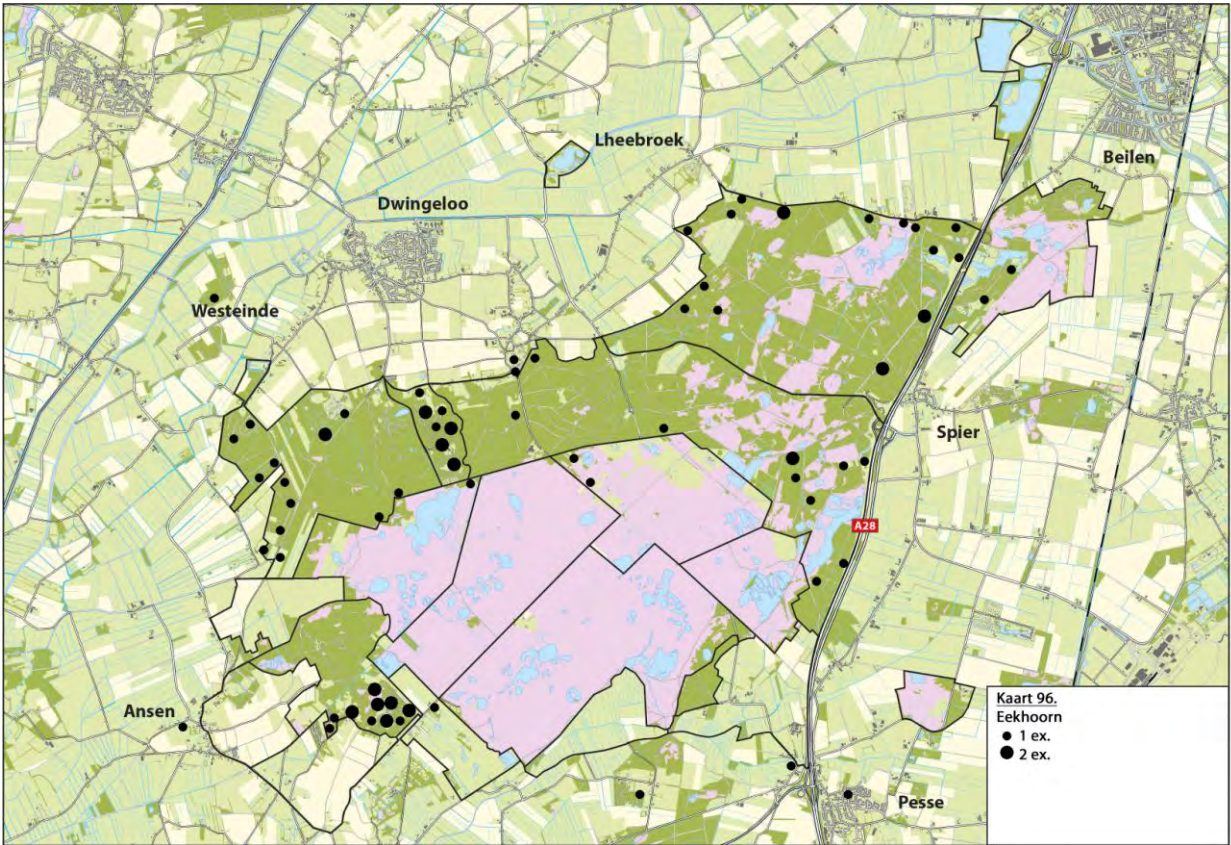
Kaart 93.

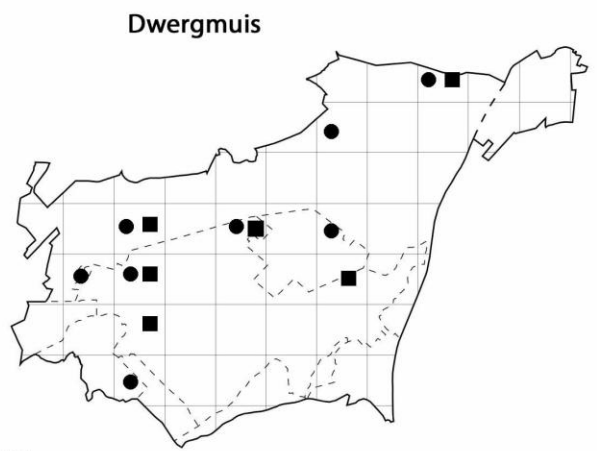
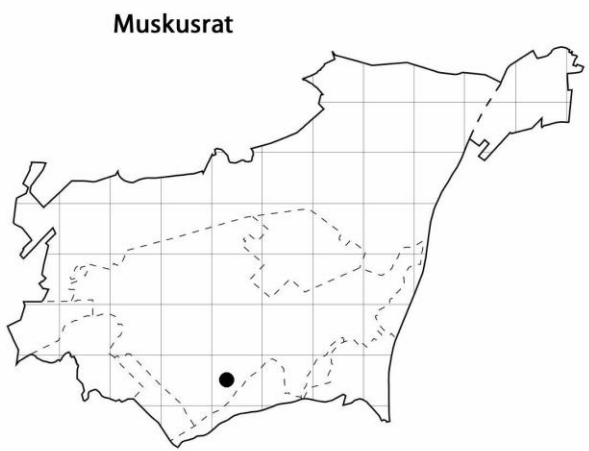
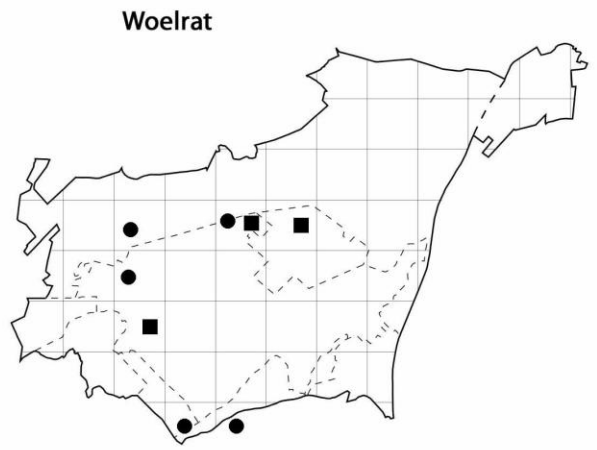
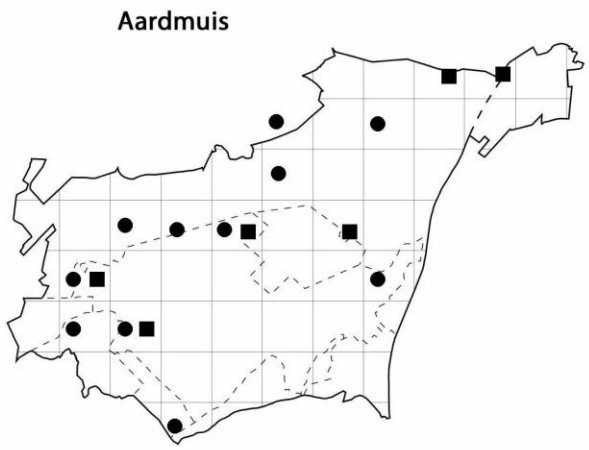
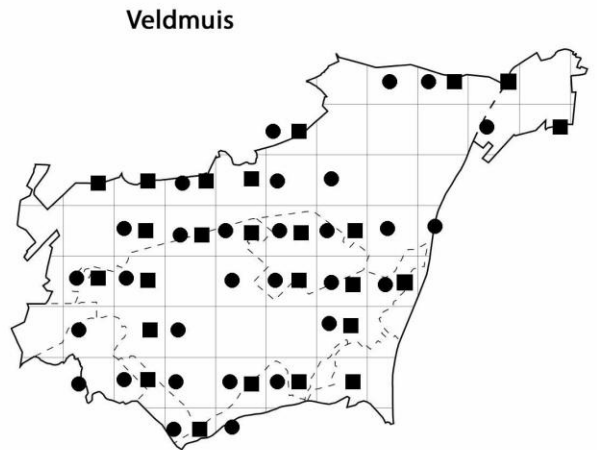
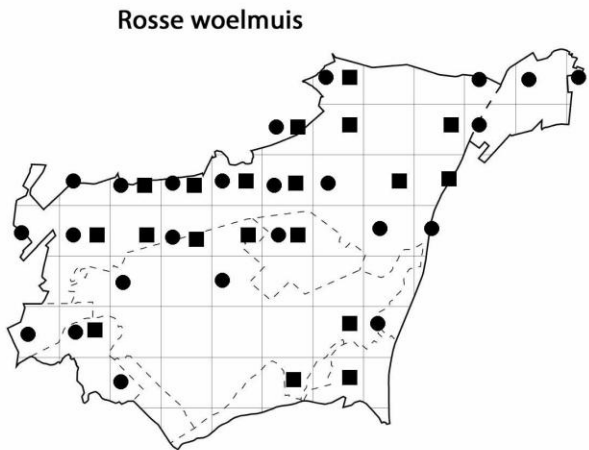
Presentie van Zoogdieren in het Dwingelderveld/Terhorsterzand
per km-hok in ● 2010-2014 en ■ 2015-2019

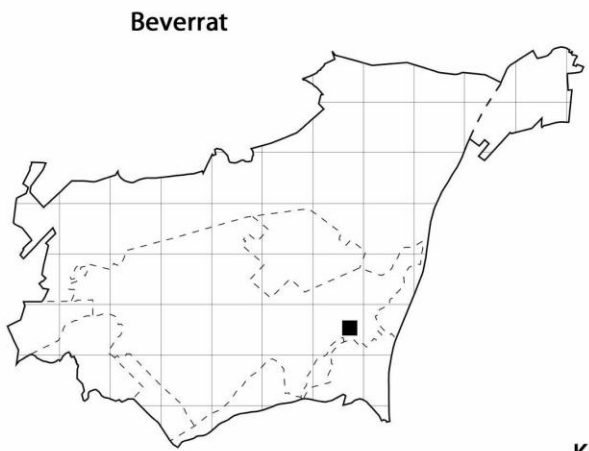
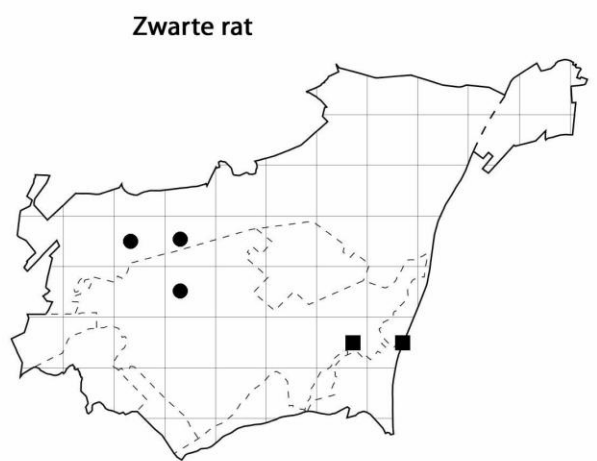
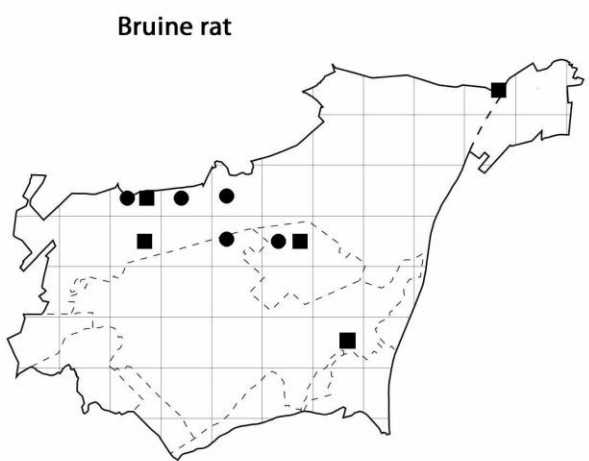
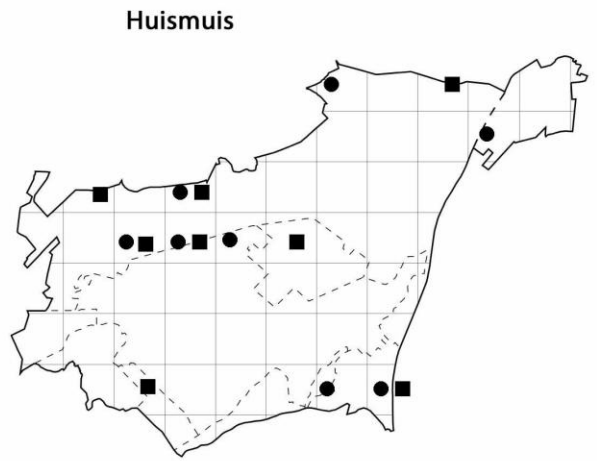
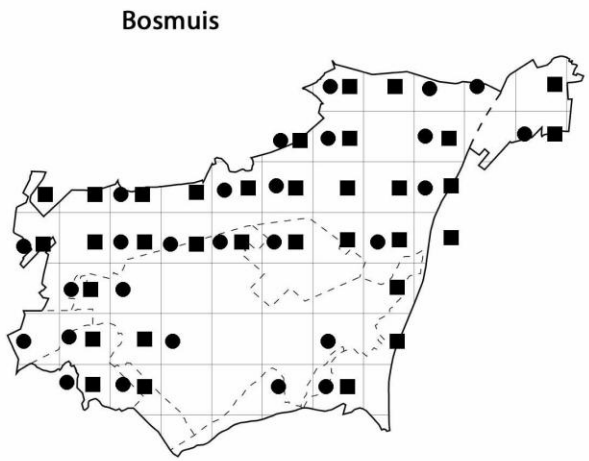

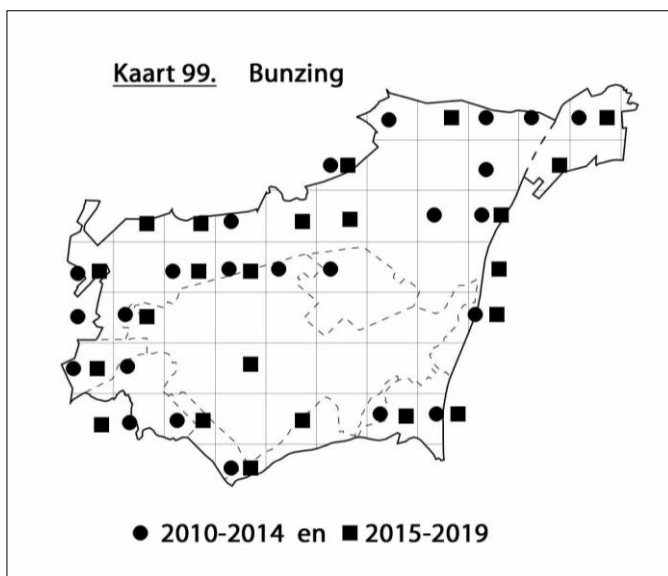
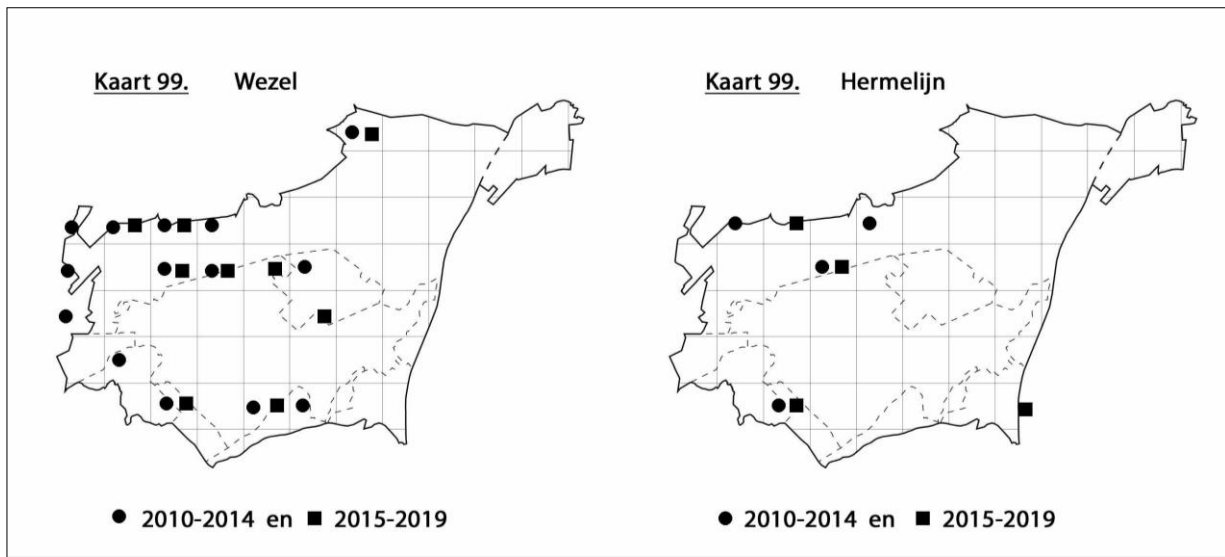
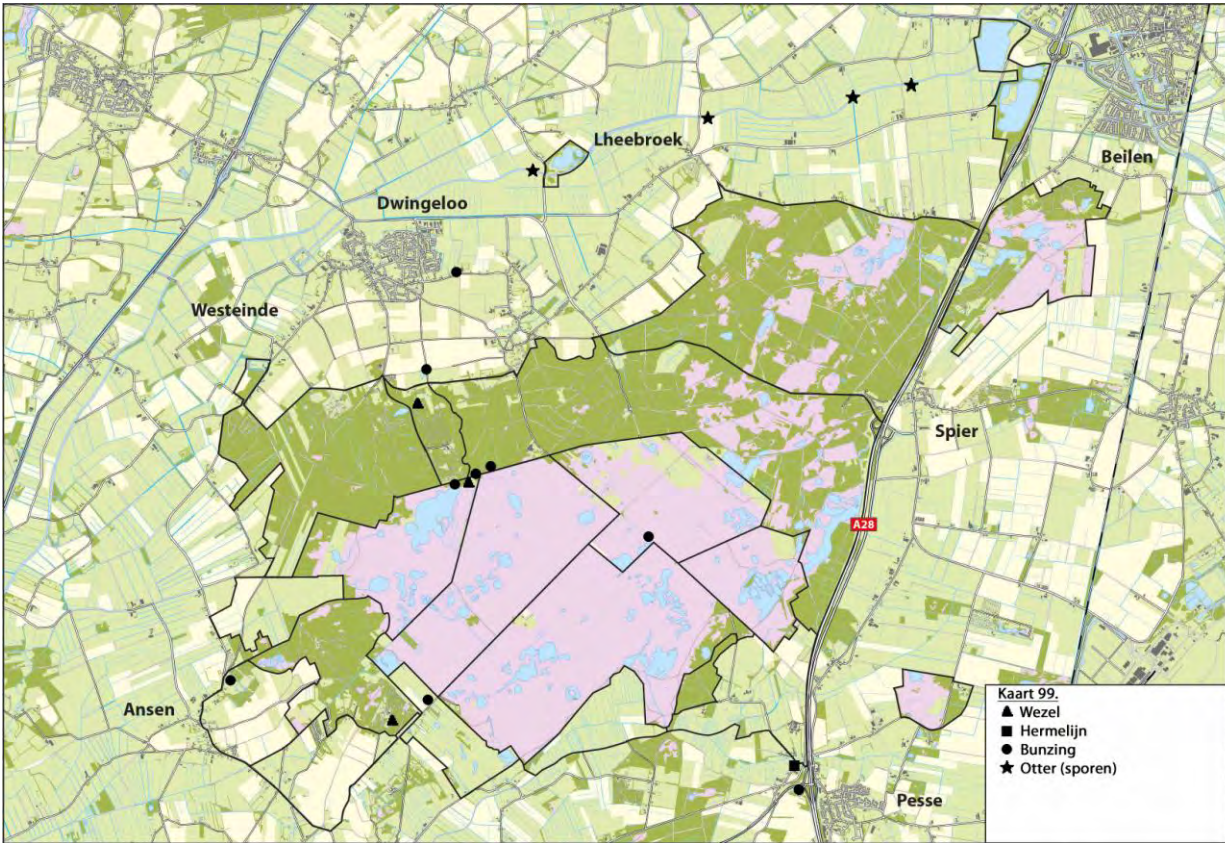
Kaart 97.

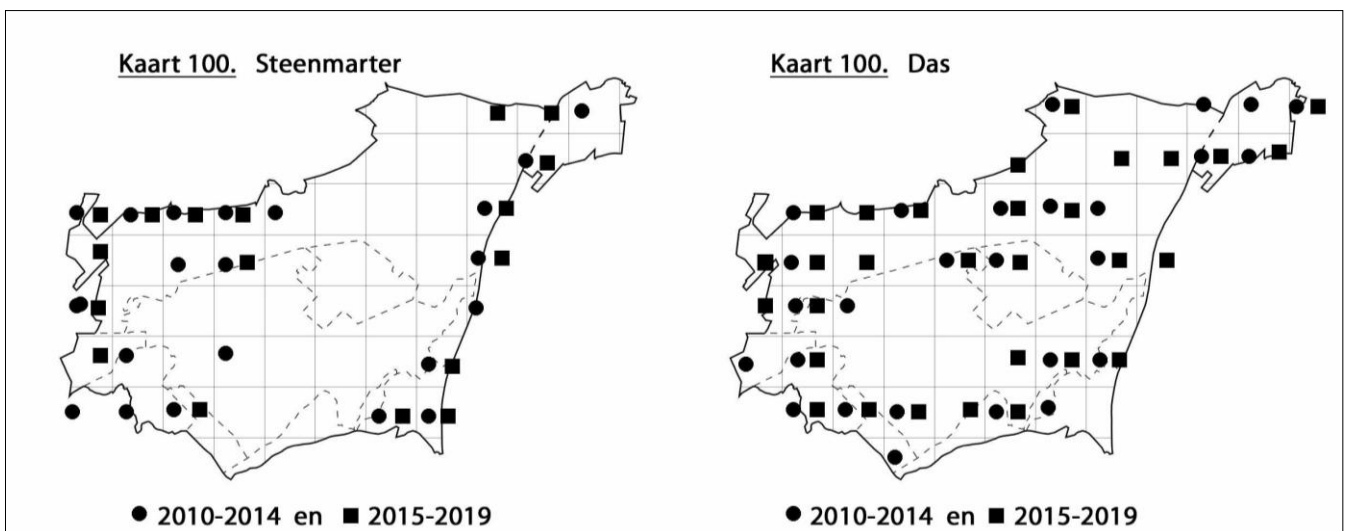
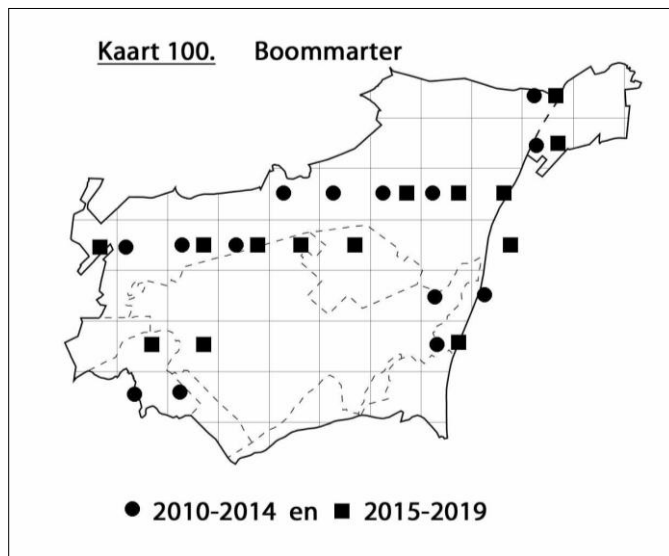
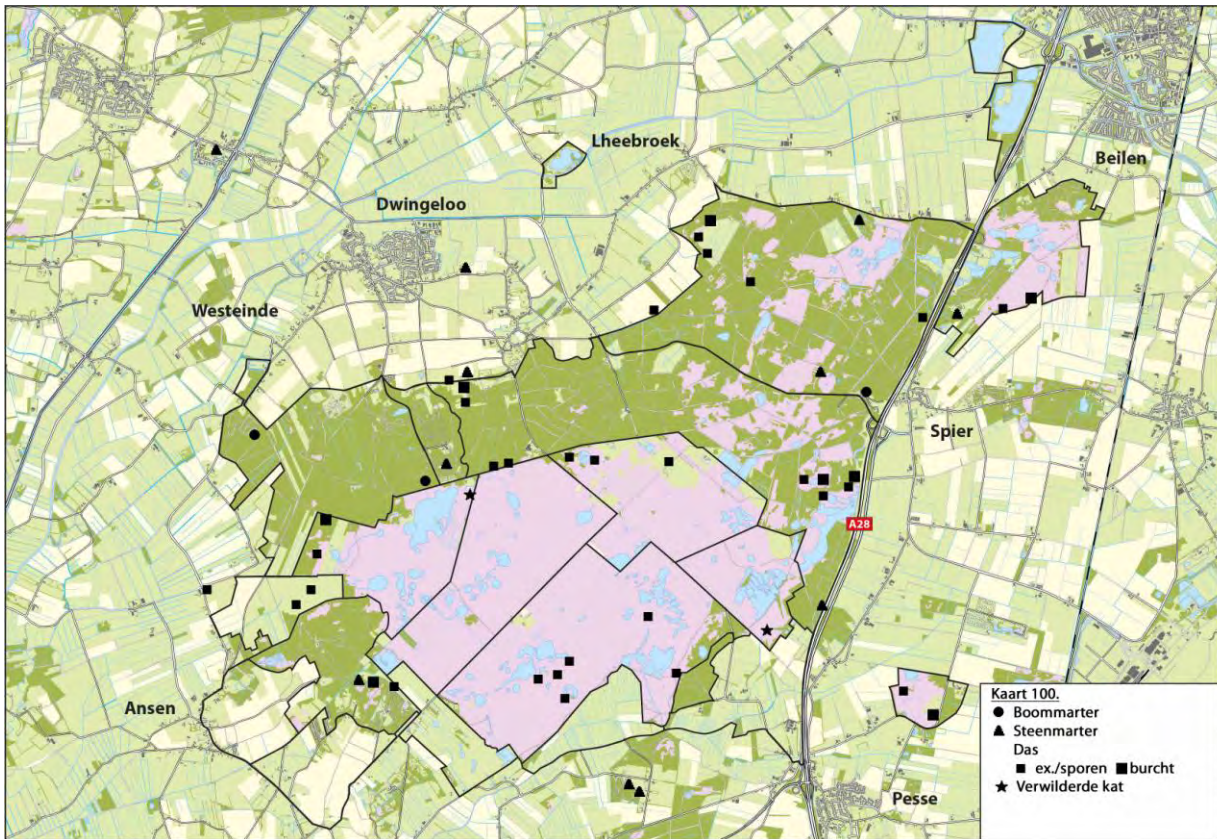
Presentie van Zoogdieren in het Dwingelderveld/Terhorsterzand per km-hok in ● 2010-2014 en ■ 2015-2019

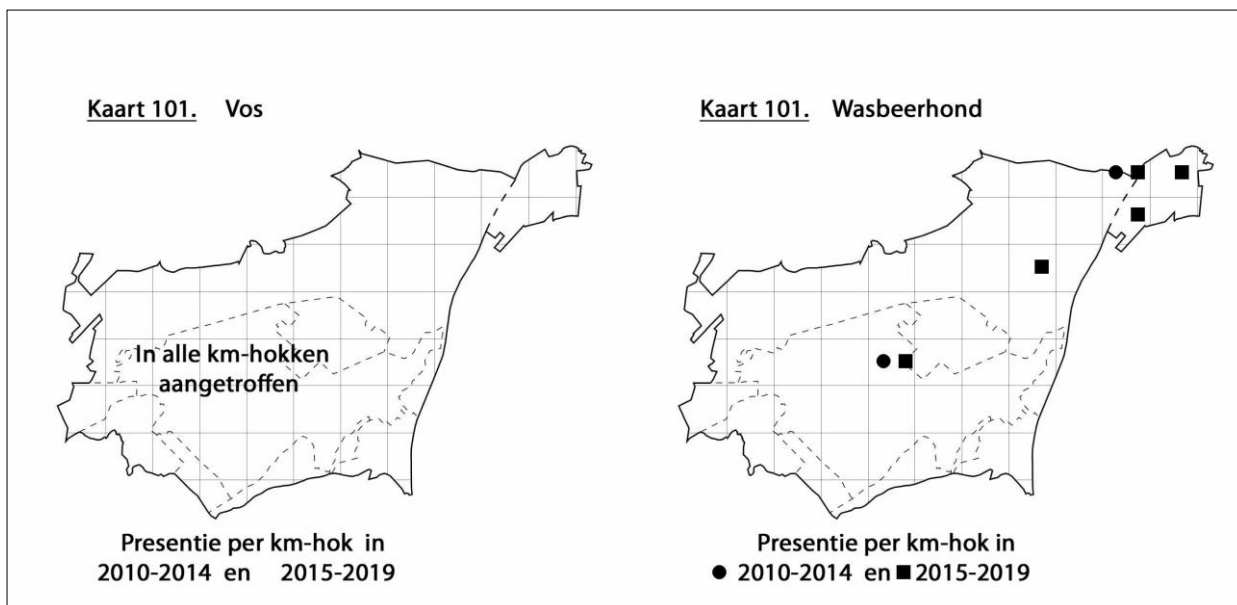
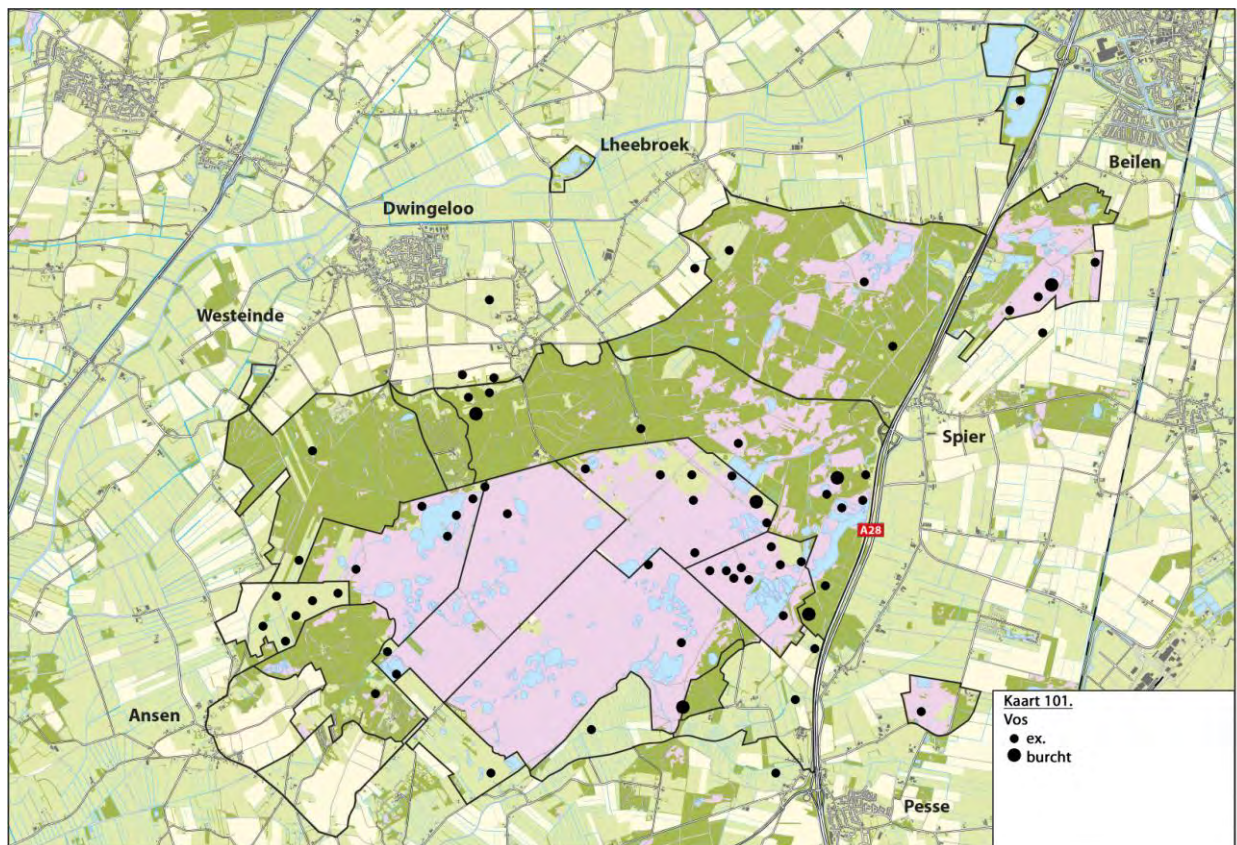

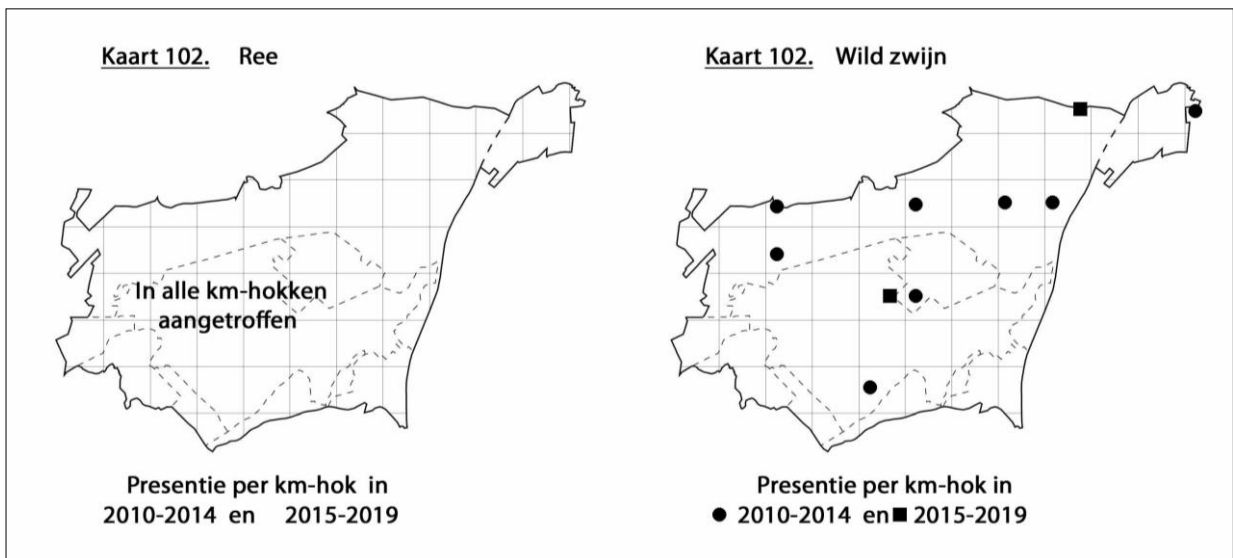
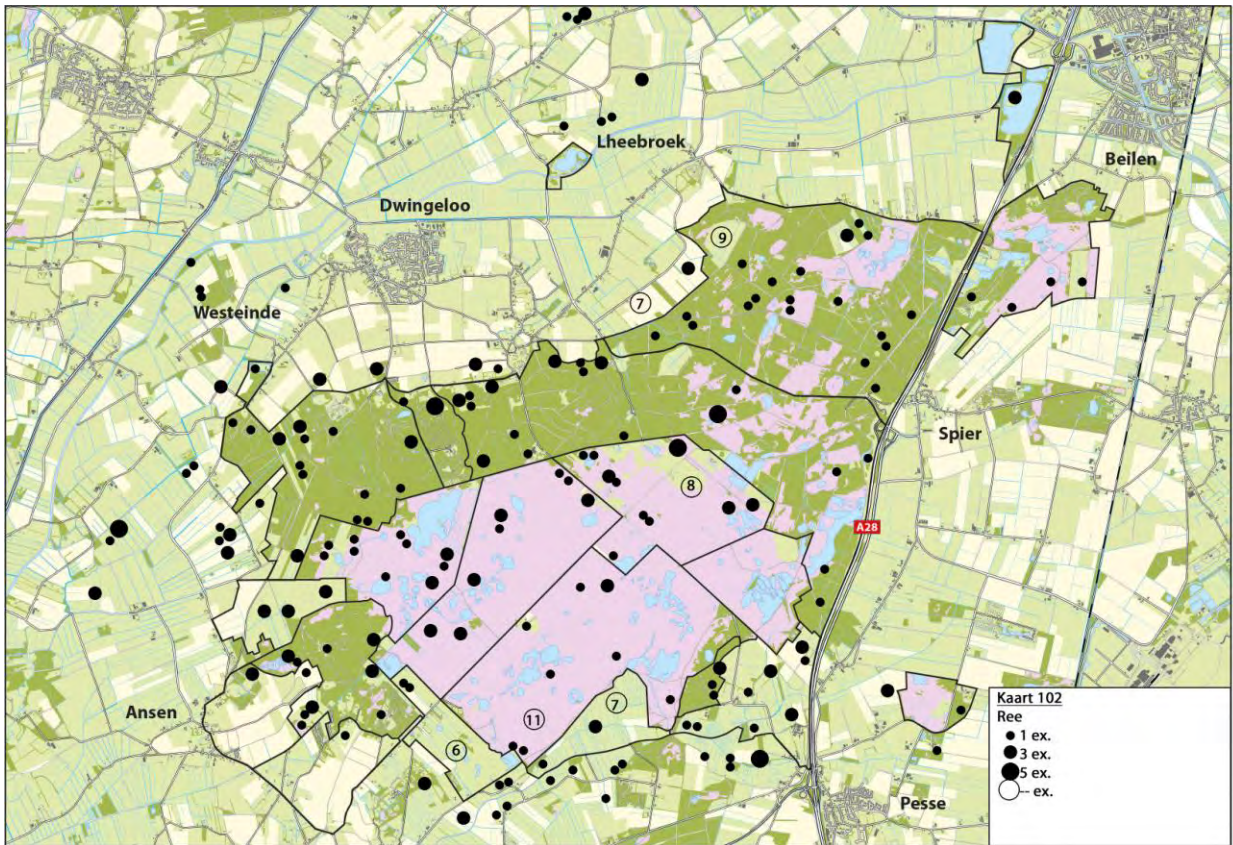
Kaart 98.

Presentie van Zoogdieren in het Dwingelderveld/Terhorsterzand per km-hok in ● 2010-2014 en ■ 2015-2019

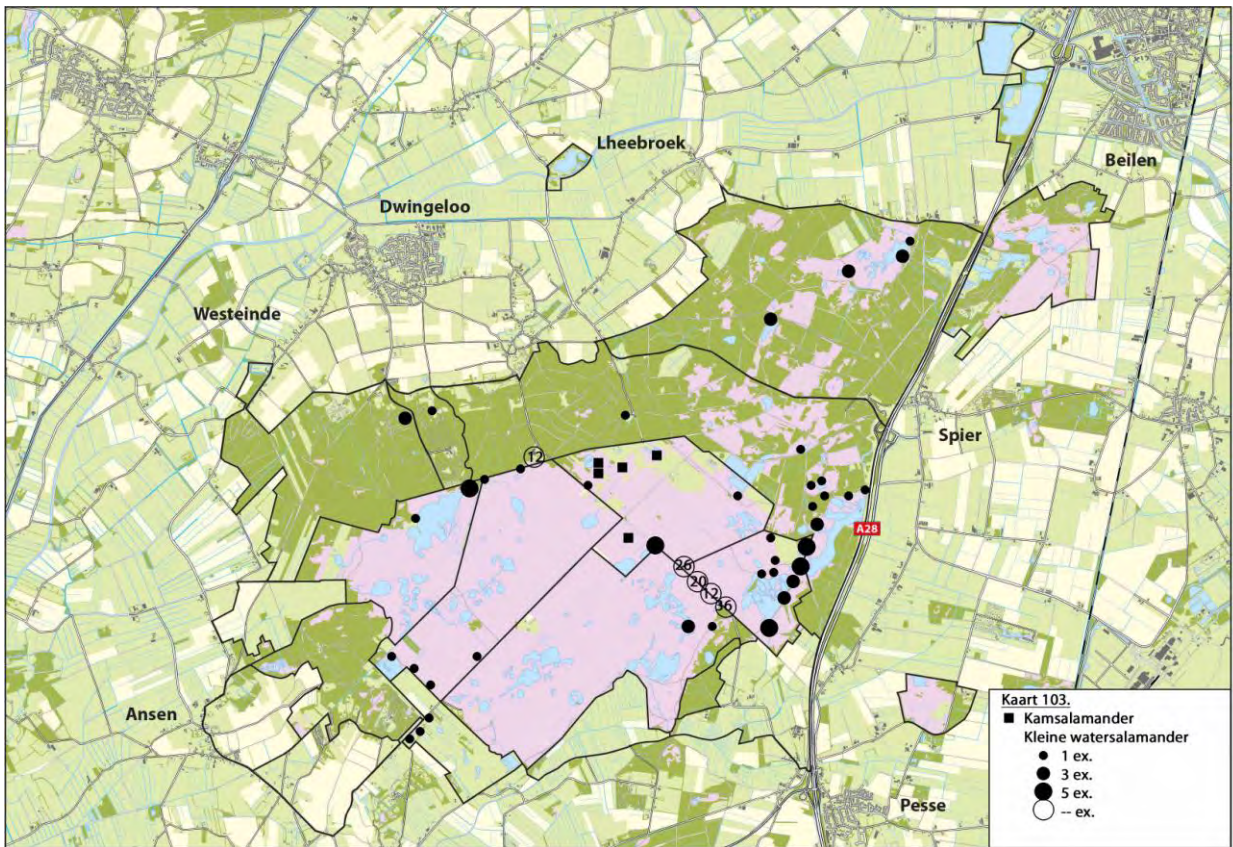

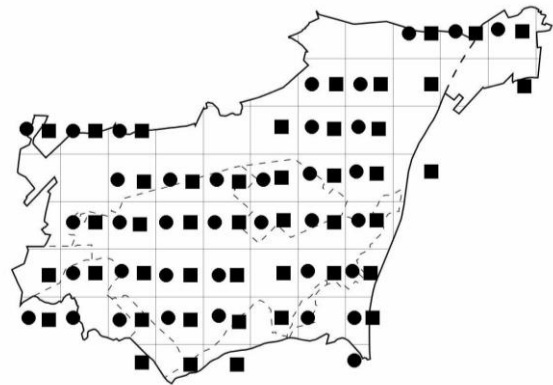

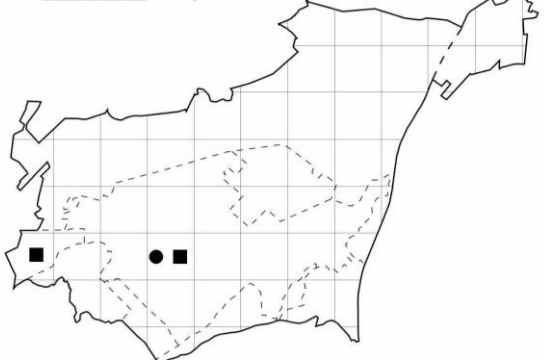
Kaart 103. Kamsalamander

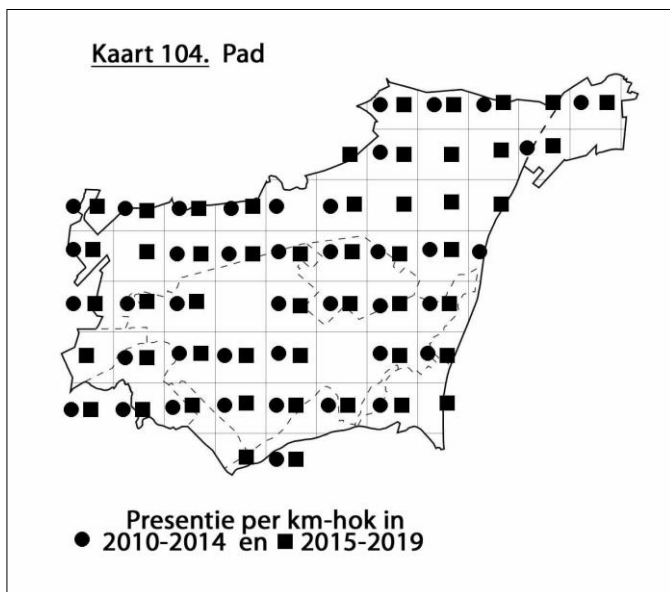
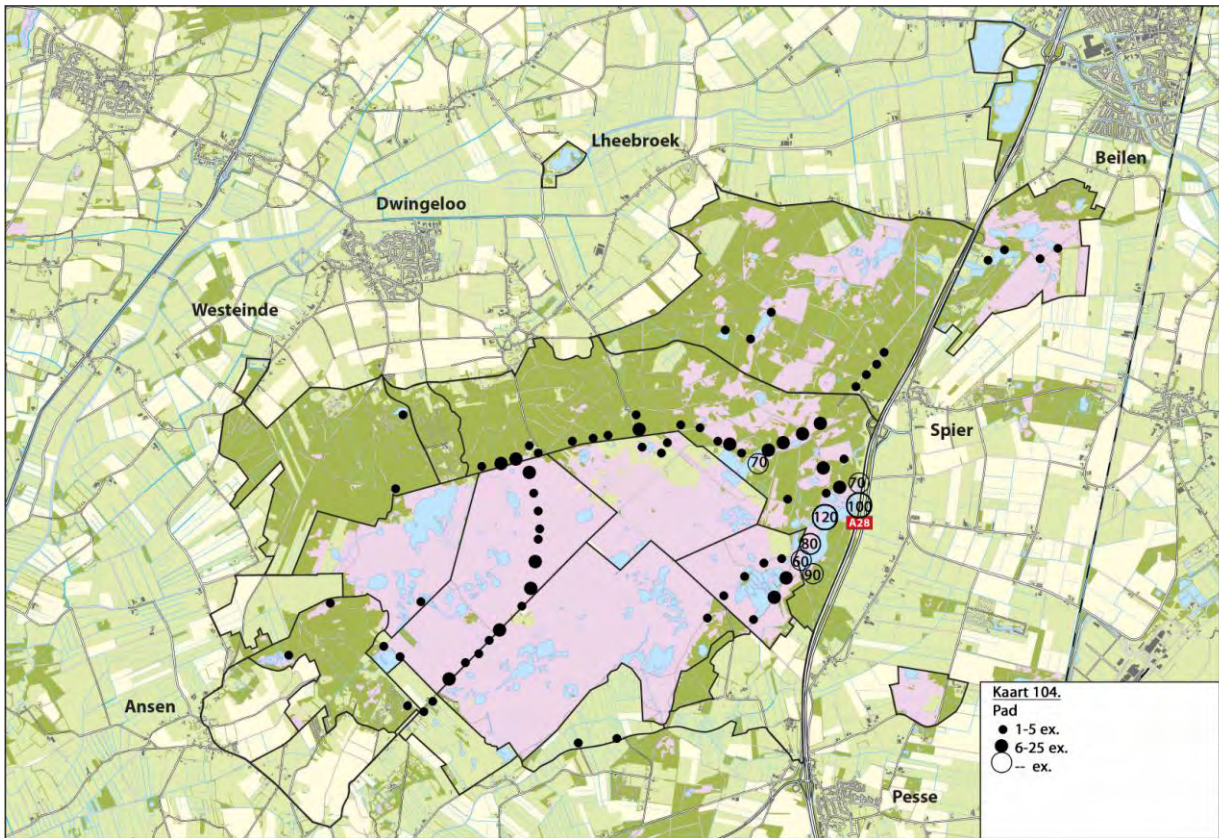
Kaart 103. Kleine watersalamander

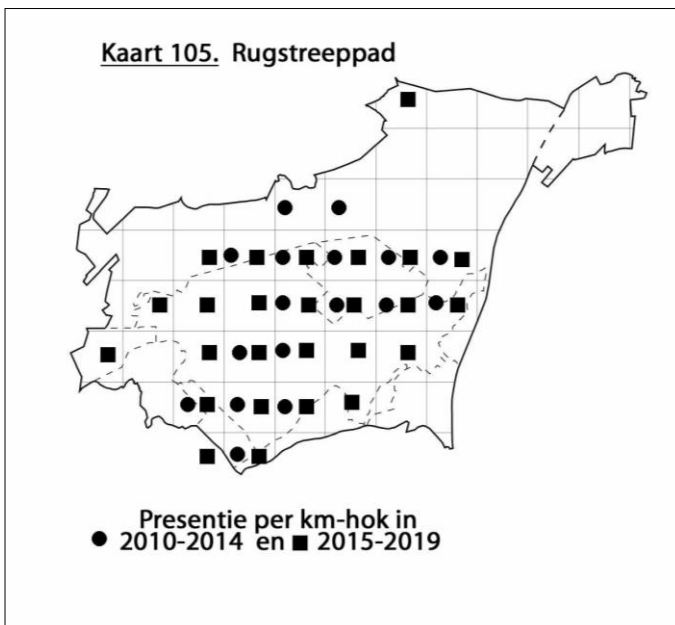
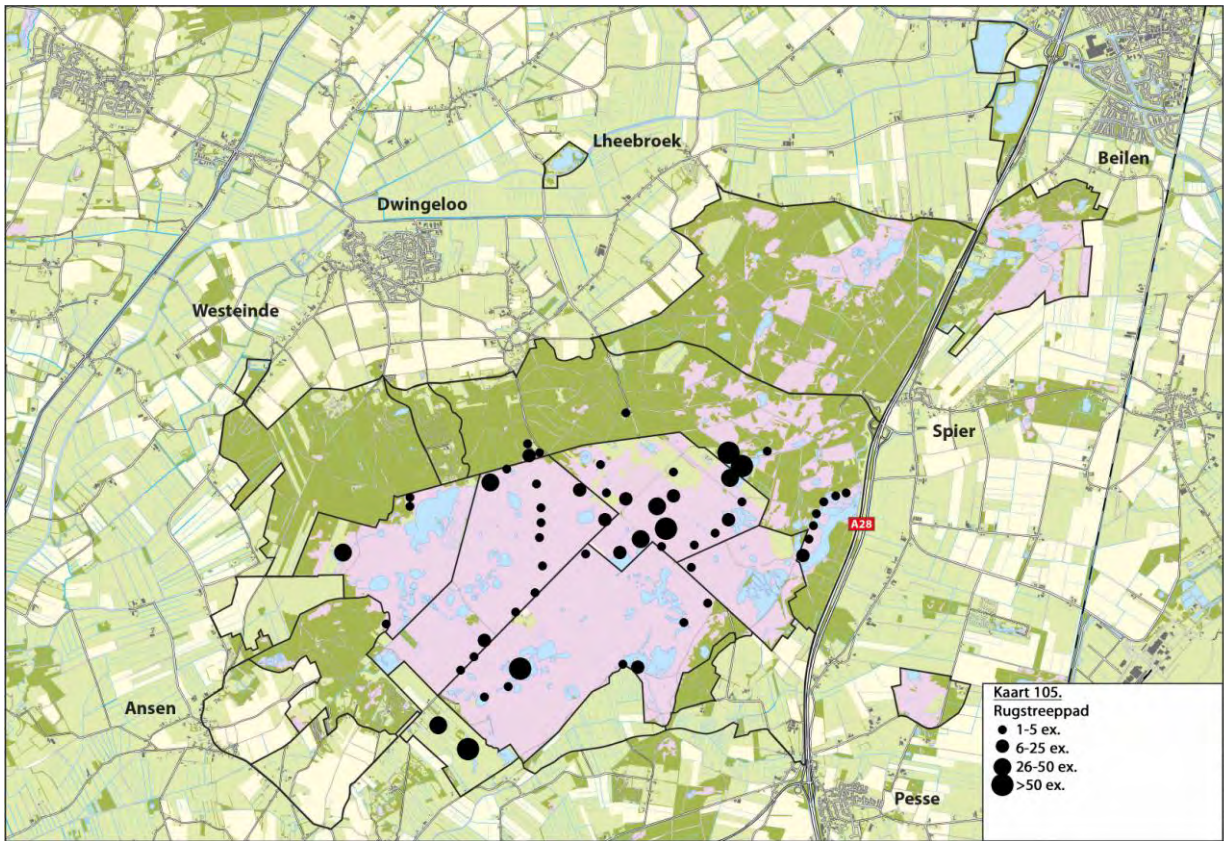

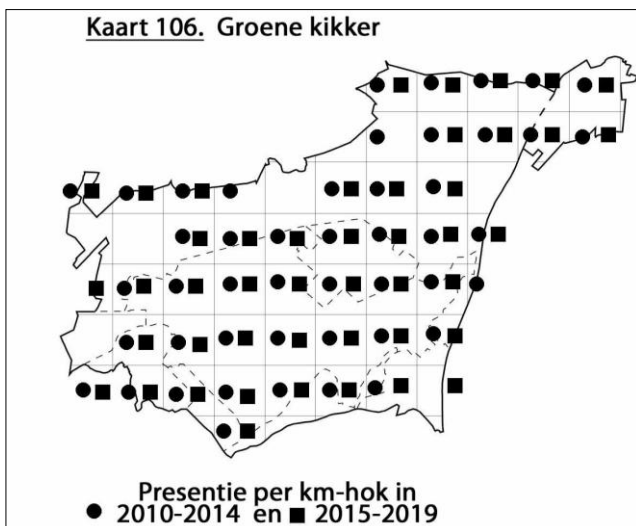
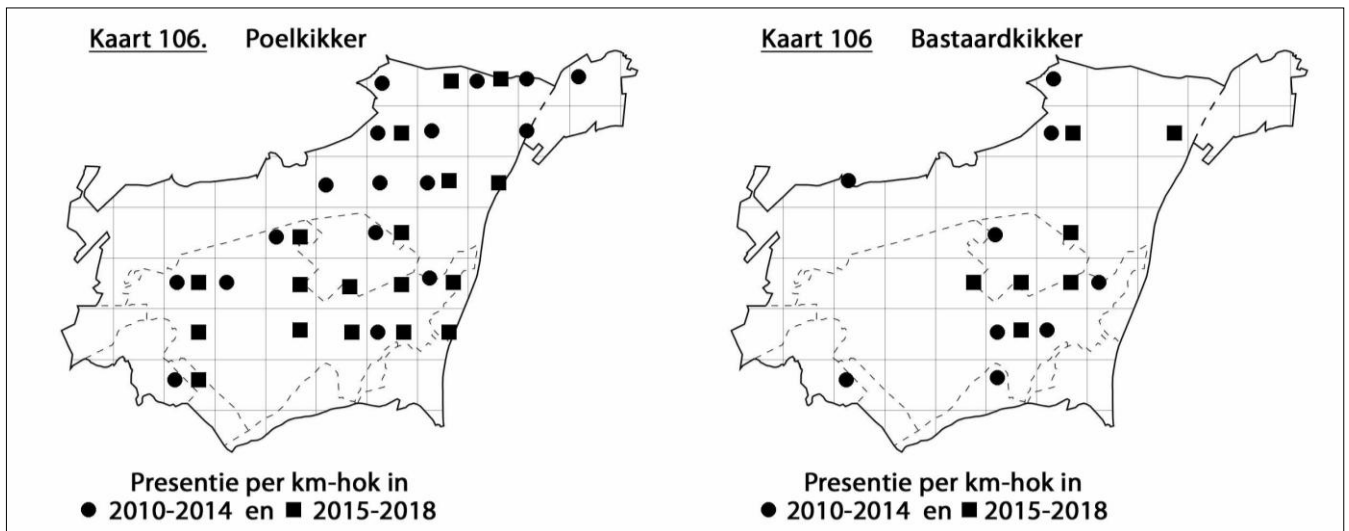
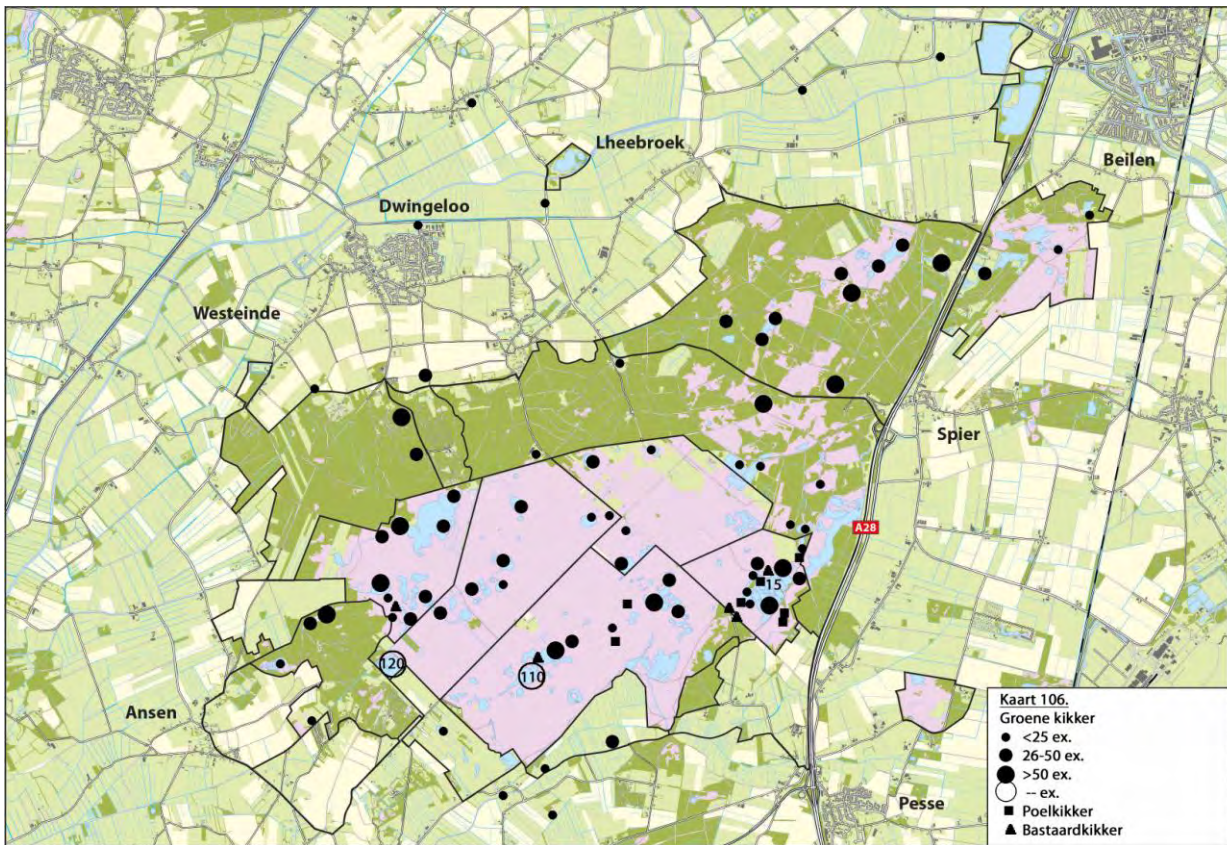
Kaart 103 Alpenwatersalamander

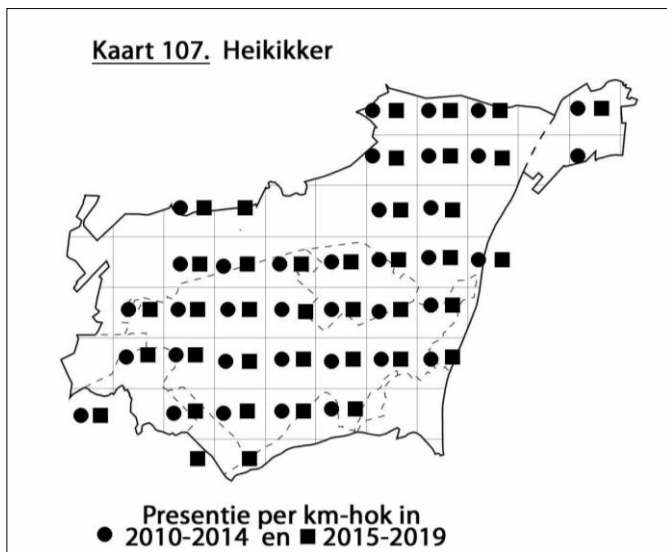
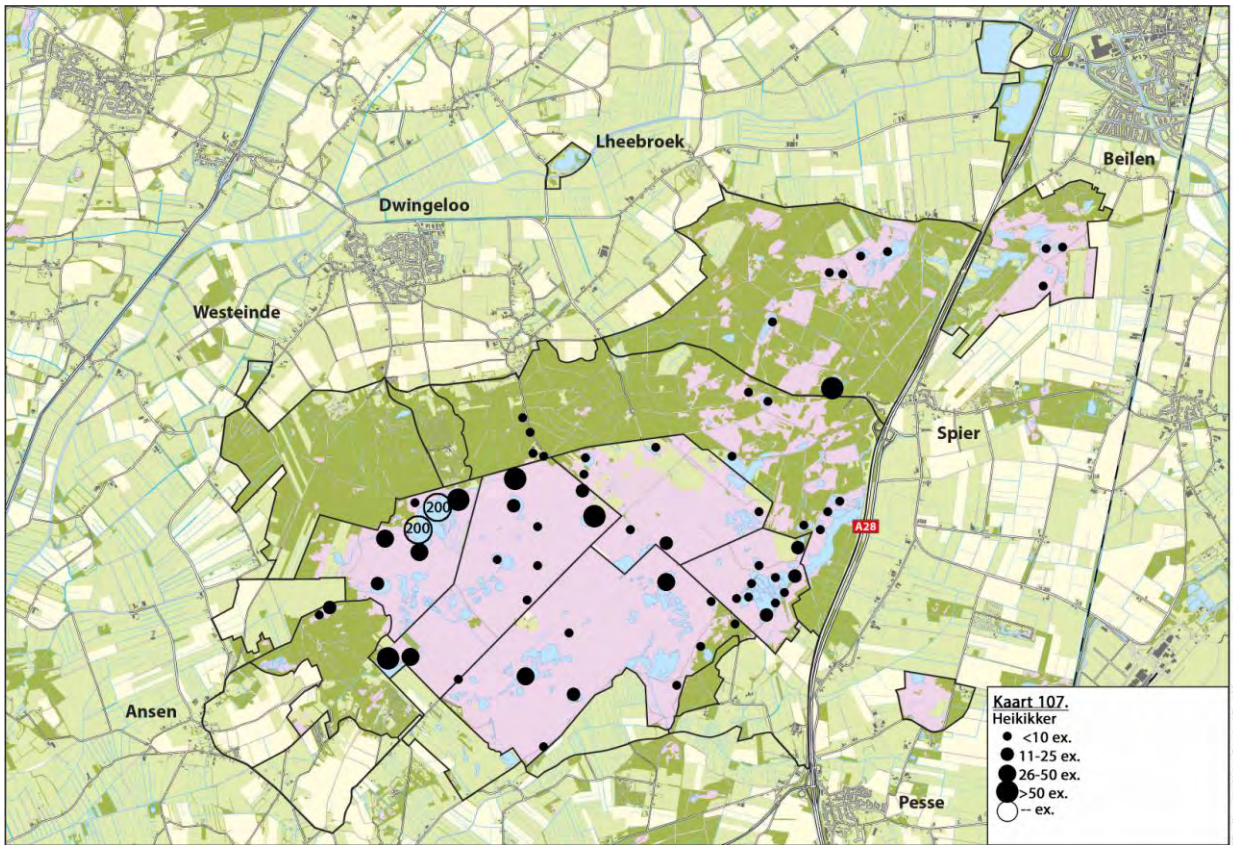

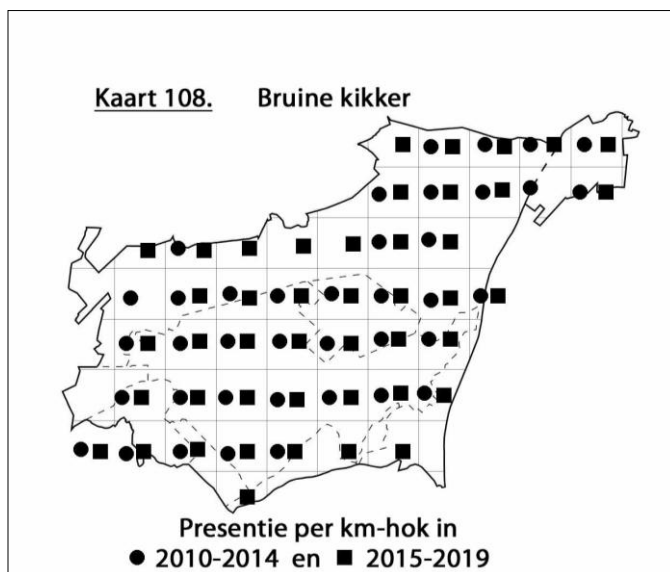
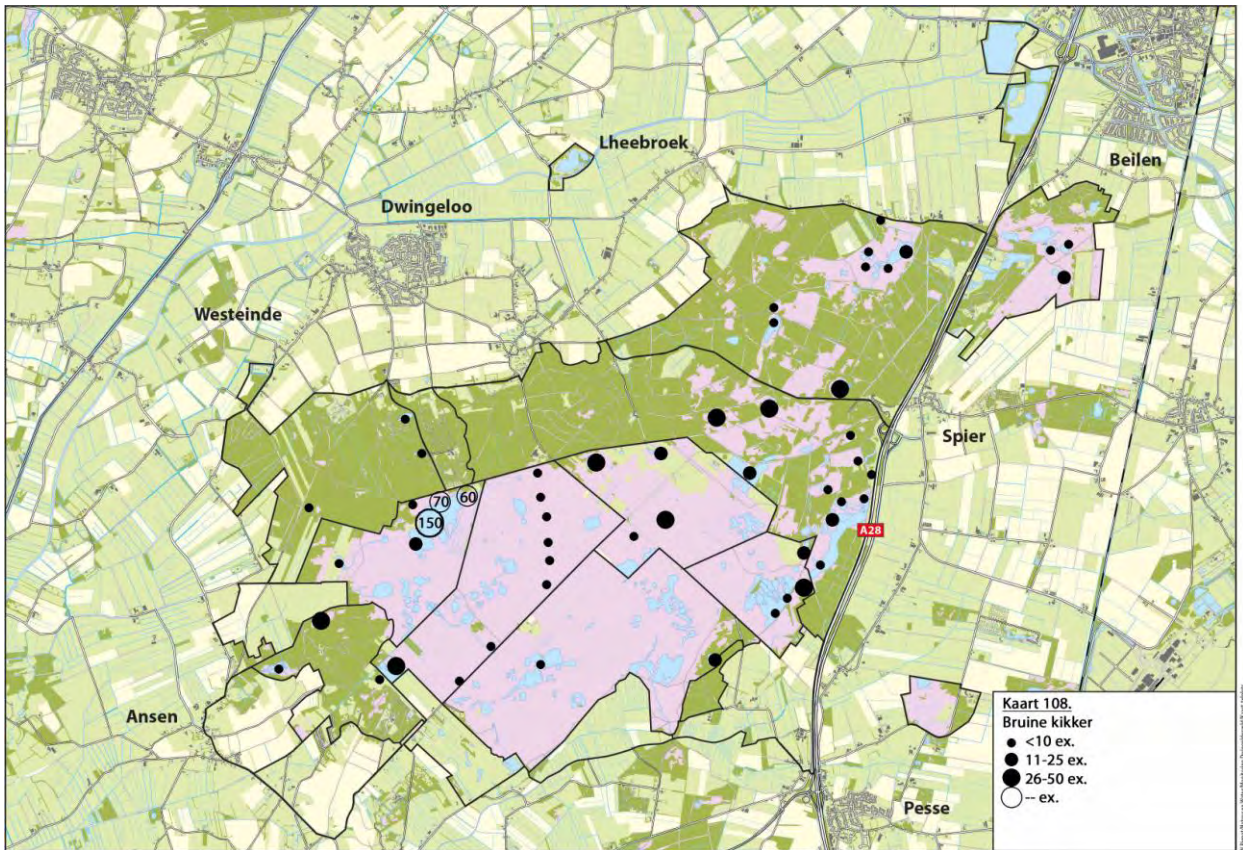
Presentie per km-hok in
 ● 2010-2014 en ■ 2015-2019

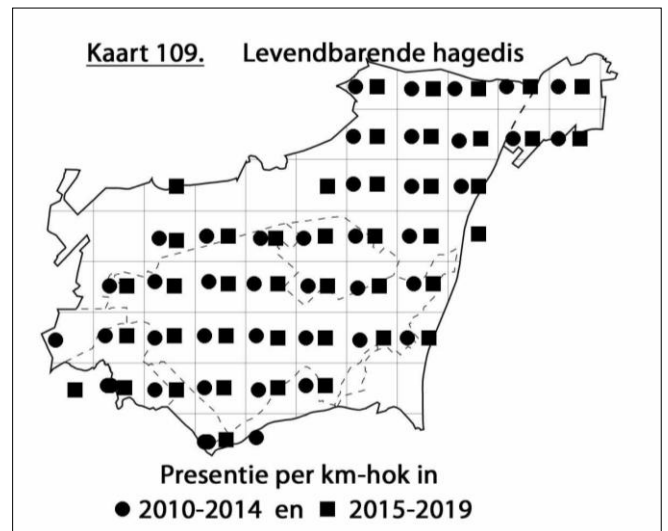
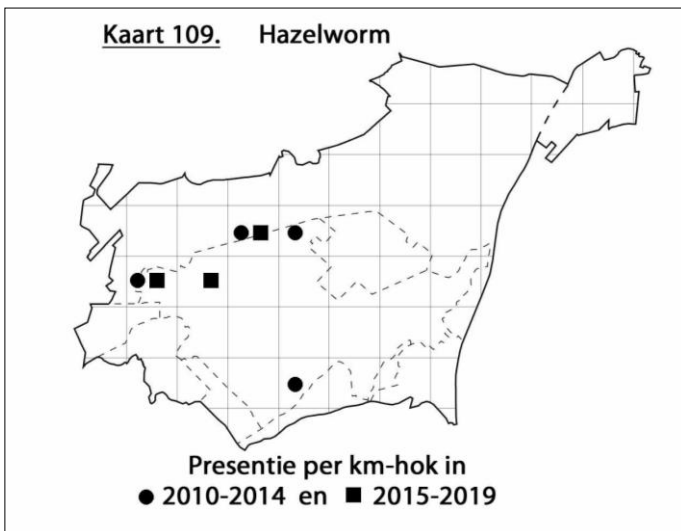
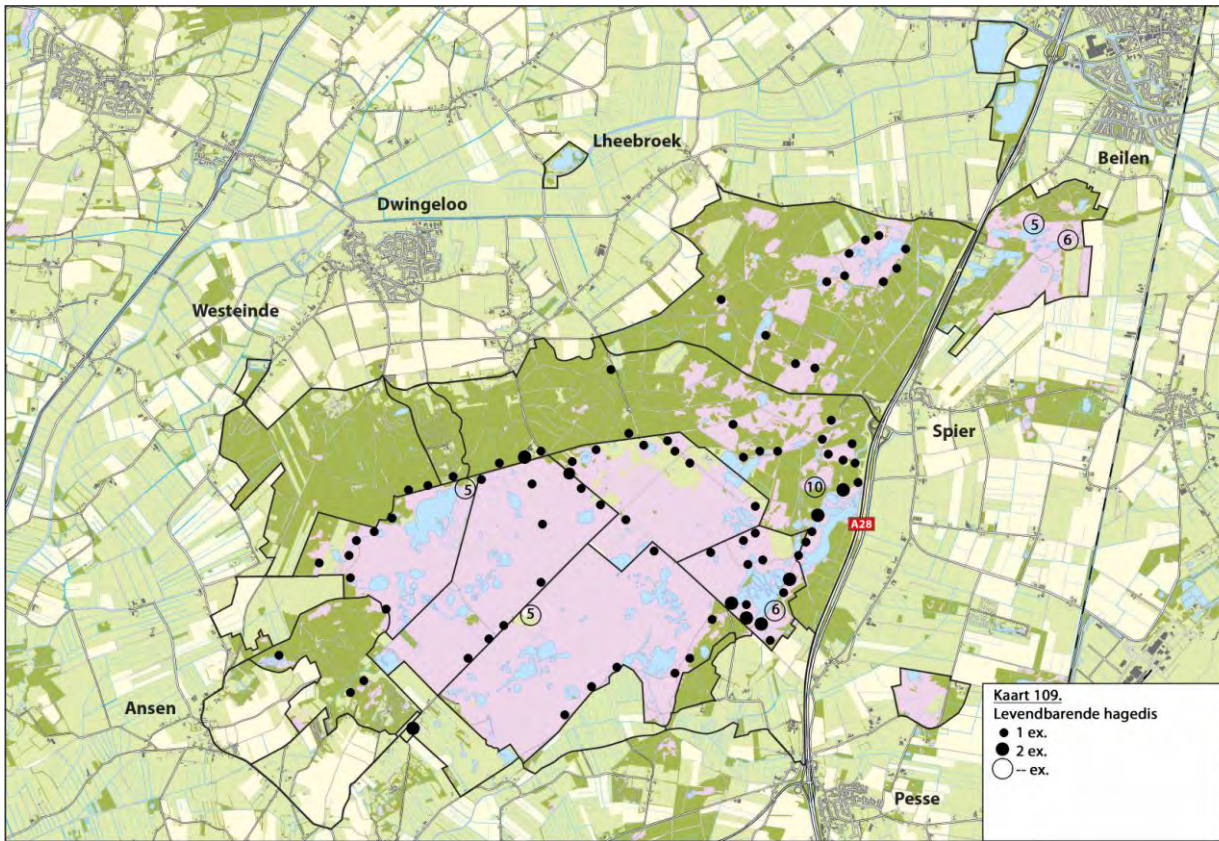

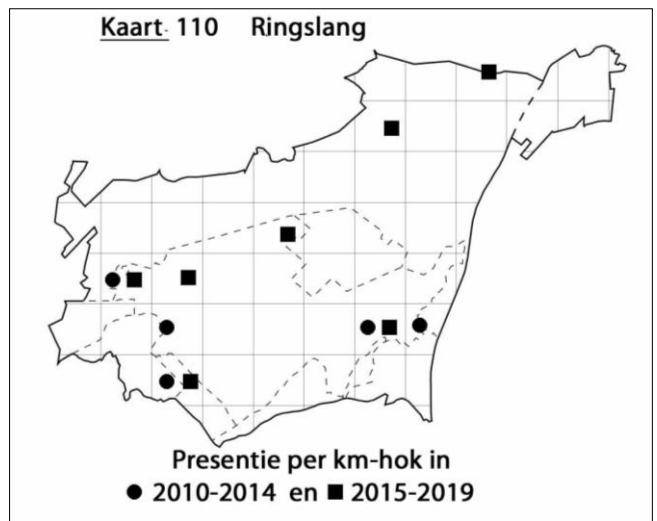
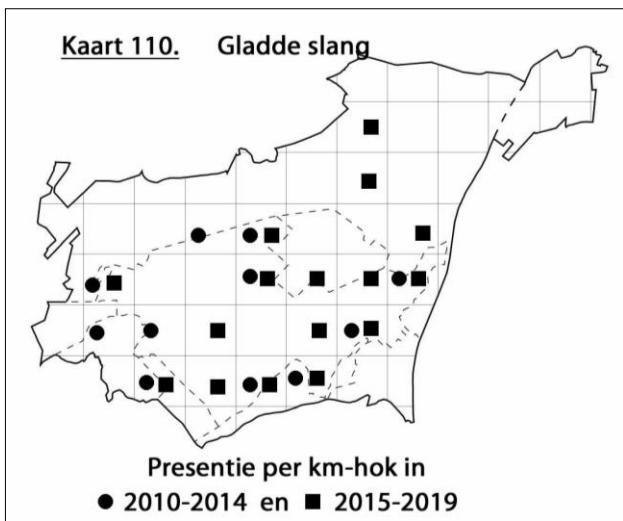
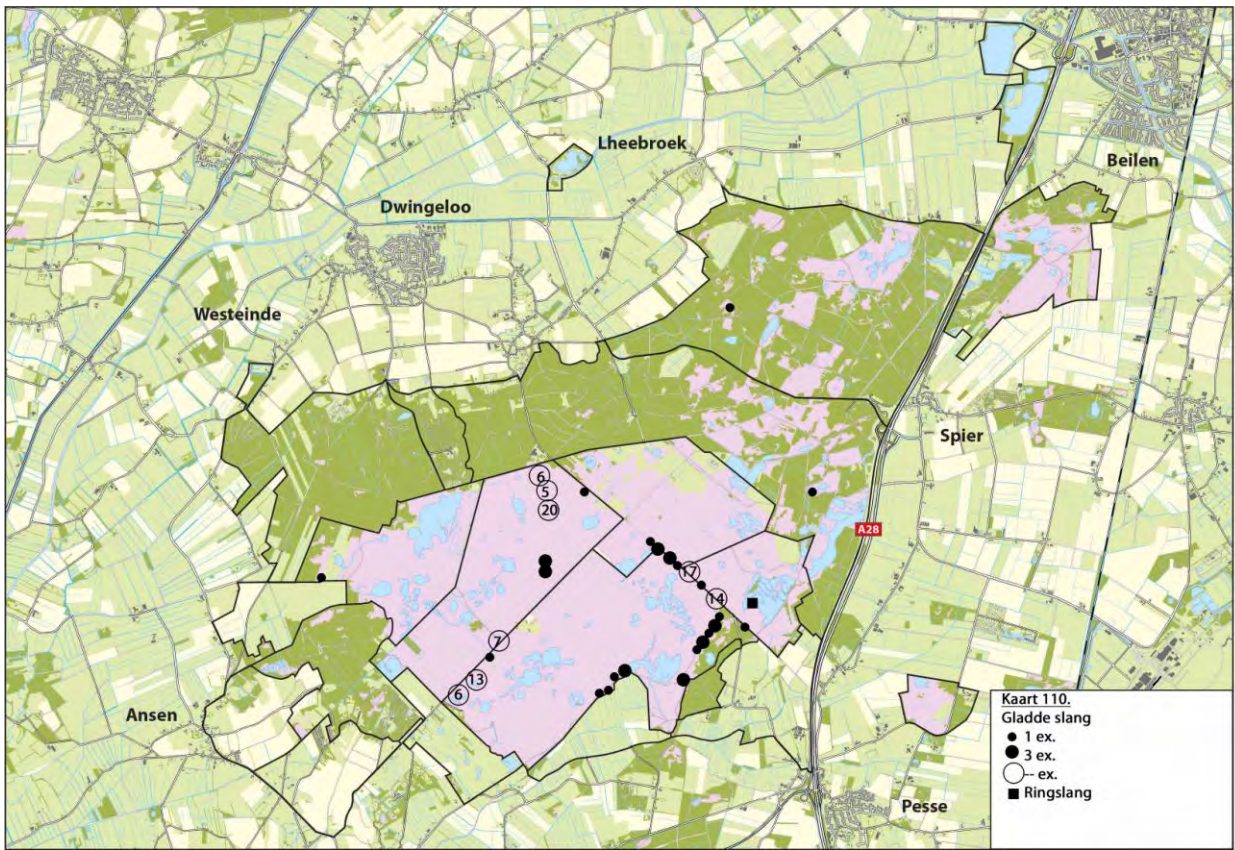

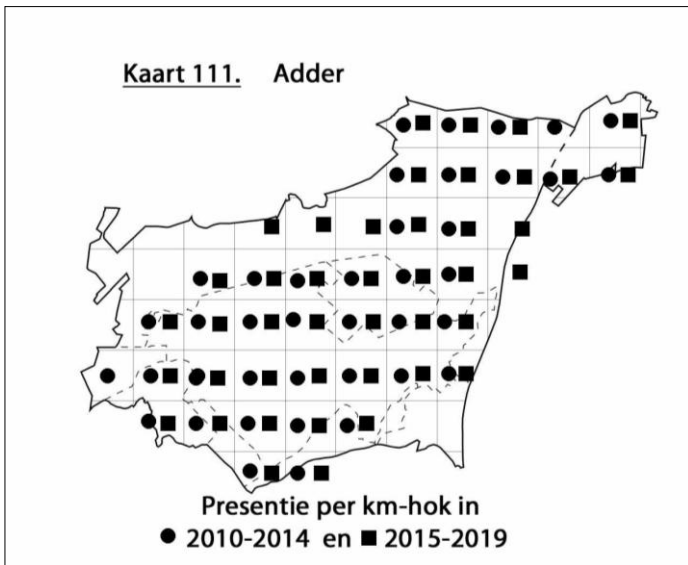
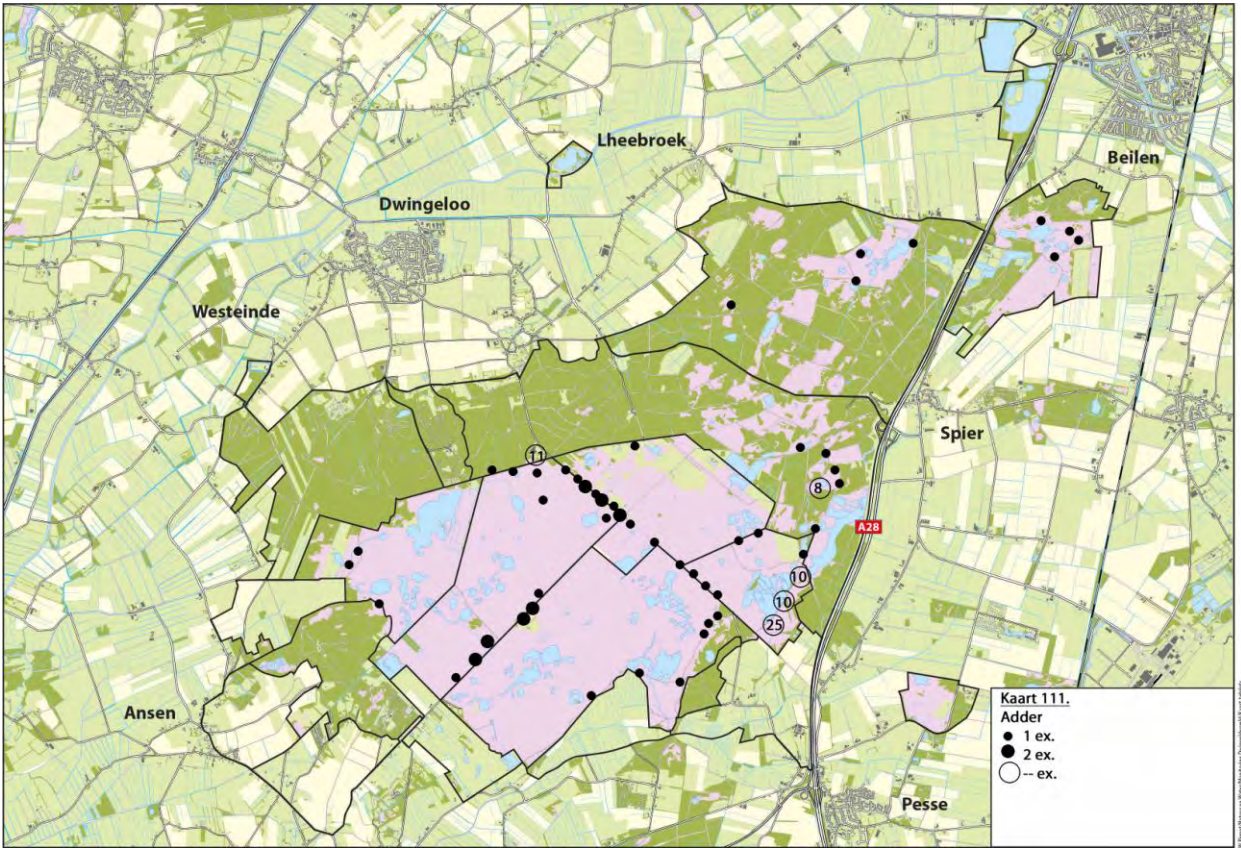

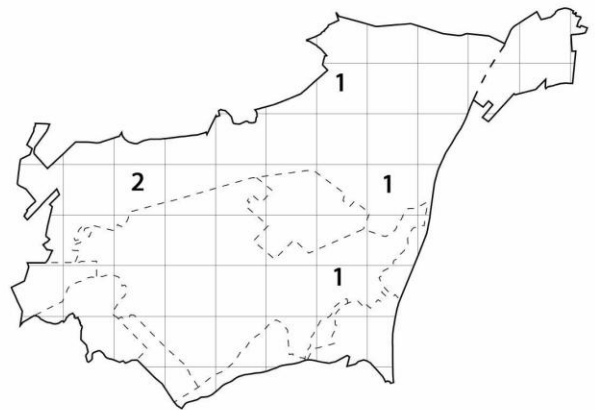

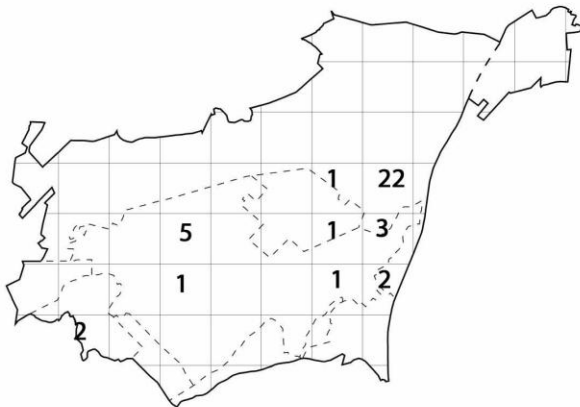
Weidebeekjuffer

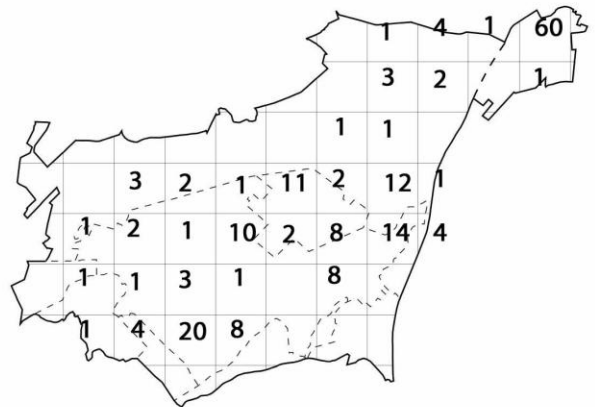
Zwervende pantserjuffer

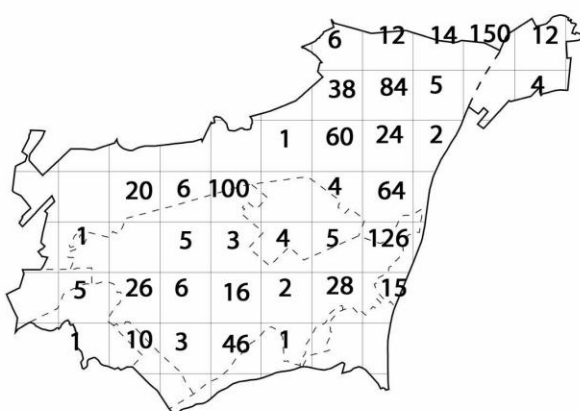
Tangpantserjuffer

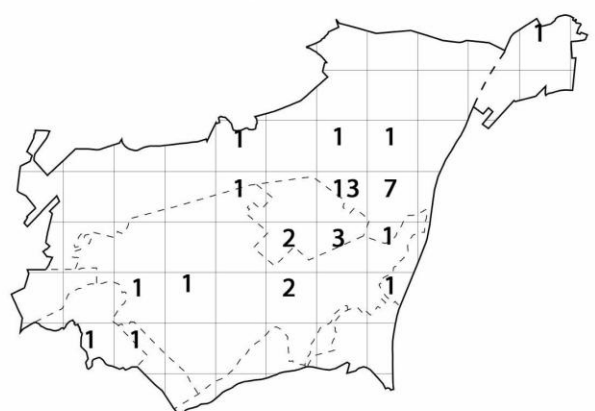
Gewone pantserjuffer

Tengere pantserjuffer

Houtpantserjuffer

Kaart 112

Minimaal gevonden aantallen Libellen per km-hok
in 2016 t/m 2019

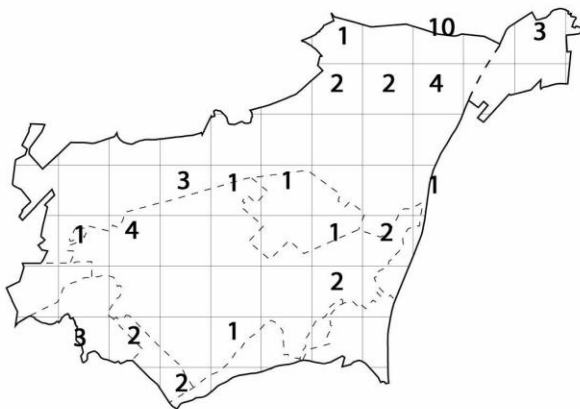
Blauwe breedscheenjuffer

Blauwe glazenmaker

Bruine glazenmaker

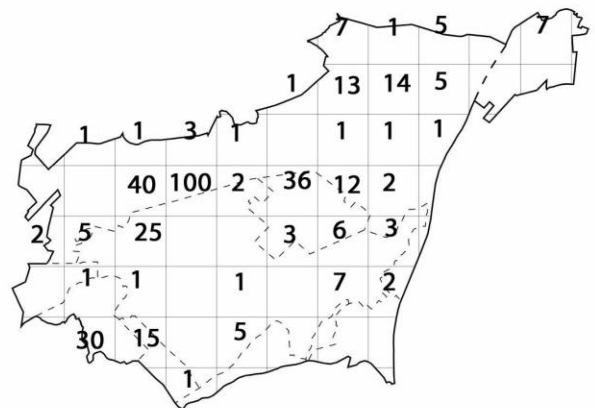
Vroege glazenmaker

Venglazenmaker

Paardenbijter

Kaart 115

Minimaal gevonden aantallen Libellen per km-hok
in 2016 t/m 2019

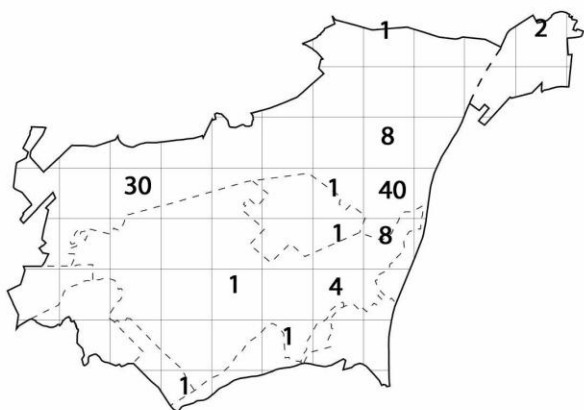
Metaalglanslibel

Vuurlibel

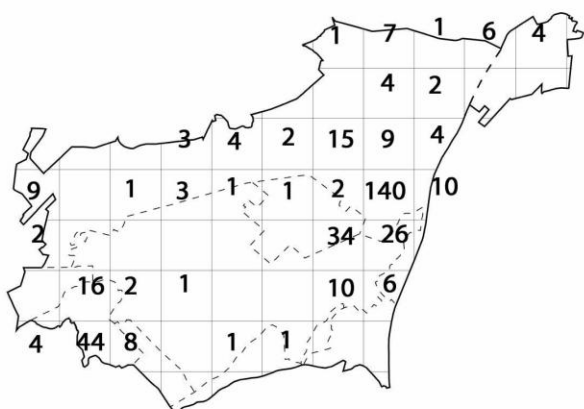
Venwitsnuitlibel

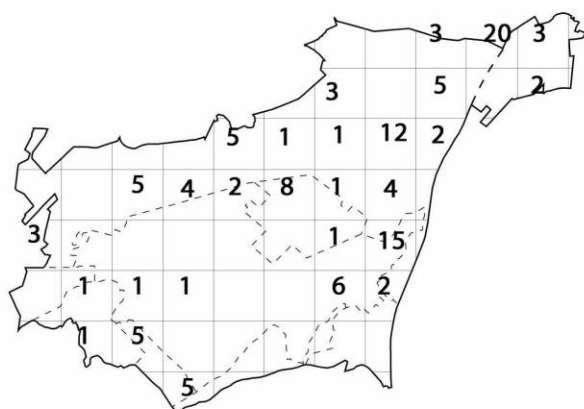
Gevlekte witsnuitlibel

Noordse witsnuitlibel

Platbuik

Kaart 117

Minimaal gevonden aantallen Libellen per km-hok
in 2016 t/m 2019

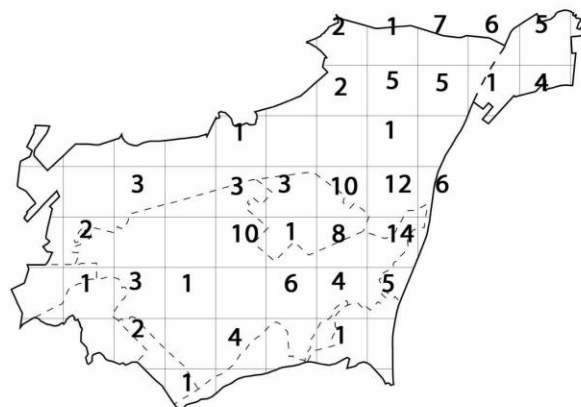

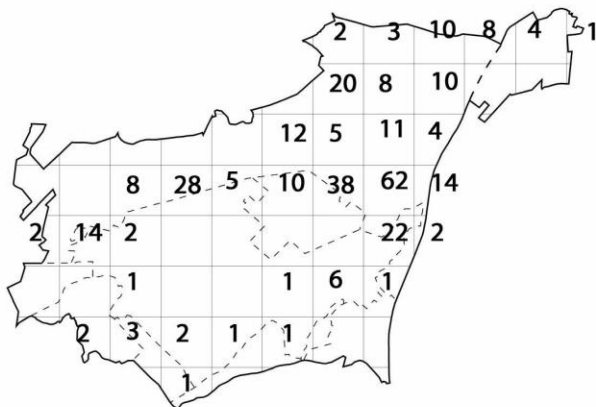
Bandheidelibel

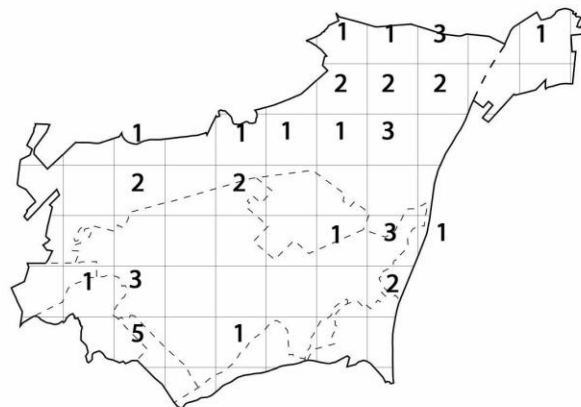
Bloedrode heidelibel

Bruinrode heidelibel

Steenrode heidelibel

Kempense heidelibel

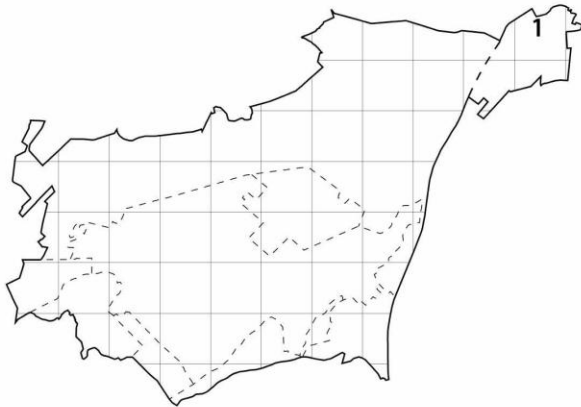
Bruine korenbout

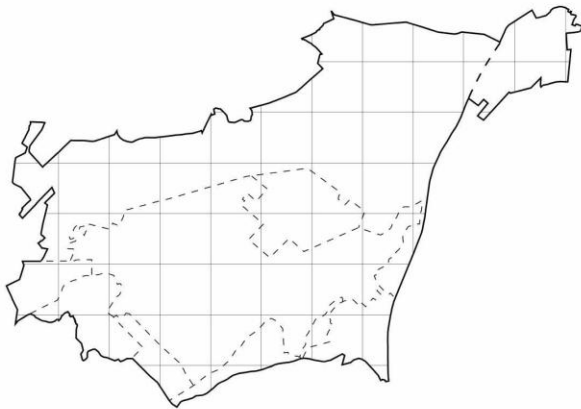
Kaart 119

Minimaal gevonden aantallen Libellen per km-hok
in 2016 t/m 2019

Zadellibel

Sierlijke witsnuitlibel

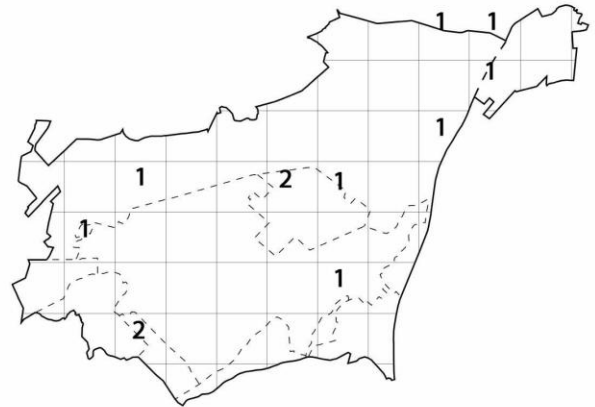
Kaart 120

**Minimaal gevonden aantallen Libellen per km-hok
in 2016 t/m 2019**

Struiksprinkhaan

Boomsprinkhaan

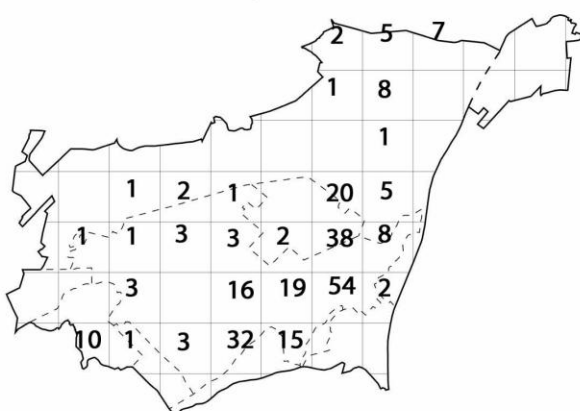
Gewoon spitskopje

Grote groene sabelsprinkhaan

Heidesabelsprinkhaan

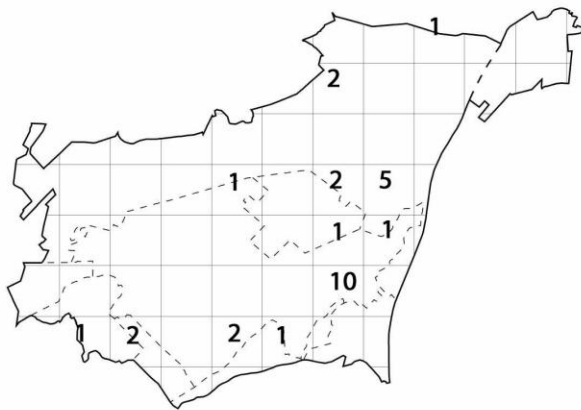
Greppelsprinkhaan

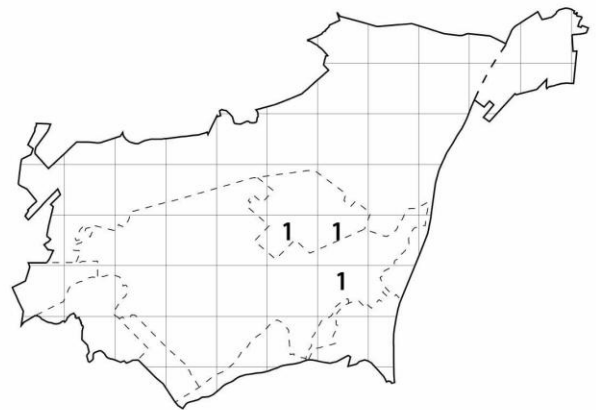
Kaart 121

Minimaal gevonden aantallen Sprinkhanen en Krekels per km-hok
in 2016 t/m 2019

Gewoon doortje

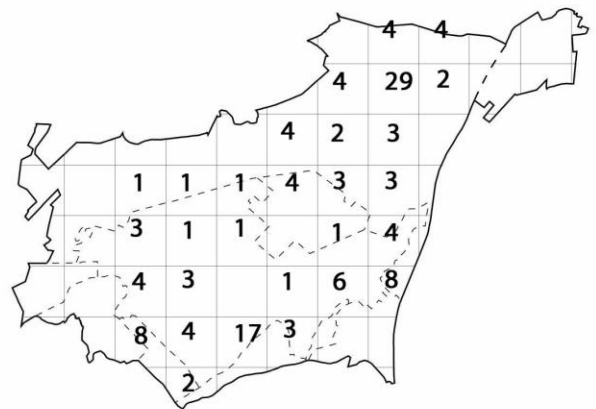
Zanddoortje

Zeggedoortje

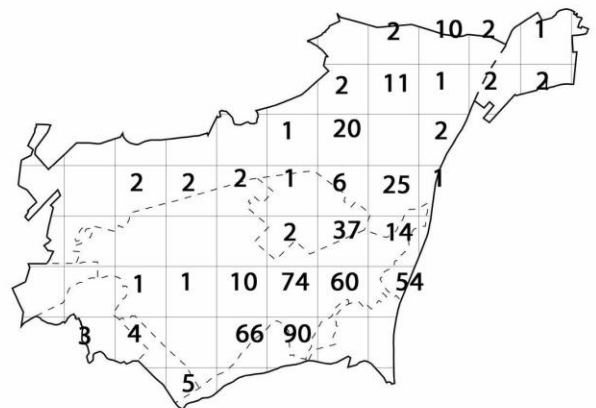
Moerassprinkhaan

Schavertje

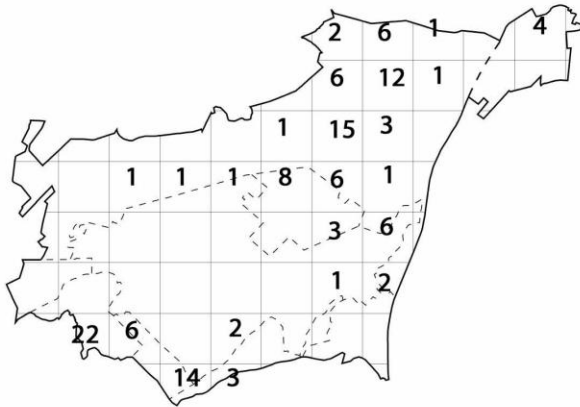
Wekkertje

Kaart 122

Minimaal gevonden aantallen Sprinkhanen en Krekels per km-hok in 2016 t/m 2019

Ratelaar

Bruine sprinkhaan

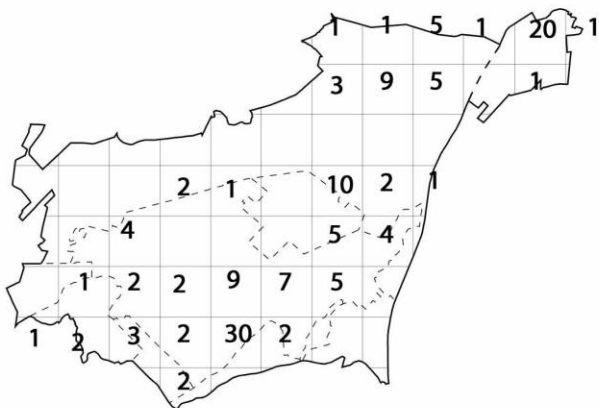
Snortikker

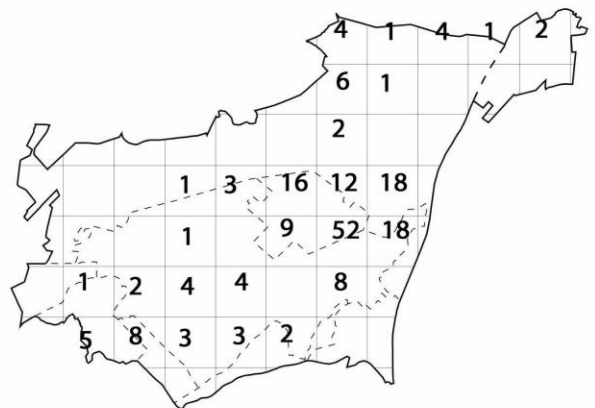
Kustsprinkhaan

Krasser

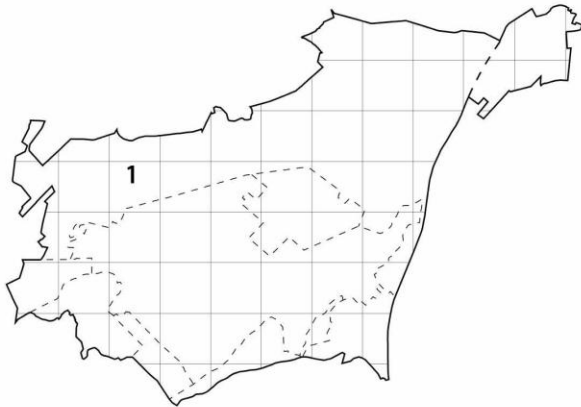
Knopsrietje

Kaart 123

Minimaal gevonden aantallen Sprinkhanen en Krekels per km-hok in 2016 t/m 2019

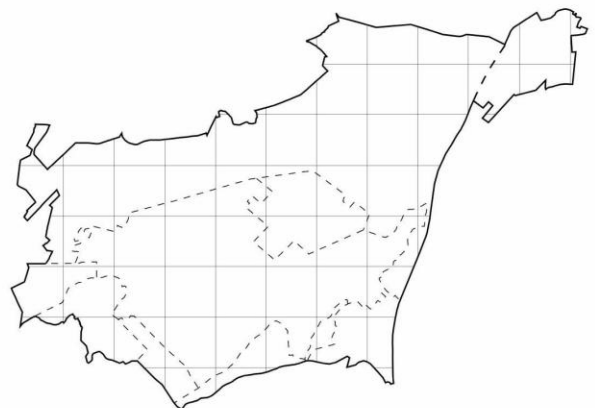
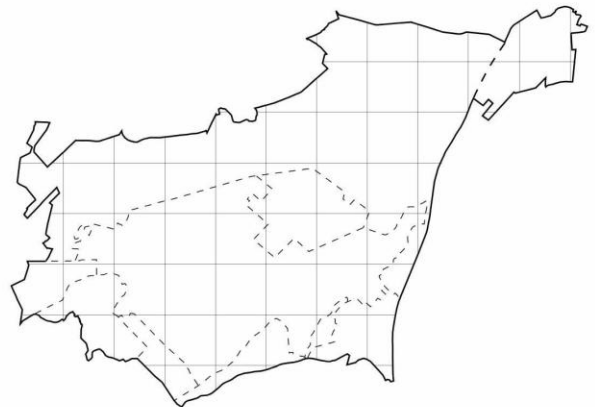
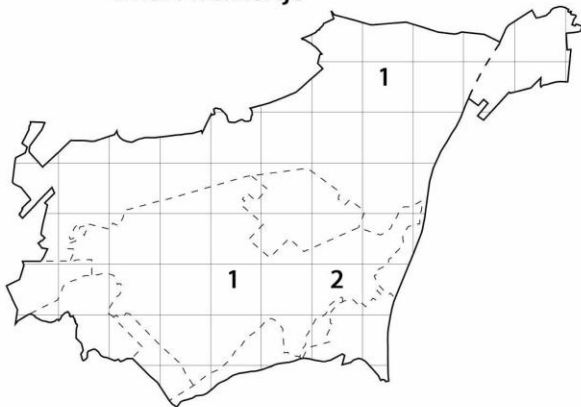
Boskrekkel

Zuidelijke boomsprinkhaan

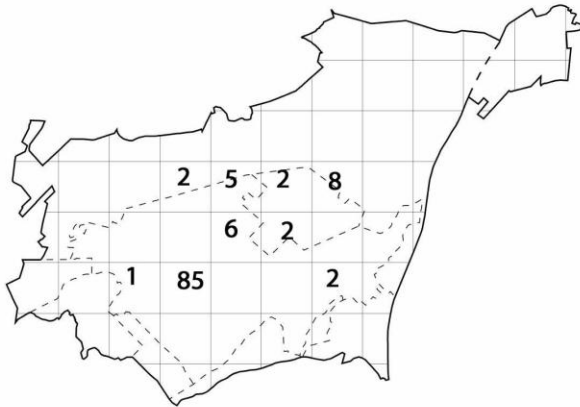
Zwart wekkertje

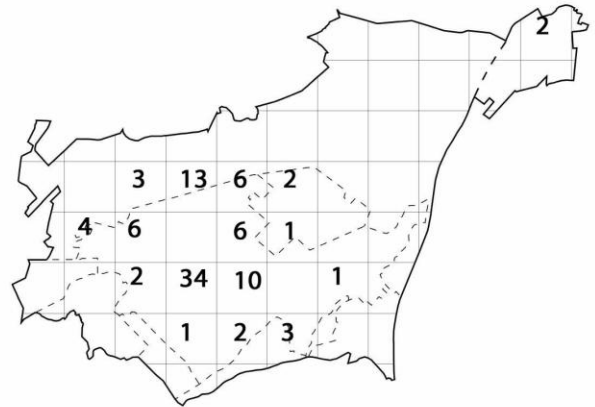
Kaart 124

**Minimaal gevonden aantallen Sprinkhanen en Krekels per km-hok
in 2016 t/m 2019**

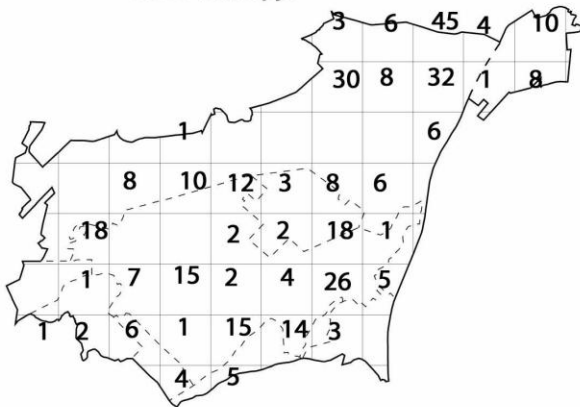
Aardbeivlinder

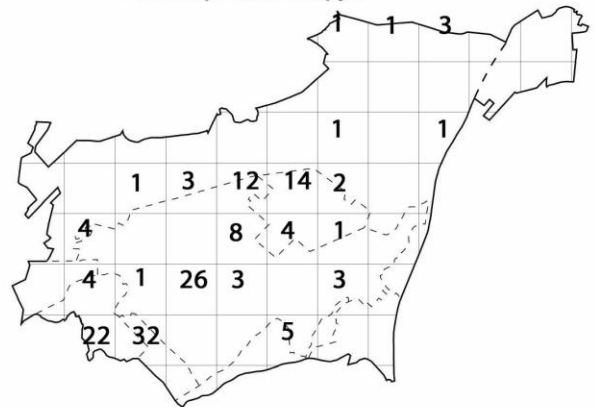
Kommavlinder

Groot dikkopje

Zwartspruetdikkopje

Geelspruetdikkopje

Koninginnepage

Kaart 125

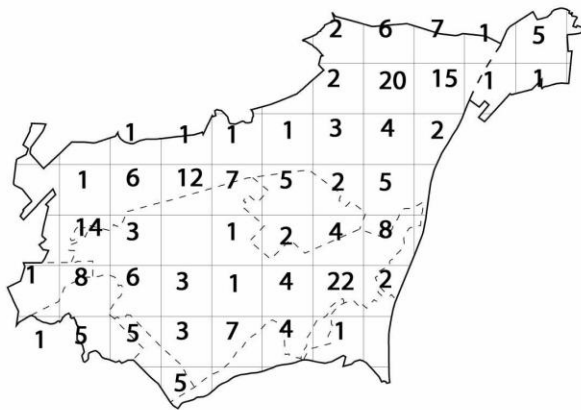
Minimaal gevonden aantallen Dagvlinders per km-hok
in 2016 t/m 2019

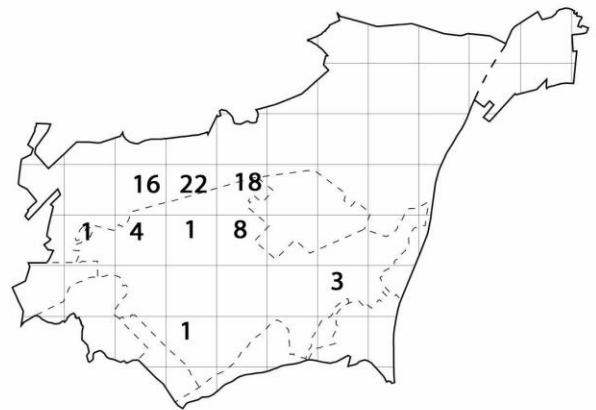

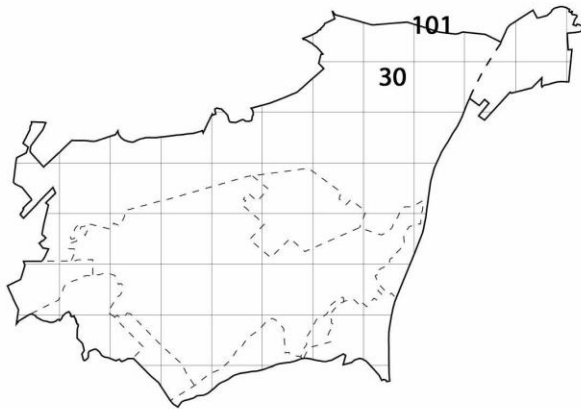
Boomblauwtje

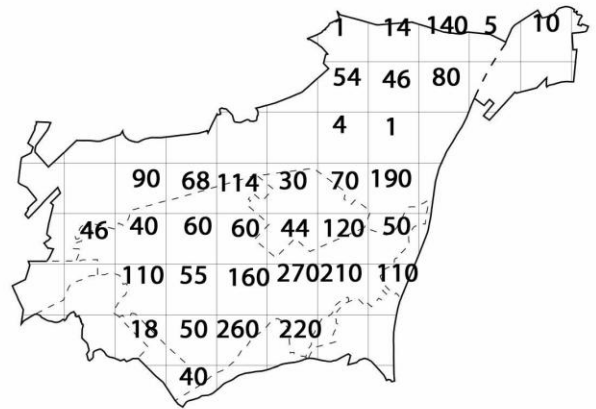
Gentiaanblauwtje

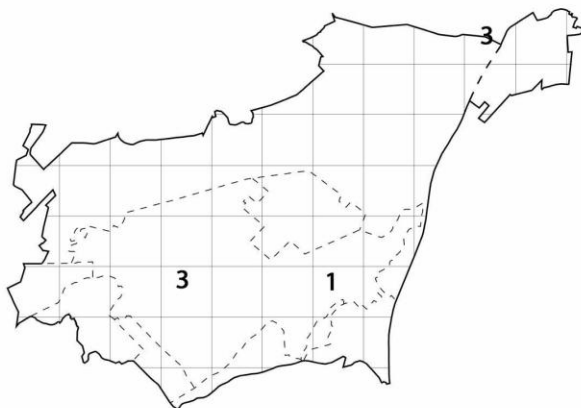
Veenbesblauwtje

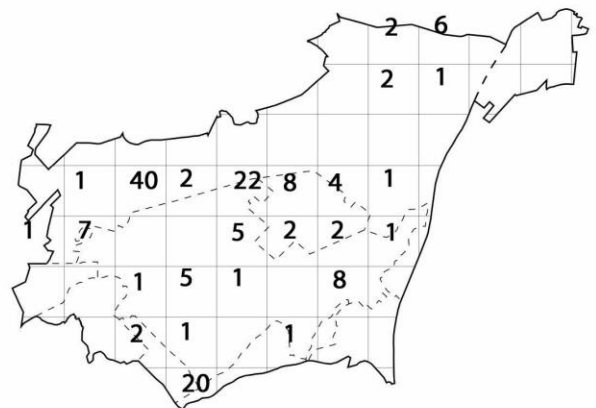
Heideblauwtje

Bruin blauwtje

Icarusblauwtje

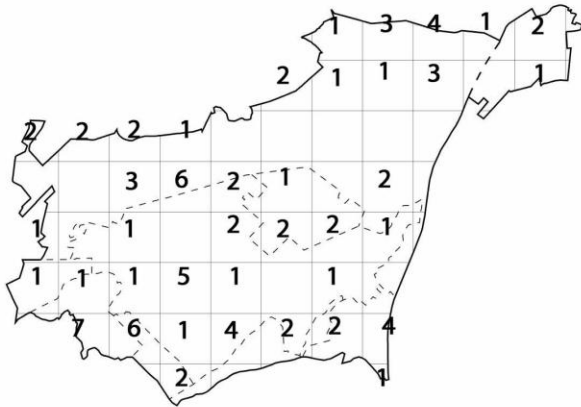

Kaart 128

Minimaal gevonden aantallen Dagvlinders per km-hok in 2016 t/m 2019

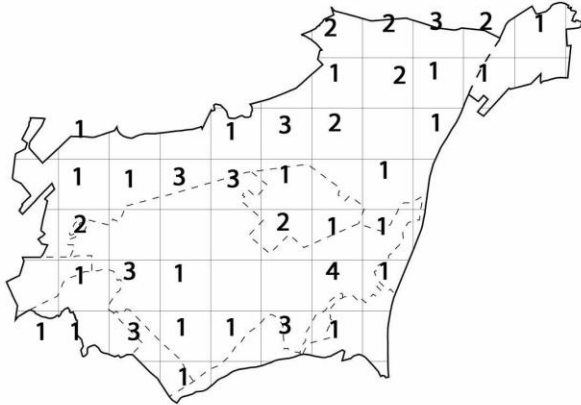
Kleine vos

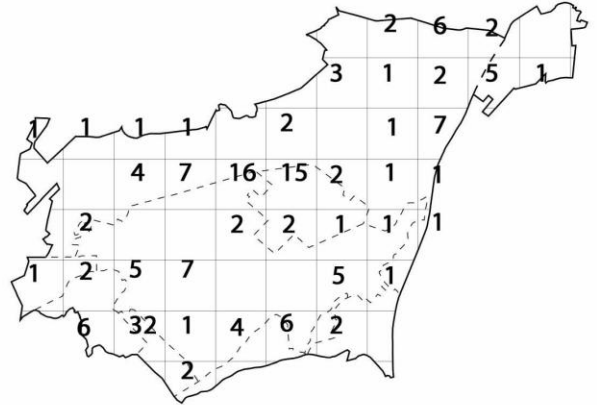
Oostelijke vos

Gehakelde aurelia

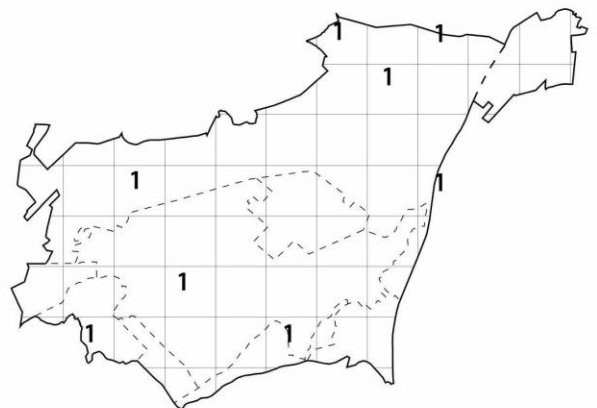
Landkaartje

Rouwmantel

Grote weerschijnvlinder

Kaart 130

Minimaal gevonden aantallen Dagvlinders per km-hok in 2016 t/m 2019

